

ISSN 0354-0448

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Zbornik

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

1

Ljubljana 1991

Jezikoslovni zapiski

1 (1991)

*AKADEMIKU DR. FRANCU JAKOPINU
OB SEDEMDESETLETNICI*

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Zbornik

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

1

Ljubljana 1991
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Uredil Jakob Müller
s sodelovanjem Petra Weissa

Računalniška obdelava besedila
s programom STEVE Primoža Jakopina: Alenka Koren

Opremil: Aleš Hafner

Tisk in vezava: Tiskarna Povše

Jezikoslovni zapiski so tiskani s pomočjo
Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
in
Znanstvenoraziskovalnega centra
Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-58/91 z dne 1. 8. 1991
so Jezikoslovni zapiski oproščeni plačila temeljnega in posebnega prometnega
davka

ZA ZAČETEK

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki deluje kot enota Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Namen glasila je predstavljati raziskovalno delovanje sodelavcev Inštituta. V prvi številki zbornika, ki bo izhajal enkrat letno, sodeluje sedemnajst avtorjev: akad. dr. Franc Jakopin, od 1983 do 1990 upravnik Inštituta, ter šestnajst sodelavcev iz vseh enot Inštituta, in sicer iz *Dialektološke sekcije* mag. Francka Benedik in mag. Sonja Horvat, iz *Etimološko-onomastične sekcije* dr. Metka Furlan in dr. Marko Snoj, iz *Komisije za historične slovarje* mag. Jožica Narat-Šrekl in dr. Francka Premk, iz *Leksikološke sekcije* Ljudmila Bokal, Ivana Černelič, Alenka Gložančev, Janez Keber, Jakob Müller, Vladimir Nartnik in mag. Peter Weiss ter iz *Terminološke komisije* Marjeta Kalin, Zvonka Leder in Silvo Torkar.

VSEBINA

Franc Jakopin	
Iz spominov na Rajka Nahtigala in Frana Ramovša	9
Delo Frana Ramovša za Slovensko akademijo znanosti in umetnosti	19
Metka Furlan	
Slovensko <i>slīma</i> 'faliua, plouagne' (Alasia) in srbohrvaško <i>slīm</i> (Žumberek) – novo gradivo za slovansko–germansko izogloslo * <i>slīmz</i> : * <i>slīma</i> - . . .	25
Marko Snoj	
Nekaj pripomb k izvoru slovanskih glagolov <i>skočiti</i> , <i>skakati</i> in <i>kačiti</i> . .	31
Vlado Nartnik	
Da ta tri imena edin Bog	41
Francka Premk	
Eksotična poimenovanja dišav in dragocenih oblačil v najstarejših slovenskih psalmskih prevodih (Ps 45)	47
Jožica Narat-Šrekl	
Samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovi Bibliji	63
Ivana Černelič	
Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku	73
Alenka Gložančev	
Enobesedna imena zasebnih podjetij v naselju Nove Fužine v Ljubljani . .	87
Janez Keber	
(O)pehariti '(o)goljufati, (pre)varati (s pomočjo peharja)' in sinonimi	99
Ljudmila Bokal	
Starinske besede v Slovarju slovenskega knjižnega jezika	113
Peter Weiss	
Zasnova novega odzadnjega slovarja slovenskega jezika	121
Francka Benedik	
Redukcija v škofjeloškem narečju	141
Sonja Horvat	
Mikrotoponimi na Vrheh in v dolini Raše	147
Zvonka Leder	
Terminološka prizadevanja na Slovenskem	155
Silvo Torkar	
Nekaj opazk k osvetlitvi cerkljansko–tolminskega besedišča v SSKJ	173
Marjeta Kalin	
Terminološki priročnik (Helmut Felber, Terminology Manual, Pariz 1984) . .	181
Jakob Müller	
Novo slovensko pravopisje (Slovenski pravopis: 1. Pravila 1990)	191

IZ SPOMINOV NA RAJKA NAHTIGALA IN FRANA RAMOVŠA

Ko sem se jeseni 1945 vpisal na filozofsko fakulteto, še nisem bil trdno odločen, ali bom romanist ali slavist. Francoščino sem imel v gimnaziji rad, poznal sem njeno slovnico in tudi praktično sem jo kar dobro osvojil; od slovanskih jezikov sem poznal nekaj osnov ruščine in češčine po učbenikih in tečajih Janka Orožna v Celju, pri slovenščini pa bi si bil rad razjasnil razmerja med narečjem, ki so ga govorili starši (Notranjci), in govorom mojega okolja na Štajerskem (Dramlje), saj so se nekateri (mestni) sošolci posmehovali mojim preveč ejevskim naglašenim ijem in ojevskim ujem (nit - net, kruh - kroh), medtem ko so profesorji pohvalili moje branje, kadar sem poskušal posnemati svoje starše. Skupaj s tremi ali štirimi bruci sem doživel prvo mrzlo prho, ko nas je Stanko Leben posamič v sobi francoskega inštituta v NUK-u povprašal, zakaj smo se odločili za študij francoščine; precej nezadovoljen je bil z odgovori¹, česar ni izrazil samo z besedami, ampak tudi s potezami na svojem obrazu. Pravo nasprotje mu je bil Janko Kotnik, takratni lektor za francoščino, ki je s svojo blagostjo nevtraliziral Lebnovo ostrino; zelo privlačne so bile temperamentne interpretacije besedil pri Lacroixu, ki pa je moral Slovenijo kmalu zapustiti. Na slavistiki je bilo več profesorjev. Razen Nahtigala in Ramovša sem kmalu spoznal še Aleksandra Stojičevića (srbohrvaščina)², ki se je rad pobahal, da je študiral pri Leskienu v Leipzigu in je vse nemške naslove njegovih del izgovarjal s pravo šumadinsko intonacijo ter s številnimi vmesnimi »dakle«; bil je dobrodušen in vesel vsakega slušatelja, ki je prišel na njegovo predavanje. Med C-predmeti sem si izbral še indoevropsko primerjalno slovnico, ki jo je predaval Karel Oštir, pravzaprav bi bilo bolje reči, da nas je nenehno spraševal oziroma se z nami pogovarjal. Bil nam je všeč zaradi svoje fizične majhnosti, zaradi svoje pipe in duhovitih pripomb na račun takratnega dogajanja, predvsem pa zaradi svojega velikanskega znanja in skromnosti³. Tudi Jakob Kelemina, za nemščino, ki je bil takrat dekan fakultete, je bil izvirna

osebnost, nekoliko neroden v izražanju in v kretnjah, vendar trden v svojih izvajanjih. Za slaviste je bila obvezna tudi narodna zgodovina pri Milku Kosu in Gregorju Čremošniku, pozneje pri Bogu Grafenauerju; verjetno bolj iz radovednosti sem obiskal nekaj predavanj iz etnologije pri Niku Zupaniču, kar dva ali tri semestre pa sem zdržal v umetnostnozgodovinskem seminarju pri Francetu Steletu; pri opisu in razlagi slik sem na koncu že kar aktivno sodeloval. Ta širša seznanitev s predmeti in profesorji filozofske fakultete je bila mogoča zaradi učnih načrtov⁴, po katerih so bili izpiti predpisani šele po drugem letniku, prej smo opravili samo nekaj kolokvijev.

Glavnina slavističnih predavanj in seminarjev je bila v seminarski sobi v pritličju NUK-a, ki je bila tudi sicer nekakšno središče slavističnega študentskega dogajanja; na istem hodniku so bili razvrščeni profesorski kabineti s knjižnico Inštituta za slovansko filologijo, ki mu je od ustanovitve 1919 načeloval Rajko Nahtigal. Za knjižnico je skrbel edini, že nekoliko ostareli asistent Zvonko A. Bizjak skupaj s sorodnikom faktotumom Rudolfom Železnikom; ta dva sta bila za študente tudi glavna informatorja o tem, kaj je treba za določen izpit preštudirati, rada pa sta pripovedovala tudi o zunajstrokovnih lastnostih profesorjev, o njihovem družinskem življenju, o medsebojnih dobrih in slabih zvezah, o trenutnem razpoloženju itd. Literarnozgodovinska predavanja Franceta Kidriča in Antona Ocvirka so bila še v starem univerzitetnem poslopu, a so Kidričeva pogosto odpadala, deloma zaradi bolezni, deloma zaradi drugih zadolžitvev (predsednik Akademije)⁵, tako da je do prihoda Marje Boršnikove in Antona Slodnjaka Ocvirk sam skrbel za slovensko in primerjalno književnost z literarno teorijo. Sprva je bil na slavistiki edini lektor Nikolaj Preobraženski, živa ruska enciklopedija, ki ga je Nahtigal spoznal v Gradcu med prvo svetovno vojno, kjer je bil Preobraženski kot ruski štipendist konfiniran; bil je po študiju zgodovinar in se je v Pragi habilitiral, vendar ustreznega mesta ni mogel dobiti, zato je zasilno pristal na ruskem lektoratu (nazadnje je po Slodnjakovi zaslugi dobil profesuro v Zadru). Doma je bil iz Nižjega Novgoroda (Gorki), iz okajočih govorov, zato mu je praktično ponazarjanje ruskega akanja delalo težave, kar pri slušateljih ni ostalo neopaženo; sicer pa je bil znan kot prava dobričina, ki so mu po vojni naložili še pouk ruščine na vseh fakultetah, tako da so ga kupi indeksov za podpisovanje dobesedno zasuli. V Ljubljani so ga poznali kot »človeka z vrtnico«.

Slavisti prva leta po vojni nismo bili razdeljeni na letnike, bili smo vsi skupaj ne glede na predmetne povezave in semestre; starejši letniki so bili po številu zelo skromni, saj je večina šla že pred diplomu učit; ob Nahtigalovi sedemdesetletnici 14. 4. 1947 sta na sliki (objavljena v Nahtigalovem zborniku 1977 na str. 509) v veliki večini prvi in drugi letnik⁶. Starostno sta bila tudi ta dva letnika dokaj

nehomogena, saj smo bili nekateri zaradi izgubljenih vojnih let že v prvem letniku »starejši« – ko bi morali končati, smo lahko šele začeli s študijem. Da so bile razmere še napol vojne, se je videlo po naših oblekah, ki so bile pri moških vsaj v enem delu vojaške (škornji, jahalne hlače, predelan vojaški suknjič ali plašč). Pomenljivost takega oblačenja je bila celo pripadnostno obarvana, ni izražala zgolj pomanjkanja civilnega v blagu in mišljenju. Na kosilo je hodila večina Neljubljancev v Ljudsko kuhinjo, ki ni zahtevala preveč od naših revnih živilskih nakaznic; kar nam je ostalo, smo v različnih kombinacijah pokuhali v študentskem kolegiju na Miklošičevi ulici (tu je stanovalo precej filozofov)⁷, kjer so se v starem lesovju zgornjih bunkerjev (tako smo imenovali te sobe) zaredile tudi stenice, mi pa smo prvo zimo brez kurjave orokavičeni študirali kar v posteljah; najsvetlejši trenutki so bili ob odpiranju paketov UNRRA, ki so dvakrat prišli tudi do nas.

Nahtigalovo predavanje sem prvič poslušal novembra 1945. S svojo dolgo brado je bil med vsemi profesorji nekaj posebnega. Videti je bil zelo star, čeprav mu je bilo šele osemindeset let; njegova pisava na tabli je bila naravnost lepopisna, roka pri pisanju mirna. Z levo roko je držal pred seboj zapis na polovičnem listu, ki se je tresel in pošumeval, zato je, kadar se je dalo, vselej roko z listom rajši prislonil za hrbet, kjer je bila mirnejša in list ni tako očitno šelestel. Govor je bil dolensko obarvan, malo arhaičen, in zdelo se je, kot da se mu hoče zatikati, vsebini pa tudi začetniku ni bilo težko slediti. Pri proseminarju iz stare cerkvene slovanščine je vsakokrat koga povabil k tabli, da je napisal stavek ali dva iz Zografskega ali Marianskega kodeksa v cirilici, ga prevedel, nato pa je sledila filološka in jezikovna analiza. Začetniki si seveda nismo takoj upali nastopiti; ko pa smo spremljali odgovore nekaj kolegov in z njimi preizkušali svoje znanje, se je počasi utrjevalo zaupanje in je izgineval strah. Kmalu sem se odločil za preizkušnjo. Nahtigal je bil z mojimi razlagami zadovoljen in ob prvi priložnosti me je predlagal za demonstratorja (takrat se je ta vloga imenovala pomožni asistent). S tem sem dobil bolj neposreden dostop do knjižnice, približal sem se njegovemu delu, zvedel pa sem tudi marsikaj o njegovih življenjskih težavah⁸, ki so povzročale čedalje vidnejše zapiranje pred svetom in gibanje v ozkem, ustaljenem krogu prijateljev in znancev. Novih znanstev se je otepal, zato je na splošno veljal za nedostopnega, nekomunikativnega človeka; gibal se je le še po uhojenih poteh med domom na Mirju 13, svojo sobo v NUK-u, (S)AZU in gostilno Pod skalco, kjer se je tedensko srečeval s svojim omizjem, katerega stalni člani so bili Milko Kos, France Stele, nekdanji direktor Narodne galerije Fran Windischer in morda še kdo. Zvečer sem skupino večkrat srečal na poti na Mirje, postajali so na križiščih, Nahtigal se je opiral na svojo sprehajalno palico, in se živahno

pomenkovali. Včasih se je kdo od njih oglasil tudi dopoldne v njegovi sobi, prihajala pa sta tudi Franc Grivec in Niko Zupanič⁹, prvi je navadno iskal podatke o problemih cerkvene slovanščine in Brižinskih spomenikov v knjigah in revijah, ki so bile postavljene v Nahtigalovi bližini, obenem pa ga je tudi to in ono vprašal. Po njegovem odhodu je rad naredil kakšno opazko, iz katere sem zaznal, da ga ni imel za pravega filologa, njegove ugotovitve za Nahtigala niso izhajale iz dovolj trdnih filoloških temeljev. Na Zupaniču je ostalo nekaj mladostno veselaškega, in ko se je spomnil kakšne prigode iz skupnih gimnazijskih in dunajskih let, je domneval, da bo z njo razvedril mračnega Nahtigala. Vsak obisk mu je moral nekdo od znanih obrazov najaviti, sprejel pa ga je pri veliki zeleni mizi (imel sem vtis, da je biljardna), ki je bila tudi izpitna miza. Spomnim se zmešnjave, ki je nastala v zvezi z obiskom norveškega slavista Christiana Stanga leta 1950. Ko mu je Bizjak najavil, da ga želi ta in ta pozdraviti, je Nahtigal obisk zavrnil, toda ker se je Stang že motovilil na vratih, odločitev ni bila več uresničljiva. Nahtigal se je značilno odhrkal, vstal in rekel: »Naj pride.« In v isti sapi tudi bližajočemu se Stangu: »Werma tajč reden!«

Kdor je temeljito preštudiral Nahtigalove Slovanske jezike iz leta 1938¹⁰ (takrat so se še dali kupiti), zlasti njihov prvi del, je z lahkoto lovil nit vseh njegovih predavanj; v knjigi je tudi našel ključ za interpretacijo starocerkvenoslovanskih in staroruskih tekstov. Toda Nahtigal je rad videl, da se je študent seznanil tudi z Leskienovo stcksl. slovnico, tudi z Vondrákovo ali Dielsovo in z van Wijkovo zgodovino starocerkvenoslovanščine, saj na drugi strani ni maral, da bi postali ljudje »unius libri«. Za smešno ceno sem kupil tudi njegove Starocerkvenoslovanske študije in obe knjigi Sinajskega evhologija ter Kopitarjevih zbranih spisov drugi del. Tako se je Nahtigalova filološka podoba jasneje zarisala v mojo zavest in presenečala je njegova akribija, ki jo je večkrat priporočal tudi študentom z besedami: »Filolog mora biti pedant.«

Ena od priljubljenih Nahtigalovih tem je bila obravnava Slova o polku Igorevč, ki ga je pripravljal za izdajo¹¹. Pri rekonstrukciji genealogije kijevskih in drugih knezov, ki nastopajo v Slovu, je spretno kombiniral podatke iz staroruskih letopisov in se včasih kar razvnel ob domnevo potrjujoči najdbi; manj prepričljivo je bilo odstranjevanje cerkvenoslovanskih prvin iz besedila in vzpostavljanje verjetne podobe staroruskega jezika konca 12. stoletja. Glede vloge in deleža cerkvene slovanščine v knjižni ruščini se je Nahtigal ravnal po svojem ruskem učitelju A. A. Šahmatovu, odklanjal je teze o primarnosti vzhodnoslovanskega pismenstva, a na drugi strani ni pripisoval vzhodnoslovanski redakciji cerkvene slovanščine take pomembnosti, kot sta jo pozneje v svojih delih dokazovala B. O. Unbegaun in zlasti A. V. Isačenko¹², ki sta bila (deloma) tudi Nahtigalova učenca.

Kdor je sodeloval pri stcksl. proseminarjih, se je toliko seznanil z Nahtigalovi-mi zahtevami, da ga izpit ni presenetil. Zgodilo pa se je kar precejkrat, da je prišlo med njim in kandidatom do kratkega stika; v takih primerih je navadno kandidata ali kandidatko že po nekaj minutah odslovil in se prišel v asistentovo sobo pritoževati nad nesramnostjo in predrznostjo ničznalca. Da se je potolažil, je opisal kakšen izpitni pripetljaj pri Jagiću na Dunaju ali pri Murku v Gradcu. Pove-dal je, da so tretjič spustili tudi največjega nevedneža z utemeljitvijo, da bi utegnil biti kandidat tako nesramen in bi se pojavil na izpitu še četrtič – tega pa si nihče ni želel. In nasprotno – če je bil z izpitom zadovoljen, je našel na kandidatu še kakšno drugo pozitivno lastnost, npr. da zna logično sklepati, da lepo in poveza-no govori in celo – da je zdrav(a) ali prikupne zunanjsosti. Večinoma je bil Nahti-galov stcksl. izpit kombiniran z Ramovševim slovenskim jezikom; Ramovš je spraševal ločeno kot drugi in je pri skupni oceni odmeril večjo težo Nahtigalovi.

Ni mi znano, ali je prišla do Nahtigala leta 1948 direktiva, da je treba v jeziko-slovju obravnavati Marrovo »novoe učenie o jazyke«, vsekakor pa smo študenti v krožku nekajkrat ta nauk razčlenjevali in Ramovš je uporabil eno predavateljsko uro, da je po Matthews¹³ čisto pasivno posnel glavne »postavke« marrizma. Nah-tigal je večkrat tožil, kako je marrizem pokopal v Rusiji klasično primerjalno jezi-koslovje in je v svojem zapisu Trenja v ruski lingvistiki¹⁴ štel celo Stalinu v dobro, da je nastopil proti »gadaniju na kofejnoj gušče«¹⁵ in s tem omogočil oživitev znanstvenega jezikoslovja.

Ko je prišlo leta 1947 do sprememb v učnem načrtu in je bil odpravljen C-di-plomski izpit ter so bili vpeljani delni oz. letni izpiti, se je število izpitov pri Nah-tigalu že v naslednjem letu precej pomnožilo. Takrat je tudi že prestopil 70. leto in videti je bilo, da ga povečane izpitne obveznosti niso preveč veselile; zase je ohranil samo A- in B-izpita iz ruščine in stcksl., delne izpite pa je najprej prepus-til Bizjaku, po letu 1950, ko je le-ta zbolel, pa sva prevzela to spraševanje (takrat že asistenta) Dimitrij Sovre in jaz. Sovretu je zaupal izpite iz uvoda v študij slo-vanskih jezikov, meni pa staro cerkveno slovanščino; spraševala sva v njegovi sobi za zeleno mizo, medtem ko je sam normalno delal za svojo mizo. Zmotila sva ga ob koncu vsakega izpita, da je podpisal oceno; večinoma je podpisal brez pripombe, le tu in tam je podvomil, če nisva mogoče prestroga, vendar nikoli ni spreminjal zapisane ocene.

V teh letih je Sovre sodeloval tudi v pripravi druge izdaje Nahtigalovih Slovan-skih jezikov (izšli 1952); odpravil je precej napak pri navajanju gradiva, še bolj pa se je izkazal pri dopolnjevanju literature. V tej zvezi moram omeniti, da sta med splošnimi jezikoslovnimi deli upoštevana de Saussure¹⁶ in Trubeckoj¹⁷ ter dela pra-škega lingvističnega krožka, ki smo jih takrat nekateri že poznali, vendar pri

predavanjih ali seminarjih o teh rečeh ni bil govor. Naneslo je, da sva s Sovretom zvedela, da si Nahtigal dopisuje z Romanom Jakobsonom iz ZDA, ki se je s svoje strani zanimal za Nahtigalovo razpravo Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovenskih izvirnih pesnitev (RAZU I, 1942), medtem ko se je Nahtigal ukvarjal z Jakobsonovo izdajo Slova o polku Igorevč iz leta 1948. Tako sva s Sovretom prišla na misel, da bi po tej zvezi poskusila priti do štipendije za študij v Ameriki; čutila sva, da so naše razmere utesnjene in nespodbudne, da je treba spoznati »v živo«, kaj in kako se dogaja v jezikoslovju zunaj naših meja, ki so bile takrat v naši zavesti še čisto neprestopne. Nahtigal je takoj pisal Jakobsonu prijazno pismo in mu obrazložil najine želje. Bila sva prav prijetno presenečena, ko je prišel pozitiven odgovor, da bova sprejeta na njegovi univerzi v Cambridgeu, da bova oproščena šolnine za doktorski študij in da bova dobila celo nekakšno univerzitetno štipendijo. Nahtigal in Ramovš sta napisala za ameriško fundacijo, ki naj bi oskrbela stroške za vožnjo in dodatno štipendijo, še dodatna priporočila, vendar se je stvar zataknila ob dejstvu, da bi se morala s Sovretom osebno predstaviti ameriškemu zastopniku v Švici; to pa takrat ni bilo uresničljivo. Iz vseh prizadevanj in upov nama je ostalo samo znanje angleščine, kolikor sva si ga pridobila v tistem letu, in seveda trdna odločenost, da prideva v svet ob drugi priložnosti; tako je Sovre odšel kot državni štipendist jeseni 1953 v Oslo, jaz pa kot lektor slovenščine na univerzo v Göttingen. Nahtigal je bil takrat že upokojen, čeprav je bilo okrog tega precej težav. Menda pravega zakona o tem, kdaj morajo profesorji na univerzi v pokoj, sploh ni bilo, ker je bil Aleksander Belič¹⁸ s svojim vsestranskim vplivom nedotakljiv. Nahtigalu so obljubili, da bo do smrti lahko obdržal svojo delovno mizo (in sobo), izposlovali so mu malo večjo pokojnino in ga imenovali za častnega predstojnika oddelka.

Od Nahtigala 13 let mlajši Fran Ramovš je predaval slovensko zgodovinsko slovnico in splošno fonetiko. Predavanja so bila ciklična, zato je bilo začetnikom težko slediti, kadar so »padli« v nadaljevanje kakšnega poglavja; spomnim se, da sem začel prav razumevati slovenski konzonantizem šele pri poslušanju fonetike. Ramovš je najbrž vedel za naše muke, zato se je večkrat pošalil, da vse to še ni tako hudo, kot je bilo ob njegovem prihodu na univerzo, ko je začel s tečajem *Altindische Syntax für Fortgeschrittene*. Ramovš je bil za nas pravo nasprotje Nahtigalu. Bil je živa eleganca: v hoji in v kretnjah sploh je bil v žlahtnem pomenu gosposki, ves čar njegove osebnosti pa se je izražal v besedi. Ko nas je z rahlim prikonom pozdravil in smo sedli, je potegnil iz žepa komaj opazen listek, vendar se večinoma pri predavanju nanj ni ozrl. Govorne enote je komponiral tako, da niso bile samo vsebinsko usklajene in povezane, ampak so bile prijetne tudi za uho. Toda kljub tako visoko umetelni skladnosti med vsebino in obliko je iz celotne Ramovševe pripovedi dihala jezikovna narurnost, nič ni bilo

izumetničenega, nič narejenega, nič odvečnega¹⁹. Izgledalo je, da predava z veliko lahkoto, čeprav smo za tem slutili enkratno miselno disciplino in napor. Zaradi te neprimerljive izrazne popolnosti je bilo pozneje kar nedoumljivo, da je Ramovš (po bolezni) včasih zamenjal eno besedo z drugo in govoril dalje, ko da ni bilo nič narobe.

Od Ramovševih predavanj se najbolj živo spomnim tečaja o slovenskem naglasu²⁰. Medtem ko smo se o vokalizmu, konzonantizmu in narečjih lahko v glavnem poučili iz njegovih knjig (Konzonantizem, 1924; Kratka zgodovina slovenskega jezika, 1936; Dialekti, 1935), o naglasu ni bilo ustreznega pripomočka. Tu smo zvedeli za imena, kot so npr. T. Lehr-Splawiński, F. de Saussure, F. Fortunatov, A. Belić, St. Ivšić; videti pa je, da se je Ramovš za predslovensko fazo slovanskega naglasa oprl predvsem na študijo N. van Wijka, Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme (1923), saj je avtorja kot najbolj kompetentnega za to področje pogosto omenil. Povzetek svojih akcentoloških predavanj je Ramovš objavil v SR 3 (1950), 16-23 in ga naslovil Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov; tu naštetih ugotovitev ni mogla obiti nobena poznejša razprava o slovenskem naglasu.

Pravih seminarjev v povojnih letih pri Ramovšu ni bilo; verjetno ni našel več časa, da bi se ukvarjal s seminarskimi in diplomskimi nalogami slušateljev, zato pa so bili njegovi sproščeni pogovori s posameznim študentom, ki ga je v ta namen poklical »k tabli«, prav zanimivi. Navadno je izbral kakšno splošno jezikoslovno temo in preizkušal sogovorca, ali lahko sledi njegovemu razmišljanju in ob tem pove tudi kaj svojega. Rad je imel teme o glasovnih spremembah v času in prostoru nasploh in v slovenščini še posebej; pri tem je upošteval zlasti notranje-jezikovna fonetična razmerja med glasovi, a tudi zunanje okoliščine, kot je npr. sosedstvo ali prekrivanje z drugimi jeziki. Opazno se je ločil Ramovšev govor pri predavanjih od tega pri seminarju. V prvem primeru je govoril knjižno s komaj opazno ljubljansko patino, v drugem pa se je veliko bolj približal ljubljansčini; to je bilo najbolj očitno takrat, kadar je ogovoril katero od svojih ljubljanskih znank, npr. Bredo Pogorelec ali Jasno Škerlj.

Izpite smo opravljali pri Ramovšu na SAZU, Novi trg 3, v sobi glavnega tajnika. Najavljala nas je njegova tajnica Nada Jesse, sam je kandidata posedel v usnjen naslanjač (ta je še zdaj na istem mestu) in navadno za uvod vprašal čisto kaj vsakdanjega, nestrokovnega. Meni je dal brati iz Dalmatinove Biblije, sedel na rob naslanjača in začel pogovor o soncu, solnovratu, suncokretu in sončnici; obdelala sva vprašanja v zvezi z etimologijo, zgodovinsko fonetiko, pomenom in besedotvornjem do zadnjega - od kdaj ne pišemo več solnce in zakaj. Bil sem prepričan, da je izpit trajal samo 10 minut, v resnici pa je minilo tri četrt ure.

Ramovševa strokovna avtoriteta je bila v slovenskem okolju tako rekoč absolutna. Njegovo kavarniško omizje in v širšem smislu njegovi učenci (Šolar, Bajec, Kolarič, Rupel idr.) so mu v celoti zaupali in si najbrž niso upali niti pomisliti, da bi ga v čem mogli preseči. Prav neverjetno (in skoraj bogokletno) se nam je zdelo, ko je Božo Vodusek o Slovenskem pravopisu 1950, ki sta mu stala vsaj formalno na čelu Fran Ramovš in Oton Župančič, objavil v Novem svetu²¹ v treh nadaljevanjih tako uničujočo kritiko. Ramovš si okrog tega ni delal sivih las in je polemiko prepustil Bajcu²², ki je takrat že bil docent za slovenski knjižni jezik; veliko globlje pa je bil prizadet ob izdaji Mikuševe knjige *À propos de la syntagmatique de professeur A. Belić*, s katero se je nenavadno tragično in pomenljivo končalo Ramovševo dopisovanje z Belićem, o čemer priča zadnje njegovo sporočilo malo pred smrtjo jeseni 1952²³. Spomnim se tudi dopisovanja med Nahtigalom in Ramovšem v zvezi z nasledstvom. S položajem nikakor nista bila zadovoljna, a stvari so se razpletle šele nekaj let po Ramovševi smrti.

Pripadniki povojnega rodu slavistov smo bili že nekakšni vnuki Nahtigala, Kidriča in Ramovša, vendar brez pravih očetov. Vsi so bili strokovno in človeško formirani še pred prvo svetovno vojno, zagnani za novo slovensko univerzo v novi državi. Zato ni čudno, da so bili neprimerno trdnejši in enovitejši v svojih idealih in vrednotah kot rod njihovih učencev v prvi Jugoslaviji, ki je doživljal zanos in vzpon svojih učiteljev, a je moral na drugi strani občutiti, da so se le-ti znašli v precejšnji znanstveni izolaciji, ki jim je po svoje grenila življenje. Druga svetovna vojna je iz vseh treh naredila izčrpane starčke, ki so kljub navidez zatrtim bolečinam ponovno zastavili delo; a bilo je bolj v znamenju ohranitve izročila kot pa v odkrivanju novih poti v prihodnost.

Med Nahtigalom in Ramovšem na prvi pogled ni bilo opaziti posebne navezanosti, toda z leti sem spoznal, da sta že iz graških let drug drugega potrebovala in se cenila. Ramovš je bil človek z jasnimi cilji za prihodnost, vendar jih sam zaradi mladosti ni mogel v okolju uresničevati; na drugi strani je bil Nahtigal zunaj stroke dokaj pasiven, a se je dal za Ramovševe načrte hitro pridobiti. Tako sta harmonično sodelovala pri ustanavljanju ljubljanske univerze in pozneje akademije ter seveda pri delu filozofske fakultete. Nahtigal se je zatekel k Ramovšu po nasvet in pomoč v čisto človeških stiskah; ta mu je vedno pomagal, čeprav tudi njemu z njimi ni bilo prizaneseno.

OPOMBE

- ¹ Večinoma smo se vrteli okrog francoske književnosti, ki da je bogata in zanimiva, da jo želimo globlje spoznati ipd.; redkeje se je kdo spomnil jezika in njegovega razmerja do latinščine. O tem in o temeljih primerjalnega romanskega jezikoslovja sem se pozneje nekoliko razgledal pri predavanjih in vajah Antona Grada, ki je bil takrat še privatni docent.
- ² Pri SAZU je izdal knjigo o imperfektu in aoristu v srbohrvaščini, rad je predaval o dubrovniški in dalmatinski književnosti; da bi bil »na liniji«, je pri seminarju večkrat obravnaval tudi dnevno aktualne politične spise o književnosti (npr. Zogovića). Da vse skupaj ni bilo preveč resno, dokazuje položaj v seminarski sobi: z dvema ali tremi slušatelji v prvi vrsti se je pogovarjal, vmesne vrste so bile prazne, v zadnji pa so igrali šah.
- ³ O Oštirjevem delu in pomenu gl. Bojan Čop, *Hundert Jahre eines bekannten slowenischen Sprachwissenschaftlers, Professor Dr. Karel Oštir – Ob stoletnici rojstva slovenskega jezikoslovca dr. Karla Oštirja, Linguistica XXIX (1989)*, str. 3–12.
- ⁴ Novi učni načrti z delnimi in letnimi izpiti so začeli veljati za slušatelje prvega letnika jeseni 1947. Domnevam, da so prišle prve spodbude k nam že poleti 1946, ko sta France Kidrič in Fran Ramovš obiskala Leningrad, kjer so se sestali predstavniki slavistike slovanskih držav. Videti je, da je Ramovš glede na položaj drugod sprejel v predmetnik tudi slovenski knjižni jezik, za katerega je sprva na stopnji lektorata skrbel Anton Bajec.
- ⁵ Pogosto je na oglasni deski visel listek s sporočilom, da predavanje Franceta Kidriča odpade zaradi nujne seje – nekajkrat tudi pri predsedniku vlade, ki je bil takrat njegov sin Boris.
- ⁶ Na sliki je okrog 60 študentov in študentk, med njimi Janko Messner, Dimitrij Sovre, Ivan Minatti, Lojze Krakar, Pavle Merku, Bruno Hartman, Franc Jakopin, Janez Zor, France Bernik, Boris Paternu, Breda Pogorelec, Zmaga Kumer, Alenka Glazer, Cene Kopčavar.
- ⁷ Največ je bilo Celjanov, npr. Bruno Hartman, Božo Otorepec, Janez Stanonik.
- ⁸ Izgubil je vse tri sinove: najstarejšega kmalu po preselitvi v Ljubljano leta 1919, drugi je študiral slavistiko in je tragično umrl pod vlakom leta 1936 (njegovemu spomenu je posvetil Slovenske jezike) in tretji (Konstantin) je padel v NOB leta 1944. Ostala mu je edina hčerka Karolina, por. Berce, ki je skrbel za njo v hiši na Mirju 13.
- ⁹ O njem so govorili, da je bil v zelo dobrih odnosih s Pašičem; večkrat se je hvalil, da je bil med prvo svetovno vojno v Londonu in da ima velike zasluge za nastanek prve Jugoslavije. Toda ko smo njegovo pripovedovanje na skrivaj posneli na magnetofon in mu posnetek predvajali, se je svojega govora ustrašil; seveda smo zapis takoj zbrisali.

- ¹⁰ Pri Harrassowitzu v Wiesbadnu je v zbirki Bibliotheca slavica leta 1961 Joseph Schütz izdal nemški prevod (*Die slavischen Sprachen: Abriß der vergleichenden Grammatik*); dve leti pozneje je v redakciji in s predgovorom S. B. Bernštejna izšel še ruski prevod N. M. Elkine (*Slavjanske jazyki*, Moskva 1963).
- ¹¹ Odlomek je izdal v jubilejni številki Slavistične revije 1950 (Ramovšev zbornik), str. 369–396; celota je izšla v knjigi pri SAZU leta 1954.
- ¹² Prim njegovo *Geschichte der russischen Sprache*, 1. Band – Von den Anfängen bis zum Ende des 17. Jahrhunderts, Heidelberg 1980; 2. Band – Das 17. und 18. Jahrhundert, Heidelberg 1983.
- ¹³ Angleški slavist W. K. Matthews, ki je sodeloval tudi pri angleški izdaji Prešerna, je članek *The Japhetic Theory* objavil v *The Slavonic and East European Review*, XXVI (1947–48) 2, str. 172–192.
- ¹⁴ Posebno živahno je v tem zapisu predstavil vzdušje ob marrističnem divjanju po izidu knjige V. V. Vinogradova *Russkij jazyk*, 1947. Žalostne razmere je ilustriral tudi s podatki o tem, kako so se nekateri marristi po Stalinovem nastopu hitro znašli v nasprotnem taboru in opravili javno kesanje.
- ¹⁵ SR 4 (1951), str. 254–261.
- ¹⁶ *Cours de linguistique générale*, 1916 (in nemški prevod iz leta 1931).
- ¹⁷ *Grundzüge der Phonologie*, Dunaj 1939.
- ¹⁸ Belić (1876–1960) je bil eno leto starejši od Nahtigala, vendar je imel še pri osemdesetih vse niti srbske slavistike v svojih rokah, npr. ob slavističnem kongresu v Beogradu 1955.
- ¹⁹ Navadno je v nekaj stavkih povzel vsebino predhodnega predavanja, novo pa je večinoma začel z besedami: »Danes si hočemo ogledati ...; Danes hočemo govoriti ...«. Glagol hočemo namesto bomo je rad uporabljal tudi v razpravah, za nas je bil prijazno starinsko obarvan.
- ²⁰ Med zadnjimi sklenjenimi tečajji predavanj je bilo slovensko zgodovinsko oblikoslovje, ki je po zapisih slušateljev Brede Pogorlec, Pavleta Merkuja in Mitje Sovreta izšlo leta 1952 kot skripta z naslovom *Morfologija slovenskega jezika*. Ramovš besedila ni utegnil več po svoje obdelati, zato je ostalo v marsičem okrnjeno.
- ²¹ Prim. *Novi svet* 1950, str. 947–953, 1045–1052, 1147–1152.
- ²² *Rast slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1951 (predelana knjižna izdaja razprave *Kako je rasel naš jezik?*, ki je kot odgovor na Voduškovovo oceno izšla v nadaljevanjih v *Slovenskem poročevalcu* marca 1951).
- ²³ Prim. J. Rotar, *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*, SAZU, Ljubljana 1990, na str. 128.

DELO FRANA RAMOVŠA
ZA SLOVENSKO AKADEMIJO ZNANOSTI
IN UMETNOSTI

(Referat na slavnostni skupščini SAZU ob
stoletnici rojstva, 14. septembra 1990)

Spoštovani zbor, dragi svojci!

Kdor bo pisal monografijo o Franu Ramovšu, o tem edinstvenem možu slovenske znanosti in kulture, ki sta mu zaznamovali življenje obe svetovni vojni, a se je znanstveno in človeško izoblikoval v evropskih koordinatah pred prvo, dosegel svoj jezikoslovnoustvarjalni vrh v nespodbudnih in tesnih razmerah med njima ter se po drugi kljub izčrpanosti še lotil velikih nacionalnih načrtov, ki se še zdaj, po 45 letih, le počasi uresničujejo, bo imel dovolj dokumentiranega gradiva za eno temeljnih poglavij o Ramovšu kot pripravljavcu Slovenske akademije znanosti in umetnosti in kot spiritusu movensu od njene ustanovitve do njegove smrti 16. septembra 1952. Te kratke besede o Ramovševem prispevku za SAZU bodo samo bežno osvetlile nekaj mejnikov.

Zaradi svoje mladosti je moral Fran Ramovš večino svojih znanstveno-organizacijskih zamisli uresničevati kot tajnik: od novembra 1918 je bil tajnik vseučiliške komisije pri narodni vladi v Ljubljani, in po korespondenci z njegovim učiteljem in 13 let starejšim profesorskim kolegom Rajkom Nahtigalom je mogoče sklepati, da je bila Ramovševa vloga pri ustanavljanju univerze globlja in bolj vsestranska od uradno priznane. Že takrat mu piše, da bo na seji zganil tudi vprašanje o akademiji. In spet kot tajnik Znanstvenega društva za humanistične vede, ki je od 1921 do 1939 opravljalo naloge nekakšne miniakademije in bilo njen zarodek, je v več valovih sprožil postopke za ustanovitev prave akademije; in končno je pod njegovim generalnim tajništvom (1942-1950) akademija preživela svoja najbolj dramatična leta.

Danes lahko rekonstruiramo zelo vijugasto in trnjevo pot Ramovševih prizadevanj za slovensko akademijo v glavnem po zapisanem, zato ne moremo mimo dejstva, da je bil Ramovš posebno izrazit in prepoznaven v svoji miselni izviranosti in jezikovno-stilni individualnosti, ki se dviga visoko nad običajno sivino

zbirokratiziranega dopisovanja; tako odkrijemo Ramovševo pero pogosto tudi v besedilih z drugim podpisom. Najprijetneje pa je seveda med listinami brati njegove rokopisne koncepte in predloge v drobni urejeni pisavi, ki se je starejši slavisti še živo spominjamo z njegovih predavanj, iz zapisov na tabli.

Prva leta po ustanovitvi je univerza posrkala skoraj vso slovensko umsko energijo, da se je obdržala in ukoreninila, vendar misel na akademijo ni zaspala; nasprotno, krožila je doma pa tudi že v središču Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, o čemer priča izjava predsednika Srbske kraljevske akademije Žujevića (marca 1920), na katero se Ramovš rad sklicuje v poznejših, bolj »jeznih« časih: »Dopustite mi samo, da izjavim želju, da se pored ova dva središta za obradivanje više nauke, u Beogradu i Zagrebu, što skorije stvori slično središte i u Ljubljani. ... Obrazovanju slovenačke akademije nauka možemo se nadati u toliko pre, što se sada srećno ostvaruje davnašnja želja Slovenaca, da imaju svoj univerzitet.«

Prvo večjo akcijo za ustanovitev slovenske akademije je leta 1925 sprožilo Znanstveno društvo za humanistične vede (Ramovš), ki je skupaj z društvom Pravniki, Slovensko matico in Narodno galerijo odposlalo vlogo na prosvetno ministrstvo v Beograd. Od takrat in vse do leta 1938 se jih je zvrstilo kar nekaj; da bi jih ohranil v spominu, si je Ramovš večkrat na listek zapisal njihovo časovno zaporedje (z datumi) in vsebino. V vsaki vlogi je Ramovš obširno opisal in razložil področja, ki jih bo akademija raziskovala, predvsem vse nacionalne vede, od jezika do naravoslovja, ni pa se ustrašil tudi izdelave načrta osnovnega zakona o akademiji. Doživljal je vseh vrst nasprotovanja ustanovitvi akademije, tudi obrekovanja, podtikanja in ovadbe; vendar v svoji odločnosti, da pride do cilja, ni odnehal. Spreminjal je taktiko, bil je pripravljen na začasen umik in zoževanje zahtev, privolil je v naziv »društvo« Akademija znanosti v Ljubljani; toda izkusil je tudi trenutke malodušja in resignacije.

Leto 1929 in naslednja krizna in sušna leta niso prinesla nobene rešitve. Koroščeve obljube iz leta 1928, ko je bil predsednik ministrskega sveta in notranji minister, npr.: »Glede slovenske akademije znanosti in umetnosti mislim, da bi jo bilo čimprej ustanoviti. ... Če smo ustanovili gledališče in univerzo, bomo tudi akademijo«, so ostale zgolj pri besedah. Tudi priložnost ob desetletnici univerze, ko je tedanji rektor Milan Vidmar v avdienci pri kralju Aleksandru k dvema prošnjama (da naj dovoli preimenovanje naše univerze v »universitas aleksandrina« in da naj ne ukine teološke in medicinske fakultete) dodal še tretjo o akademiji in od kralja dobil odgovor: »Kar imata Srb in Hrvat, mora imeti tudi Slovenec« - tudi ta ni obrodila sadov. Resnično podobo stvari je Ramovš zagledal pač v Beličevem

odgovoru na pismo, v katerem ga je bil prosil za »prijateljsko mnenje« o ustanovitvi akademije. Po Beliću (takrat je bil generalni tajnik SKA) naj bi obstajala samo ena, centralna akademija v Beogradu, ki bi lahko imela podružnici v Zagrebu in v Ljubljani (težava je bila seveda predvsem v JAZU); ker pa se Belić Ramovšu ni hotel frontalno zameriti, je odpisal, da se bosta zagrebška in beograjska akademija o tem še skupaj pogovarjali in da je treba stvari reševati »avec souplesse«. Da bi prišel do »čistega vina«, je Ramovš obema akademijama zastavil tri vprašanja:

- »1. Ali so razlogi za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti dovolj tehtni;
2. ali smatrate, da je začrtano sistematično znanstveno delo v zgoraj podanih linijah potrebno za našo kulturo in znanost sploh;
3. ali smatrate, da more označeno delo vršiti le Akademija, ki ima svoj sedež v Ljubljani, oziroma, ali smatrate za možno, da se more to delo voditi, vršiti in dovršiti tudi iz kakega drugega središča.«

Ker negativen ni bil mogoč, odgovora sploh ni bilo. Videti je, da je celoten potek dogodkov okrog akademije v letu 1929 Ramovša notranje hudo prizadel in zagrenil, saj si je mogoče le iz takšnega razpoloženja razložiti njegovo skrajno pesimistično sodbo o zmožnostih slovenske znanosti in kulture. Na svečnico 1930. leta je v skupščini Znanstvenega društva za humanistične vede govoril takole: »Obe akademiji sta prav tako proti ustanovitvi ljubljanske kakor minister prosvete Maksimović. Razlogi: zdaj se forsira unifikacija, zdaj stroški. Tu je separatizem, tu se govori o plemenski cepitvi, tam o trošenju energije itd. itn. Na vse te razloge ne dam nič, ker so zunanji ... Zaradi tega mislim, da je skrajni čas, da smo povsem hladnokrvni in da pustimo pri miru idealizem in optimizem, ki nas samo zanaša zdaj sem, zdaj tja, a od povsod pridemo praznih rok. Prvo in najvažnejše je, da sami sebi pogledamo v obraz in se vprašamo: ali smo dovolj sposobni, predvsem dovolj jaki, da ustanovimo v Ljubljani delovno akademijo. Moje mnenje je, da nismo.« In ko dalje izraža svoje nezadovoljstvo tudi nad 10-letnim delom univerze, zlasti nad znanstveno ravniyo učečih, in že kar obupuje nad naraščajsko praznino, predvideva podobno prihodnost tudi za akademijo, »zato je bolje, da misel nanjo opustimo«. Potem obrne svojo ost še drugam, ko ugotavlja: »Dobro vem, da je znanost pri nas, v naši državi, mlada in da je vlada tudi še iz daleka ne zna ceniti, da ne govorim o tem, da bi jo iskreno gojila.«

Kako drugače odločen je bil Ramovš čez pet let, ko je kot rektor univerze že spet obnovil vlogo za ustanovitev akademije 2. januarja 1935. V pismu ministru prosvete beremo: »Ljubljana se kot center slovenske kulture iz plemenske mržnje zapostavlja«; navedel je še druge razloge in pribil: »Zato smatram, da je z nacionalnega stališča akademija v Ljubljani potrebna, ne več odložljiva zadeva, kajti

kulturna zgradba v Ljubljani še ni dokončana.« Negativna rešitev vloge je bila tudi eden od vzrokov, da je Ramovš ostentativno odložil rektorsko funkcijo, vendar je bil odtlej glede akademije še bolj nepopustljiv in res so se stvari začele obračati v njen prid; leta 1938 je bil nekaj tednov pred ustanovitvijo prave Akademije znanosti in umetnosti poklican v Beograd, kjer je v nekaj urah sestavil zakonsko uredbo o Akademiji. Da je Ramovš nasploh veljal za gonilno silo v zvezi z akademijo, pričajo zahvale in čestitke, a tudi dopisi z ministrom Korošcem in senatorjem Ivanom Hribarjem; zadnji se je v zanosnem govoru zavzel za slovensko akademijo, a se je po njeni ustanovitvi začudil, kje se je izgubil atribut »slovenska«.

Toda stvari so le na zunaj tekle razmeroma gladko, Ramovš pa je zaradi svojega svobodoumja, občutljivosti za krivice in plemenitosti značaja doživljal globoke pretrese. Čeprav je že od prvih vlog sam sestavljal (seveda s posvetovanjem) listo članskih kandidatov in zanje pisal curricula vitae (nekaj imen je bilo stalnih, nekaj spremenljivih, se je spomladi 1938 zapletlo prav pri njem. Že kar vehementno je prosil Aleksandra Belića, takrat že predsednika SKA (zanj domneva, da bo skupaj s prosvetnim ministrom odločal o izboru članov), naj njega ne uvrstita, s to utemeljitvijo: »Mogla bi nastati neprijetna situacija za ministra in za mene, ker bi jaz vsekakor takoj demisioniral. Razlogi za to moje stališče niso v nikakršni zvezi z akademijo, ne z bodočimi člani, ne z ministrstvom; na kratko jih hočem karakterizirati s tem: dokler so slovenski člani vlade samo člani svoje omejene klerikalne partije in aktivno delajo na tem, da se uniči eksistenca tega ali onega lojalnega državljana, vojnega invalida (kakor se je to zgodilo z mojim bratom), me ni volja interesirati se za karkoli, kar so zmožni uporabljati za pavovo perje.« Ko je nazadnje članstvo le sprejel, je nastopilo vprašanje prvega predsednika; na prvi skupščini akademije je sicer pristal na »tertio loco« (za Nahtigalom in Kremkom), toda ker se je v Beogradu tehničar nagnila na njegovo stran, je iz obzirnosti do Nahtigala znova prosil Belića in ministra Magaraševića, naj njegovo ime prezreta: »Ljubim delo in ga hočem rad opravljati, ali čast in vendar neke vrste oblast nista nikdar bila združljiva z mojo naravo in bi me tudi zdaj končno prisilila do demisije.«

Zanimiv je Ramovšev pogled na to obdobje s perspektive glavne skupščine 8. februarja 1946, ko pravi: »Akademija je izraz narodne suverenosti ... zato ni čudno, če je peščica slovenskih ljudi bila trdno odločena, da od svojih načrtov ne popusti, da se ne vda zaprekam in oviram, celo grožnjam, s katerimi oblast ni štedila.« In dalje: »Ustanovitev Akademije je po svojem bistvu bila odkrit upor; znanstveniki so ga izvedli, pravilno računajoč, da si oblast spričo veličine njihovih znanstvenih zaslug in spričo utemeljenega in priznanega mednarodnega slovesa ne bo upala preganjati njihovih načrtov. ... Pripravljali so si priborili, da, izsilili priznanje.«

Kot glavni tajnik akademije, najprej od poletja 1942 do jeseni 1945 ob predsedniku Milanu Vidmarju in nato do leta 1950 ob prezidentu Francetu Kidriču, je Ramovš preživel težke čase. Za leta italijanske in nemške okupacije bi lahko nanižali dolgo vrsto do skrajnosti napetih in zaostrenih situacij; tu naj omenim samo dve, mogoče blažji: Ko je moral spomladi 1943 Milan Vidmar nastopiti z govorom na letni skupščini italijanskih akademij, mu je besedilo »z mojstrsko roko sestavil prof. Fran Ramovš« (tako pravi sam Vidmar v Spominih, čeprav sicer ni bil radodaren s priznanji drugim) – naj jaz dodam: »predvsem z uma svetlim mečem« -. Ramovševe trditve izžarevajo videnje, ki ga danes, po petdesetih letih nakazuje geslo o »skupnem evropskem domu«. Takole pravi: »Naša akademija ima prav poseben položaj. Je edina slovenska akademija, njeni člani so Slovenci in njen delovni program je posvečen problemom in vprašanjem slovenskega naroda in slovenske zemlje, katerih rešitve pričakuje mednarodni znanstveni svet predvsem in s polnim upravičenjem prav od nas«; in dalje: »Slovenska zemlja je edini teritorij v Evropi, kjer se stikajo vsi trije osnovni činitelji, narodnostni in kulturni, Evrope: Romani, Germani in Slovani. Naša dolžnost je tedaj, da umemo koristno sprejemati pozitivne tokove svojih sosedov, da jih širimo in poglobljamo, to pa v učvrščanje in razvijanje evropske kulture in civilizacije, v poglobljanje človečnosti, vse seveda v namenu mirnega sožitja ter bratstva nas vseh, ki smo prišli iz najrazličnejših smeri in postali državljani Evrope.« Po Vidmarjevi vrnitvi je bila vsebina njegovega nastopa od italijanskih oblasti v nemščini označena kot: *Eigentlich eine Frechheit!*

Tudi ob zapletu okrog cenzuriranja Vidmarjevega radijskega govora v okviru »zimске pomoči« v začetku leta 1944 je zagovor vsebine padel na Ramovševa ramena. Zato moramo oporekati, ko Milan Vidmar v svojih Spominih Ramovša označi tako, kot da Ramovš pooseblja STRAH, sam Vidmar pa POGUM.

Tudi leta po osvoboditvi za Ramovša niso bila rožnata, a najbrž bi bila še hujša, če akademija ne bi bila krvno povezana z Borisom Kidričem in Josipom Vidmarjem. Skoraj absurdno se sliši, da se je bilo treba za iste postopke zagovarjati stari in novi oblasti!

Vendar je kljub vsemu na jesen 1945 Ramovš zbral še dovolj moči in se je z velikansko vnemo lotil uresničevanja zamisli, zaradi katerih je bila akademija ustanovljena: formiral je inštitute in druge delovne komisije; vsem je določil okvirne naloge, in nadrobno izdelal program za svoj inštitut za slovenski jezik, ki nosi od leta 1986 njegovo ime. Pod njegovim vodstvom (in s Šolarjevo pomočjo) so stekla pripravljala dela za Slovar slovenskega knjižnega jezika, določil je obseg in način izpisovanja in povabil k sodelovanju več deset sodelavcev; začeli so izdelovati Slovenski pravopis 50, izpopolnjevati terminološke zbirke; obudil je delo

za etimološki in zgodovinski slovar (kar je med vojno zbral France Bezljaj, je bilo uničeno pri požaru v univerzitetni knjižnici). S posebno ljubeznijo in navdušenjem je sestavil obrazložitev za slovenski lingvistični atlas (imenuje ga kar jezikovna zemljiška knjiga) in kot izkušen dialektolog zanj določil mrežo in vprašalnice. Z nenavadno pozornostjo je usmerjal in spremljal prve terenske korake mladega dialektologa Tineta Logarja in se do konca veselil novega gradiva in novih osvetlitev slovenskih narečnih pojavov.

Toda v letih 1948 in 1949 se je Ramovšu začel krhati zanosni optimizem, Francetu Kidriču je najavil celo svoj odstop in izstop. Iz njegovih poročil razberemo globoko nezadovoljstvo nad stagnacijo po inštitutih; in ko primerja naše stanje npr. s stanjem v beograjski akademiji, pravi: »Pri nas pa je za vsako moč tolikšno prerivanje, kakor da se država podira. Človek dobi celo vtis, da se akademija sabotira. V redu, če mislijo, da bom še jaz naprej garal in vsaj posredno vodil takorekoč vse inštitute; toda sčasoma se bom tega naveličal ... moje delo je v moji znanstveni stroki in prav tega se mi je treba znova lotiti.« In dalje: »Na vseh straneh nam manjka širokopoteznosti, povsod skoparimo in se s tem zadušujemo ... na ti poti smo že, da se akademija potopi v reakcionarno in regionalno provincialno bratovščino.«

Končal bom z misljo, da Fran Ramovš, ta najznamenitejši razlagalec slovenskega jezika, in mož, čigar velikanska umska energija je vtkana v obe slovenski univerzi in v akademijo, neposnemljiv v svoji človečnosti, še zmeraj zavezuje nas in bo moral tudi prihodnje rodove Slovencev.

SLOVENSKO *slima* 'faliua, plouagne' (ALASIA) IN
 SRBOHRVAŠKO *slīm* (ŽUMBEREK) - NOVO GRADIVO ZA
 SLOVANSKO-GERMANSKO IZOGLOSO **slīm̃* : **slīma-*

Sln. nareč. *slima* in sbh. nareč. *slīm* se povezuje z german. **slīma-*.

Slovene dial. *slima* and Serbo-Croatian dial. *slīm* are related to Common-Germanic **slīma-*.

1. Sln. *slima*

Alasia da Sommaripa v svojem italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607 navaja za italijansko *faliua* dve slovenski ustreznici, in sicer na prvem mestu *plouagne* : knjiž. *pljuvanje*, na drugem pa *slima*. Slednji leksem je v Alasijevem slovarju zabeležen le na omenjenem mestu, zaslediti ga ni bilo mogoče niti v dostopnem leksikalnem gradivu, ki je zbrano v posameznih slovenskih zgodovinskih in sodobnih slovarjih, kot tudi ne v evidentiranem slovenskem narečnem gradivu.

Kot mi je znano, ta slovenski hapax v strokovni literaturi še ni bil deležen posebne pozornosti. Nanj je pri svojem delu gotovo naletel Oblak, ki je v Letopisu Matice slovenske za leto 1891 v članku Doneski k historični slovenski dialektologiji v obrnjenem slovensko-italijanskem seznamu priobčil dobršen del Alasijevega slovarskega gradiva. Toda tu Oblak podaja za ital. *faliua* slovenski leksem *slina* in ne *slima*, kot bi bilo na podlagi izvornika pričakovati. Na nepopolnosti in delno tudi površnosti Oblakovega seznama opozarja že Ramovš,¹ ugibanje o vzroku takšnega Oblakovega ravnanja pa bi bilo verjetno brezplodno. Njegova ljudsko-etimološka naslonitev na slovenski uporabljani in splošni izraz *slīna* bi bila sicer možna, vendar za zvest prikaz Alasijevega slovarskega gradiva nedopustna.

Ob Alasijevi glosi *flima* se namreč vsiljuje primerjava z nvnem. *Schleim* 'sluz, sliz, slina, smrkelj ipd.', srvnem. *slīm*, stnord. *slīm*, stangl. *slīm* < german. **slīma-*m/n 'sluz, sliz, slina'² in seveda vprašanje, ali ta slovenski leksem morda nê kaže na slovansko-germansko paralelo.

Oblakova 'interpretacija' *slima* zastavlja vprašanje, ali ta Alasijev zapis morda ne odraža slovensko narečno preoblikovanega splošnosl. izraza **slina*. Toda v slovarju se poleg *slima* pojavlja tudi oblika *slina*, vendar le v pomenu 'šperma'. Specializirani pomen oblike je sicer v primerjavi s splošnosl. splošnejšim pomenom v okviru slov. **slina* osamljen, vendar možen in razumljiv, saj naletimo na podobno pomensko specializacijo tudi v germanskem svetu v okviru refleksov german. **slīma*-.³ Možnost, da bi oblika *slima* po glasoslovni poti nastala iz *slina*, bi morali zavreči, ker je fonetični razvoj *n > m* v tem slovarju pa tudi v narečjih, iz katerih je Alasia mogel črpati slovarsko gradivo, izpričan le v izglasju, prim. *adam* 'vno' (40),⁴ *vum* 'fuora' (95), *dam* 'giorno' (97), *fim* 'figliuolo' (91), zapis Baudouina de Courtenaya nadiškega *Škrátec am máslar* proti sodobnemu nadiškemu *Škrat an maslar*,⁵ nadiš. *ám potada* 'in potem' proti sodobnemu nadiš. *an potada* 'isto',⁶ nadiš. *am vúk* 'en volk, volk' proti sodobnemu nadiš. *an vuk*.⁷ Pojav v izglasju kaže na glasovno spremembo v stiku besed, kjer se je izglasni nosniški soglasnik besede priličil na vzglasni labialni soglasnik naslednje besede.⁸ Medsamoglasniški -*n*- pa je v celotni Alasijevi knjižici vedno zabeležen z -*n*-, prim. *inu* 'in' (41), *fina* 'sina' (210), *podle fcauina* 'gattolini de gli albori' (96) itd.

Težava pri interpretaciji Alasijevega leksema *slima* torej ni v njegovem fonemu -*m*-, ki je zgodovinski, ampak v njegovi vzglasni soglasniški skupini. Alasia namreč z dvočrkjem -*sl*- zapisuje v slovarju kar štiri fonetične vrednosti, in sicer:

- a) /*sl*/, prim. *oslich* 'oslič' (219), *sluzile* 'služile' (211), *sliffat* 'slišati' (168), *maslo* 'maslo' (63);
- b) /*šl*/, prim. *zasla* 'zašla' (209), *persle* 'prišle' (210), *casl* 'kašelj' (68), *tisler* 'tišler' (88);
- c) /*zl*/, prim. *slatni* 'zlatni' (209), *coslizh* 'kozlič' (66), *merslifa* 'mrzlica' (89), *slomit* 'zlomiti' (158), *reslat* 'rezljati' (164);
- č) /*žl*/, prim. *sliffa* 'žlica' (69).

Poleg /*slima*/ bi bilo Alasijev zapis *slima* torej možno prebrati še na tri načine. Vendar bi bilo verjetnost branja /*zlima*/ potrebno takoj zavreči, ker razlogov za takšno branje ni, drugače pa je z variantnima fonetičnima vrednostima /*šlima*/ in /*žlima*/. Slednji možni branji namreč kažeta, da bi bil leksem lahko prevzet iz germanskih jezikov. Prvo branje bi lahko kazalo na starejšo sponojenko iz stvnem. predloge z dolgim *i*-jevskim vokalom, ki bi bila lahko prevzeta v istem času, kot je bilo v slov. jezike prevzeto slov. **škoda* < stvnem. *scado*. Druga fonetična vrednost pa bi ustrezala mlajši germanski sponojenki iz istega jezikovnega okolja, kot je bil v sbh. prevzet glagol *žlīmät* 'ausschleimen' (Žumberek) <

srvnem. *slīmen*.⁹ Pri slednjih interpretacijah Alasijevega *slima* pa nastopijo težave, ker fonetično ustreznega leksema, tj. sln. **šlima* ali **žlima*, v znanem slovenskem gradivu ni na razpolago. Verjetnost, da bi zapis *slima* kazal na germanski izvor, zmanjšuje tudi to, da nobena možna germanska iztočnica ni istega slovničnega spola kot sln. *slima*. Pa tudi pomensko polje germanskih posameznojezиковnih ustreznikov pragerman. **slīma*- m/n ni povsem enako pomenu, s katerim Alasia predstavlja svoj zapis *slima*. Na germanski strani označuje leksem predvsem to, kar v sln. ponazarja leksem *sluz*, medtem ko Alasijeva glosa označuje le sluz, ki je vedno povezana z ustno votlino. Tako je na primer v sln. iz srvnem. bavarske predloge *zleim* 'sluz' izpričan leksem *žlēm* 'isto',¹⁰ ki ga v 18. stoletju najdemo tudi pri Pohlínu: *fhlēm* 'lentor, vešica'.

Tudi trdnih dokazov, ki bi v Alasijevi glosi *slima* 'faliua, plouagne' dopuščali prepoznati domačo besedo, sorodno german. **slīma*- 'sluz', ni na razpolago. Zaradi pomenskega polja *slima* pa se zdi, da takšne možnosti ne bi bilo potrebno povsem izključiti. Odprto ostaja vprašanje nastanka *a*-jevskega samostalnika. Zunanja evidenca namreč kaže na ievr. *o*-jevski samostalnik, zato bi bilo možno, da je *a*-jevski samostalnik *slima* nastal sekundarno na podlagi splošnoslov. poimenovanja *slina*. Takšna interakcija bi bila možna še v času pred pomensko specializacijo, o kateri priča Alasijev zapis *slina* 'šperma'. Vsekakor bo ta slovenski hapax še zahteval pozornosti, zlasti slovenske dialektologije in historičnega jezikoslovja. Morda bosta ti veji slovenistike v prihodnje v slovenskem gradivu le ujeli znak, ki bi Alasijevo glosu dopuščal bolj prepričljivo interpretirati.

2. Srbohrvaško *slīm*

Pregled slovanskega gradiva kaže, da bi v sln. leksem **slīm* lahko pričakovali. V Žumberku je Skok namreč zapisal leksem *slīm* m, ki ga predstavlja s pomenom 'Schleim', iz navedene rabe pa je razvidno, da je leksem vezan na označevanje sluzi, ki je povezana z ustno votlino, prim. *dōšlo mi je tēško, pāk sam slīm bāčila iš sebe*.¹¹ Pomensko polje sbh. *slīm* se torej delno povsem pokriva s pomenom 'pljuvanje' sln. leksema.

Skok tega leksema posebej ne razlaga, tudi v svojem etimološkem slovarju ne. Leksem ne more biti prevzet iz germanskih jezikov,¹² ampak verjetno odseva slov. **slīm̃* 'sluz ipd.' < ievr. *(s)l̃ei-mo-s > german. **slīma*- m ~ nvnem. *Schleim*.

3. Slovansko **slīm̃* : **slīmák̃*

Zanimivo je, da Machek Alasijeve glose *slima* in sbh. *slīm* ni poznal, vendar je o obstoju slov. leksema **slīm̃* 'sluz, slina ipd.' sklepal na podlagi češ. pridevnika *slīmatý* 'sluzav', ki je tako kot slov. **bogat̃* k **bog̃*, **kosmat̃* h **kosm̃*

izsamostalniško tvorjen iz *slím̃. ¹³ Hkrati je Machek ¹⁴ opozoril, da ima ta slov. leksem popolno ustreznico v german. *slīma- 'sluz ipd.'.

Iz iste fonetične predloge kot češ. *slimatý* je lahko izpeljan tudi slov. *slimák̃ 'polž' ¹⁵ z atematskim ustreznikom v gr. *leímaks*, g. -akos 'goli polž'. ¹⁶ Slovanski samostalniki na *-ak̃ so v okviru izimenske izpeljave tako izsamostalniški kot tudi izpridevniški, prim. na eni strani *noṽ : *novak̃, prim. gr. *néos* : *néaks*, na drugi strani pa *mož̃ : *možak̃, ¹⁷ tako da bi bilo na podlagi interne evidence pri slov. *slimák̃ možno govoriti o izsamostalniškem samostalniku, čeprav je znano, da so ievr. tvorbe na *-mo- izvorno pridevniške oziroma deležniške. Podobno se lahko sklepa tudi na podlagi zunanje evidence, saj ustrezna pridevniška tvorba *(s)lei-mo-s v ievr. jezikih ni evidentirana. Ne izpričujeta je niti ievr. homonimni tvorbi *(s)léi-mo-s > slov. *slím̃ v slš. *slím* 'lapor; močvirje, blato', ¹⁸ stvnem., stisl. *līm* 'ilovica, glina, apno', nvnem. *Leim* 'klej, lep', lat. *līmus* 'blato, glen, nesnaga' poleg *(s)loi-mo-s > stvnem. *leim* 'ilovica, glina', nvnem. *Lehm* 'isto'. ¹⁹ Samostalnika sta namreč po divergentnem pomenskem razvoju nastala iz skupne ievr. tvorbe *(s)le/oi-mo-s. ²⁰ Izsamostalniško izpeljavo slov. *slimák̃ zagotavlja tako notranja kot tudi zunanja evidenca. Toda ievr. pripona *-āk(o)- kaže, da so bili historično gledano ievr. samostalniki na *-āk(o)-s izvorno tvorjeni le iz ā-jevskih samostalnikov, tako da bi bilo v slov. besedotvornih parih tipa *slím̃ : *slimák̃ kot tudi *noṽ : *novak̃ potrebno prepoznati ahistorični besedotvorni proces, ki je mogel že na ievr. jezikovni stopnji vznikniti zaradi frekventnejših tvorb z o-jevskim kot pa z ā-jevskim samostalnikom ob tvorbah na *-āk(o)-. ²¹ Pretirano pa bi bilo, če bi se pri slov. paru *slím̃ : *slimák̃ zaradi sln. *slīma* člen *slimák̃ poskušalo uvrstiti v plast ievr. samostalnikov na *-āk(o)-, ki so bili tvorjeni še na podlagi historičnega besedotvornega procesa, torej iz osnov na -ā. Takšne presoje ne dopuščata niti belorus. pridevnika *slimazárnyj* 'popackan s slino' in *slimazúrnyj* 'isto', ²² ki sta s slov. *slím̃ gotovo sorodna, vendar tako kot polj. *ślamazarny* 'okoren, počasen', tudi *szlamazarny* 'isto', kar je izvedeno iz polj. sposojenke *ślam*, ²³ besedotvorno ne povsem jasna. V njej slov. samostalnika *slīma 'slina' ni moč dokazati.

OPOMBE

¹ Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*. Konzonantizem, 1924, 10-11.

² Kluge-Seebold, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 637.

- ³ O tem pomenu v german. priča let. sposojenka *šlime*, ki poleg 'sluz' pomeni tudi 'sperma'; Mühlenbach-Endzelin, Lettisch-deutsches Wörterbuch IV, 59. Pomen 'sperma' za nvnem. *Schleim* navaja za ljudsko govornico Bornemann, Sex im Volksmund, 1984, 1.78.
- ⁴ Številke v oklepajih označujejo strani po faksimilirani izdaji Alasijevega slovarja iz leta 1979.
- ⁵ Spinozzi Monai, J. Baudouin de Courtenay, Materiali IV, 1988, 66.
- ⁶ Ista, n. d., 90.
- ⁷ Ista, n. d., 100.
- ⁸ Iz pogostih skladdenjskih zvez, pri katerih je bila druga beseda vzglasna na labialni konzonant, tj. **Viden* + *b-/m-* ipd., npr. *V Videm bom šel*, *V Videm moram iti* ipd., se je lahko osamosvojila tudi oblika *Videm* za ital. *Udine*. Drugače o nastanku izglasnega *-m* Ramovš, Slavia I (1922-23), 27-8, ki meni, da predstavlja oblika *Videm* knjižno hiperkorekcijo za narečni izglasni *-n*, ki v zahodnih narečjih (goriš., beneš., rezijan.) v izglasju nastane tudi iz prvotnega izglasnega *-m*, tpn. pa naj bi se bil še dodatno ljudskoetimološko naslonil na številna sln. tpn. *Videm*, ki so prevzeta iz germanskih jezikov, prim. bav. nem. *Widem*, nvnem. *Wittum* (isti, n. m.).
- ⁹ Skok, JA XXXIII (1912), 274.
- ¹⁰ Striedter-Temps, DLS, 253.
- ¹¹ Skok, JA XXXIII (1912), 369.
- ¹² O tem glej v tekstu zgoraj. Germanska sposojenka iz stvnem. predloge bi se tako kot v sln. glasila na vzglasni *š-*.
- ¹³ Machek, Etymologický slovník jazyka českého², 554.
- ¹⁴ Machek, n. m.
- ¹⁵ Tvorba je v tem pomenu izpričana v vseh slov. jezikih razen v sln., sbh., mak. in csl.
- ¹⁶ Lat. *Iimax*, *-acis* 'polž' je prevzeto iz gr., ugotavlja Walde-Hofmann, LEW I³, 802. Razlagi pritrjuje Frisk, GEW II, 97.
- ¹⁷ O slov. sufiksu *-*akz* Sławski, Słownik prasłowiański I, 89.
- ¹⁸ Machek, n. d., 554, ki sorodnega neslovankega gradiva ne navaja; leksem omenja tudi Kálal, Slovenský slovník, 616.
- ¹⁹ Pokorny, IEW, 662; Kluge-Seebold, n. d., 437.
- ²⁰ Na medsebojno sorodstvo teh dveh besednih družin je opozoril že Brugmann, Grdr. II/1², 247. Pod isto ievr. osnovo *(*s*)*lei-* združuje te tvorbe Pokorny, n. d., 662. Iz iste ievr. osnove je tudi slov. **slīna/slīnā* 'salīva', nareč. tudi 'lacrima' (dolnjeluz.; Schuster-Šewc, HEWb., 1314), prim. sorodstvo med slov. **slbza* 'lacrima' in slov. **slīzb* ž 'pituīta', let. *slīcnas* (ž. mn.), srvnem. *slin* 'Schleim,

Schlamm, klebrige Flüssigkeit' (Lexer, Mittelhochdeutsches Wörterbuch II, 980), češ. *slín* 'ilovica' (Machek, n. d., 554) < slov. **slímъ* < ievr. *(s)*léi-no-s* : *(s)*léi-mo-s* (O tej tvorbi v pomenu 'glina ipd.' v ievr. jezikih glej zgoraj v tekstu). K besedotvornemu razmerju *(s)*léi-no-s* : *(s)*léi-mo-s* primerjaj *(s)*p(h)oi-no-s* > sti. (s)*phéna-*, semkaj z *ā*-jevskim samostalnikom tudi slov. *(s)*pěna* in stprus. *spoayno*, poleg *(s)*p(h)oi-mo-s* v stvnem., srvnem. *feim*, z *ā*-jevskim samostalnikom lat. *spūma* itd. Razlaga o nastanku ievr. samostalnikov na *-*mo-*, po kateri naj bi glasoslovno nastali iz prvotnih glagolskih samostalnikov ***-men-o/ā* > **-mn-o/ā* > **-mo/ā* (starejšo literaturo glej pri Wäckernaglu, Altindisches Grammatik II/2, 751; enakega mnenja je Pokorny, IEW, 1001, ki npr. lat. *spūma* ob slov. *(s)*pěna* izvaja iz ene ievr. tvorbe *(s)*poimnā*; Machek, n. d., 554; za slov. Arumaa, Ursl. Gramm. III, 32), bi bila potrebna preverjanja. Poleg slov. **slímъ* in **slína* kaže slov. gradivo tudi na psl. **sliny* m < ievr. *(s)*lei-mōn*, prim. pomorj. *slamiń*, g. *-eńa* 'Blindschleich' (Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch II, 273) < slov. prvotni tož. **sliměнь*, torej tako kot slov. **kaměнь* iz psl. **kamy*. Ob german. **leima-* m 'Lehm' < ievr. *(s)*loi-mo-s* pa je izpričano tudi nem. nareč. *Leimen* 'Lehm', srvnem. *leime*, stvnem. *leimo* < zahgerman. **leimōn* m (Kluge-Seebold, n. d., 434) < ievr. *(s)*loi-mōn* m.

²¹ O vzniku ievr. pripone *-*āk(o)-* Brugmann, Grdr. II/1², 498. Cowgillovo kritiko laringalistične interpretacije izvora ievr. pripone *-*āk(o)-* < *-*cH-s* (Martinet, BSL LI/1 (1955), 42-56) glej v Evidence for Laryngeals, ed. W. Winter, 1965, 177.

²² Nosovič, Slovar' bělorusskago narččija, 590.

²³ Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, 530.

Zusammenfassung

SLOWENISCH *slima* 'jaliua, plouagne' (ALASIA) UND KROATISCH *slīm* (ŽUMBERAK) - DAS NEUE MATERIAL ZUR SLAWISCH-GERMANISCHEN ISOGLOSSE **slímъ* : **slīma-*

Das Lexem *slima*, das in der slowenischen Sprache nur in dem italienisch-slowenischen Wörterbuch von Alasia da Sommaripa bezeugt ist, wird im Beitrag als /*slima*/ gelesen. Mit diesem phonetischen Wert wird das slowenische Hapaxlegomenon mit dem slawischen Lexem **slímъ* 'Schleim, Speichel', das auch in serbokroat. *slīm* 'Schleim' weiterlebt, verbunden. An die slawisch-germanische Parallele **slímъ* = **slīma-* 'Schleim' < ievr. *(s)*léi-mo-s* hat schon Machek auf Grund des tschechischen Adjektivs *slimatý* 'schlüpfrig' aufmerksam gemacht. Die Frage nach der Entstehung des slowenischen Substantivs auf *-a* wird im Beitrag nur hypothetisch aufgelöst.

NEKAJ PRIPOMB K IZVORU SLOVANSKIH GLAGOLOV *SKOČITI, SKAKATI IN KAČITI*

Članek obravnava problematiko psl. leksemov **sb-(s)kōčiti*, *(*sb-(s)*)*kakāti*, **sb-(s)kōkъ*, **kāčiti* in **kāča*. Na osnovi fonetične, akcentske, besedotvorne in semantične analize se predlaga njihova psl. rekonstrukcija, sorodstvo v drugih ide. jezikih in etimologija ustrezne ide. baze.

The paper deals with Common-Slavic lexems **sb-(s)kōčiti*, *(*sb-(s)*)*kakāti*, 'to jump', **sb-(s)kōkъ* 'jump', **kāčiti* 'to lift, to raise, to hang up' and **kāča* 'snake'. Basing on the fonetic, accent, word-formation and semantic analyses, the Proto-Slavic reconstruction, related items in the other IE languages and an etymology of the corresponding IE basis are suggested.

0.1. Primerjalno jezikoslovje in etimologija nista samo igra argumentov, temveč tudi vsestranska presoja njihove teže, primernosti in umestnosti. Temeljno spoznavno sredstvo pri odkrivanju zgodovine, točneje predzgodovine, tako leksike, kakor tudi drugih predmetov obravnave diahronnega jezikoslovja, je po več kot sto letih še vedno primerjalna metoda. Čim bolje poznamo primerjave in s tem zgodovino določenega leksema, tem več možnosti imamo, da ga pravilno etimologiziramo. Etimologija kot izrazito interdisciplinarna znanost seveda ne operira samo z jezikoslovnimi dejstvi in argumenti, temveč tudi z drugimi, zlasti etnološkimi, psihološkimi in tipološkimi, ki učvrstijo položaj jezikoslovnih, jim dajejo objektivno težo, s čimer le-ti fungirajo kot relativno zanesljiva povratna informacija primerjalnemu jezikoslovju.

0.2. Zaradi kompleksnosti etimoloških raziskav je zlasti etimologu namenjena misel Thomasa H. Huxleya, ki pravi, da je tragedija znanosti v pobijanju lepe hipoteze z grdim dejstvom. Misel je duhovita, ker vključuje čustveni moment traگیčnosti, ker nas opominja, da se lahko *naše* lepe hipoteze sesujejo z grdimi dejstvi, na katera bodo po vsej verjetnosti opozorili *drugi*. Takoj ko čustveni moment odmislimo, stopimo na pravo pot k razreševanju problemov. Hipoteze izpodbijamo z novimi dejstvi, z njimi gradimo nove hipoteze, pri čemer se zavedamo,

da je to le korak, upajmo, bliže resnici in da bodo dodatni argumenti, tj. dodatna dejstva ali njihova osvetlitev, novo hipotezo pomagali preseči in s tem narediti nov, čeprav majhen korak v spoznavanju zgodovine jezika.

0.3. Navidezna kriza v slovanski etimologiji, zlasti v etimološki leksikografiji, ima objektivne osnove. Leksikalno gradivo že samo enega slovanskega jezika je tako obširno, da ga jezikoslovec v svojem življenju ne more vsega enako dobro preučiti in hkrati osvetliti z novimi dejstvi ter spoznanji vseh, za etimologijo tudi pomožnih znanstvenih panog. Zato je pri piscih etimoloških slovarjev opaziti ponavljanje in prepisovanje tudi tam, kjer dosežena raven spoznanja ne ustreza zahtevam in potrebam današnjega jezikoslovja. Zdi se, da je najučinkovitejši način premagovanja omenjene krize v razpravljanju o posameznih problemih, v osvetlitvi še tako majhnega dela gradiva z novimi ali prezrtimi argumenti, s čimer ta majhen del postane del vzvoda za dvigovanje ravni kvalitete spoznanja tudi širšega konteksta.

1.0. Slovansko besedno družino za 'salire' in 'saltus' opredeljujejo trije leksemi, ki jih etimologi na psl. ravnini rekonstruirajo kot *skočiti, -čq, -čiš, *skokъ in *skakati, -čq, -češi. Rekonstrukcije temeljijo na naslednjem gradivu.

1.0.1. Perfektivni glagol *skočiti*, -čq, -čiš: sln. *skočiti*, *skōčim* 'salire' csl. *skočiti*, -čq 'salire', shv. *skōčiti*, *skōčīm*, čak. *skočit*, *skōčin*, mak. *skoči*, blg. *skōča*, -čiš, rus. *skočits*, -čú, *skōčish*, ukr. *skōčyty*, -ču, -čyš, brus. *skōčycь*, -ču, -čyš, polj. *skoczyć*, kaš. *skočec*, č. *skočit*, -ím, slš. *skočit'*, -í, gl. *skočić*, -ču, dl. *skōčycь*, -ym 'isto'. Poleg osnovnega pomena je v slovanskih jezikih pri simpleksu zaslediti zlasti še pomene 'plesati', 'hiteti' in 'skrbeti'. Med številnimi kompoziti izstopa izoglosa s prefiksom *za-* in pomenom, ki ustreza sln. *zaskočiti*.

1.0.2. Samostalnik moškega spola *skokъ*: sln. *skōk*, g. *skōka* 'saltus', csl. *skokъ*, shv. *skōk*, g. *skōka*, mak. *skok*, rus. *skōk*, g. -a, ukr. *skík*, g. *skōku*, brus. *skōk*, g. -u, zahodnoslov. *skok*, g. -u 'isto', v nekaterih slovanskih jezikih tudi 'ples'.

1.0.3. Imperfektivni glagol *skakati*, -čq, -češ poleg *-kajq*, *-kaješ*: sln. *skákati*, -čem / -kam 'saltare', csl. *skakati*, -čq / -kajq, shv. *skákati*, *skāčēm*, čak. *skokāt*, *skōčen* / *skākot*, *skāčen*, mak. *skaka*, blg. *skāčam*, rus. *skakáts*, -čú, *skáčeš*, ukr. *skakáty*, *skačú*, *skáčeš*, brus. *skakács*, *skačú*, *skáčaš*, polj. *skakać*, kaš. *skakac*, *skākā* / *skāče*, č. *skákat*, -ču, slš. *skákat'*, -če, gl. *ska-kać*, -am, dl. *skakaś*. Glagol fungira kot iterativ k *skočiti*.

1.1. Slovansko besedno družino izpeljujejo iz ide. baze *(s)kek- 'skakati, delati hitre gibe' in primerjajo s stvisnem. *scehan* 'hiteti', srvisnem. *geschehen*, ags. *scēon* 'zgoditi se, pripetiti se', srvisnem. faktitivom *schicken* 'poslati', pri Hesihu

izpričano gr. glosa κεκῆνας 'zajec', kimr. *scuhid* 'napreduje, gre do konca', stir. *scuchid*, *scuichid* 'odide, odneha'. Večina avtorjev pritegne še lit. *šókti*, *-ku* 'skakati' in lot. *sâkt*, *sācu* 'začeti', kjer domnevajo metatezo vzglasne konzontanantne skupine *sk-* v *ks-*.¹

1.1.1. Fraenkel trdi, da je slov. *skakati*, *skokǫ* bliže lit. *kuokìnė* 'večerna zabava s plesom', kar je izvedenka iz neizpričanega lit. **kuokas* 'skok, ples'. Slednje je do slovanskega **skokǫ* v enakem razmerju kot lit. *kuōlas* do slovanskega **kolǫ*.²

1.2.0. Glede rekonstrukcije psl. izhodiščnih leksemov, njihovih medsebojnih odnosov in navedenih primerjav se pojavlja vrsta vprašanj, na katera je treba odgovoriti ali jih vsaj problematizirati, če hočemo doseči želeno raven spoznanja.

1.2.1. Zakaj je glagol *skočiti* v vseh slov. jezikih perfektiven?

1.2.2. Kako razložiti nepremično akcentsko paradigmo (dalje a. p.) v blg., ukr. in brus., znotraj prezenta pa še v sln. in shv., kar je za poltematske glagole s kratkim korenskim vokalizmom vsaj nenavadno.

1.2.3. Na kaj kaže izpričana vzglasna konzontanantna skupina *sk-* in kakšno, če sploh, je njeno razmerje do balt. *š-*?

1.2.4. Kakšno je besedotvorno razmerje med izhodiščnimi tremi psl. leksemi?

1.2.5. Kakšno je razmerje med dolgim vokalizmom, na katerega kaže balt., del slov. in gr. gradiva, in kratkim, na katerega kaže ostalo?

1.3.0. Večina navedenih vprašanj je rešljiva z aplikacijo že doseženih spoznanj. Ostanek bom poskušal rešiti s postavitvijo hipotez, ki bodo po zmožnostih konsistentne tako same med seboj kakor tudi z že dokazanimi dejstvi.

1.3.1. Perfektivni aspekt slovanskih neprefiguriranih poltematskih glagolov je redek. Zasledimo ga tako pri denominativih, npr. **sētīti*, *sētīšb* 'obiskati', navadno prefigurirano *po-s*. 'isto' ali reflektivno *s. sę* 'spomniti se' < 'obiskati se, priti k sebi', kakor tudi pri deverbativih, npr. **rěšīti*, *rěšīšb* 'razvezati, rešiti', in celo izposojenkah, npr. **kupīti*, **kúpišb*. Zdi se, da je pri nastanku perfektivnega aspekta v večini tovrstnih primerov odločilno vlogo igral leksikalni pomen, ki ni dopuščal durativnosti, temveč le punktualnost. Gotovo je zgrešeno mnenje, po katerem gre v slovanskem *skočiti* za prvotni deverbativni iterativ³ tipa **vozīti*, *uðzišb*, ki naj bi se kasneje punktualiziral. Proti tej trditvi govorijo tudi akcentske razmere. V ukr., brus. in blg. sodi *skočiti* v nepremično a. p. V sln.⁴ in shv.⁵ je a. p. nepremična le znotraj prezenta. Pri starih iterativih nahajamo v psl. praviloma a. p. b, ki je obravnavani glagol absorbirala le v ruščini⁶ in domnevno vplivala na akcentuacijo nedoločnih glagolskih oblik v sln. in shv. Nepremično a. p. poltematskih glagolov s kratkim korenskim vokalizmom zasledimo le v denominativih iz osnov s prav takšno a. p. Ta je v primerih s kratkim korenskim

vokalizmom možna le v tri- ali večzložnih, večinoma prefigiranih deverbálnih samostalnikih, npr. *zakòr̥, g. -a, *prostòr̥, g. -a, *sr̥klòp̥, g. -a. Takšno a. p. v slovenščini izpričuje tudi skòk, g. skòka. Zato smemo domnevati, da splošno-slovansko skočiti ni nastalo iz **skočiti, temveč iz *sr̥(s)kòčiti,⁷ kar je treba pojmovati kot denominativni faktitiv s strukturalnim pomenom 'napraviti skok' iz *sr̥(s)kòk̥ 'skok'. S takšno rekonstrukcijo hkrati zadovoljivo razložimo tudi problematično perfektivnost v slovanskih jezikih. V cerkveni slovanščini, ki načelno izpričuje r̥ tudi v šibki poziciji, je glede na razpoložljive vire izpričano le skok̥. Za to dejstvo sta možni dve razlagi. 1. Psl. je poleg prefigirane tvorbe poznala tudi neprefigirano, kar narekuje alternativo z s- mobile. 2. Csl. zapis ni točen, ker vzglasni s-, za katerim je reducirani vokal že zgodaj izpadel, ni bil občuten kot prefiks, prim. podobno v csl. sòd̥ 'instrumentum, organum, vas' poleg še izpričane s̥sòd̥ 'situla, vas', kar je znano npr. v rus. sosùd, g. -a, sln. sòd, g. -a.⁸ Obstoj s- mobile v obravnavani besedni družini je dokazljiv z lit. interjekcijo pri skoku skúok̥ 'hop',⁹ čemur ustrezata interjekciji ukr. skík in brus. skók 'isto'.

1.3.2. Vlogo iterativa je zaradi puntualnosti denominativa *sr̥(s)kòčiti prevzel že obstoječi tematski glagol *(sr̥(s))kakāti, (sr̥(s))káčes̥.¹⁰ Struktura tega glagola je identična s strukturo psł. glagola *maxāti, mášes̥, pri katerem prav tako zasledimo paralelni prezent na -ājes̥. Dolgi vokalizem v obeh primerih narekuje ide. izhodišče s prav tako dolgim vokalizmom. V primeru *maxāti je to baza *mā- 'mahati, majati', ki je v psł. in balt. znana tudi z drugimi, delno ekspresivnimi sufiksi,¹¹ v primeru *(sr̥(s))kakāti pa gre najverjetneje za ide. *(s)kōk-, ki jo narekuje že omenjena lit. izvedenka kuokìnē. Baza je glede na balt. in slov. akcentske razmere lahka. Dolžina korenskega vokala v psł. *skak-ā- in lit. *kuōkas je najverjetneje posledica nekega starega besedotvornega procesa.¹² Enakost fonema na vzglasju in izglasju rekonstruirane baze nas navaja k domnevi o njenem imitativnem izvoru, prim. podobno ide. *pap(p)a- 'oče' in 'hrana, papica', bab- poleg pap- 'oteči' ipd.¹³ Lit. šókti in zgoraj navedeno primerjalno gradivo narekuje ide. težko bazo *k'āk- 'skakati'. Fraenklovo mnenje, po katerem je ta baza sinonim obravnavani *(s)kōk-, se zdi sprejemljivo. V enakem pomenu zasledimo tudi bazo *(s)k(h)eg-, prim. sti. khajati 'mešati', ags. sceacan 'tresti', stsaš. skakan 'oditi, zbežati', stnord. skaka 'izginiti'.¹⁴

2.0. Obstajajo indikacije, da je v slov. jezikih treba domnevati tudi reflekse ide. težke baze *kāk- 'gibati se (navzgor), skakati', ki se od že omenjene *k'āk- razlikuje samo po vzglasnem konzonantu.¹⁵ Te indikacije so južnoslov. kavzativ *kāčiti, -čp 'dvigati, obešati', prim. shv. káčiti, -īm, mak. kači, blg. kačà 'dvigati, obešati, natovarjati, natikati', shv. káčiti se, mak. kači se 'vzpenjati se', shv. òkačiti 'oplaziti', mak. skači se 'povzpeti se, spreti se, stepsti se', blg. zakačà 'pri-

zapenjati', pri Cankofu tudi 'dražiti', sln. *káčiti*, *kâčim* 'jeziti, dražiti, ostriti', navadno prefigurirano *na-*, *s-*, *raz-k*. Sln. pomen je najlažje razložiti iz pomena 'dvigniti, vzburiti; povzročiti, da skoči'.¹⁶

2.1. Pri južnoslov. **káčiti* navadno izpostavljajo pomen 'natakiniti, obesiti', kar omogoča primerjavo s pragerm. **hakan* 'sekati' **hakan-* 'kavelj', **hanhan* 'obesiti'.¹⁷ Proti tej primerjavi govori težka baza v slov. in dejstvo, da je južnoslov. kavzativ ravno v izpostavljenem pomenu najlažje razložljiv kot denominativ iz **káka* poleg **kváka*. Center semantičnega polja južnoslov. **káčiti* je verjetneje 'dvigati'. To potrjuje njegov regularno tvorjeni iterativ, ki je izpričan v shv. dial. *káčati*, *-ám* (impf.), 2.-3. os. aor. *káčá* 'dvigati se na površino, skakati iz vode (o ribah)' (Boka).¹⁸ Akcentska anomalija v navedenem iterativu ni osamljena, saj jo zasledimo še npr. v **bav'játi*, *bav'áješš* - **báviti*.

2.1.1. V prid izpeljavi vsaj dela gradiva, ki kaže na **káčiti*, iz ide. **kāk-* 'dvigati se, skakati' govori še shv. *káčič* 'zajec, vrtavka', s strukturalnim pomenom 'ska-kač'.¹⁹ Leksem je primerljiv z gr. *κεκῆνας* 'zajec', kar je prav tako nomen agentis iz neizpričanega gr. glagola, sorodnega z dor. *κᾱκίω*, at. *κηκίω* 'vreči, izvirati' = 'prihajati na površino' < **dvigati se*'.

2.2. Pritegnitev južnoslov. **káčiti* nas privede do problematike o izvoru in etimologiji zahodnojužnoslov. leksema **káča* 'serpens', znanega v sln. *káča*²⁰, shv. kajk. in severnočak. *káčá*.²¹

2.2.1. V etimološki literaturi se leksem, sicer brez razlage, prvič pojavi pri Miklošiču.²² Štrekelj domneva, da gre za izposojenko iz it. *coccia* 'polževa lupina', kar ne ustreza niti semantično niti fonetično.²³ Berneker opozarja, da so poimenovanja za 'kača' najpogosteje tabuirana. Obravnavani leksem poveže z južnoslov. **káčiti* in zadržano določi možno semantično podstavo v shv. *ðkačiti* 'oplaziti'.²⁴ Skok misli, da gre v obravnavanem leksemu za tabuistične spremembe, s pomočjo katerih se mu zdi preko shv. dial. *gáčka*, *gáška*, *káčka*, *káška* 'kača' možna izpeljava iz **gáčьсь* + *-ka*.²⁵ Bezljaj izhaja iz psl. **kak-ja*, v čemer vidi izvedenko iz ide. **keuə-k-* 'kriviti'. Vokalizem razlaga z monoftongizacijo dolgega diftonga. Leksem primerja z lit. *kúokas* 'porunkelj, cepec, krepelo', *kúoka* 'poleno, cepec', let. *kùoks* 'palica, deblo, drevo' in stpr. *queke* 'veja, kol'.²⁶

2.2.2. Domnevam, da je Bernekerjeva primerjava v načelu pravilna. Dopolniti je treba le njegov predlog semantične podstave in ugotoviti besedotvorno razmerje do južnoslov. kavzativa. Leksem **káča* je besedotvorno najverjetneje tematizirani nomen agentis iz **káčiti* 'dvigati', **k. sę* 'dvigati se, skakati'.²⁷ Domnevo potrjujejo Hirtzovi terenski zapisi, iz katerih je razvidno, da shv. dial. *káčá* pomeni zlasti 'strupena kača', prvotno verjetno samo 'modras; *Vipera ammodytes*',

prim. izv. *káčak* v citatu *Onim zmijama, što imaju uwor na glavi, govorimo kačak*.²⁸ Kot je znano, modras pri napadu lahko skoči več kot meter visoko. Prvotno poimenovanje vrste se je domnevno najprej razširilo še na drugo strupeno kačo, na gada, in nato posplošilo v poimenovanje za 'serpens'. Izvedenke iz te osnove pomenijo tudi druge, kači podobne živali, npr. sln. *kačēla* 'Petromyzon fluviatilis, Cobitis barbatula, Cobitis taenia, Anguilla fluviatilis', *kâčnica* 'Anguilla fluviatilis', *kačúr* 'Muraena latirostris', *želézna káčica* 'Julus terrestris' ipd. Popolno semantično paralelo zasledimo v shv. *pòskok*, čak. *poskòk* 'modras', kar je nedvomno izvedeno iz shv. *poskòčiti*.

2.2.3. Nejasno ostaja razmerje do sln. dial. *káčka* 'poševni ožji del strehe' (dol., notr.), na Dolenjskem tudi psovka grbastemu človeku, pri Levstiku tudi 'robnik pri podkvi'. Lekseme se zdi bolje povezovati s sln. *kváka* 'kavelj, kljuka'.²⁹ Problematičen je še adjektiv *kočljiv*, f. *-íva* 'izbirčen, sladkosneden', danes le 'težaven, problematičen', ki je po vsej verjetnosti soroden z dolenjskim *škakljiv*, f. *-íva* 'žgečkljiv, občutljiv, problematičen'. Tvorba s sufiksom *-l'ívъ* kaže na deverbativ. Povezava s shv. *kóčiti*, *kôčim* 'zavirati', *ukóčiti se*, *úkôčim se* 'otrpniti' ne pride v poštev, ker dolžina korenskega vokala v shv. glagolu kljub pomislekom nedvomno govori za denominativ **kolbčiti* iz **kolbč* 'kol'.³⁰ Možna semantična podstava, ki pa je ne morem potrditi s paralelnimi primeri, je 'razdražljiv, ujezljiv', kar bi govorilo za izvedbo iz obravnavanih slovanskih leksemov *skočiti*, *skakati*, *kačiti*.

OPOMBE

¹ Metatezo domneva Endzelin, Zeitschrift für slavische Philologie XVI, 109 sl., in za njim Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 922. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 1022, vidi v *šókti* sinonimno bazo **k'ák-*, ki jo Pokorny, n. d., 522, rekonstruira še na osnovi gr. κηκίω, dor. κᾶκίω 'vreti, izvirati' in germ. **hāngista-* 'žrebec, konj', npr. stvisnem. *hengist*, ags. *hengest*, poleg **hanhistá-* v stnord. *hestr*, kar sta superlativni tvorbi iz pgerm. **hanga-* 'tekoč, poskakujoč'. Nazalizacija je znana še v lit. *šankūs* 'hiter, poskočen', *šankinti* 'pognati konja v galop' in gr. lezb. κρυκίλη 'kar curlja, mezi, npr. kri, sok, maščoba pri pečenju'. Predstavljeno zunajslovansko sorodstvo je sinteza mnenj, ki se z manjšimi odstopanji pojavljajo v naslednjih delih: Miklošič, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, 301; Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, 262; Solmsen, Beiträge zur griechischen Wortforschung, 144 sl.; Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch II, 641; Pokorny, n. d., 922; zadržano Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch I, 812; Kluge-Seebold, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache,²² 261.

- ² Fraenkel, *Die baltischen Sprachen*, 119; n. d., 311,
- ³ Zastopa ga Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves III*, 414.
- ⁴ Slovenski novi cirkumfleks v prezentu je posledica metatonije, prvotno pravzaprav nadomestne podaljšave, ki nastane, če stalno naglašenemu, navadno skrajšanemu vokalu sledi dolgi vokal (ki se zaradi akcentske pozicije skrajša) ali reducirani vokal v šibki poziciji. Nadomestna podaljšava je torej starejša od daljšanja skrajšanih vokalov pod starim akutom, ki v nekončnih zlogih in izven navedenih pozicij dá rastočo intonacijo. Na primeru izgleda pojav takole: psl. **prāvīšb* > **prāvīš* > **prāaviš* = *prāvīš*. Mutatis mutandis velja enako za primere iz nekaterih drugih besedotvornih tipov, pri čemer ne gre popolnoma zanikati analoške vzpostavitve novega cirkumfleksa vsaj v tematskem prezentu a. p. a. O slednjem Stang, *Slavonic Accentuation*, 113 sl.; 26 ss. Večino besedotvornih in morfoloških kategorij, v katerih se pojavlja sln. novi cirkumfleks, navaja Jaksche, *Slavische Akzentuation I, Slovenisch*, 17–29. Zmotno je mnenje, da slovenski novi cirkumfleks lahko nastane le iz starega akuta, saj ga med drugim zasledimo tudi v iterativih z novoakutirano intonacijo korenskega vokala, nastalo po retrakciji iktusa s cirkumflektiranega kontrahiranega vokala, npr.
- sln. *bīram* = štok. *bīrām*, čak. *bīron*, rus. *birāju*, slš. *biera* ≤ psl. **birāješb*;
- sln. *pītam* = štok. *pītām*, čak. *pīton*, rus. *pytāju*, slš. *pýta* ≤ psl. **pytāješb*;
- sln. *klādam* = štok. *priklādām* ≤ psl. **kladāješb*;
- sln. *pāram* = štok. *pārām*, čak. *pōron*, slš. *pāra* ≤ psl. **parāješb* itd.
- ⁵ Pri akcentuaciji shv., tudi čak. poltematskih glagolov velja pravilo, da razen primerov psl. a. p. a prevzamejo reflekse a. p. b vsi poltematski glagoli z dolgim korenskim vokalizmom, reflekse a. p. c pa oni s kratkim (Dybo, *Slavjanskaja akcentologija*, 104). Obravnavani primer je s pravilom v očitnem nasprotju, kar najlažje razložimo s prvotno nepremično a. p.
- ⁶ Najverjetneje gre za absorbcijo a. p. b tudi v nedoločnih oblikah v sln. in shv. Zaradi izvorno kratkega korenskega vokalizma v sln. in shv. ni bila možna uvrstitev v a. p. a, zato je prišlo do absorbcije s strani a. p. b. Zahodnoslov. gradivo ni dostopno zanesljivi akcentološki kontroli.
- ⁷ Prim. takšne denominative npr. v sln. *sklopīti*, *sklōpim*, *zakōniti*, *zakōnim*, shv. *sklōpīti*, *sklōpīm*, *zakōniti*, *-īm*, ukr. *sklōčyty*, *-ču* 'razkuštrati', kar je denom. iz **sklōkь* k psl. **kľkь* 'koder'.
- ⁸ Sln. tu izpričuje prehod v a. p. c. Spmemba a. p. je morda nastala zaradi dolgega vokalizma.
- ⁹ Na interjekcijo opozarja Otrębski pri Fraenklu, n. d., 312.
- ¹⁰ Prisotnost prefiksa tu zaradi neobičajnega besedotvornega razmerja med punktativom in iterativom ni dostopna eksaktni kontroli. Evidenca za obstoj tvorb iz baze brez s- mobile tudi v slov. jeziki je predstavljena nižje v besedilu, glej 2.0.–2.2.3.

- ¹¹ Bazo navaja Pokorny, n. d., 693.
- ¹² V primeru težke baze bi v psl. domnevno pričakovali a. p. a, prim. **plākati*, -*češb* / -*kaješb* iz **plāk-*, v lit. pa akut na korenskem vokalu. Ni izključno, da je v psl. a. p. b sekundarno nastala iz a. p. c, kar zasledimo pri mnogih -*je/o-* prezentih, npr. **ōr'ēšb* (sln. *ōrjem*, shv. *ōrēm*, čak. *ōren*) poleg **or'ēšl* (v sln. *ōrjem*, rus. *orēšb*, slš. *orim*), **mēl'ēšb* (v sln. *mēljem*, shv. *mēljēm*, čak. *mējen*) poleg **mel'ēšl* (v slš. *melim*). Obravnava balto-slov. *(s)*kōk-* in **mā-* kot lahkkih baz temelji na delno osporavanem Hirtovem pravilu, po katerem v balt. in psl. iktus z neakutiranega vokala preskoči za eno moro v levo, če je prvi levo stojčči vokal primarno dolg, tj. če je njegova dolžina nastala po zlitju ide. kratkega vokala s sledečim laringalom. O Hirtovem pravilu glej Hirt, Indogermanische Grammatik V, Der Akzent, 165; Mikkola, Urslavische Grammatik I, 122; Illič-Svityč, Imennaja akcentuacija v baltijskom i slavjanskem, 78 ss., 156; Dybo, Voprosy slavjanskogo jazykoznanja V, 9 ss.; isti, Slavjanskaja akcentologija, 17 sl. V primeru, da so pomisleki proti Hirtovemu pravilu upravičeni, bi balt. in slov. gradivo lahko odražalo ide. težko bazo *(s)*kōk-*, v redukcijski stopnji *(s)*kōk-*, a. p. b (< c) pa ide. premičnost paradigme v prezentu, prim. izmed čistih tematskih prezentov psl. **gryzešl* = gr. βρούχω < ide. **g^hhrūg'hé/ō-*.
- ¹³ Baze navaja Pokorny, n. d., 789, 91.
- ¹⁴ Bazo **skeg-*, ki jo zaradi sti. gradiva velja popraviti v **sk(h)eg-*, navaja Pokorny, n. d., 923.
- ¹⁵ V varianti **k'āk-* palatalnost potrjuje le balt. gradivo. Gr. in germ. gradivo more temeljiti tudi na rekonstrukciji **kāk-*.
- ¹⁶ Problem južnoslov. **káčiti* je kompleksen. Vsaj v shv. gre gotovo za delni sovpad s psl. denominativom **kváčiti*, prim. zlasti sinonime *zākačiti* = *zākvačiti* 'speti, natakiniti', *zākačka* = *zākvačka* 'kljuka, kvaka', *káčkati* 'kvačkati'. Ta sovpad dopušča tudi možnost semantične izpeljave sln. -*káčiti* iz 'natakiniti', prim. tako sln. *natāk-njen*, *nasajēn* 'nerazpoložen'. Vendar se zdi zaradi blg. in mak. primerov s podobnimi semantičnimi prehodi ta možnost manj verjetna. Pomen neprefigiranega refleksiva 'vzpenjati se' je eventualno razložljiv tudi iz 'peti (pnem) se', kar bi impliciralo izpeljavo iz podstave **kvāka*. Ta možnost se zdi manj verjetna zaradi shv. dial. iterativa, navedenega v 2.1.
- ¹⁷ Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch I, 465 sl.; Pokorny, n. d., 538; Kluge-Seebold, n. d., 292.
- ¹⁸ Glagol in oblike navajata Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika IV, 712; Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika IX, 369.
- ¹⁹ Besedotvorno gre za deverbalni nomen agentis tipa **rībičb* ← **rībiti* 'loviti ribe'.

- ²⁰ Prim. sln. izvedenke (po Pleteršniku, Slovensko-nemški slovar I, 376 sl.) *kačōn* 'kačji samec', *kačūr* 'isto, Muracna latirostris', *kāčjāk* 'kačji pastir; Paeonia peregrina, Euphorbia sp., Scorzonera' idr.; glej tudi 2.2.2.
- ²¹ Prim. shv. izvedenke *káčak*, *káčac*, *kačētina* (z domnevno sekundarno rastočo intonacijo), *káčka*, *gáčka* (Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih naziva I, 51 ss.; Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog govora IX, 366 ss.
- ²² Miklošič, n. d., 108.
- ²³ Štrekelj, Zur slavischen Lehnwörterkunde, 31. Pomena 'kača' in 'polž' sicer nista nezdržljiva, prim. stnord. *snākr* 'kača' : ags. *snæg(c)l*, stvn. *snegil* 'polž'. Vendar je takšna zveza možna le, če sta obe poimenovanji v okviru enega sistema izpeljivi iz semantične podstave 'plazeč'. To možnost na germ. področju potrjuje obstoj stvisnem. *snahhan* 'plaziti se', pri domnevnem romansko-slovanskem stiku pa nobeno znano dejstvo.
- ²⁴ Berneker, n. m.
- ²⁵ Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, 542. Za spremembo *g* → *k*- navede priimek *Galogača* poleg *Kalogača*, kjer zasledimo obratni proces, najverjetneje zaradi nekontaktne asimilacije.
- ²⁶ Bezljaj, Jezik in slovstvo XXIV, 65 sl.; Etimološki slovar slovenskega jezika II, 8. Balt. gradivo ni zanesljiva evidenca za monoftongizacijo. Lit. in let. *uo* je lahko tudi refleks ide. dolgega diftonga *ou*, prim. paralelno balt. *ēi* > *ie*, ki je v danem primeru potrjen v psl. **kūka*. Za to možnost govori zlasti ničta stopnja, izpričana v lit. *kūkis* 'kopača', *kukà* 'krepelo', iz katere je razvidna uvrstitev v *u*-jevsko prevojno vrsto, prim. tako še v lit. *duobė* : *daubà* : *dūgnas*. Poleg tega se dolgi *ō* v spr. ohranja, prim. *perōni* 'skupnost', in ne prehaja v *ue* (o tem Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 47 sl.).
- ²⁷ K besedotvorju prim. psl. **stōržb*, tematizirano **stōrža* 'stražar, straža', kar je nomen agentis (tipa gr. τρόχυσ 'tekač, sel' k τρέχω 'teči, hiteti') tematskega glagola **stert'i*, *steržeši*, sln. *strěči*, *strěžem* 'prežati, pričakovati'. Ni izključeno, da se v sln. ohranja tudi produkt tematizacije v *-jo-* deblo, prim. pkm. *káč*, g. *káča* 'kača'.
- ²⁸ Hirtz, n. d. I, 52.
- ²⁹ Tako Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, 8.
- ³⁰ Tako Skok, n. d. II, 122.

Zusammenfassung
EINIGE BEMERKUNGEN ZUM URSPRUNG DER SLAVISCHEN VERBEN
SKOČITI, SKAKATI UND KAČITI

Die Perfektivität und die Akzentverhältnisse der Verben sloven. *skočiti, skōčim*, skr. *skòčiti, skòčim*, bulg. *skòča*, ukr. *skócyty* und wruss. *skóčićь* 'springen' lassen die Annahme zu, daß das urslav. Verbum ein Denominativ aus einem dreisilbigen Nominalstamm **sъ-(s)kòkъ* 'Sprung' ist. Der zugehörige Iterativ **(sъ-(s))káčesъ* (Inf. **(sъ-(s))kakāti*) wird als ein thematischer *-je/o-* Präsens mit ursprünglich mobilem Akzentparadigma gesehen, der typologisch mit urslav. *mášešъ* (Inf. *maxāti* 'winken') < uridg. **mā-* + urslav. *-xa-* / *-še-* zu vergleichen ist. Wenn man die Hirtsche Regel berücksichtigt, müssen das urslav. Verbum **(sъ-(s))kakāti*, das Substantiv **sъ-(s)kòkъ* sowie das lit. *kuokinė* 'Abendvergnügen mit Tanz' ← **kuōkas* 'Tanz, Sprung' aus uridg. leichten Basis **(s)kòk-* abgeleitet werden. Es gibt jedoch Indizien, daß man auch in den slav. Sprachen eine parallele schwere Basis ohne *s-* mobile postulieren kann. Auf dem südslav. Gebiet findet man in allen vier Sprachen die Reflexe des urslav. Kausativs **káčiti* 'heben, aufhängen', **káčiti sę* 'steigen', das früher auch 'springen' bedeuten mußte, vgl. der Iterativ davon in skr. dial. *káčati, -ām* 'aus Wasser springen, zu Oberfläche schwimmen (von Fischen)'. Dazu gehört noch sloven., skr. kajk. und čak. **káčča* 'Schlange', ursprünglich nur 'Sandvipser', wie skr. dial. *káččak* nachweist. Die Benennung läßt sich morphologisch als ein thematisiertes Nomen Agentis (des typs **stōržъ* 'Wächter, Wachposten' neben *stōrža* 'Wache') interpretieren. Semantisch wird sie als 'Springer' erklärt, was mit der Tatsache, daß ein Sandvipser beim Überfall ziemlich hoch springen kann, wie auch mit der genauen semantischen Entsprechung skr. *pòskok* 'Sandvipser' ← *po-skòčiti* 'aufspringen' begründet ist. Aus der semantischen Grundlage 'Springer' sind noch zwei Nomina Agentis herzuleiten, skr. *káčič* 'Hase' und gr. *κακίνας* 'dass.' (Hesich). Das vergleichende Material aus slav., balt. und den anderen idg. Sprachen (vgl. noch ahd. *scehan* 'eilen, schnell fortgehen', nhd. *geschehen*, anord. *skaka* 'schwingen, schnitteln', ags. *sceacan* 'schütteln', ai. *khajati* 'rührt um') diktiert die uridg. Rekonstruktionen **(s)kòk-*, **kāk-*, **k'āk-*, **(s)kek-* und **(s)k(h)eg-* 'springen, sich schnell (empor) bewegen'. Die Tatsache, daß die vorliegende uridg. Basen auf denselben Konsonant an- und auslauten (die Varianten mit *k'*- bzw. *-g* können dissimiliert sein), spricht für ihren Nachahmungscharakter und denselben Ursprung, vgl. dazu uridg. Basen **bab-*, **pap-* 'schwellen', **pap(p)a-* 'Vater, Speise' u. ä.

DA TA TRI IMENA EDIN BOG

Raba besede *imena* v pomenu *osebe* v III. brižinskem besedilu se zanimivo navezuje na refren v ljudski legendi o velikanu Kristofu. Refren se nanaša na velikanovo iskanje službe pri treh bitjih, ki s svojim zaporedjem ustrezajo Stribogu, Svetovitu in Dajbogu starih Slovanov. Zloženska *Daj-bog* se je bila razložila v ime za edinega pravega *dajajočega Boga* nekako v času pokristjanjenja Slovencev, ki ga ravno odseva nenavadna raba besede *imena*.

The use of the word *imena* (*names*) meaning *osebe* (*persons*) in the 3rd Freising fragment is in an interesting way related to the refrain in a popular legend about the giant Christopher. The refrain depicts the giant's search for a post with three people who can, according to the sequence of their appearance, be related to Stribog, Svetovit and Dajbog from Ancient Slav tradition. The compound *Daj-bog* (*Give-god*) was in the period of Christianization of Slovenes broken into its constituent parts and started signifying the only real *giving God*, which is also reflected in the unusual use of the word *imena* (*names*).

Za naslov tega sestavka je vzet 1. odvisnik 2. povedi III. brižinskega besedila, ki je nenavaden tako slovniško kakor slovarsko. Slovniško je nenavaden v tem, da mu manjka vezni glagol *sunt*, ki se sicer nahaja v 3. povedi II. brižinskega besedila:¹

*I paki, bratrija, pomenem se,
da i sinove božji narečem se;
potomu ostanem sih mrzkih del,
eže sunt dela sotonina:
eže trebo tvorim,
bratra oklevetam,
eže tatva, eže razboj,
eže plti ugojenije,
eže roti, kojiže jih ne pasem,
nu je prestopam, eže nenavist;
ničže teh del mrže ne pred božjima očima.*

Morda manjka navedena množinska oblika veznega glagola, odsevajoča množinsko podmetno zvezo *ta tri imena*, zato, ker ji nasprotuje prilastek *edin* v privezku *edin Bog*. Dozdevno metonimična raba besede *imena* v pomenu osebe² v množinski podmetni zvezi pa je podobna metonimični rabi besede *jazyk* v pomenu *narod*³ na primer v naslovu in na začetku 2. poglavja staročeške Kronike tako imenovanega Dalimila, nastale 300 let po tem, ko so bila zapisana Brižinska besedila. Naslovu O počátcě jazyka českého namreč neposredno sledi naslednji začetek 2. poglavja Kronike:⁴

*V srbském jazyku jest země,
jiež Charváty jest jmě.*

Na sprva nemetonimično rabo besede *imena* pa kaže spet to, da se med satanovimi deli, naštetimi za navedeno množinsko obliko veznega glagola, na prvem mestu imenuje v času nastanka Brižinskih besedil verjetno še zelo živo malikovanje (*eže trebo tvorim*).⁵ Navezovanje na nekdanje malike daje slutiti tudi cela 2. poved III. brižinskega besedila, ki se glasi takole:

*Tože verujo v Bog vsemogoči
i v jega Sin in v Sveti Duh,
da ta tri imena edin Bog,
Gospod sveti,
iže stvori nebo i zemljo.*

Sklepni stavek te povedi se podobno navezujoč nato razširja tudi v naslednjem odlomku iz Božične pesmi, ki jo je zapisal Alasia da Sommaripa 600 let po tem, ko so bila zapisana Brižinska besedila:⁶

*Spoznal ga je oslič, volek,
Da je to Dete pravi Bog,
Kir je stvaril zemljo, nebo,
Kerščeniku dal dušo, telo.*

V odlomku se edninska oblika veznega glagola *je*, odsevajoča edninsko podmetno zvezo *to Dete*, ohranja, ker ji prilastek *pravi* v privezku *pravi Bog* tokrat ne nasprotuje. Variiranjé prilastkov *edin* in *pravi* pa se nadalje navezuje še na refren v ljudski legendi Ober si gre službe iskat, ki se po zapisu Antona Breznika, 900 let mlajšem kakor zapisi Brižinskih besedil, glasi takole:⁷

*»No, kam pa gredeš, Krištof ti,
K si silno velik in močan?«
»Jaz si pa grem službe iskat
K temu gospod mogočnemu,
Ki je stvaril nebo, zemljo,
Človek je dal dušo, telo.«*

Refren se nanaša na *Krištofovo* iskanje službe pri starem možicu, samem hudiču na belem konju in mladem Jezusu, to iskanje pa kaže še na drugačno izbiranje pravega gospoda, ko z obrnjenim prilastkovnim zaporedjem *star - bel - mlad* pač namiguje na predkrščansko češčenje lune v obliki zaporedja prihodov jesenskega zadnjega krajca, zimskega belega ščipa ter pomladnega pravega krajca nad isto ozvezdje na nebu, namreč nad ozvezdje Oriona, ki si pomladni prvi krajec kakor zadene *štuporamo*, da bi ga prenesel čez morje. Legenda Ober si gre službe iskat je skratka legenda jeseni, zime in pomladi, ko sonce potuje od Device do Rib, ustrezno pa si nad ozvezdjem Oriona kot nekdanjim Velesom⁸ sledijo zadnji krajec kot Stribog, beli ščip kot Svetovit in prvi krajec kot Svarožič oziroma Dajbog tako,⁹ da se božičnemu soncu v osrednjem Kozorogu kot nekdanjem Svarogu ravno protistavlja beli srednji Svetovit. In Velesovo telo se skozi vso legendo pravzaprav še enači z zemljo podobno kakor duša z nebom,¹⁰ medtem ko sklepna potonitev v krst že spominja tudi na potonitev obrske moči pri obleganju Carigrada leta 626.¹¹ Krst kot metonimija pokristjanjenja je pri tem v tesni zvezi z oblikovanjem slovanskega imena za edinega oziroma pravega Boga ob Stribogu, Svetovitu in Dajbogu. Sama zloženska *Daj-bog* sicer še kaže na besedo *bog* kot sinonim za *srečo* glede na pomensko bližnji tvorjenki *u-bog* in *bog-at*¹² ter zvezo tipa:¹³

Še bog, da je prišel.

Ob tvorjenkah *Stri-bog* in *Svar-og* - kot protistavi Svetovitu - pa se je zloženska *Daj-bog* skladno z motiviko legende Ober si gre službe iskat nato razložila v ime za edinega pravega *dajajočega Boga*¹⁴ nekako v času pokristjanjenja Slovencev. Ker so se Stribog, Svetovit in Dajbog pravzaprav nanašali na eno in isto nebesno svetilo, jih je toliko lažje zamenjal *troedini Bog* z nekoliko drugačnim zaporedjem svojih oseb glede na to, da Bogu Sinu kot drugi božji osebi¹⁵ ustreza šele tretja oseba, ki nanjo naleti ober Krištof v legendi. Odsev tega razvoja je tudi naslednja varianta že navedene zveze:¹⁶

Hvala Bogu, da je šel.

Obe varianti pri tem družijo opustitev veznega glagola v izrekih,¹⁷ ki so blizu medmetov.

OPOMBE

¹ V. Nartnik: Povedna členitev II. brižinskega besedila, v: Razprave II. razreda SAZU XIII, Ljubljana 1990, 277.

² I. Grafenauer: Literarnozgodovinski spisi, Ljubljana 1980, 279 in 313.

- ³ N. Molnár: The calques of Greek origin in the most ancient Old Slavic gospel texts, Budapest 1985, 290 in 291.
- ⁴ Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, Praha 1985, 20 in 322.
- ⁵ Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia, München 1968, 100 in 101.
- ⁶ Slovenska zvrstna besedila. Uredil J. Toporišič, Ljubljana 1981, 452.
- ⁷ Slovenske ljudske pesmi II. Uredili Z. Kumer - M. Matičetov - V. Vodušek, Ljubljana 1981, 405 in 406.
- ⁸ A. E. Suprun: Vvedenie v slavjanskuju filologiju, Minsk 1989, 248.
- ⁹ J. Navratil: Slovenske narodopisne vraže in prazne vere, Letopis Matice Slovenske za leto 1892, 173 in 167.
- ¹⁰ R. Cavendish - T. O. Ling: Mitologija. Ilustrirana enciklopedija, Ljubljana 1988, 180.
- ¹¹ B. Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda I, Ljubljana 1978, 350.
- ¹² F. Bezljaj: Etimološki slovar slovenskega jezika I, Ljubljana 1977, 30.
- ¹³ Slovar slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970, 160.
- ¹⁴ I. Grafenauer: Bog-daritelj, praslovansko najvišje bitje, v slovenskih kosmoloških bajkah, Bogoslovni vestnik XXIV (1944), 62 in 66.
- ¹⁵ V. Grmič: Mali teološki slovar, Celje 1973, 20 in 115.
- ¹⁶ Slovensko-nemški slovar I. Uredil M. Pleteršnik, Ljubljana 1894, 39.
- ¹⁷ È. Benvenist: Obščaja lingvistika, Moskva 1974, 179 in 180.

Zusammenfassung

DASS DIESE DREI NAMEN - EIN GOTT

Der Nebensatz *Da ta tri imena - edin Bog* (*Daß diese drei Namen - ein Gott*), der aus dem III. Freisinger Denkmal als Titel des Aufsatzes genommen wurde, ist sowohl grammatikalisch als auch lexikalisch ungewöhnlich. Grammatikalisch ungewöhnlich dadurch, weil das Verb *sunt* fehlt, lexikalisch ist der scheinbar metonymische Gebrauch des Wortes *imena* (*Namen*) in der Bedeutung von *osebe* (*Personen*) interessant. Auf den anfangs nichtmetonymischen Gebrauch des Wortes weist der ganze Satz hin, der den erwähnten Nebensatz enthält, und der interessanterweise besonders an den Refrain in der Volkslegende von dem Riesen Christopherus anknüpft. Der Refrain bezieht sich auf die Suche des Riesen nach Arbeit bei dem alten Mann, dem Teufel selber auf dem weißen Pferd und dem jungen Jesus; diese Suche ist erklärbar

als Widerschein der vorchristlichen Verehrung der Mondwechsel über demselben Gestirn des Orions, und zwar der letzten Mondsichel als Stribog, des weißen Vollmonds als Svetovit und des ersten Mondviertels als Svarožič beziehungsweise als Dajbog. Dabei weist das Kompositum *Daj-bog* selber noch auf das Wort *bog* als Synonym für *sreča* (*Glück*) hinsichtlich der bedeutungsmäßig näheren Wortbildung *u-bog* (*arm*) und *bog-at* (*reich*) hin. Bei den Wortbildungen *Stri-bog* und *Svar-og* – als Gegensatz zu Svetovit – wurde das Kompositum *Daj-bog* später, ungefähr in der Zeit der Christianisierung der Slowenen, zerlegt in den Namen für den einen wahrhaftigen *gebenden Gott* (*dajajoči Bog*). Da sich eigentlich auch Stribog und Dajbog auf ein und denselben Himmelskörper bezogen haben, hat diese desto leichter der *troedini Bog* (*der dreieinige Gott*) in etwas veränderter Reihenfolge der Personen ersetzt, indem dem Gott Sohn als zweite Person Gottes erst die dritte Person entspricht, die der Riese in der Legende trifft.

SLOVENO-HEBRAICA:
EKSOTIČNA POIMENOVANJA DIŠAV
IN DRAGOCENIH OBLAČIL
V NAJSTAREJŠIH SLOVENSКИH
PSALMSKIH PREVODIH (Ps 45)

V razpravi so analizirana poimenovanja dragocenih dišav in oblačil v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu 45. psalma, in sicer v primerjavi s hebrejskim izvirnikom, Luthrom in Vulgato. Trubarjev prevod kaže velike podrobnosti z izvirnikom, medtem ko se Dalmatin leksikalno naslanja na Trubarja, skladenjsko pa na Luthra.

The study analyses the names of precious perfumes and clothes in Trubar's and Dalmatin's translations of Psalm 45 in comparison with the Hebrew original, Luther and Vulgata. Trubar's translation shows great similarities with the original, while Dalmatin's is lexically related to Trubar's and syntactically to Luther's.

Besedno in besedilno bogastvo Ps 45 je težko primerljivo z drugimi bibličnimi mesti v okvirih Psalmov. Po mnenju S. Mowinckla je ta psalm po svojih stilističnih značilnostih edinstvena himna kralju.¹

Pri slovenjenju tega vsestransko izrazno preobloženega sporočila sta se morala oba protestantska pisca neizmerno namučiti, saj je izvirno besedilo, zaradi težkega dojetja prvotnega mišljenja, tako težavno, da mu je redko kdo lahko do-rastel. Na izrazni ravni ima lahko besednjak z ozko specializirano konkretno vsebino veliko število vsebinskih obeležij. Nekatere formulacije so izrazito tuje slovenskemu izraznemu načinu in zato je treba iti iskat izvirne podobe v pred-stave starega judovskega izročila, v prvotne običaje in v njihovo duhovno bistvo.

Ps 45 po vsebini spominja na prostrano zgradbo s pretiranim obiljem notranje-ga okrasja, na galerijo, prepolno ornamentov in podob, ki predstavljajo prehod iz zemeljskih razsežnosti v veselje. V slikanju človeškega telesa (ust, rok) je odraže-na sinteza mesa in duha. V kraljevskem veličastju je podana antropocentrična podoba človeka, ki je vladarsko zasedel prvo mesto in se je vse umaknilo njego-vim osvajanjem. Kraljevska oblačila, dragulji, dišave pa so le odblesk notranje lepo-te, zunanja predstavitev vladarjeve pravičnosti.

Notranja vsebinska in oblikovna struktura psalma sta domišljeni, razvidna je stilna figura ujemanja začetka (v. 3) in konca (v. 17).

Pobude za nastanek psalma so zelo sporne. Na splošno prevladuje mnenje, da Ps 45 opeva poroko izraelskega kralja Ahaba s princeso Jezabele iz Tira.² Temu ugovarja T. Gaster, ki pravi, da ta stara hebrejska hvalnica ni nujno nastala ob maziljenju oz. kronanju kralja. »Na Bližnjem vzhodu je običaj, da s poročnim parom ravnajo kot s kraljevo družino. Torej je v Ps 45 'njegovo Veličanstvo' naveden ženin in princesa običajna nevesta in vse navezave na njuno kraljevo poreklo so samo besedne igre. Pri vseh vzhodnih porokah so prisotni poklicni pesniki ali igralci (minstrel, arb. *shair*), ki improvizirajo pesmi na čast mladega para.«³

Drugi iz vsebinskih in stilističnih značilnosti sklepajo, da bi bilo dejansko težko govoriti o tem, da je bil psalm napisan ob kraljevski svatbi, saj govori psalmist v prvih verzih o kralju kot o heroju v vojni. To pa bi lahko simboliziralo 'Boga vojska' oz. Mesijo.⁴

Samo v v. 2 in v v. 18 pesnik govori o sebi in uporablja zaimenski osebni in svojilni prvini »jaz« in »moj«. Ta miselni preskok in formalno povezovanje začetnega ubesedovanja s končnim delom psalma, postavlja, gledano z očmi zgodovine, izpostavljeno in podoživeto kontinuiteto izraelskega rodu, prelivanje preteklosti v zdajšnjost kot večni krogotok posvečene človeške biti. Prizorišče se podreja zakonitostim časa, kraja in dejanja in tako – kot vrhunski dosežki klasične dramatike – prehaja v izvenčasnost.

Prvi hip se zazdi, da vsebinsko ta ljubezenska pesniška izpoved s problemsko izvenčasno grško dramatiko nima nič skupnega. Če pa se dodobra pogledimo v njeno tematiko, bi jo lahko zgostili v en stavek: pesnitev opeva kraljevsko veličino in žensko lepoto. Vrh in konec epopeje, ki se prevesi v tragedijo, pa je ostal v psalmu neizrečen: v predvideno resničnem dogodku (kralja Ahaba in princese Jezabele iz Tira) so opevani čari kralja pripeljali do katarze, poroka je propadla.

Ps 45 odkriva, pod lupino prazničnega dogodka, celotno dramo izraelske skupnosti. V simbol kralja je zavita skrivnost izbranosti in maziljenja.

Preden preidemo k posebnemu delu obravnave, se ustavimo pri nekaterih pomembnejših opažanjih, ki izstopajo iz besedila tega psalma. Zaradi pregleda nad celoto navedimo na tem mestu tiste dele besedila, ki smo jih zaradi tesno določenih razpravnih okvirov morali izločiti iz podrobnejše diferencialne analize. Prepisu izvirnikovih verzov sledi tisto vzporedno besedilo, ki je izvirniku najbližje, to je besedilo Primoža Trubarja.

יפיית מבני אדם הוצק חזן בשיפתותיך 3

על כן ברכך אלהים לעולם:

חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך: 4

- 5 והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך:
- 6 חציך שנונים עמים תחתך יפלו בלב אויבי המלך:
- 7 כסאך אלוהים עולם ועד שבט מישר שבט מלכותך:
- 10 בנות מלכים ביקרותך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר: שמע בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אבך:
- 11 ויתאו המלך יפוך כי הוא אדניך והשתחוי לו:
- 12 ובת צר במנחה פניך יחלו עשירי עם:
- 13
3. *Ti fi ta leipshi vmei vfemi zhloueskimi Otruki, ta Gnada ie islyta vtuih vustih, Obtui ie Bug tebe shegnal vekoma.*
4. *Ti mozhni lunak opashi tui mezh, na to tuio ftran, Stuiem Gospostuum inu ftuio lipoto.*
5. *Inu vti tui naredbi puidi po fvezhi, vleci femkai tei rifnici hdozbrimu, inu de te reune per Praudi obderfish, inu ta tuia Defniza bode tebi zhudne rizhy iskašala.*
6. *Ostre fo tuie strelle, de ty ludy pred tebo doli padaio, Vfredi vmei Souurashniki tiga Kralla.*
7. *O Bug tui stol ofstane vfelei inu vekoma, Ta Paliza tuiga Kraleuftua ie ena rauna Paliza.*
10. *Vmei tuiemi Shlahtniki fo tudi te Szhere tih Kralyz, ta Neueifsta ftoy na tui defnici, fgul vslatei oblyzhena.*
11. *Poslushai ti Hzhy, gledai gori, inu perkloni tuia Vushefša, Inu posabi tuiga folka inu te Hyshe tuiga Ozheta.*
12. *Taku ta Kral bode na tuie lepote en lusht imel, Sakai on ie tui Gospuđ, inu ti ga imash molyti.*
13. *Inu te Szhere is Tira prido shnih Darruui, Ty bogati vmei ludmi bodo pred tebo molyti.*

Paralele začetka (v. 3), srede (v. 7) in konca psalma (v. 18), s ponavljanjem besede עולם 'ôlām³, poudarjajo 'večnost', 'neomejeno trajnost', ki jo izpričujejo tudi simboli moči: גבור gibbôr 'junak' (v. 4), ימינך yēmînekā 'tvoja desnica' (vv. 5, 10) ter dva simbola, ki sta nastala ob vednostni selekciji, stopnjevanju in moči: כסאך kis'ākā 'tvoj prestol' (v. 7) in שבט šebet 'žezlo' (v. 7). Ob teh temeljih večnosti, trdnosti in moči je podana skrajna razgibanost z menjavanjem logičnega

osebka v pripovedi: v. 2 *jaz* (pripovedovalec), vv. 3–6 *ti* (kralj), v. 7 *ti* (Bog, kralj), v. 11 *ti* (kraljica), v. 12 *on* (kralj), v. 13 *one* (tirske hčere), v. 14 *ona* (kraljeva hči), vv. 17–18 *ti* (kraljeva hči). Podobno se soočamo tudi z raznovrstnostjo glagolskih oblik, časov, vidov.

Zaradi naštetih jezikovnih lastnosti je bil psalm trd oreh pri prevajanju.

V v. 6 noben od štirih vzorčno pritegnjenih prevodov (T., D., Lu. in Vu.) ne prevaja figurativnega skladijskega hebraizma: בלב אויבי המלך: *běleb 'oyěbē hammelek* 'v srcu kraljevih sovražnikov', ker se je ta izrazni tip zdel prevajalcem tuj in smisel sporočila iz Trubarjevega *Všredi vmei Souurashniki tiga Kralla* neoporečno razviden. Enako tolmačijo tudi Vulgata, Luther in Walther.

Sporen je prevedek *Bug* pri Trubarju in pri Dalmatinu, čeprav ustreza temeljnemu pomenu hebrejskega pojma אלהים *'ēlōhîm*. Sobesedilo nas navaja k potrditvi prevedka v pomenu 'vladar', ki ga utemeljujejo novejši prevodi. Gre za eno izmed inaic ključne besede psalma: מלך *melek* 'kralj'.

Zdaj pa se bomo ustavili ob verzih 2, 8, 9, 14, 15, ki najbolj živo kažejo naslovno problematiko. Primerjava bo osredotočena predvsem na prevajanje Trubarja (T.), Dalmatina (D.), Luthra (Lu.) in Vulgate (Vu.).

V. 2

רחש ליבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך
לשוני עט סופר מחיר:

- T. *MVie ferce tihta eno lipo Peifan, iest hozho muia Della timu Krallu poueidati, Mui iefik bo ena perut eniga hitriga Piffaria.*
- D. *Moje ferce slaga eno lepo Pejffen, iest hozhem pejti od eniga Krajla: Moj jesik je enu peru eniga hitriga Piffarja.*
- Lu. *Mein Hertz trachtet ein feines Lied / Jch wil singen von eim Könige / Meine zunge ist ein griffel eins guten Schreibers.*
- Vu. *Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribae velociter scribentis.*

Že ta, prvi verz nas sooča z neskončno zahtevno govorico srca, saj je hkrati razsipno bujna in ostra kot konica peresa.

רחש *rāḥaš* 'vreti, preplaviti, prekriti'. Sama oblikoglasna podoba glagola je onomatopoetska kot tudi pomensko sorodni רעש *ra'aš* 'šum, ropot'. Trubarjev

*tih*ta za שרר *rāḥaš* je navidez zelo nebogljen izrazni ustreznik, verjetno prikrojen po nemškem Lu. *dicht*et. (Prim. tolmač iz nem. Dolmetsch *interpres*.)

Zanimiv, hkrati pa v slovenščini nesprijemljiv prevod prvega polverza ima J. Japelj:

Moje šerze sagánja eno lejpo pejšëm.

Ustreznik *sagánja* je žalostno nebogljen posredni prevod Vulgate: *eructo* 'brblja, govori', prvotno 'izriga, izbljuva, izvrže'.

S. R. Hirsch pravi: »To je edino mesto v Bibliji, kjer je שרר *rāḥaš* v funkciji glagola. V rabinski literaturi ta beseda najobičajneje poimenuje premikanje ustnic. Običajno označuje hiter, a neslišen gib.«⁶

Manjši filološki problem predstavlja tretji in zadnji segment, kjer je besedno-zvezna metafora עט סופר מהיר *'eṭ sôpēr māhûr* 'pero hitrega pisarja', pri kateri je pomožnik neizražen. Pri Trubarju je le-ta dopolnjena s prihodnjikom *bo*, pri Dalmatinu pa s sedanjikom *je*. Tako slovenska pisca neoporečno, z izborom pomožnikove oblike, ki ne more ostati neprevedena, variirata avtorjevo misel. Trubarjev prevod je uglašen z Vulgato v zadnjem delu, to je v tretjem polverzu (c). Dalmatin je v tem verzu prevzel Luthrovo površnost pa tudi samovoljo. Oddalжил se je od izvirnika v tem, da je izpustil pomembno besedo מעשי *ma'āšay* 'moje delo'. Zadnji stavek je oprt na Trubarjev prevod. Zastarelo besedo *perut* je Dalmatin zamenjal s *peru*. To sodi med jezikovne izboljšave, ki jih je prineslo novejšo obdobje. V besedišču Dalmatinovega Davidovega Psaltra vendarle najdemo besedno družino: pero, perut, peruta.

V. 8

אהבת צדק ותשנא רשע
על כן משחרר אלהים שמון ששון מחבריק:

- T. *Ti lubish to Prauizo inu souura fish vfo Neuernoft, obtu ie tebe Bug, tui Bug shalbal steim vef felim oliem, Vezh koker te tuie Touarishe.*
- D. *Ti lubish to prauizo inu sourashish hudobnu djanje: Satu je tebe Bug, tvoje Bug, shalbal, s ojljem tiga vef felja, vezh kakor tvoje tovarishe.*
- Lu. *Du liebest Gerechtigkeit / vnd hassesst Gottlos wesen / Darumb hat dich Gott / dein Gott / gesalbet mit Freudenöle / mehr denn deine Gesellen.*
- Vu. *Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae, prae consortibus tuis.*

Z besedico על כן *'al kēn*, ki je pravilno prevedena: T. *obtu*, D. *satu*, se prvi polverz nadaljuje z drugim. Taka atipična mesta hebrejske poezije, kjer klimatična ureditev nadomešča pričakovani paralelizem, so pomembne zgradbene variacije, ki razbijajo monotonijo.⁷

Pri preverjanju besede רשע *reša'* je Trubar ostal pri enoleksemskem poimenovanju *Neuernoft*, ki v nobenem oziru ne zavaja zaradi neprevedenih praznin, saj ohranja vse prvine izvirnega izraza.⁸ Dalmatin pa je z dvoleksemskim poimenovanjem *hudobnu djanje* uveljavil svoj občutek, da je treba Trubarjevo interpretacijo obogatiti in poglobiti. Tak poseg je načelno sicer razumljiv, z navedbo besede *djanje* pa usmerja dogajanje k popredmetenju človeških dejanj. Tako v nasprotju z Luthrom, ki רשע navezuje na brezbožna bitja *Gottlos wesen*, Dalmatin variira avtorjevo misel in ji postavlja lastne okvire.

Posebno zanimivi so slovenski ustrezniki za izvirnikove sintagme שמון ששון *šemen šāsōn* 'olje veselja'. Japelj posnema Dalmatina: *s'óljam tiga vešselja*.

Naša pozornost se bo osredotočila na naslednji verz, ki je najpomembnejše mesto pri ponazoritvi prevzema leksikalnih hebraizmov tega psalma.

V. 9

מר ואהלות קציעות כל בגדתיך מן היכלי שן מני שמחור:

T. *Tui quant ie ſgul Myra Aloe inu Kezia, ti hodish is tih Elefantouskih koſty hysh, Vkaterih ti imash tuie Veſſelie.*

D. *Tvoj quant je ſgul Myrra, Aloe, inu Kezia, is Slonovih koſty hiſh perneſſena, od kateriga ti imaſh tvoje veſſelje.*

Lu. *Deine Kleider ſind eitel Myrrhen / Aloes vnd Kezia / Wenn du aus den Elfenbeinen pallasten da her trittest / in deiner ſchönen Pracht.*

Vu. *Myrrha et gutta et casia in veſtimentis tuis; a domibus eburneis chordae delectaverunt te.*

V navedenih prevodih so prisotna avtentična poimenovanja orientalskih dišav. Hebrejsko מר *mōr* 'mira', אהלות *'āhālōt* 'aloja', קציעות *qēšī'ōt* (mn) 'kecija'. 'vrsta cimeta'.

Vsi trije leksikalni primeri prevzetega terminološkega botaničnega izrazja so že delno podrejeni jezikovnim zakonitostim sodobne slovenščine in jih ne obravnavamo več kot tujke, temveč kot sposojenke:

aloja (aloe) »*Aquilaria agalacha*, iz družine agav, indijsko drevo, ki zraste v višino do 30 m⁹, »sanskrito ime je *Aghal*«¹⁰, 'agavi podobna rastlina z debelimi, mesnatimi listi'.¹¹

קציעות *qəšî'ôt* (mn) 'kecija'. »*Cinnamomum*, cvetlice, ki dišijo po cimetu«¹²
kásija 'tropska rastlina s pernatimi listi in navadno rumenimi cveti v grozdastem socvetju'.¹³

mira *Commiphora abyssinica*, 'rastlina, ki raste na arabskih in afriških obrežjih'.¹⁴
'dišeča smola nekaterih tropskih dreves'.¹⁵

Zanima nas diahroni zapis teh besed v slovenskem knjižnem jeziku. Seveda bo njihova pomenska funkcija razvidna iz celotnega sobesedila.

Navedimo kronološko nekaj poznejših (glede na Trubarja in Dalmatina) slovenskih prevodov:

Pri J. Japlju najdemo smiselno interpretacijo izvirnika:

Po myrri, áloe, inu cášfi dišhe tvoje is flonokofstenih

s-hranb (pèrnešéne) oblazhila: s' katerimi tebe rasvešsele.

V izvirniku ne najdemo parafraze *Po miri, aloe, inu kasiji diše*, temveč je dobesedni prevod: 'mira, aloa in kasija /so/ vsa tvoja oblačila'. Pri tem moramo opozoriti na neko, na prvi pogled popolnoma nezatno in skrito malenkost. Hebrejsko poimenovanje za 'oblačila' je na tem mestu izjemoma ženskega spola: בגרות *bigədôt* (*bigədôt* v statusu constructusu - scs.) namesto običajnega בגרים *bigədîm* (tudi del scs.). בגרות pa se rima z בנות *běnôt* 'hčere' iz naslednjega verza (v. 10).

To prehajanje dišav v oblačila, prisotno v izvirniku, dodatno tolmačijo drugi svetopisemski viri. Iz Est (Esterine knjige) 2,12 je lepo razvidna dolgotrajna (6-mesečna) obredna uporaba mirovega olja in drugih dišav (nadaljnjih 6 mesecev) po pravilih ženskega očiščevanja, katerega osnova pa je bila brezdvomno v duhovnosti, ženski iniciaciji, širjenju zavesti. V času predpisane nege z drago cenimi olji je ta očiščevalni balzam lahko postal del telesa in duše. Ime אֶסְתֵּר '*estēr* 'skrito' v zvezi z naštetimi eksotičnimi izrazi samo opozarja, da se za temi, navidez nepomembnimi rastlinskimi poimenovanji, skrivajo tehtni pomenski vidiki, zakoreninjeni globoko v stari orientalski mitologiji. Šele v teku stoletij so bili prvotni pojmi demitologizirani in so dobili zgolj konkretno vsebino.

V Ps 45 govori psalmist o delih, običajih in prizadevanjih, ki so navidez obrnjeni navzven, v resnici pa gre za skrito prodiranje v notranjost, ker je *nasvet srca* že privedel do notranjega dejanja in je postal del celotnih kozmičnih danosti (12 mesecev).

Ob soočenju s prastarimi formulami in izrazjem presevajo skozi nevtralne besede veličastne podobe govorice srca, v duhu časa, ki je pomene prežal v osrčju

poetične prasnovi. Neizbežna povezanost vseh vrednostnih vidikov, v navidez zabrisanih konturah nad posameznimi pesniškimi izrazi, se nam razodeva na pomenski ravni kot nepretrgana veriga notranjih pomenov. Kulturnozgodovinskemu ozadju vrača beseda njegovo prvotno obeležje.

Iz primerjave najstarejših slovenskih prevodov je jasno razvidno, da je Dalmatin prevzel eksotična poimenovanja dragocenih dišav po Trubarju. Izrazna poimenovanja omenjenih snovi so bila verjetno naslonjena na Luthrova in prevodi zadoščajo temeljnim estetskim zahtevam. Iz Trubarjeve in Dalmatinove edninske oblike T. *Myra*, D. *Myrra* in iz Luthrove množinske oblike *Myrrhen* lahko sklepamo, da se slovenska avtorja nista brez vidnega razloga (pri oznaki števila) odmaknila od Luthra in uveljavila edninsko obliko originala. Ker besedilo Vulgate (pa tudi drugih preverjenih latinskih predlog) pri preostalih eksotičnih izrazih (razen pri izboru števila) ni igralo pomembnejše vloge pri Trubarjevem prevajanju, domnevamo, da je moral nastati njegov prevod ob stiku z izvirnim besedilom. V. 9 je ponoven dokaz za Trubarjev spontani ustvarjalni proces, pri katerem je ta avtor v najčistejši obliki podoživljal in ovekovečil besedilo izvirnika.¹⁶

Oglejmo si to mesto še v novejših prevodih:

J. Krašovec:

*Mira in aloa, kasija so vsa tvoja oblačila,
iz slonokoščenih palač te razveseljujejo strune.*

Zgoščenost hebrejskega izvirnika, ki nima izraženega niti pomožnika so, neposredno ponazarja vonj in sijaj kraljevih oblačil, s katerim je prepojena kraljevska zunanost, če pa pomislimo na sinekdoho, pa tudi vse kraljevsko bistvo. Na tak tip metonimije da misliti v. 14, ki bo sledil.

Težek gordijski voz, ki ga najdemo v izvirniku, je BIB rešil tako, da je ohranil izvorno skladnjo, obenem pa je dodal ležeče manjkajoči glagol:

Vsa oblačila tvoja diše miro in aloo in kasijo, iz palač slonokoščenih te razveseljuje godba na strune.

Tukaj se neposredno, in bolj kot kjer koli drugje, soočamo s primerjavo klasične dramske scene, kjer bujne odrske dišave popeljejo gledalca (bralca) v srce uprizorjenih dogodkov. Dišave so del zunanosti, ki prodira v notranjost in preha-ja v vse koticke vesoljskega gledališča.

Skladenjska povezava med posameznimi enotami sporočila je lahko razumljiva ob dejstvu, da so bili v slonokoščenih palačah tudi nasadi mire, aloje in kasije.

Ta vizija psalmskih dogajanj - dramske uprizoritve in neposredne povezave med bralcem psalma in gledalcem - je pričujoča v ubeseditvi F. Lampeta:

Mira in aloa in kasija dišé iz tvojih oblačil, iz hiš slonokostenih, iz katerih te razveseljujejo kraljevske hčere v tvoji krasoti.

V. 14

כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לברשה:

- T. *V fe Gofpoftuu te Szhere tiga Kralla, ie is notra, Ona ie ſguantom od slata oblyzhena.*
- D. *Krajleva Hzhy je cillu zhaſtita snotraj, Ona je s'slatim gvantom gvantana.*
- Lu. *Des Königs tochter ist gantz herrlich inwendig / Sie ist mit gülden Stücken gekleidet.*
- Vu. *Tota pulchra filia regis ab intus, fimbriis aureis circumamicta.*

Težko je izčrpati različne razlage pojma פנימה *pnûmāh* 'znotraj, od znotraj'. Če bi razlagali to mesto neodvisno od paralelnega stavka, bi ga lahko pojmovali, izhajajoč iz duhovnih izhodišč: nikakor ne moremo razumeti notranje lepote kraljeve hčere.

Luther vzporeja omenjene parabole s cerkvijo, ki »jo je kraljica judovskega ljudstva naredila veliko«. ¹⁷

Omenjene razlage lahko štejemo med različne spoznavnoteoretske interpretacije in dopuščamo možnost, da osvetlitve drugih aspektov pojasnijo težavno besedilo.

Povezavo zunanosti - uporabo dišav pri obrednem očiščevanju (v. 9) in notranosti (v. 14) - nam nudijo žive priče, ki so doživele notranje razsvetljenje pri kopeli v *mikvé*. *Mikvé* je kamnita banja ob vodnem izviru ali napolnjena s kapnico in omogoča kopel pod milim nebom in tako neposreden stik z vesoljem. ¹⁸

Trubar je z izpostavo spornega mesta *ie is notra* opevano notranjost posebej poudaril, lepoto pa je pretolmačil kot psihološki, notranji simbol. Opis zunanjega razkošja v paralelnem stavku je samo nadomestilo za globljo, živo stvarnost. Kraljičina čistiljivost je našla svojo identifikacijo v zlatih vezeninah, v katere je bila oblečena; bile so samo zunanji izraz njene notranje veličine. V. 14 je dokument temeljne svetopisemske modrosti: tako zunaj kot znotraj, tako znotraj kot zunaj. ¹⁹

V. 15

לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך

- T. *Ona bode vpyſſanim guantu htimu Krallu perpellana, Inu ſa no bodo tudi te Dezhle, nee Drushyce htebi perpelane.*

- D. *Njo pelajo v'pišsanim gvanti h'Kraju: Inu nje Drushice, te Dezhle, katere sa njo hodio, h'tebi pelajo.*
- Lu. *Man füret sie in gestickten Kleidern zum König / Vnd ire gespelen / die Jungfrauen / die jr nachgehen / furt man zu dir.*
- Vu. *In vestibus variatis adducetur regi, virgines post eam, proximae eius, afferentur tibi.*

Vv. 14–16 opevajo v vzvišenem slogu idilo, ki je utelešena v liku kraljeve neveste. Ceremonialni blišč je ponazorjen s tradicionalnimi predstavnimi pričevanji.

Jezikovno omenjeni verzi, ki so ubeseditev popredmetenega sijaja, ne predstavljajo izraznih težav. Pri poimenovanju posebnih hebrejskih terminov s področja zasebnih ženskih oblačil, npr. מִמִּישְׁבֹּעֹת זָהָב *mimmišbēšōt zāhāb* (v. 14) 'iz (posebne) zlate tkanine', sta se Trubar in Dalmatin, pri odsotnosti ustreznih leksikalnih znamenj za terminološka poimenovanja, zatekla k pomensko nadrejenemu pojmu: T. *šgwantom od slata*, D. *s'slatim gwantom*. Obvladovanje sveto-pisemskega stila pa Dalmatin dokazuje s tem, da ima figuro etymologiko celo tedaj, ko je izvirnikovo besedilo nima:

D. *s'slatim gwantom gwantana.*

לִרְקָמוֹת *lirqāmōt* '(posebna) pisana stvar' prevaja Trubar *vpyšsanim gwantu*, Dalmatin pa ima *v'pišsanim gvanti*.

V v. 15 ima Trubar dobesedno pasivno tolmačenje izvirnikovega תֹּבַל *tūbal*, pual (pasiv piela) '(pri)peljana je', T. *perpellana*, Dalmatin pa ima aktiv: *Njo pelajo*. Isti glagol v množinski obliki zasledimo tudi v v. 16. Aktiv bi bil יָבַל *yābal* 'peljati', hifil.²⁰

Sinteza

Ps 45 je leksikalno skrajno zgovoren in značilen za psalmsko literaturo in v pritegnjenih slovenskih prevodih posebno lepo zrcali izvirnikove umetniške prvine.

S poimenovanji orientalskih dišav se slovenska prevajalca oklepata *eksotičnih* poimenovanj izvirnika, zato so v teh primerih ohranjene vse temeljne prvine originala.

Ker gre za prav posebno ilustrativen primer prevzema leksikalnih in skladenskih orientalizmov, je ta pomembni tip ohranjenega avtentičnega besedišča analiziran v sobesedilnih zvezah.

Temeljne prevodne razlike med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom so razvidne že takoj iz v. 2, kjer sta zavzela različni stališči do uvodoma naznanjene

pesniške stvaritve in njene povezave s kraljem oziroma s psalmistovo osebnostjo. Kot posledica dvoumnega tolmačenja hebrejskega predloga לָ לֵךְ prevaja Trubar *timu kralju*, Dalmatin pa *od eniga Kralja*.

Dalmatin se pri večini prevodov leksikalno naslanja na Trubarjeve prevode, skladijsko pa na Luthra.

Pri preverjanju ohranjenih poetizmov v slovenskih prevodih ugotavljamo, da je v v. 3 pri Trubarju dobesedno preveden frazeologem *ta Gnada ie islyta vtuih uuftih*, medtem ko je Dalmatin v ozkem razmerju do Luthra ta biblicizem kar odmisлил in je zapisal svojo opisno slovenizirano rešitev, ki jo je skušal napolniti z izvirno vsebino: *Lubezniva fo tvoja ufta*.

Dalmatin ima nekatere jezikovne izboljšave, čeprav so te, predvsem enosmerne zamenjave, včasih smiselno problematične. Njegova substitucija Trubarjevega prevoda *Neuernoft* z opisnim *hudobnu djanje* za hebrejsko מַשְׁרָא *reša'* (v. 8) je šibka, ker izvirnikov pomen (v primerjavi s Trubarjem) preveč opredeli in zoži.

V. 9 in vv. 13–15 se spuščajo v podrobne opise kraljevskih oblačil, ki ohranjajo v v. 9 izvirne poimenovalne botanične termine, verjetno prikrojene po izvirniku, ob soočenju z Luthrovo predlogo. Odstopi od Vulgate so tako močni, da kot vmesno besedilo ni mogla priti v poštev. Najpodrobneje je analiziran v. 9, ker je v njem zbrano obravnavano izrazje.

V vv. 14 in 15 sta Trubar in Dalmatin prevedla specialna poimenovanja oblačil v preprost jezik.

OPOMBE

Pri dognanjih je bilo preverjeno listkovno gradivo popolnih izpisov protestantskih del v Komisiji za historične slovarje slovenskega jezika.

Pri prečrkovanju hebrejskega črkopisa so bila upoštevana slovenščini prilagojena načela mednarodne konvencije, ki jih je izdelal profesor dr. Jože Krašovec in jih je potrdila mentorska komisija: prof. dr. K. Gantar, prof. dr. B. Pogorelec in prof. dr. J. Toporišič.

¹ S. MOWINCKEL I "As started above, both in Babylonia and in Egypt the direct 'hymn to the king', who is more or less clearly described and praised as a god, is quite common, but of this type of poem we have only one actual example ... Ps 45." 75.

² USZ (*Uvod v SP stare zaveze*) 415. Prim. T. Gaster, 753.

³ T. GASTER "Once we bear in mind, however, that in the Near East, as elsewhere, it is a common convention to treat a bridal couple as royalty, it becomes apparent that 'His Majesty' is simply an ordinary bridegroom and the princess an ordinary

bride, and that the reference to their regal status and dignity are no more than *jeux d'esprit*." 753. – O terminu minstrel SSKJ I: lit. ... pesnik in pevec na plemiškem dvorcu, ki spremlja svoje pesmi z igranjem na glasbilo. 785.

- ⁴ R. TOURNAY najprej našteva kralje, ki bi jim bil lahko psalm še namenjen (Salomon, Joram, Jeroboam, Ahab), nato pa govori o aluziji na kralja-maziljenca: "Mais la tradition juive et chrétienne fait de cet épithalame une allégorie célébrant les noces du Roi-Messie ..." 223.
- ⁵ N. H. RIDDERBOS govori o pomenu figure ponavljanja v psalmih 19–45 in navaja terminologijo M. Bubra (*Zu einer neuen Verdeutschung der Schrift, 1954 Stichwörter, Leitwörter, Schlüsselwörter* 15) 20.
- ⁶ S. R. HIRSCH, 323.
- Prim. M. DAHOOD nakazuje naslednjo možnost razlage tega prvega težkega tekstno-kritičnega problema Ps 45: *rīhaš* naj bi bila metatetična oblika od *haraš* "variti, raziti kovino", ki pa tukaj pomeni 'zlagati, improvizirati'.
 - Pojemovna sorodnost med 'obdelovanjem kovine' in 'zlaganjem pesmi' je razvidna iz hebrejsko-sirijskega *qin* 'pritoževati se, pcti' in arabskega *qayn* 'kovač'. I, 270.
 - Prim. F. ZORELL 'proprie: commovetur, palpitat, vibrat; acc. ebullit, effundit cor verbum faustum, Ps 45,2. / arb. *rahaša* 1,5,8 se agitatur, movetur; 769a'.
 - V 2c najdemo notranjo identifikacijo med pojmi: srce – 2a : jezik 2c; 'zlaga' *rīhaš* 2a – hitri pisar *sôpēr mīhîr*, ki ga M. Dahood etimološko povezuje z (*bn mhrb l spr*) 2c 'sin Mahirbaala, pisarja'. I, 271.
- ⁷ N. H. RIDDERBOS. K terminologiji in funkciji klimaksa v psalmih. 47.
- ⁸ Širina pomenskega polja hebr. *šedeq* je v tem verzu razvidna že iz antonimnega razmerja z *rēša*, ki vključuje pomene: 'nevernost, nepravičnost, hudobija, brezbožnost' idr.
- ⁹ J. ŠTAJNBERG, 15.
- ¹⁰ IB I, 238.
- ¹¹ SSKJ I, 30.
- ¹² J. ŠTAJNBERG, 751.
- ¹³ SSKJ II, 293.
- ¹⁴ J. ŠTAJNBERG, 498.
- ¹⁵ SSKJ II, 584.
- ¹⁶ Tudi pri R. WALTHERJU so obravnavani eksotični termini v množini.
- ¹⁷ E. MUELHAUPT I, govori o Luthrovi razlagi notranjega pojmovanja veselja. 171.
- ¹⁸ Luthrovo alegorično pojmovanje v. 14 gl. E. MUELHAUPT I, 171–173. M. Luther poudarja, da je treba to mesto razumeti v duhu sedanjosti: zunanost je cerkev, notranost pa je izpolnjena z božjim ljudstvom. Zunanost (zlato, oblačila) naj bi bila

človekova notranjost – vera. 171. Prim. J. KRAŠOVEC *Judovska in krščanska razlaga Ps 45* pravi v zvezi z razlago tega psalma, da ne more voditi do enoumne, izključujoče gotovosti zastopanih stališč. Upoštevati je treba avtonomnost duhovnih razsežnosti, ki so onkraj določenih izročil in običajnih človeških spoznavnih kategorij. 405.

- ¹⁹ *Mikvé* je zgrajena po natančnih predpisih in obred je v neposredni vsebinski povezavi s krščanskim krstom.
 – Prim. J. COEN: "Ob prvi kopeli v *mikvé* sem imela občutek, da sem bila razsvetljena ('povzdignjena v svetost' – *comme une élévation à la sainteté*)." 284.
- ²⁰ Dalmatinovo prevajanje glagola v aktivu je lepše, Trubarjevo pasivno pa odraža njegovo skrb, da je prevod tudi v oblikoslovju zvest odraz izvornika. Pasiv ima tudi R. Walther.

VIRI

- BAUER, H. – LEANDER, P. *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testaments*. Hildesheim 1962.
- BHS *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart 1968.
- BIB *Sveto pismo Starega in Novega zakona*. Ljubljana 1914.
- DALMATIN, J. *Biblia, tv ie, vse svetv pismv, Stariga inu Noviga Testamenta, Slovenjki, tolmazhena*. Wittenberg 1584. Faksimile. Ljubljana 1968.
- ERBEN, J. *Grundzüge einer Syntax der Sprache Luthers*. Berlin 1954.
- FEUER, A. Ch. *Tehilim – Psalms V*. A new translation with a commentary anthologized from talmudic, midrashic and rabbinic sources. New York 1983.
- GESENIUS, W. *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Leipzig 1878.
- Hebräische Grammatik I, II, III*. Zürich – New York 1986.
- HIRSCH, S. R. *The Psalms*. Jerusalem – New York 1978.
- JB *The Jerusalem Bible*. Jerusalem 1986.
- KUTSCHER, E. Y. *A History of the Hebrew Language*. Jerusalem 1984.
- LAMPE, F. *Zgodbe Sv. pisma I*. Celovec 1894.
- LIVNY, Y. – KOKBA, M. *Hebrew Grammar for Schools and Colleges*. Jerusalem 1973⁴.
- LUTHER, M. *Die gantze Heilige Schrift II*. München 1974.
- MANDELKERN, S. *Veteris Testamenti Concordantiae Hebraicae atque chaldaicae*. Berlin 1925².
- SP *Sveto pismo stare in nove zaveze*. Ljubljana 1974.
- STRONG, J. *The Exhaustive Concordance of the Bible*. USA 1894¹.
- ŠTAJNBERG, J. *Milon Hatanak*. Tel Aviv 1977. 15.

TORA NEVIIM VEKOTVIM. Wien 1898.

TRAUN, A. (JAPELJ, J.) *Svetu pismu stariga testamenta: Bukve tih psalmov*. Ljubljana 1798.

TRUBAR, P. *Ta Celi Psalter Daidou*. Tübingen 1566.

TPPs *Ta prvi psalm shnega triemi islagami*. Tübingen 1579.

Vu. *Psalterii secundum Vulgatam Bibliorum Versionem: nova recensio*. Clervaux 1961.

Vuh. *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae II*. Remis 1743, reprint Brepols - Turnhout 1981.

Vun. *Bibliorum sacrorum vulgatam: nova editio. Breviario perpetuo et cocordantiis aucta ednotatis etiam locis qui in momentis fidei sollemnioribus et in liturgia romana usurpari consueverunt* 1946.

WALTHER, R. *Der Psalter*. Zürich 1593.

WIESTHALER, F. *Latinsko-slovenski veliki slovar*. Ljubljana 1923.

ZORELL, F. *Lexicon Hebraicum et Aramaicum veteris testamenti*. Roma 1968.

LITERATURA

COEN, Ch. Y. *Harmonie*. Paris 1988.

DAHOOD, M. *The Anchor Bible, Psalm I, II, III*. New York 1965/66, 1970.

ERBEN, J. *Grundzüge einer Syntax der Sprache Luthers*. Berlin 1954.

GASTER, T. *Myth, Legend and Custom in the Old Testament*. London 1918.

HIRSCH, S. R. *The Psalms*. Jerusalem, New York 1978.

IB *The Interpreter's Bible IV* In the King James and revised standard versions with general articles and introduction, exegesis, exposition. The Book of Psalms. New York 1955.

KUTSCHER, E. Y. *A History of the Hebrew Language*. Jerusalem 1984.

MÜLHAUPT, E. D. *Martin Luthers Psalmen - Auslegung II*. Göttingen 1962.

NOVAK, F. *Vprašanja pomenske analize leksike starejših obdobj*. V: Leksikografija i leksikologija. Beograd - Novi Sad 1982.

PREMK, F. *Primerjava med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom Davidovega Psaltra v razmerju do hebrejskega izvirnika, latinske Vulgate in nemške Luthrove predloge*. Obdobja 6. 1986, 529-545.

RIDDERBOS, N. H. *Stilistische Verfahren und Aufbau mit besonderer Berücksichtigung von Ps 1-41*. Berlin - New York 1972.

TOURNAY, R. *Les Psaumes traduits par R. Tournay*. Paris 1964.

WEISS, M. *The Bible from within. The Method of Total Interpretation*. Jerusalem 1984.

Zusammenfassung
SLOVENO-HEBRAICA:
EXOTISCHE BEZEICHNUNGEN DER WOHLGERÜCHE
UND WERTVOLLEN BEKLEIDUNGEN
IN DEN ÄLTESTEN SLOWENISCHEN PSALMENÜBERSETZUNGEN (Ps 45)

Der fünfundvierzigste Psalm ist lexikalisch äußerst eloquent und daher charakteristisch für die psalmische Literatur und in den herangezogenen slowenischen Übersetzungen spiegelt er besonders schön die einzelnen künstlerischen Elemente des Originals wieder.

Mit den Bezeichnungen der orientalischen Wohlgerüche, Gewürze und Kräuter klammern sich Primož Trubar und Jurij Dalmatin, die ersten beiden slowenischen Übersetzer des Psalteriums, an die *exotischen* namentlichen Benennungen des Originals; daher sind in diesen Fällen alle grundlegenden Elemente des Originals beibehalten.

Da es sich bei dieser Erörterung um ein besonders illustratives Beispiel der Abneigung der lexikalischen und der syntaxischen Orientalismen handelt, ist dieser bedeutende Typus des aufbewahrten authentischen Wortschatzes in den kontextuellen Wortbeziehungen analysiert.

Die grundlegenden Unterschiede zwischen Trubar'scher und Dalmatin'scher Übersetzung des Psalteriums sind sofort aus dem V. 2 ersichtlich, wo die beiden Autoren verschiedene Standpunkte einnahmen.

Dalmatin lehnt sich bei den meisten Übersetzungen an Trubar'sche Übersetzungslösungen, syntaxisch aber an Luther an.

Bei der Überprüfung der aufbewahrten Poetismen in den slowenischen Übersetzungen stellen wir fest, daß der phraseologische Hebraismus *ta Gnada ie islyta vtuih vustih* bei Trubar wörtlich übersetzt ist, während Dalmatin, in seiner engen Anknüpfung an Luther diesen Biblizismus einfach abstrahiert und seine paraphrastische slowenisierte lexikale Lösung *Lubezniva fo tvoja ufta* angewendet hat, die er versuchte, mit dem originalen Inhalt zu vervollständigen.

Bei Dalmatin finden wir eine ausgesprochene Tendenz zur Verbesserung der Sprache, obwohl diese vorwiegend nur in eine Richtung verläuft und manchmal sinngemäß problematisch ist. Zum Beispiel seine Substitution der Trubar'schen Übersetzung *Neuernoft* mit der Paraphrase *hudobnu djanje* für das hebräische עֲשֵׂה *reša'* (V. 8) ist unangemessen, da sie den Sinn des Originals (verglichen mit Trubar) allzusehr festlegt und verengt.

Die Verse 9 und 13–15 lassen sich in detaillierten Beschreibungen der königlichen Bekleidung ein. Die kontrastive Analyse stellt fest, daß die beiden erörterten slowenischen Texte im V. 9 die originellen botanischen Termini beibehalten, wobei sie aber eher mit der lateinischen Vulgata als mit der Übersetzung Luther's im Einklang sind.

Die sonstigen Abweichungen von dieser lateinischen Unterlage sind aber viel zu groß, als daß man sie für eine wichtige Übersetzungsstütze halten könnte. Dagegen kann aber keinesfalls der Einklang (speziell des Trubar'schen Textes) mit dem Original bestritten werden.

SAMOSTALNIŠKE BESEDNOZVEZNE SOPOMENKE V DALMATINOVIM BIBLIJAM*

Obravnavane so samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovem prevodu *Salomonovih pripuvsití, Juditinih bukev in Djanja tih apostolov*.

The article treats nominal phrasal synonyms in Dalmatin's translation of Solomon's Tales, The Book of Judith and The Acts of the Apostles.

1.0 Splošno znana in uveljavljena opredelitev termina sinonim (v slovenski jezikoslovni literaturi se v skladu s težnjami po slovenjenju strokovnega izrazja uveljavlja izraz sopomenka)¹ je, da so to besede z različno tvarno podobo in z enakim ali podobnim pomenom.² V splošnih jezikovnih priročnikih so take in podobne opredelitve sopomenskosti običajno brez pomembnejših dopolnil. V posameznih primerih je izjema omemba zamenljivosti.³

Med strokovno literaturo, v kateri ima sopomenskost osrednje mesto, spadajo slovarji sinonimov z uvodi in monografske obravnave sopomenk v obliki knjig ali člankov. V njih so navedeni dodatni elementi sopomenskosti, ki so za celovitost njenega pojava vsi pomembni.

Določeno stopnjo širitve sopomenskosti predstavlja vključitev besednih zvez oziroma frazeologemov.⁴

Pomenke z enakim ali podobnim pomenom, ki niso izpričane v istem obdobju razvoja knjižnega jezika, niso v sopomenskem odnosu.⁵ Podobno ne vzpostavljajo sopomenskega odnosa pomenke iz različnih jezikovnih sistemov, npr. iz narečja in knjižnega jezika.⁶ Gre za dva (ali več) leksikalna sistema, ki se sicer medsebojno oplajata, se v določenih točkah stikata in prekrivata, hkrati pa ostajata samostojna jezikovna organizma, vsak s svojimi specifičnimi značilnostmi.

Sopomenke morajo v stavku izpolnjevati iste skladenjske vloge,⁷ kar predstavlja pomembno omejitev sopomenskosti. Posebna pozornost je v strokovni literaturi posvečena stilistični vlogi rabe sopomenk.⁸ V enakem sobesedilu uporabljene sopomenke, ki imajo prekrivne denotativne (pojmovne) in različne konotativne (slabšalne, omiljevalne, vrednostne ...) sestavine, sicer izkazujejo potencialno

zamenljivost, ki pa stilistično ni enakovredna. Hkrati se ugotavlja, da ima konotativno vrednost tudi izbor oziroma neizbor ene od pomensko in stilistično enakovrednih sopomenk.⁹

Izhodišče nam bo predstavljala naslednja splošna opredelitev sopomenskosti: »Sinonimi so besede, ki izražajo isti pojem, imajo enak ali podoben pomen in se med seboj razlikujejo po pomenskih in stilističnih odtenkih.«¹⁰ Vzporedno s to opredelitvijo bodo upoštevanji zgoraj navedeni dodatni elementi sopomenskosti.

1.1 V tem prispevku bodo izpostavljene besedne zveze, ki nastopajo v sopomenski vlogi enobesednega ali besednozveznega izraza v vsaj enem od treh izbranih bibličnih besedil (*Salomonove pripuivisti - Preg; Juditine bukve - Jdt; Djanja teh apostolov - Apd*). Besednovrstna pripadnost posameznih besednih zvez je določljiva z njihovimi enobesednimi sopomenkami, pri čemer je treba upoštevati večjo ali manjšo težnjo posameznih besednih vrst h konverziji (npr. pridevnik → samostalnik; glagol → pridevnik), kar je preverljivo na skladenjski ravnini.

V pregledanih besedilih so izpričane samostalniške (60) in glagolske (40) besednozvezne sopomenke, medtem ko so pridevniške zastopane vzorčno z enim samim primerom. Za natančnejšo predstavitev so bile izbrane samostalniške besednozvezne sopomenke.¹¹

Ob besednozveznih sopomenkah se odpirajo vprašanja o njihovi stalnosti oziroma o stopnji frazeologizacije, o popolni ali delni pomenski prekrivnosti posameznih tipov besednih zvez z njihovimi izpričanimi sopomenkami, o njihovi nevtralnosti oziroma stilni zaznamovanosti ter o morebitnem vplivu Luthrove predloge na njihov izbor.

2.0 Med 60 zabeleženimi samostalniškimi besednozveznimi sopomenkami prevladujejo zveze podrednega tipa, le malo je prirednih, medtem ko je sopomenskih skladenjskih opisov nekoliko več, je pa za zadnja dva tipa značilna enkratna pojavitev členov.

2.1 Dvočlenske podredno zložene besedne zveze, ki jih sestavljata samostalniška odnosnica in levi oziroma desni prilastek, zavzemajo skoraj tri četrtine obravnavane skupine; pri tem so številnejše zveze z levim prilastkom (37), medtem ko jih je z desnim samo šest. V desetih primerih je odnosnica samostalnik *mož* (*zastopen mož*), v osmih *človek* (*bolan človek*), v petih *ljudje* (*revni ljudje*), v štirih *folk* (*judovski folk, folk od Izraela*), v treh *otroci* (*izraelski otroci, otroci Abrahamove žlahte*) in *dežela* (*makedonijska dežela*), v dveh *dan* (*sobotni dan, /vse/ žive dni*), v enem pa *persona* (*firštova persona*), *roka*

(*desna roka*), *beseda* (*beseda tega evangelija*), *kralj* (*egiptovski kralj*), *služabnik* (*služabnik te kamre*), *reč* (*draga reč*), *pot* (*ozek pot*) in *žolč* (*grenek žolč*).

Prevladujejo torej samostalniške odnosnice s splošno pomensko vrednostjo, ki označujejo človeka, natančnejšo pomensko določitev pa dobijo šele s pomočjo prilastka, ki nastopa ustrezno besedotvorno preoblikovan in /ali/ v drugi stavčni vlogi pogosto kot sopomenka besedne zveze, katere podrejeni člen je sicer: *ptuji ljudje* - *ptuji*; *moder mož* - *modri*; *bolan človek* - *bolnik*; *norčast človek* - *norec*; *rimski človek* - *rimski* - *Rimljan*; *firštova persona* - *firšt*; *ebreerski folk* - *Ebreerji*; *izraelski folk* - *folk od Izraela* - *Izrael* - *izraelski otroci*. Posamostaljeni pridevnik, ki se rabi v določni (*ta modri*) ali nedoločni (*en moder*) obliki, izraža večjo mero splošnosti kot izpridevniški samostalnik s tipičnim samostalniškim obrazilom, ki pomeni individualizacijo pomena.¹² Na osnovi tega lahko predvidevamo popolno pomensko prekrivnost med sopomenkama *ptuji ljudje* - *ptuji* in nekoliko večjo stopnjo individualizacije pri drugem členu sopomenskega para *bolan človek* - *bolnik*.

Posamostaljeni pridevniki številčno v glavnem presegajo svoje besednozvezne sopomenke; v skladu s splošno vsebino v Preg jih je največ v tem besedilu. Poleg individualizacije pomena, ki jo sproža samostalniško besedotvorno obrazilo, je v pomenkah, ki označujejo človeške lastnosti, očitna tudi ekspresivna barva,¹³ npr. *norec*, *ubožec*, *pregrešnik*.

Ker so enočlenski pomenski ustrezniki (s tipičnim ali netipičnim samostalniškim obrazilom), ki so po nastanku rezultat izpusta splošnih samostalnikov, besedotvorno povezani z omenjenim tipom besednih zvez, uvrščamo te sopomenke v skupino t. i. besedotvornih sopomenk, katerih značilnost je enaka osnova in različna pripionska obrazila.

Izbor besednih zvez in njihovih enočlenskih besedotvornih sopomenk je pri Dalmatinu usklajen z Luthrom. Neujemalnost je izpričana na besedotvorni ravni, kar je rezultat razlik med nemškim in slovenskim besedotvornim sistemom; tako je npr. *Luthrov der Gottlose* variantno prevajan s *ta pregrešni* in (*ta*) *pregrešnik*, *ein Armer* pa z *en ubog* in *en ubožec*.

Oblika posamostaljenega pridevnika je pri Dalmatinu odvisna od člena: *en moder*, *ta modri*. Sistemska doslednost rabe je prekršena v osamljenih primearih: *en pregrešni*, *en hudobni*.

V sopomenskih parih tipa *ebreerski folk* - *Ebreerji* in *firštova persona* - *firšt* poteka smer motivacije v nasprotni smeri, torej od samostalnika k pridevniku.

Pomensko splošni samostalnik *folk* s pomensko sestavino kolektivnosti izpričuje kot člen besedne zveze *ebreerski folk* celovitost skupine, ki jo pripadnostno določa vrstni pridevnik. Ta celovitost v enočlenski sopomenki ni poudarjena, v določenih sobesedilih (ne v tu navedenem) je celo zabrisana na račun individualizacije pomena.

Ebreerfki folk nej savrezhi, ker taku lepe Shene ima B II, 136a

Inu *Ebreerji* leta dan tiga obladanja, sa en velik prasník dershe B II, 138b

V nasprotju s tem je individualizacija (konkretizacija) pomena v primeru *firštova persona - firšt* v besedni zvezi še dodatno izpostavljena, pač v skladu s samostalniško odnosnico:

ta dela de so si *Firfhti* mej sabo supar. B I, 323a

Nyh veliku streshe *Firfhtovi perfonti*, inu so vfi tiga prijateli, kateri daruve daje. B I, 323b

V sopomenski skupini *izraelski folk - folk od Izraela - Izrael - izraelski otroci* je za vse člene značilna pomenska sestavina kolektivnosti, le da je pri rodilniški predložni zvezi posebej izpostavljena pomenska sestavina pripadnosti; pomen sopomenke *Izrael* je neizhodiščen in predvidoma stilno nenevtralen.¹⁴ Še višja stopnja konotacije je značilna za sopomensko besedno zvezo *izraelski otroci* (podobno *Amonovi otroci*), ki je visoko frekventna, s fiksiranostjo svoje oblike pa zaseda mesto med stalnimi zvezami.

Posebnost rodilniške zveze *tega evangelija beseda* je premeščenost desnega prilastka levo od odnosnice, kar sproža določeno stopnjo konotacije. Zaporedje členov v Luthrovi zvezi je nevtrarno: *das wort des Euangelij*.

inu so ondi *Evangelij* predigovali. B III, 69 b

de bi škusi moja ufta Ajdje *tiga Evangelia beseda* pošlušali B III, 70a

Iz primerjave obeh sopomenk v sobesedilu je razvidno, da je besedna zveza z izpostavitvijo celote in dela oziroma besedila in njegovega sporočila natančneje obvestilna kot njena enočlenska sopomenka.

Najvišjo stopnjo stalnosti v tej skupini, kljub razpoznavnosti posameznih sestavin morda celo frazeologizacijo, izkazuje besedna zveza */use njega/ žive dni*. Pri Luthru pobude za ta izbor ni dobil (*sein leben lang*), morda bi jo odkrili pri kateri od drugih potencialnih prevodnih predlog, ki jih je Dalmatin vsaj kot dodatno pomagalo pri prevajanju gotovo uporabljal. V ekumenskem prevodu Svetega pisma iz leta 1974 je na ustreznem mestu npr. izpričana zveza *use dni svojega življenja*. Lahko pa je Dalmatinov izbor znak njegove samostojnosti in ustvarjalnega odnosa do predloge in maternega jezika.¹⁵

Posebno mesto v skupini imata zvezdično označena besedna zveza *ozki poti* in njena robna opomba *klanca*, saj je za njiju ugotovljeno, da nista sopomenki, ampak se pomensko dopolnjujeta. Izpostavljata namreč vsaka svojo značilnost istega denotata, s tem pa označujeta vsaka svoj pojem.

2.2 Tri od štirih izpričanih prirednih besednih zvez predstavljajo s pomočjo enakovredno (= priredno) povezanih glavnih sestavnih delov določeno celoto: *meso ino kri - život; nebesa ino zemlja - svet; postava ino preroki - pismo*. V Bibliji je ta tip zvez široko uveljavljen, tu navedeni primeri pa izkazujejo vsi visoko stopnjo ustaljenosti oziroma vsaj delne frazeologizacije.

Iz rabe sopomenk *meso ino kri* in *život* v sobesedilu je razvidna pomenska širitev z izključno materialnega (na to razumevanje naj bi navajal sestav besedne zveze) še na duševni del:

En miloŝtiu Mosh ŝvojmu *ŝhivotu* dobru ŝtury: Ampak en nemiloŝtiu reshali tudi ŝvoje *meŝŝu inu kry*. B I, 320b

Dodatno potrditvev za to najdemo na paralelnem mestu iz svetopisemskega prevođa iz leta 1974:¹⁶

Usmiljen človek *sam sebi* dobro stori, krut človek pa *sam sebe* muči. Preg 11, 17

Z nadomestitvijo enobesednega člena *pismo*, rabljenega v neprvem pomenu, z besednozvezno sopomenko *postava ino preroki* je izpostavljena delitev Stare zaveze na dvoje besedil. Omenjeno besednozvezno poimenovanje Stare zaveze je bilo v Novi zavezi splošno uveljavljeno, kar je dokaz njegove stalnosti, ker pa sta v njem eksplicitno imenovana le najpomembnejša vsebinska elementa, je verjetno vsaj delno frazeološki.

Besedna zveza *trepetanje ter strah* je uporabljena očitno po nemškem vzoru:

vnd *zittern vnd schrecken* kam sie an L II, 1678-79

inu *trepetanje ter ŝtrah* je nje bil obŝhal B II, 133b

Ustaljeno zaporedje členov zveze je v slovenskem jeziku praviloma obratno: *strah ter trepetanje*.¹⁷ Pri tem predstavlja drugi člen posledico prvega, na kar nas opozarja zveza *od straha trepetati*.¹⁸ Pri obratnem zaporedju členov je vzročnopolosedični odnos manj razviden, ni pa pretrgan.

2.3 Zadnji iz skupine samostalniških besednozveznih sopomenk bodo predstavljeni skladenjski opisi, ki vsi razen enega (*kar /nekdo/ skrivnega ve*) označujejo osebe. Vse zveze iz te skupine so oziralni glagolski stavki, ki izražajo besedotvorni pomen sopomenske tvorjenke (*kateri so /nekoga/ učili - učenik; kateri je brumen - brumni; kar /nekdo/ skrivnega ve - skrivnost*), besedotvorni pomen v Dalmatinovi Bibliji neizpričane sopomenske tvorjenke (*ti, kir so na straži - vahtarji*), leksikalni pomen enobesedne ali besednozvezne sopomenke (*katera je /nekoga/ rodila - mati; kateri /nekoga/ rodi - oča; kateri prav*

delajo - pravični; kateri krivo delajo - krivičen mož) in z izpostavljenimi drugotnimi pomenskimi sestavinami modificiran leksikalni pomen enobesedne sopomenke (*kateri prav hodijo - kateri svoj pot ohrani - kateri je na pravem potu - kateri za pravico hodi - pravični; kateri jo /razumnost/ ima - razumni*).

Besedna zveza *kateri so /nekoga/ učili se* pojavlja v isti povedi kot njena sopomenka *učenik*:

Inu nešim šlušhal moih *Vuzhenikou* šhtime, inu nešim nagnil moih ušhes, h' tem, *kateri šo mene vuzhili?* B I, 318b

Delitev povedi v dva dela, ki sta v medsebojnem sopomenskem (protipomenskem) odnosu, je za Preg značilna. Potreba po uporabi sopomenk je v tem in podobnih primerih vzpodbujena s samim tipom besedila, saj večkratno upovedovanje enake ali podobne vsebine v neposredni bližini teži po novih izraznih možnostih, za kar je našel Dalmatin ustrezno vzpodbudo tudi pri Luthru: *zu denen die mich lereten*.

Besedotvorni opis potencialne tvorjenke še ne pomeni, da ta tvorjenka v jeziku obstaja. Beseda *straža* je v Bibliji osamelec, besedna družina še torej ni izkazana, je pa s 53 pojavitvami bistveno bolj uveljavljena kot njena sopomenka *vahta* z osmimi, ki spada v besedno družino s štirimi člani (*vahta, vahtanje, vahtar, vahtati*). Najvišjo frekvenco med njimi ima poimenovanje za človeka *vahtar* (37), ki je v sopomenskem odnosu z zvezo *ti, kir so na straži*. Čeprav mesta v besedni družini besede *straža* niso zapolnjena z ustreznimi tvorjenkami, so nekatere od njih nadomeščene z besednimi zvezami: *držati stražo, delati stražo, ti, kir so na straži*.

Konkurenčnost med domačo in prevzeto osnovo sicer obstaja, kar pa velja za tvorjenke istega tipa le v primeru *straža - vahta*.

Besedne zveze, ki izražajo leksikalni pomen (pravi ali približni) svojih sopomenk, so v veliki meri stilno zaznamovane. To velja npr. za sicer neobičajno, za biblični jezik pa tipično zvezo *kateri /nekoga/ rodi (oča)* in za skupino stavkov, ki predstavljajo modificiran opis leksikalnega pomena pomenke *pravični*.

3.0 Iz pregleda samostalniških besednozveznih sopomenk v izbranih biblijskih besedilih je razvidna v prvi vrsti visoka zastopanost prostih podrednih besednih zvez. Neustaljenost je značilna tudi za celotno skupino sopomenskih skladijskih opisov, v nasprotju s tem pa vse priredne zveze (in del podrednih) izkazujejo različne stopnje stalnosti, le v redkih se dajo prepoznati frazeologemi. Navedena razvrstitev bi se z upoštevanjem celotnega biblijskega besedila morda nekoliko razširila; predvsem velja to za stalne zveze, še posebej za frazeologizirane, ki so

v obravnavanih besedilih zastopane zgolj vzorčno. Primerjava z Luthrovo prevodno predlogo je pokazala visoko stopnjo leksikalne ujemanosti med nemškim in slovenskim besedilom, s posameznimi odmiki od Luthra pa Dalmatin dokazuje svojo samostojnost.

OPOMBE

- * Članek predstavlja razširitev poglavja o besednozveznih sopomenkah iz avtoričine magistrske naloge *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*, 1989 (1990).
- ¹ V slovenski jezikoslovni literaturi zadnjih let so se uveljavili naslednji strokovni izrazi: sopomenka, protipomenka, nadpomenka, podpomenka, večpomenka in pomenka. O njihovem uveljavljanju gl. J. Müller, *Pomenske skupine in pomenska zgradba besed (samostalnikov)*, XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dalje SSJLK), 1980, 35. Prav tam je navedena opredelitev pomenke: »Pomenka je beseda (ali morfem ali skupina besed) glede na vsakokratni pomen, ki ga ima v določeni jezikovni (govorjeni ali mišljeni) zvezi.«
- ² Prim. A. Breznik, A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*, Slavistično društvo, Ljubljana 1941, 19; J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Založba Obzorja, Maribor 1976, 95; J. Matijašević, *O sinonimiji i sinonimima*, Leksikografija i leksikologija (dalje LiL), Beograd - Novi Sad 1982, 126; *Webster's New Dictionary of Synonyms*, G. and C. Merriam Company, Publishers Springfield 1973 (uvod). V uvodu k slovarju ruskih sinonimov je opozorjeno na nedoločnost omenjene opredelitve sinonimov. Po ugotovitvah A. Jevgenjeve je ta opredelitev zaradi svoje širine izpolnjena z različno vsebino, ki je odvisna od tega, kako sestavljalec nekega slovarja sinonimov razumeva enakost in podobnost pomenov (*Slovar' sinonimov russkogo jazyka*, Leningrad 1970, 6).
- ³ Prim. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Dudenverlag, Bibliographisches Institut, Mannheim - Wien - Zürich 1973, 422 in 760; *Vergleichendes Synonymwörterbuch*, Dudenverlag, Bibliographisches Institut, Mannheim 1964, 8; J. Matijašević, n. d., 126. Na dejstvo, da je zamenjava sopomenk v nekaterih stalnih zvezah nemogoča, opozarja slovnica iz leta 1964 (A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, J. Šolar, *Slovenska slovnica*, DZS, Ljubljana 1964², 117).
- ⁴ Sinonimi se lahko določijo kot pomensko podobne besede in pomensko podobne frazeološke enote (G. O. Nagy, *Abriß einer funktionellen Semantik*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1973, 111). J. Mistrík govori o jezikovnih enotah ali skupinah enot (J. Mistrík, *Štylistika*, Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo, Bratislava 1985, 113).

- ⁵ Gl. *Slovar' sinonimov russskogo jazyka*, Leningrad 1970, 6.
- ⁶ Prim. F. Novak, *Stilne razlike v besednem zakladu knjižnega jezika*, Rodna gruda 2, Ljubljana 1971, 2; J. Matijašević, n. d., 122;
- ⁷ Gl. J. Filipec, *Lexikologie*, Česká lexikologie, Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1985, 243.
- ⁸ Monografsko so obravnavane sopomenke tudi s tega vidika v Filipčevem delu (J. Filipec, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961). Prim. tudi F. Novak, n. d., 2; E. Kržišnik, *Sinonimi v povesti Dostojevskega »Dvojník«*, Jezik in slovstvo XXIV, 1978/79; J. Mistrík, n. d.; M. Orožen, *Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije*, 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 6, Ljubljana 1986; M. Orožen, *Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije*, Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, Ljubljana 1989.
- ⁹ Gl. B. Tafra, *Sinonimija*, LiL, Beograd - Novi Sad 1982, 299.
- ¹⁰ Ta opredelitev je navedena v uvodu k slovarju slovaških sopomenk (M. Pisárčiková, Š. Michalus, *Malý synonymický slovník*, Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, Bratislava 1973).
- ¹¹ Vprašanju glagolskih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji se posveča M. Merše, delno že v magistrski nalogi (*Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina*, Ljubljana 1984 /tipkopis/), podrobneje pa v razpravi *Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji* (Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, Ljubljana 1989, 149-162), v kateri izpostavi glagolske besedne zveze, ki predstavljajo skladenjske podstave glagolov (tudi nekoliko modificirane), s katerimi so le-te v sopomenskem razmerju. Ugotavlja, da ta razmerja praviloma niso konkurenčna, saj služi izmenični izbor predvsem za razbijanje izrazne monotonije.
- ¹² Gl. F. Jakopin, *K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovanskih jezikih*, IX. SSJLK, 1973, 85.
- ¹³ Gl. op. 12.
- ¹⁴ Pri besedi *Izrael* je izveden pomenski premik s posameznika na skupino, treba pa bo ugotoviti uveljavljenost ene in druge pomenke v celotni Bibliji, s čimer bo natančneje določljiva njuna stilna vrednost.
- ¹⁵ Na odvisnost Dalmatina od Luthrove prevodne predloge, vzporedno s tem pa na njegovo samostojnost pri prevajanju je bilo že večkrat opozorjeno, predvsem v referatu M. Merše *Die Übersetzungskongruenz und Divergenz von Verben in der Dalmatinschen und in der Lutherschen Biblübersetzung*, ki ga je prebrala l. 1986 na simpoziju o Trubarju v Tübingenu (v tisku).

- ¹⁶ Da ta zveza označuje zemljskega človeka in ne le telesne snovi, je omenjeno tudi v *Bibličnem leksikonu*, Celje 1984, 441.
- ¹⁷ M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar II*, Ljubljana 1895, 582; *Slovar slovenskega knjižnega jezika IV* (dalje SSKJ), Ljubljana 1985, 964.
- ¹⁸ J. Stabej - H. Megiser, *Hieronimus Megiser, Thesaurus polyglottus, 1603*, Obrnjeni slovar s slovenskimi iztočnicami, Ljubljana 1977, 184. V *Slovensko-nemškem slovarju* je navedena zveza *od strahu drgetati* (M. Pleteršnik, n. d., 582), v slovarju sodobnega knjižnega jezika pa *drgetati v strahu* (SSKJ I, 1970, 496).

Zusammenfassung

DIE SUBSTANTIVISCHEN WORTVERBINDENDEN SYNONYME
IN DALMATINS BIBEL

In dem Beitrag werden die substantivischen Wortverbindungen vorgestellt, die in drei biblischen Texten (*Salomonove pripuvisti - Preg; Juditine buqve - Jdt; Djanje tih apostolov - Apd*) lexikalische oder wortverbindende Synonyme erweisen. Überwiegend sind es die hypotaktischen Wortverbindungen, die aus einem vorgestellten bzw. nachgestellten Attribut zusammengestellt werden; in den meisten Beispielen handelt es sich um ein allgemeines Bezugswort, das den Menschen bezeichnet (*zastopen mož, bolan človek, revni ljudje, judovski folk, folk od Izraela*), seltener ein Bezugswort mit genauerer Bestimmung (*desna roka, egiptovski kralj, služabnik te kamre, draga reč*). Fast alle Wortverbindungen aus dieser Gruppe sind frei und stilistisch neutral, ihre nachgewiesenen synonymen Ersatze haben jedoch einen mit dem Attribut aus der Wortverbindung gemeinsamen (*moder človek - modri; tega evangelija beseda - evangelij*) oder verschiedenen Wortstamm (*egiptovski kralj - faraon; draga reč - šac*). Stilistische Markierung wird durch eine Wortumstellung der Wortverbindung (*tega evangelija beseda*), durch die Verbindung mit einem nichtneutralen Bezugswort (*izraelski otroci*) und durch Wortverbindung, welche zu einem Phraseologem geworden ist (*vse/njega/žive dni*), erreicht. Die parataktischen Wortverbindungen (zum Beispiel *postava ino preroki - pismo*) sind selten, sie werden durch eine höhere Stufe der Standfestigkeit bzw. Phraseologem gewordene Wortverbindung und insofern auch durch stilistische Markierung gekennzeichnet.

Synonyme als syntaktische Beschreibungen kommen oft vor, es handelt sich stets um Relativsätze. Mit ihnen wird die wortbildende Bedeutung des Synonyms (*kateri so /nekoga/ učili - učenik*), die wortbildende Bedeutung des in der Bibel nicht nachgewiesenen Synonyms (*ti, kir so na straži - vahtarji*), die lexikalische Bedeutung eines Synonyms oder einer synonymen Wortverbindung (*katra je /nekoga/ rodila - mati*) und die modifizierte lexikalische Bedeutung des Synonyms (*kateri prav hodijo -*

pravični) ausgedrückt. Bei den Beispielen der letzten Untergruppe kann man nicht von einem vollkommenen Synonymverhältnis sprechen, was bei den anderen in allgemein der Fall ist. Charakteristisch für die synonymen syntaktischen Beschreibungen sind die verschiedenen Stufen der Stilmarkierung, deren höchste, für die biblische Sprache typische Wortverbindung ist: *kateri / nekoga / rodi (očā)*. Die Übersetzungsvorlage der deutschen Lutherbibel übte einen großen Einfluß auf die Wortauswahl von Dalmatin, nichtdestoweniger werden in einzelnen Fällen Abweichungen festgestellt (*Kammerdiener - služabnik te kamre; sein leben lang - vse / njega / žive dni*).

ČLENEK KOT BESEDNA VRSTA V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

V članku je podan pregled obravnavanja členka v slovenskem jezikoslovju in značilnosti členkov, zaradi katerih se v novejšem jezikoslovju uvrščajo v samostojno besedno vrsto.

In the article is represented a survey in treatment of particles in the Slovene linguistics, and described the characteristic owing to which particles are treated as an independant part of speech.

Členki so pri nas razmeroma pozno opredeljeni kot samostojna besedna vrsta in še sedaj povzročajo težave pri določanju. Za samostojno besedno vrsto jih je prvi določil J. Toporišič v članku *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*.¹ Do tedaj so členke obravnavali v okviru prislovov.

Tako že A. Bohorič v slovnici pri prislovu poleg pravih prislovov navaja primere, ki so členki. Sem sodijo nekateri nikalni - *nej, nikar, nikakor, kratko nikar, tudi nikar*; zatrjevalni - *ja, kakupak, rešnižnu*; dvomilni - *lahkaj*; ločilni ali razdelilni - *fuseb*; izvzemalni - *samuzh, le*; branilni - *nikár ne, kratku nikár*; in pojasnjevalni - *kakor, slasti* prislovi.²

M. Pohlin prislove, za katere uporablja poleg nemške besede *das Nebenwort* tudi slovensko besedo *Polegbesęda*, skladijsko opredeli, in sicer pravi, da so »del sporočila, ki večinoma stoji pri glagolu in pojasnjuje njegov pomen ali okoliščine ali mu daje več ali manj izrazne moči«. ³ Delitev prislovov v primerjavi z Bohoričem poenostavi in loči le prislove časa (*Nebenwörter der Zeit*), kraja (*Nebenwörter eines Orts*) in prislove različnih lastnosti (*Nebenwörter verschiedener Eigenschaften*). Primerov, ki bi bili členki, skoraj ni več, v zadnji skupini so le še pritrtilnice in nikalnice (*pazh, ne, nekar, kratkunekar, po nobeni ženi*).

J. Kopitar prislove že deli na osnovi vprašalnice in je tako pri nas prvi uvedel vprašalnico kot merilo za delitev prislovov. Tako vprašalnico navaja tudi pri pritrtilnicah in nikalnicah, ki jih tradicionalno obravnava pri prislovih.⁴ Te vprašalnice so: *je li (nicht war), li, al, al li (wohl) in al ne (vielleicht nicht)*. V to

skupino uvršča sledeče primere: *bleso, bles* (*vermutlich*), *je, kaj pa de, kaj pa* (*ja*), *ne* (*nein, nicht*), *zlo ne, kratko nikár ne, po nobeni zeni ne* (*gar nicht*), *jávalne* (*ich zweifele, vermutlich nicht*), *nikár, nikár ne* (*thu es nicht*), *nikárte* (*thun Sie nicht, thut ihr nicht*), *pazh* (*wohl, ja*), *morebít, sna bit, mordè* (*vielleicht*), *réf, sa réf* (*wahrhaftig, wirklich, in der That*). Kljub vprašalnicam pa so se mu tudi med druge prislove vrinili primeri, ki jih ni mogoče šteti med prave prislove, npr.: *škoraj, šizèr, šzer, šhè, shé, ushé, vsaj, šàj, na, do, vsfhèzh, slàft, slàfti*.

F. Metelko obravnava prislove v poglavjih o besedotvorju in pregibanju ter pri skladnji.⁵ Z besedotvornega stališča so za členke zanimivi korenski prislovi, ki so členki, kot *alz* (*wohl*), *uxè* (*schon, wohl*), *le* (*nur, sicher: le vžema - nimm nur, sicher; le ida - geh nur*), *de* (*ja: de, to je rés - ja, das ist wahr*), *xe* (*schon: je xe rekál - er hat es schon gesagt*), *vèy* (*mehr: ne dam vèy*), *pàuy* (*pàuy rés*), *mar* (*lieber: kaj be yakal, mar grem*), *nikalni ne, ne, ni*. Med zloženimi prislovi pa prikazuje primere, pri katerih se prvič pojavijo členki morfe-mi. Tu našteva poleg primerov z *le* (*tàle, tamle, semle, letz, letàm*), *kole* (*kjerkole, koderkole, kamor be kole wel*), *se* (*dese, deseravno, kadersz bodz ali kedar se bodz*) še oziralni *xe/r* (*kjer*), *-s* (*létos*) in *krat* (*takrat, kolekrat*). Vse te besedotvorne prvine razen *-krat* in *-s* izrecno imenuje *Partikeln*. S tem je Metelko dal osnovo za raziskovanje tovrstnih besedotvornih elementov.

A. J. Murko deli besedne vrste v tri skupine: imenske besede (*Nennwörter*), glagole (*Zeitwörter*) in nepregibne besede (*Partikeln*)⁶. Pod izrazom *Partikeln* razume besede, ki se ne sklanjajo in ne spregajo, torej prislove, predloge, veznike in medmete. Doslej je bilo ugotovljeno, da prislov pojasnjuje glagol (Pohlin), Murko pa dodaja, da pojasnjuje tudi pridevnik in prislov (*moder človek modro živi; zlo velik popolnoma odrášen fant; prav lepo je pisal*).

A. Janežič v *Slovenski slovnici* sprejme Murkovo delitev besednih vrst na imena, glagole in členke.⁷ Izraz *členek* uporablja kot skupno ime za nepregibne besedne vrste.

Da se je ta izraz uporabljal različno, kaže Svetčeva razprava v *Novicah*.⁸ Členki so po njegovem »v vsakem jeziku neizrečeno oglašeni, izbrušeni in večkrat tako majhni, da jih človek komaj opazi. Al kakor so neznatne viditi te besedice, to vendar šele one stikajo besede ino stavke v lepo, razvidno soglasno celoto«. Razpravlja o besedah *i, a, no, ko, kar*, in sicer zlasti kot o veznikih, vendar ugotavlja tudi njihove druge funkcije. Tako npr. pri vezniku *i* pravi, da pomeni isto kot *in* (*Polje i gora cvete*), tudi (*Če pridete vi, pridem i jaz*), tako - kako in ne samo - ampak tudi (*Prišli so i oče i mati; I peli smo, i*

jokali). Opaža tudi, da *i* v primerih *I kaj praviš, I nu pa daj* ni veznik. Pri členu *a* prav tako ugotovi dve funkciji, in sicer da izraža protivnost (*Eni delamo v goricah, a drugi na polji*) in vprašalnost (*A veš, kdo je?*).

Korak naprej je v prikazovanju členkov napravil Janežič v drugi izdaji svoje slovnice.⁹ Po Kopitarjevem zgledu je pri delitvi prislovov uporabil vprašalnico in člensko skupino uvrstil med načinovne prislove. Zanje predpostavlja tako kot Kopitar vprašalnice *ali, li, jeli, anti, mar, mar ne, kaj ne*. Razvrsti jih v naslednje skupine:

- prirekovavni prislovi: *dà (dro), kaj pa, kaj pa da, to je, to je da, tja da, to se vé, se ve da, vsikako, po usakoršnem, gotovo, po usaki ceni, le, le le, mar, naj, pač, pač da, prav, rés, zarés, resen, pač res, to pa to;*

- odrekovavni prislovi: *ne, nak, naka, nič, nikar, nikari, kar, kratko in malo ne, celo ne, nikakor, po nikakoršnem, po nobeni ceni, v nobén kup, zahman, zavman, zastórnj;*

- dvomno pri- in odrekovavni prislovi: *blezo, blezi, boje, brž ko ne, brž čas, li, je li, menda, lahko da, morda, morebiti, znabiti, neki, nek, nemara, kakor se kaže, po vsej priliki, po videzu;*

- javelni: *komaj, komej, težko, težko da.*

Poleg teh pa dodaja še:

- pojasnovavne prislove: *kratkoma, na kratko, namreč, navlasti, zlasti, prav za prav sploh, v obče;*

- primerjavne prislove: *kakor, kot, ko, liki.*

V kasnejših izdajah je Janežič najprej opustil skupino primerjalnih prislovov, nato pa Sket še pojasnjevalne, saj za oboje ni bilo ustrezne vprašalnice.¹⁰ Tudi primere je Sket skrčil in posodobil, tako da ima v izdaji slovnice iz l. 1906 le še *prislove*, ki kažejo »poved v stavku kot trdilno, dvomno-trdilno ali nikalno«, s primeri: *dà, kajpada, sevéda, usekako; gotovo, res, zarés - bržkone, bržčas, menda, morda; nemara, jedva, komaj - ne, nikar, nikar ne, nikakor ne, celó ne, kratko in malo ne, zaman.*

M. Pleteršnik je v svojem slovarju večino členkov uvrstil med prislove.¹¹ Členke, ki so jih dotedanji slovniciarji imeli za vprašalnice po pritrjevalnih in zanikovalnih prislovih, je uvrstil med veznike s posebnimi pojasnili, npr.:

ali conj. 2. »*ali*« je vprašalna besedica v direktnem in indirektnem vprašanju: *ali prideš nocoj k nam? vprašal me je, ali sem zadovoljen s službo;*

li conj. 1. breznaglasna vprašalna besedica, ki stoji navadno za prvo besedo v stavku: *je li res; Bog vedi, ni li to znamenje prihodnjih temnih ur -*

2. pristavlja ali priveša se nekaterim veznikom: nego li ...;

mar II conj. v vprašalnih stavkih: je mar pri Bogu kaj nemogočega;

jeli conj. I. vprašalni členek: jeli je to prav.

Kot veznika sta predstavljeni tudi nikalnici *ni* in *niti*: *niti conj. niti za lek ga ni; kamena niti še ne vzdigneš ...; ni conj. ne delam ni ne molim; drugi na tebe ni ne mislijo*. Nikalnica *ne* ima oznako *part.*, kar tu najbrž pomeni partikula, čeprav je *part.* v seznamu kratica za particip. Kot veznik je označen tudi *naj*, češ da se uporablja v glavnih stavkih za izražanje zahteve, želje, ukaza, npr. *naj vidim*.

Pri vezniku je obravnavan tudi *da* kot sredstvo za izražanje želčnosti (*da bi ti Bog dal; da si mi zdrav*), medtem ko je *da* kot samostojna pritrtilnica označen z oznako *interj.* Neenotno so predstavljeni tudi nesamostojni členki. Tako je *le* označen za »breznaglasno besedico, ki se pristavlja demonstrativnim besedam ali pa tudi pred nje stavi«: *ta-le človek, tam-le, tod-le, le-ta, le-tod*. V nasprotju z besedo *le* pa je beseda *koli* predstavljena kot adverb, ki se uporablja z relativnimi besedami: *kdor koli. Bodi* pa je obravnavan na koncu glagola *biti* z opozorilom, da se uporablja za oziralnimi zaimki: *kdor bodi, kar bodi*. Zadrege pri besednovrstnem označevanju v Pleteršnikovem slovarju kažejo, da ta vprašanja niso bila dovolj raziskana.

Do Breznika je v naših slovnica h ugotovljeno, da so prislovi besede, za katere obstajajo določene vprašalnice, in da pojasnjujejo glagole, pridevnike in prislove. Prislovom pa priključujejo tudi nepregibne besede, ki lahko predstavljajo odgovor na odločevalno vprašanje, torej pritrtilnice in nikalnice, pa tudi še nekatere druge. Te pa verjetno prav zaradi tega, ker po njih ni bilo mogoče vprašati, iz skupine prislovov postopoma izločajo. Od Metelka so upoštevani tudi členki/partikule kot besedotvorne prvine pri zaimkih in prislovih. Izraz *členek* je vpeljal Svetec, Janežič pa ga je uporabljal kot skupno ime za nepregibne besedne vrste namesto nemškega izraza *die Partikel*.

A. Breznik je v četrti izdaji svoje slovnice ohranil izraz *členki* kot skupno poimenovanje za nepregibne besedne vrste.¹² Med temi pa loči členke v ožjem pomenu besede, med katere uvršča besedotvorne prvine, ki so lahko samostojne besede ali pa le navezki. Med temi našteje: *le (ta-le, le-ta, le-oni), ga (Bog ga bodi zahvaljen, gorje si ga človeku), si (Od kod ste si vi? gorje si ga človeku; kdor si bodi, marsikaj)* in navezke: *-r (kako-r, kamo-r), -j (teda-j, tako-j, ka-j), -kaj (ondu-kaj), -ti (kaj-ti, ni-ti, an-ti)*. Pri načinovnih prislovih pa ugotavlja, da nekateri ne pojasnjujejo povedka, ampak natančneje določajo

misel stavka. Pravi: »taki prislovi

a) kaj potrjujejo, n.pr. *da, res, gotovo, pač, že, žeže, kajpada, seveda*;

b) zanikavajo, npr. *ne, nikakor, nikakor ne, pač ne*;

c) izražajo dvom ali negotovost, npr. *morebiti, morda, hm!*;

č) določajo misel v vprašalni obliki, npr. *ali?*«

Breznik za te besede ni navedel primerov rabe, zato ni mogoče vedeti, ali jih je pojmoval kot pritrdilnice ali pa tudi kot dele stavka.

Napredek pri raziskovanju členkov predstavlja Jesenovčeva razprava iz leta 1944.¹³ V njej obravnava besede *naj, bodi, si, li, bi, ali, pač, neki, mar, češ, no, nu, ne, nikar, ni*, ki so po njegovem členu v ožjem pomenu besede. Členke definira kot besede, ki modificirajo indikativ, imperativ ali nomina in krepijo pomen tistih besed, zraven katerih stojijo. Pripisuje jim zlasti modalno vlogo. Pri obravnavanju navaja vse njihove funkcije, tudi vezniško ali besedotvorno, in ugotavlja njihove pomene. Ne razmišlja pa o njihovi besednovrstni osamosvojitvi.

Slovenska slovnica iz leta 1947 oz. 1956 obravnava členke tradicionalno pri prislovu, in sicer v skupinah *poudarni* in *miselni prislovi*.¹⁴ Zaradi tega prislove opredeljuje zelo široko: »so nepregibne besede, ki določajo kraj, čas, način, vzrok in mero, dajejo besedam v stavku poudarek ali določajo razmerje do celotne misli.«¹⁵

Izraz *miselni prislovi* je uporabljen kot skupno ime za pritrdilnice, nikalnice in vprašalnice, na novo pa so dodane zvalnice. Pritrdilnice so notranje razčlenjene glede na intenzivnost, prepričljivost pritrditve.

- *da, seveda, kajpada, resda, gotovoda, seve, kajpa, res, gotovo, prav*;

- s pridržkom potrjujejo: *sāj, že, še, že že, že še, tudi*;

- z ugovorom potrjujejo: *pač*;

- po sklepanju pa: *torej, zatorej, tedaj, tako*;

- dvom izražajo: *mendà, morda, morebiti, bliz, bajè, bržkone, najbrž, bržda, bržčas, nemara, menda*.

Med nikalnimi našteje *ne, nak* in *ni* v sestavi.

K vprašalnicam uvršča *a, ka-li, kajne, jeli, jelite, mar, ali*.

Pri zvalnicah pa ima tip *na, nata, nate; lej, lejta, lejte* itd.

Glede na primere je težko reči, če je mišljena le samostojna pastavčna raba teh besed ali pa tudi raba v stavku, saj so za pritrdilnice in nikalnice dani le pastavčni primeri, pri vprašalnicah pa so navedeni oboji: *Je to prav, a? Saj prideš, kaj ne?* proti *Mar se je še gibala? Ali vi mislite drugače?*

Nova pa je skupina *poudarnih prislovov*. Opredeljeni so kot besede, ki dajejo besedam v stavku večji ali manjši poudarek in dopolnjujejo vse besede. Poudarni

prislovi so razdeljeni na take, ki

- a) besedo določno pokažejo: *prav, ravno, posebno, predusem, zlasti, naduse*;
- b) besedo popolnjujejo v obsegu in stopnji: *čisto, prav, prav za prav, zelo, bolj, najbolj, vse, kar, celo, popolnoma, docela, povse, povsem*;
- c) omejujejo obseg: *lè, samó, vsáj, kvečjemu; skoraj domala, bliz, še, malo-dane, kmalu*;

č) kažejo na čustveno osebno razmerje do česa, bodisi veselje, presenečenje, pridržek, samoumevnost, dopuščanje, nasprotje: *lè, vendar, vendarle, pa, že, še, pač, saj, že še, tudi*. Navedenih je nekaj primerov rabe v stavku, vendar pre malo, da bi bilo razvidno, če je razdelitev utemeljena. Pomembna je ugotovitev, da tovrstni prislovi lahko nastopajo ob vseh besedah, ne le ob glagolu, pridevniku in prislovu. Prvič je bilo ugotovljeno, kako se te besede uporabljajo sintaktično. Pod izrazom *členki* so tudi v tej slovnici prikazani primeri, ki imajo predvsem besedotvorno vrednost. Te besede so tudi opredeljene, in sicer je rečeno: »Členke imenujemo nepregibne besede, kadar ne žive več v samostojnem besednem pomenu, marveč so le sestavni del stalnih rekel ali besed, ki jim včasih dajejo poudarek ali pomensko tančino.« Našteti so naslednji primeri: *le (tale, le-ta itd.)*, *li (Je li res? Veš li? ka-li, jeli)*; *si (lej si ga no, gorje si ga človeku, bog si ga vedi, kdor si bodi, bodisi, marsikaj itd.)*; *ga (gorje si ga človeku, bog si ga vedi, lomiti ga, poganjati ga)*; *jo (ubрати jo, ucvreti jo)*; *-r/-er (kdor, kar, koder)*; *-j (kaj, doslej itd.)*; *-da (morda, seveda, bržda, resda)*; *-kaj (tukaj, tamkaj, venkaj itd.)*; *-ti (kajti, anti, niti itd.)*; *koli (kdor koli, kar koli)*.

Te nesamostojne členke je podrobneje obdelal A. Bajec v razpravi *Prislovni paberki*.¹⁶

Po *Slovenski slovnici* iz leta 1956 so izšli trije članki, ki zadevajo členke, kar kaže, da se je čutila potreba po temeljitejši obravnavi slovničnih besed, če naj bi dobili dobro slovnico in slovar.

Prvi je članek Jakoba Šolarja o članku *tudi*.¹⁷ Izraza *členek* ne opredeli, uporablja pa ga dosledno, ko gre za členski pomen *tudi*. Ugotavlja pomembnost položaja in poudarka te besede v stavku. Pravi, da je smisel nedvoumen, če stoji pred členom, ki mu je dodan, čeprav lahko stoji tudi za njim, če je poudarjen, npr.: *Dunajčarje pridero k njemu. Tudi sam cesar mu pride naproti. Otroci domov in dekleta tudi*. Razlaga tudi nastanek vezniških sklopov. Iz primerov, ko poudarjeni *tudi* meri na to, kar izraža odvisnik, so nastali sklopljeni vezniki: *vidi ga tudi (tedaj), če mu ne gleda v obraz; vidi ga dobro, če mu tudi ne gleda v obraz; vidi ga dobro, če tudi mu ne gleda v obraz*. Opazi, da je v tipu *ne le - ampak tudi* dodajalna moč besede *tudi* večja od protivnosti besede *ampak*.

Drugi članek je napisal S. Suhadolnik o vezniku *vendar*.¹⁸ V njem navaja, kdaj in v katerih primerih se ta pojavlja v slovenskih besedilih in poskuša ugotoviti njegove funkcije in pomene. Pravi, da je poudarni prislov in veznik. Kot poudarni prislov izraža:

- veselje (*Vendar so gospoda prišli. Že smo se bali, da vas letos ne bo*; sinonima: *končno, nazadnje*);
- samoumevnost (*To je vendar sila, to*; sinonima: *res, že*);
- poudarja (*Kaj vendar pomeni, da vsak se ženi*).

Naslanja se tudi na druge veznike ali prislove: *saj vendar, torej vendar, menda vendar, vendar že, vendar enkrat, vendar ja* (*Torej vendar ni tako brez srca. Toliko menda vendar še vem kakor deklina*).

J. Šolar v članku o vezniku *in*¹⁹ prikazuje vezniške funkcije tega veznika in pri tem ugotavlja, da ne nastopa le v priredjih in podredjih, ampak uvaja tudi samostojne povedi. Z njim se povezuje misel s prej povedanim ali izraža presečenjenje. To pa že ni več navadna vezniška funkcija.

Pravopis iz l. 1962 ni prinesel novosti pri besednovrstnem označevanju besed. Členki so še vedno označeni za prislove in izraz *členek* je uporabljen le v tedaj uveljavljenem pomenu kot oznaka za nesamostojne členke: *-le in koli, bodi ter si in ga* v frazah (*lej si ga no, ta ga pa pihne*) in *jo* v tipu *ucvreti jo*.

J. Toporišič deli v *Slovenskem knjižnem jeziku 2*²⁰ prislove na take, po katerih se lahko vprašamo, in take, po katerih se ne moremo vprašati.

V drugo skupino uvrsti tako imenovane *poudarne* in *miselne prislove* iz Slovenske slovnice 1956, vendar je opustil osnovno delitev na ti dve skupini, v glavnem pa je upošteval podskupine, razen zvalnic. Te je uvrstil med velele medmete. Tako loči:

- poudarne prislove: *pràv, rávno, poséбно, predusèm, zlásti*; o njih pravi, da se rabijo ob vsaki besedni vrsti;
- prislove, ki določajo obseg in stopnjo pridevnikov: *čisto mlad človek, prav (= zelo), naduse, bolj, najbolj, use (= veliko), popolnoma, docela, povsem*;
- prislove, ki kaj izvzemajo iz kake celote ali splošnosti: *le njega ni od nikoder*; tako še: *samo, edino*;
- prislove, ki izražajo približevanje določeni količini ali cilju: *skoraj, domala, blizu, še /ne/, malodane, kmalu, kvečjemu*;
- prislove, ki izražajo doseženo mero, cilj, nastop dejanja: *že*;
- prislove, ki izražajo zadržek: *pravzaprav, pač, saj, že, že še (= sicer), vendar, vendarle; pravzaprav je dober*;
- prislove, ki izražajo pritrjevanje: *da, seveda, kajpada, resda, gotovoda, seve, kajpa, res, gotovo, prav*;
- prislove, ki izražajo nestrinjanje: *ne, nikakor, nikar*;

- prislove, ki izražajo domnevo: *menda, morda, morebiti, baje, bržkone, najbrž, bržda, bržčas, nemara, starinsko kali*;

- prislove, ki sprašujejo: *ali, jeli*.

Novo je to, da pri nekaterih primerih opozori, ob katerih besednih vrstah nastopajo, kar je za členke pomembno.

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*²¹ so členki predstavljeni v skladu z dotedanjo slovnično tradicijo kot prislovi. Oznako *členek* imajo le besedotvorni členki: *bodi* in *koli* ob zaimkih in prislovih (*lahko te sreča kjer bodi; ostani, kjer koli si*), *le* ob kazalnih zaimkih in prislovih (v tipu *le-ta in tale*); dalje *ga* in *si*, ki nastopata v frazah tipa *lej si ga no, bog si ga vedi* in v veččlenskih izrazih tipa *izberi si kogar si že bodi* ali v navadno skupaj pisanih prislovih tipa *kjer si bodi*. In končno sta tako označena *bi* in *naj*, prvi kot sredstvo za tvorbo pogojnika, drugi pa kot sredstvo za opisovanje želelnosti. Tako sta uvrščena verjetno v zmotnem prepričanju, da sta oblikotvorna členka. Med prislove so uvrščeni poleg drugih tudi vprašanjetrovni izrazi kot *a* (tip *a misliš, da si doma*), *ali* (tip *ali prideš*), *mar* (*mar tega res ne veste*), *li* (tip *li veste, kako se piše; je li težko*). Izraza *ko* in *da* za izražanje želelnosti pa sta uvrščena med veznike.

Kot samostojno besedno vrsto je členke v slovenskem jezikoslovju prvi predstavil I. 1974 J. Toporišič.²² Med členke uvršča primere, ki jih ima v SKJ 2 pod prislovi, po katerih se ni mogoče vprašati. Izločil je le prislove, ki določajo obseg in stopnjo pridevnika (*zelo, popolnoma*), na novo pa so vpeljeni členki, ki na kaj navezujejo (tip *zakaj potem ne greš*), izražajo soodnosnost (*prišel sem zato, da bi pomagal*), in členki, ki izražajo čustvovanje (*žal je tako*).

Formalno poskuša J. Toporišič razmejiti členke in prislove v članku *Besedno-vrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika*.²³ Na str. 33 pravi: »Členek je besedna vrsta, ki se od prislova loči - preprosto povedano - po tem, da nima vprašalnice, tj. ne daje obvestila o kraju, času, načinu itd., ampak le o odnosu do vsebine povedi ali njenega dela, in torej ni stavčni člen.« V tem članku omenja tudi primere, ki so se že doslej v slovnicaх imenovali členki, in o njih meni, da so z modernega stališča morfemi, tj. deli besede, ki stojijo prosto ali ne. Taki so: *si, ga, jo* in *koli/-koli, le/-le, -r/-er; -da, -kaj, -ti*. Med členke pa uvršča vprašalni *li* in tudi *se, si, ga* v frazah (*gorje si mu ga; gorje se ga babnici; bog ga bodi zahvaljen*).

V članku *Esej o slovenskih besednih vrstah*²⁴ o členku pravi, da je njegova skladijska vloga strnjevanje besedila, in navaja primere: *Na podstrešju je samo ena sobica - je ena sobica, drugih ni. Sobica je tudi še na podstrešju - vsaj ena sobica ni na podstrešju, tej pa se pridružuje tista na*

podstrešju. *Pravda še teče - pravda teče, ni zastala. Pravda spet teče - pravda teče, prej je zastala. Pravda že teče - pravda teče, prej ni bila v teku. Da, res je - potrjujem, da je res.*

V *Slovenski slovnici*²⁵ J. Toporišič povzema svoje dotodanje ugotovitve o členkih in pravi: »Členki so nepregibna besedna vrsta, z njimi vzpostavljamo zveze s sobesedilom, izražamo pomenske odtenke posameznih besed, delov stavka, celih stavkov in povedi ali pa tvorimo skladijske naklone. Nekateri členki se po vlogi približujejo veznikom, drugi prislovom.«

Delitev členkov je povzel po delitvi v omenjenem članku *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*. Izpustil je členke, ki izražajo soodnosnost (tip *Prišel je zato, da bi pomagal*), in dodal členke, ki izražajo mnenje, domnevo. Ti so v omenjenem članku prikazani v okviru členkov, ki izražajo možnost ali verjetnost. Dodal je več primerov, nekaj jih je tudi v stavkih. O členkih govori v *Slovenski slovnici* 1976 tudi na drugih mestih, in sicer pri besedotvorju, pri sklapljanju, pri večbesednih in večdelnih veznikih, pri pretvarjanju premege govora v odvisni govor in pri upovedovanju. Pri zadnjem so členki bodisi imenoma ali pa le s primeri podani kot sredstvo za izražanje hotenjske določitve propozicije (*lahko bi mi verjeli!*), zanikanja (*Kdo ne pozna tega človeka? Nikar mu vsega ne verjemite!*), dalje kot sredstvo za tvorbo odločevalnih vprašanj (*Ali ste že videli novo predstavo Hlapcev?*), želelnosti (*Da mi je to vedeti! Naj se zgodi tvoja volja. Le naj pleše, ko tako rada*). Izrecno upošteva členke kot sredstvo za gotovostno določitev povedi (*Kaj neki je ta človek; Tisti fant je baje zelo nadarjen*) in izražanje stopnjevitosti (*To je res človek*). Členke upošteva tudi kot sestavine samostalniške (*tudi mi trije*), pridevniške (*še mlad, že star, komaj dvajsetleten*) in prislovne fraze (*tudi doma*).

Omeniti je treba še dve razpravi v zvezi s členki, in sicer Toporišičev članek *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije*²⁶, kjer frazeologeme razvršča tudi z besednovrstnega stališča glede na to, s katero besedno vrsto so zamenljivi. Tako navaja tudi frazeološke členke: *kje neki, to se ve da ne, da le ne bi, takorekoč, splošno govoreč, z drugimi besedami, kako se reče, po pravici povedano, da po pravici povem, po mojem mnenju, prej ko ne, kako da ne, kako to da ne, lahko tako, da da, nikakor ne*.

Členkove frazeološke in nefrazeološke stalne zveze in stavke omenja še v članku *Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa*.²⁷ Pri tem našteva primere, ki so bodisi predložne zveze ali pa stavki: *na videz, po vsej priliki, po mojem mnenju, čisto mogoče, brez dvoma; po vsej verjetnosti, po pravici; ne (to ni res); da (tako je bilo); strinjam se (da greste stran); oporekam temu (da bi bilo res); prepričan sem (da je tako); seveda; se razume (da bom šel); čisto mogoče je (da je tako); po pravici povedano*.

V drugi izdaji *Slovenske slovnice* in v *Novi slovenski skladnji* je nekaj več primerov s členki zlasti pri upovedovanju.²⁸

Pregled obravnavanja členkov v slovenskem jezikoslovju kaže, da so primeri členkov registrirani od vsega začetka, vendar so obravnavani v okviru prislovov, ker nimajo posebnih oblikoslovnih lastnosti. Njihova posebnost med prislovi se je pokazala, zlasti ko so se začeli oblikovati kriteriji za določanje prislovov. Taka merila so: možnost, da se po prislovu vpraša; značilnost, da pojasnjuje glagol, pridevnik, prislov in le izjemoma samostalnik kot desni prilastek; in končno - v stavku so samostojni stavčni členi. Morfološke značilnosti, vprašalnica, skladijska vloga in pomen pa so osnovna merila za razločevanje besednih vrst. Oboji, členki in prislovi, so nepregibni, vendar se prislovi stopnjujejo, členki pa ne. Kot je iz pregleda razvidno, so slovnicearji glede členka že kmalu ugotovili, da se po njem ni mogoče vprašati ali vsaj ne tako kot po prislovu. Vpraševanja z odločevalnim vprašanjem tipa *ali je brat morda doma* z odgovorom *da/ne* ne moremo šteti za vprašanje po členku, ker vprašujemo po določenem dejstvu, na katerega lahko odgovorimo glede na realnost ali pa glede na naše vedenje ali prepričanje o tej realnosti, ne pa po delu stavka, kot npr. pri prislovu (*Brat stanuje doma. - Kje stanuje brat? - Doma.*). Z odločevalnim vprašanjem lahko do določene mere ugotovimo členke, ki pastavčno izražajo stališče do tega, po čemer se vprašuje glede na realnost. Mnogi od teh členkov pa naklonsko opredeljujejo povedek. V stavku *Vlak boš najbrž zamudil* ima *najbrž* vrednost opisa z ustreznim modalnim glagolom (*Vlak utegneš zamuditi*) ali glagolsko frazo (*Verjetno je, da boš vlak zamudil*).

S skladijskega stališča smo že v prejšnjem primeru lahko videli, da je členek v nasprotju s prislovom lahko le del povedka in tako funkcijsko sovpadе z naklonskimi glagoli. Seveda ta vloga ni značilna za vse členke, pač pa za tiste, ki so v Toporišičevi razvrstitvi med potrjevalnimi členki, členki zanikanja, nesoglašanja in dalje med možnostnimi in verjetnostnimi členki ter členki mnenja, domneve. Medtem ko ti členki nastopajo zlasti ob glagolu oz. povedku, pa nekateri drugi, npr. po Toporišičevi razvrstitvi poudarni, izvzemalni, dodajalni in presojevalni, stojijo zlasti ob samostalnikih in izrazih količine. Poudarni, izvzemalni členki izražajo razmerje kake stvari do drugih, npr. *ravno ti bi to moral vedeti (ti bolj kot kdo drug); le ti bi to moral vedeti (ti, drugi ne)*. Glede na prislov lahko rečemo, da stoji ob samostalniku le izjemoma, in to kot desni prilastek (npr. *hoja počasi*), torej kot samostojen stavčni člen, ki izraža kako značilnost samostalnika. Na tem mestu se lahko s podobnim pomenom kot členek pojavi tudi pridevniška beseda, npr. *prišel je sam cesar* proti *prišel je celo cesar*.

Presojevalni členki stojijo zlasti ob izrazih količine in izražajo odstopanje ali neodstopanje od vrednosti, ki jo izraz količine navaja, pa tudi oceno te: *tehta točno/skoraj/približno 50 kg*. Tudi v tem primeru se členki srečujejo s pridevniki, npr. *tehta dobrih 50 kg*. Prislovi ne stojijo ob izrazih količine, ker sami lahko izražajo količino. Na neki način pa so vzporedni s prislovi stopnje, ki jih je Toporišič v SKJ 2 tudi uvrstil med členke, kasneje pa jih je na osnovi vprašalnice predstavil med prislove (*temno rdeč - kako rdeč?*; *zelo rdeč v obraz - kolikanj rdeč?*). Potrebno bi bilo še premisliti, ali je tako tudi s prislovi, ki izražajo približevanje polni meri ali polno mero tega, kar izraža pridevnik. Gre za tip *skoraj prazen* ali *popolnoma nova obleka*.

Nekateri členki so tudi sredstvo za izražanje skladijskih naklonov, npr. odločevalnih vprašalnih stavkov (*Ali ste bili takrat doma*), želelnih in velelnih stavkov (*Ko bi bilo že konec vsega tega sprenevedanja*; *Naj bo po tvojem, naj gre*; *Da mi izgineš spred oči*). V teh primerih ne gre več toliko za razmejevanje med členki in prislovi, ampak za razmerje med členki in vezniki. Vezniki vežejo stavke ali istovrstne stavčne člene, v gornjih primerih pa členki skladijsko modificirajo povedi, zato pri zdajšnji teoriji veznikov teh izrazov ni mogoče uvrščati med veznike. Prav dejstvo, da ne vežejo stavkov, ampak izražajo razmerje do prej povedanega ali iz okoliščin, govornega položaja znanega, odloča, da tako imenovane navezovalne členke uvrščamo med členke in ne med veznike (*In kako je s tabo? Saj bi res lahko šel z nami, Ti si torej razbil šipo*), vendar tu meja ni ostra in je treba še ugotoviti, kako je z vezavo med povedmi in kakšna je vloga členkov v zloženi povedi.

Preostane še razmejitev členkov do medmetov. Med členke so uvrščeni členki čustvovanja, npr. *žal*. Glavna razlika je skladijska. Členki čustvovanja so vključeni v stavek, kot kaže primer iz Toporišičeve slovnice: *žal je tako (pač je tako, je že tako)*, medmeti pa se navadno rabijo pastavčno (*joj, kakšna nesreča*).

Na koncu naj omenim besedotvorne členke, ki so najprej dobili ime členek. Ti pomensko spreminjajo zaimke in prislove: *koli/-koli*, *le-/le*, *bodi/-bodi*. Sprejemljiv je Toporišičev predlog, da se jih obravnava kot (proste) morfeme, tako kot *se* pri povratnih glagolih ali *ga* v tipu *lomiti ga* in *jo* v tipu *mahniti jo*. Vendar vrsta izrazov, ki pomensko modificirajo zaimenske besede, s tem ni izčrpana, npr. *Mu bo že kdo pomagal*, *Šel je bogve kam*.

Iz povedanega sledi, da so členki samostojna besedna vrsta, ki jo je mogoče razmejiti od drugih besednih vrst, vendar je sintaktično heterogena in je potrebno še raziskati, če vse te skupine res sodijo skupaj.

OPOMBE

- ¹ *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*, Ljubljana 1974, 29–50.
- ² Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae*, Wittenberg 1584, 155–157. Poimenovanje prislovov je vzeto iz Toporišičevega prevoda Bohoričeve slovnice (dvojezična izdaja), ki je izšel l. 1987 pri Založbi Obzorja v Mariboru.
- ³ Marko Pohlin, *Kraynska Grammatika*, Ljubljana 1783, 99: »Das Nebenwort (Polegbesęda) ist jener Theil der Rede, welcher meistens bey den Zeitwörtern steht, um derselben Bedeutung, oder Umstände anzudeuten: oder denselben mehr oder weniger Kraft im Ausdrücke zu zugeben.«
- ⁴ Jernej Kopitar, *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana 1808, 373.
- ⁵ Franz Seraphin Metelko, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in benachbarten Provinzen*, Ljubljana 1825, 153, 157, 158.
- ⁶ Anton J. Murko, *Theoretisch–practische Grammatik der slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*, Graz 1850, str. 108 (citat).
- ⁷ Anton Janežič, *Slovenska slovnica*, Celovec 1854.
- ⁸ Luka Podgorski (= Svetec), *O členkih*, Novice 1862, str. 407, 415, 427.
- ⁹ Anton Janežič, *Slovenska slovnica*, Celovec 1863, str. 105.
- ¹⁰ Jakob Sket, *Slovenska slovnica*, Celovec 1906, str. 115.
- ¹¹ Maks Pleteršnik, *Slovensko–nemški slovar 1–2*, Ljubljana 1894–95.
- ¹² Anton Breznik, *Slovenska slovnica*, Celje 1934, 145–147.
- ¹³ France Jesenovec, *Pomenske funkcije slovenskih členic*, Zbornik zimske pomoči, 1944.
- ¹⁴ *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1947, str. 244–250; Anton Bajec, Mirko Rupel, Rudolf Kolarič, Jakob Šolar, *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1956.
- ¹⁵ *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1947, str. 222
- ¹⁶ Slavistična revija, 1954, 195–226.
- ¹⁷ Jože Lokar (= Jakob Šolar), *Vloga in mesto členka tudi*, Jezik in slovstvo (dalje JiS) 1957/58, 158–161.
- ¹⁸ Stane Suhadolnik, *Vendar in sorodni vezniki*, JiS 1957/58, 296–301.
- ¹⁹ Jakob Šolar, *Veznik in*, JiS 1959/60, 14–18.
- ²⁰ Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 2*, Maribor 1966.
- ²¹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–IV*, Ljubljana 1970–1985.
- ²² Jože Toporišič, *Kratko oblikoslovje slovenskega jezika*, SSJLK: informativni zbornik, Ljubljana 1974, 29–50.

²³ JiS 1974/75, 33–39.

²⁴ JiS 1974/75, 295–305.

²⁵ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976.

²⁶ JiS 1973/74, 273–279.

²⁷ JiS 1979/80, 201–205.

²⁸ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, 2. izdaja, Maribor 1984; isti, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana 1982.

Zusammenfassung
DIE PARTIKELN ALS WORTART
IN DER SLOWENISCHEN SCHRIFTSPRACHE

Partikeln sind in der slowenischen Sprachforschung bereits in der Grammatik von Bohorič 1584 beim Adverb aufgeführt. J. Kopitar bestimmte für sie wie für andere Adverbien eine ganze Tabelle und ordnete Negationen und Verstärkungen in eine besondere Gruppe. Nach seinem Vorbild richteten sich alle Grammatik-Fachleute bis zur *Slovenska slovnica* 1947 bzw. 1956. In dieser Grammatik sind solche Adverbien bei den gedanklichen Adverbien eingeordnet, eingeführt wurde auch eine neue Gruppe betonter Adverbien. Diese sogenannten gedanklichen und betonten Adverbien stellte J. Toporišič 1974 als selbständige Wortart vor, die er *členki* (*Partikeln*) nannte. Den Ausdruck *členki* (*Partikeln*) führte A. Janežič 1854 als gemeinsame Bezeichnung für alle unbeugbaren Wortarten anstelle des deutschen Ausdrucks Partikel ein. Von Breznik an wurde er auch für bestimmte wortbildende Elemente von Pronomen und Adverbien benutzt.

Členki (*Partikeln*) sind unbeugbare Wörter wie Adverbien, jedoch kann nicht nach ihnen gefragt werden, da sie keine Satzglieder sind. Von Adverbien unterscheiden sie sich syntaktisch auch dadurch, daß sie beim Substantiv stehen können. Sie drücken eine andere Bedeutung als das Adverb aus und treffen mit einigen anderen Wortarten zusammen.

ENOBESEDNA IMENA ZASEBNIH PODJETIJ V NASELJU NOVE FUŽINE V LJUBLJANI

V članku avtorica obravnava enobesedna imena zasebnih trgovskih in obrtnih podjetij v naselju Nove Fužine v Ljubljani, ustanovljenih zlasti v zadnjih treh letih.

The article is about one-word names of private trade and craft enterprises founded in the last three years in the suburb of Ljubljana, Nove Fužine.

0 Imena podjetij so tisto področje jezika, ki enakovredno z drugimi zvrstmi kaže jezikovno podobo na določenem področju in odraža jezikovno kulturo naroda v določenem času. Na problematiko v tej reklamno poslovni veji imenostvoja so zlasti ob posameznih primerih vse pogostejših tujejezičnih imen v zadnjih dvajsetih letih opozarjali številni naši jezikoslovci, z njo se je delno ukvarjalo tudi Jezikovno razsodišče.¹ V svoji raziskavi Enobesedna imena slovenskih podjetij sem skušala opraviti tipološki popis stanja in s tem prvo, začetno stopnjo sistematične strokovne obravnave tega za jezikovno kulturo pomembnega področja. V njej so obravnavana enobesedna imena proizvodnih in trgovskih podjetij do leta 1989, ki zaradi družbenih in gospodarskih sprememb ter iz njih izhajajočega novega Zakona o podjetjih² pomeni prelomnico glede ustanavljanja in organizacije podjetij in s tem morda tudi tipološko spremembo pri izbiri imen zanje.

Že v prvem letu tega sproščenega zakona je po vsej Sloveniji zaživelo ogromno novih manjših podjetij, zlasti zasebnih, in vsako je seveda dobilo svoje ime, bodisi večbesedno bodisi enobesedno. Zato to področje naravnost vabi k nadaljnji obravnavi in zavezuje k analizi in usmerjanju, ki naj bi utrjevalo zavest o potrebi po gojitvi in razvijanju materinega jezika na tem posebnem, reklamno usmerjenem področju.

Za začetek novega poglavja v pričujočem članku za prvo, preprosto informacijo obravnavam imena zasebnih trgovskih in obrtnih podjetij na prostorsko omejenem področju naselja Nove Fužine³ v Ljubljani. Večina teh podjetij je bila registrirana v zadnjih dveh, treh letih. Poslovni prostori, zlasti manjše zasebne

trgovinice, so v naselju arhitekturno posrečeno nanizani v treh⁴ pritličnih, tlorisno elipsastih sklopih pravokotnih nizov.

Obravnava imen⁵ je zaradi lažje primerjave metodološko oprta na kategorije, oblikovane v osnovni raziskavi za enobesedna imena trgovskih in proizvodnih podjetij⁶ na celotnem slovenskem področju do leta 1989.

1 Prekategorizirana imena

1.1 Imena, nastala z občnobesedno prekategorizacijo (s po(lastno)imenjenjem)

1.1.1 Preprosta imena

Gre za imena, nastala s poimenjenjem stilno popolnoma nevtralne, navadne slovenske besede, pomensko *metonimično*⁷ vezane na podjetje⁸, za katerega ime so bile izbrane.

Tako je enostavno ime trgovine s čevlji KORAK⁹, ki z navedbo namembnosti prodajnih artiklov posrečeno označuje vrsto prodajalne. Neposredno oznako dejavnosti nosi v imenu zlatarna ZLATARSTVO¹⁰, neposredno oznako za vrsto trgovine pa prodajalna mesa MESNICA¹¹.

1.1.2 Atraktivna imena

1.1.2.1

Opaznost imena se dostikrat poskuša doseči z izbiro v slovensko občno besede *prevzete besede*,¹² t. i. tujke, ki ima, če je že dovolj udomačena, verjetno povsem navadno mesto, ali pa jo zaznamo še kot knjižno.

Trgovinica z različnimi drobnimi razvedrilnimi predmeti, »trafika«, nosi ime VARIANTA¹³, ki naj, kot je povedala lastnica, izraža možnost nakupa različnih drobnih stvari za kratek čas, med drugim je v njej tudi mogoče vplačati loto in kupiti srečke. Trgovini za šport in prosti čas je lastnik izbral ime PARTNER¹⁴, ki naj označuje lastnika glede na njegovo poslovno sodelovanje s kupcem. Prodajalna tekstilnih izdelkov za dojenčke in predšolske otroke je dobila ime YUNIOR¹⁵. Prevzeta, po izvoru latinska beseda junior (lat. *iunior*¹⁶), je v imenu zapisana z *y* na začetku, s čimer je lastnik hotel dati imenu še vedno reklamno modni angleški videz (ne glede na to, da se beseda junior tudi v angleščini piše z *j* in ne z *y*). Besedo junior kot prevzet knjižni izraz za pomensko ustrezen domač naraščajnik 'otrok' slovenščina v svojem občnem besedišču pozna,¹⁷ zato je s tega stališča izraz tudi kot ime trgovine sprejemljiv, saj pri imenih naša presoja ne more biti strožja, kot je pri občnobesednem fondu. Seveda pa reklamni učinkovitosti tega imena tudi pisava z *j* ne bi nič škodovala.

1.1.2.2

Kot imena obrtnih in trgovskih podjetij se pojavijo tudi *terminološke besede*. Strokovni izraz s področja elektrike nosi v imenu podjetje za izdelavo in popravilo industrijske elektronike in avtomatike, RTV-servis WATT¹⁸. Optiki, trgovini z optičnimi pripomočki, je lastnik¹⁹ izbral ime PRIZMA. Glavni motiv za izbiro takega imena je bil povsem 'prizmatično' konkreten. Po svoji prostorski zasnovi in notranji opremini je namreč trgovina oblikovana v stilu raznih vrst prizem: trgovinica s steklenimi stenami stoji na vogalu in ima tudi od zunaj vidno obliko trikotniške prizme. Ime je za trgovino z optičnimi pripomočki vsekakor primerno tudi glede na vrsto prodajnih artiklov, saj je prizma tudi termin s področja optike.²⁰

1.1.2.3

Zanimiv doživljajski učinek imajo imena, nastala s prekategorizacijo občnobe-sednega izraza, označujočega *predmetnost iz nedomačega naravnega ali kulturno - etnografskega okolja*. Prav nič ne preseneča, da se ta imenska kategorija pojavi zlasti pri okrepcovalnicah ali bistrojih. Taka imena nosijo npr. bistro OAZA²¹, bistro BORSALINO²², bistro ALKAR²³.

V skupino imen, nastalih s prekategorizacijo izraza za nedomačo predmetnost, spada tudi ime trgovine DOLAR. Kot je povedal lastnik²⁴, nosi trgovina ime po tuji denarni enoti, dolarju. Ime po svetovno priznani valuti naj bi poudarilo ekskluzivnost trgovine, v kateri je mogoče kupiti (seveda za domači denar) tudi uvožene, vsekakor pa boljše otroške športne rekvizite, igrače in stvari s področja avdio- in videotehnike. Ime trgovine Dolar pač popolnoma očitno računa na potrošnikovo poveljevanje tujega in kaže na vrednostni sistem, ki v težnji za bolj-šim zlahka pozabi na gojitev domačega.

1.1.2.4

Med imeni trgovinic, zlasti v tretjem sklopu arhitekturnih nizov, vzbudijo pozornost pomensko sicer navadna, metonimična imena, ki pa so po izrazni plati *stilno zaznamovana*, ekspresivna ali pogovorna. Tako je npr. ime trgovine s šolskimi potrebščinami TINTA²⁵. Danes nevtralen izraz za 'tekoče pisalno sredstvo, navadno črne ali modre barve', je črnilo; izraz tinta z nekoliko starinskim ali pogovornim nadihom daje imenu primerno reklamno opaznost. Posrečeno ime z rahlo ekspresivnostjo nosi trgovina s tekstilno galanterijo COF²⁶. Za več imen v tem delu je značilna *besedotvorna manjšalnost*, s čimer je povezana ekspresivnost, čustvenost. Resda je konkretni del motivacije za manjšalnost imen preprosto dejstvo, da gre za majhno kvadraturu teh trgovinic, kar pa ne zmanjšuje prijetnega doživljajskega učinka, ki ga prinašajo taka imena. Trgovinica z volno, tekstilnimi izdelki in modnimi dodatki je dobila ime ŠTRENCA²⁷. Slovar slovenskega knjižnega jezika kot manjšalnico za pogovorno besedo štrana 'preja, zvita v več

zaporednih navojev' navaja le obliko štrenca. Izraz štrenca je pač govorjena, reducirana oblika, v dejanski rabi živa in kot ime trgovinice z volno, volnenimi in drugimi tekstilnimi izdelki vsebinsko in stilno vsekakor primerna. Besedotvorna manjšalnica je tudi ime bližnje trgovine s tekstilnimi izdelki NITKA²⁸. Nedaleč od njiju je trgovina z mešanim blagom, za katere ime je lastnik segel v podeželski predmetni svet in ji izbral ime KOŠEK²⁹. V bližini je dobil prostor tudi frizerski salon z veselim, nagajivim imenom KODRČEK³⁰. Sredi sivih stolpnic, ki vzbujajo vtis utesnjenosti in enoobličnosti vsakodnevnega življenja, se zdijo taka imena kot nostalgična domačijska oživitve.³¹

1.1.2.5

Za atraktivna štejemo tudi *metaforična imena*. Med njimi so npr. taka, ki so nastala s poimenjenjem izraza za kako žival.

Tako je ime trgovine s šolskimi potrebščinami SALAMANDER³², ki zaradi splošne nepoznanosti vrste kuščarja, po katerem je bilo izbrano, vzbuja radovednost in zanimanje. Kot so povedali lastniki sami, za izbor tega imena ni bilo trdnega motivacijskega razloga, »ime so izbrali po enciklopediji«, želeč pač svoji trgovini dati zanimivo zveneče, po vsebini pa nenavadno, za šolarja privlačno, skrivnostno ime. Trgovina s čevlji, športno obutvijo ter usnjeno galanterijo GAZELA³³ je dobila ime po hitri in gibčni stepski živali s črnimi očmi, gazeli, ki naj kot pojem elegantnosti in lahkotnosti teka vzbujajo v kupcu pozitiven vtis.³⁴ Trgovina s športno opremo nosi ime ČAPLJA. Njen lastnik Matjaž Debelak je povedal, da je ime motivacijsko in motivno povezano s Planico, ki ima kot simbol slovenskih smučarskih poletov v svojem zaščitnem znaku tri čaplje, ustrezne trem planiškim smučarskim skakalnicam. Lastnik trgovine, slovenski smučarski skakalec, je v spomin na svoje smučarske zmage izbral čapljo (v letu), ponazarjajočo planiškega smučarskega skakalca, za zaščitni grafični znak svoje športne trgovine in tudi za njeno ime.

1.2 *Imena, nastala z lastnoimensko prekategorizacijo*

1.2.1

Imena, nastala s prekategorizacijo *zemljepisnega lastnega imena*, na obravnavanem področju nimajo lokalizacijske in s tem delno tudi čustveno lokalpatriotske vloge³⁵, saj so za tovrstna imena novofužinskih podjetij izbrana zemljepisna imena zelo oddaljenih krajev,³⁶ celo iz drugih celin, ki naj s svojo tujostjo in eksotičnostjo vzbujajo vtis ekstravagantnosti, imenitosti, sanjskosti.

Trgovini s tehničnim blagom MANHATTAN³⁷ je lastnik izbral ime po znanem newyorškem poslovnem (podobno kot v svojem okolju Nove Fužine tudi na zunaj po nebotičnih stolpnicah takoj prepoznavnem) predelu Manhattan, s čimer je

želel poudariti izjemnost ponudbe in ambiciozno zastavljenost novoustanovljenega podjetja. Ime videocentra CASABLANCA³⁸ nosi ime po slovitem filmu Casablanca³⁹, naslovljenem tako glede na kraj dogajanja – mesto Casablanca v Maroku. Ime bistroja MALIBU⁴⁰ izstopa s svojo za slovenščino zlasti zaradi izglasja nenavadno zvočno podobo. Kot je povedal lastnik, je ime izbral po vrsti pijače, ki pa je dobila tako ime po kraju, od koder izvira: Malibu je namreč ameriška alkoholna pijača iz kokosa in belega ruma, poimenovana tako po kalifornijskem mestu.⁴¹

1.2.2

Imena, nastala s *prekategorizacijo osebne imena*, so na obravnavanem področju pogosta. Gre navadno za ženska imena, nastala, glede na privatno lastništvo trgovine, največkrat po imenu lastnice. Taka imena nosijo Boutique ZLATA⁴², Otroški boutique MOJCA⁴³, Boutique MAJA⁴⁴, trgovina s tekstilnimi izdelki LUCIJA⁴⁵, Šiviljstvo in pletiljstvo MIRA⁴⁶. Svoji otroški tekstilni trgovinici NATAŠA⁴⁷ je lastnica izbrala ime po imenu svoje hčerke. Za ime trgovine s tekstilom in usnjeno galanterijo za mlade PIXI⁴⁸ je njen lastnik izbral svoj imenski vzdevek.

Z zasebnim lastništvom so povezana tudi imena, nastala po priimkih lastnikov, npr. Čevljarstvo SITAR, Semenarna STRAJNAR.

Druga vrsta izosebnih imen podjetij je nastala s prekategorizacijo imena kake slavne osebe. Tako sta lastnika⁴⁹ svoji turistični agenciji GALILEO izbrala ime po imenu italijanskega naravoslovca Galilea Galileija. Motivacijsko osnovo za izbor tega imena pojasnjujeta, sicer z reklamno naravnanim, nekoliko ironičnim pomen-skim obratom, v reklamnem oglasu takole: »In vendar se vrti; če ne svet okoli vas, pa vi po svetu. Turistična agencija Galileo je pravi naslov za turizem.« Svetovno zveneče ime nosi tudi drogerija in kozmetika AMADEUS⁵⁰. Gre za prekategorizacijo imena skladatelja Wolfganga Amadeusa Mozarta, in sicer za sekundarno prekategorizacijo. Kot je povedal lastnik sam, je izbor imena motivacijsko povezan z njegovo življenjsko potjo – ime Amadeus je nosila že glasbena skupina⁵¹, katere vodja je bil.

2 Izvirno tvorjena imena

Gre za imena, ki so oblikovana namenoma, le za ime podjetja in torej niso nastala s prekategorizacijo v jeziku že obstoječe besede. Na tem vzorčnem področju se glede na poimenovalne besedotvorne kategorije, registrirane v osnovni raziskavi o enobesednih imenih slovenskih podjetij, pojavljajo le tri:⁵² izvirni krni, izvirne zloženke s krnjenim delom in kratična imena.

2.1 Izvirni krni

Na obravnavanem področju sta le dve imeni tega tudi sicer izjemno redkega tvorbenega tipa: Studio P nosi kot ime začetno črko priimka lastnika⁵³ Pahor, frizerski salon M pa začetno črko imena lastnice Marije Lavrič.

2.2 Izvirne zloženke s krnjnim delom

Zloženke s krnjnim delom so tiste, ki so nastale z zlaganjem ene cele in ene krnjene besede Tako je npr. ime servisa šivalnih in pletilnih strojev DOMTEKS, ki je oblikovano iz besede *dom* in prvega dela besede *tekstil*,⁵⁴ po lastnikovih besedah smiselno povezanih v zvezi 'tekstil za dom'.

Ime trgovine z vodovodnoinstalacijskim materialom CENTROVOD⁵⁵ je zloženka, nastala, po lastnikovih besedah, s kombiniranjem prvega dela *centro* s krnjeno besedo *voda*, kar sovpade s pomensko za ime tovrstne trgovine prav tako ustrezno besedo *vod* (po vodovodna instalacija). Tudi ime trgovine z električnim materialom ELEKTROMAX⁵⁶ je oblikovano s kombiniranjem besede *elektro* (ki v občnem nastopa vedno kot prvi del zloženek) in na začetni del krnjene besede *maksimalno* (pisane po tuje z *x*), ki naj poudarja obetajočo kvaliteto. Podobno izglasno podobo ima ime DOMAX, ki pa je nastalo iz začetnega dela lastnikovega priimka in njegovega imena: *Dornik Maks*. Gre sicer za preprosto strojno ključavničarstvo, pa vendar je soglasniška skupina *ks* tudi v tem primeru pisana reklamno modno z *x*. Ime servisa koles in športne opreme SKILO⁵⁷ je lastnik oblikoval iz tuje besede *ski* (francoska beseda za smuči) in končnega dela besede *kolo*, kar, ustrezno razširjeni dejavnosti servisa, sovpada tudi s prvim delom besede (teniški) *lopar*.

2.3 Kratična imena

Kot kaže, je kratični tvorbeni način najbrž tudi zaradi prijetnega občutka besednega inovatorstva vselej priljubljen - pojavi se tudi na tem vzorčnem področju.

Kratično je ime Podjetja za posredovanje, informiranje, promet z nepremičninami in organizacijo avtošole RIL⁵⁸, ki je nastalo iz začetnih črk širšega imena *Realitetni inženiring Ljubljana*. Tudi ime trgovine za preskrbo z vsem, kar je v zvezi s priljubljenimi domačimi živalmi, psi in mucami, KIFEX⁵⁹ je kratica, oblikovana iz začetnih zlogov besed *knologijo*, *felinologijo* in črke *x*, ki v kombinaciji s predhodnim *e* označuje, kot je povedal lastnik, izvozno dejavnost (*export*) ali pa poudarja *ekskluzivnost*.

Zasebno lastništvo se včasih odraža tudi v kratičnih imenih. Tako je ime fotoateljaja ARK oblikovano iz začetnih imen lastnika⁶⁰ ter njegove hčerke in žene: *Anja, Robert, Ksenija*.

Naj bodo na tem mestu obravnavana še t. i. *potencialna kratična imena*. Gre za imena, ki so nastala s krnjenjem več besed, a v pisni obliki z uporabo ustreznih grafičnih znakov (zaenkrat) uradno ostajajo večdelna; v govornjeni obliki, zlasti pri pregibanju, prihaja do strnitve pisno ločenih delov, kar je že kratična lastnost.

Tako je npr. ime tekstilne trgovinice SA & BA. Ime je oblikovala lastnica⁶¹ trgovine iz začetnih delov svojega in sestrinega imena Saša in Barbara. Ime je večdelno, oblikovano z uporabo nečrkovnega grafičnega znaka, označujočega poslovno družabništvo (&). V govornjeni obliki se, kot je povedala lastnica, ime obnaša kot enodelno (npr.: To sem kupila v Sabi.). Potencialno kratično je tudi ime trgovine B. L. i. K.⁶² Oblikovano je iz začetnih črk prodajnih artiklov: barve, laki, igrače, kozmetika. Ločenost krajsanih delov je grafično poudarjena s pikami, vendar se ime ne izgovarja črkovalno, ampak že kot ena beseda.

3 Celotno imensko podobo, zlasti na tako ozkem, strnjenem področju enega naselja da šele predstavitev vseh tipov imen, ne le enobesednih, zato so poleg teh za informacijo dodana tudi *večbesedna*⁶³ imena.

Kot dvodelna se običajno pojmujejo imena, ki so po svoji strukturi samostalniške fraze iz dveh samostalnikov, od katerih prilastkovni, določujoči del kot razlikovalni oz. atraktivnejši stoji na levi, kar je zanj v slovenščini opazno mesto.⁶⁴ Taka so npr. imena bistrojev SIMON BAR⁶⁵, FLORIDA BAR⁶⁶, MELODY BAR⁶⁷, s citatno pisano angleško besedo.

Ime tekstilne trgovine MIK LINE BOUTIQUE je celo trobesedno. Prvi del, ki je po osnovni motivaciji sicer kratičnega izvora (MIK - nastalo iz imena in priimka lastnice Milene Kafol), je zaradi svoje homonimnosti z občnoimenskim izrazom mik 'privlačnost, čar' za ime trgovinice z modno konfekcijo pomensko zelo učinkovit. Tretji del je beseda boutique, ki se kljub dolgoletni prevzetosti v tudi slovenskem občnem besedju še vedno največkrat piše citatno. Ime deluje moteče zlasti zaradi drugega dela, slovenščini neznane angleške besede line 'črta, linija', čeprav so jo že uporabile številne tovarne modnih oblačil in kozmetike.

Med večbesednimi imeni nosi motivacijsko zanimivo ime Trgovina z mešanim blagom NOČ IN DAN.⁶⁷ Lastnik je izbral tako ime glede na urnik, saj je trgovina odprta vsak dan, tudi ob sobotah in nedeljah, od 7^h do 23^h in je edina trgovina s takim urnikom v Ljubljani.

4 Sklep

Pestrost, ki sploh vselej razveseljuje in poživlja, pri imenih podjetij pa je zaradi njihove reklamne vloge še toliko bolj potrebna, je značilna tudi za imena

trgovskih in obrtnih podjetij v naselju Nove Fužine v Ljubljani, ustanovljenih zlasti v zadnjih dveh, treh letih.

Enobesedna imena obrtnih in trgovskih podjetij v omenjenem naselju ostajajo v okviru poimenovalnih kategorij, registriranih v osnovni raziskavi Enobesedna imena slovenskih podjetij, kjer so obravnavana imena do leta 1989. Kot je pokazal ta informativni pregled, so med izvorno tvorjenimi imeni zastopani krni, nekaj je zloženek s krnjenim delom, ki so predstopnja vselej priljubljenih kratičnih imen. Prevladujejo prekategorizirana imena, za katera je po izrazni plati značilna sprostitvev v pogovornost, ekspresivnost. V splošnem so opazni trije pomenski težiščni poudarki: na imenih, nastalih z osebnoimensko motivacijsko osnovo lastnika (bodisi pri prekategoriziranih imenih, pri krnih ali pri kratičnih imenih) (1) in na prekategoriziranih imenih, ki z vsebinskega vidika odražajo psihološko in sociološko zanimivo ambivalentnost: seganje v domačnosten, podeželski svet (s čimer je dostikrat povezana manjšalnost) (2) ali iluzionizem tujega in daljnjega, ki ga dajejo imenom izrazi, zajeti iz nedomačega zemljepisnega, naravnega ali kulturnega okolja (3). Prvo je odraz zasebnosti podjetij, drugo glede manjšalnosti sicer ustreza majhni kvadraturi prodajnih prostorov, vsekakor pa se zdi v obeh polih svoje ambivalentnosti psiholingvistično zanimiv poslovnoimenoslovni pojav, v sodobnem stolpniškem naselju še toliko bolj opazen.

OPOMBE

¹ Jezikovno razsodišče je bilo ustanovljeno leta 1980 v sklopu sekcije Slovenščina v javnosti pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije. Svoja jezikoslovnousmerjevalna mnenja je predstavljalo v obliki krajših izjav, objavljenih v časopisih Delo in Dnevnik. Začasno je prekinilo svoje delo maja 1990.

² Novi Zakon o podjetjih velja od 1. 1. 1989.

³ Nove Fužine so tipično blokovsko oz. stolpniško naselje na jugovzhodnem delu Ljubljane, ob Zaloški cesti, s približno 18.000 prebivalci oz. 4.500 stanovanji, zgrajeno v minulih desetih letih.

⁴ Na Trgu oktobrske revolucije, Leninovem trgu in Marinkovem trgu. - V pripravi je sprememba številnih uličnih imen in imen trgov v naselju, verjetno tudi teh.

⁵ V članku ne obravnavam imen družbenih podjetij (npr. Tkanina, Mercator, Emo-na), ker ta nimajo sedeža na Novih Fužinah in zlasti ker jih obravnavam v razpravi Enobesedna imena slovenskih podjetij.

⁶ Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pripravlja knjižno izdajo te raziskave z naslovom Enobesedna imena slovenskih podjetij.

- ⁷ Metonimične kategorije, registrirane v osnovni raziskavi, so še: za delujočo osebo, za proizvod oz. prodajni artikel, za material, za tipični pojem v zvezi z izdelki oz. dejavnostjo, za krajevno ali časovno značilnost. Imena za te pomenske kategorije so zaradi izrazne atraktivnosti obravnavana pod 1.1.2.
- ⁸ Imena lastnikov trgovskih in obrtnih podjetij, katerih imena obravnava članek, so navedena v opombah, razen če je ime podjetja pojasnjevalno vezano na ime lastnika.
- ⁹ Lastnica Gordana Arsić.
- ¹⁰ Lastnik Damjan Dolinar.
- ¹¹ Lastnik Amgijad Halebić.
- ¹² Imena, ki bi pomenila prvi prevzem kake občnobesedne tujejezične besede namenoma za ime podjetja, so na tem vzorčnem področju redka. Med enobesednimi jih ni. Prim. občnobesedno ime MIK *line* boutique v poglavju 3.
- ¹³ Lastnica Andreja Puc. – SSKJ besedo *varianta* prikazuje nevtralnno, brez kakega kvalifikatorja, slovenska sinonima *inačica*, *različica* sta dodana le informativno.
- ¹⁴ Lastnik Marko Flajs.
- ¹⁵ Sedanja lastnica Vida Gužvič je obdržala ime, ki ga je za svojo trgovinico izbral njen prvi lastnik.
- ¹⁶ Gre za primernik *junior* ('mlajši') pridevnika *juvenis*.
- ¹⁷ Pogosteje se ta prevzeti knjižni izraz uporablja kot 'zapostavljeni pristavek k imenu ene (mlajše) izmed dveh oseb z istim imenom v sorodstvenem odnosu', kjer ohranja prvotni pridevniški pomen (npr. pokličite Janeza Dolenca juniorja). Gl. SSKJ, geslo *junior*.
- ¹⁸ Lastnik Milan Cunjak. *Watt* – enota za merjenje moči električnega toka.
- ¹⁹ Lastnik Cano Hristov.
- ²⁰ SSKJ, geslo *prizma* ... *fiz.* (optična) prizma, prizma iz stekla ali druge prozorne snovi, ki se uporablja za lom ali razklon svetlobe. Glede na takšno strokovno vsebino je izraz prišel tudi v fraze, npr. pogledati kaj skozi objektivno prizmo (objektivno), ocenjevati kaj skozi prizmo današnjega okusa (po današnjem okusu); prim. SSKJ, geslo *prizma*, 2. pomen.
- ²¹ Lastnik Ivan Sinkovič. – SSKJ, geslo *oaza* ... porasla površina z vodo v puščavi, zelenica... // *knjiž.* ... področje, kraj, ki se razlikuje od okolja po kaki lastnosti, zlasti pozitivni: redke kulturne oaze; oaza civilizacije, miru.
- ²² *Borsalino* je moški klobuk iz tanke, mehke klobučevine, imenovan tako po italijanskem tovarnarju. – Borsalino je tudi ime znamenitega filma, znanega zlasti med srednjo generacijo. – Klobuk borsalino je tudi zaščitni grafični znak tega bistroja.
- ²³ Lastnik Dane Jukič. – SSKJ, geslo *alkar* ... tekmovalac na alki; *alka* ... tekmovalno jahanje v Sinju, pri katerem mora jezdec s kopjem sneti viseč obroč.

- ²⁴ Lastnika Simon Pavlica in Iztok Ivanovič.
- ²⁵ Lastnik Roman Šmid.
- ²⁶ Lastnica Snežana Žagar.
- ²⁷ Lastnica Barbara Lotrič.
- ²⁸ Lastnica Mirjana Škofic.
- ²⁹ Lastnik Andrej Tomšič.
- ³⁰ Lastnica Mojca Povše.
- ³¹ Tak doživljajski učinek teh imen izvira po eni strani verjetno iz naraščajoče potrebe ljudi v mestih po vračanju nazaj k domačnostnemu, v novofužinskem stolpniškem naselju, ki se dobesedno stika z majhnimi, starimi ljubljanskimi predmestnimi kmetijami, na katerih zemlji je bilo zgrajeno, pa taka imena dobijo še poseben poudarek.
- ³² Lastnik Matjaž Štiglic.
- ³³ Lastnik Branko Bulajić.
- ³⁴ Gazela je tudi žargonski športni izraz; pomeni vrsto teka s podaljšanimi skoki. »Črna gazela« je znan vzdevek za črnske tekačice, npr. za olimpijsko zmagovalko Florence Griffith.
- ³⁵ Lokalizacijska in s tem povezana čustvenostna vloga je značilna za večino izzemljepisnih imen podjetij, obravnavanih v osnovni raziskavi.
- ³⁶ Na tem mestu so obravnavana tudi tista imena podjetij, pri katerih gre za sekundarno prekategorizacijo zemljepisnega imena.
- ³⁷ Lastnik Saša Dragaš.
- ³⁸ Lastnica Majda Keder.
- ³⁹ Upravičenost slovitosti tega imena za svojo videoteko lastnika (ime je po lastničinah besedah izbral njen mož) pojasnjujeta tudi v reklamnem oglasu: »Casablanca Vam omogoča nakup filmov vseh žanrov, ki so trenutno najbolj gledani v svetu in pri nas.«
- ⁴⁰ Lastnik Milan Granda.
- ⁴¹ Malibu je kalifornijsko mesto na obali Pacifika blizu mesta Santa Monica. – Eksoptično opojnost obljublja tudi ime bližnjega bistroja Florida bar, nastalo s prekategorizacijo zemljepisnega imena ameriškega polotoka.
- ⁴² Lastnica Zlata Lomovšek.
- ⁴³ Lastnica Mojca Ropoša.
- ⁴⁴ Lastnica Miletič Slokan Maja. Iz začetnic imena in obeh priimkov je oblikovan zaščitni grafični znak podjetja (M^SM).
- ⁴⁵ Lastnica Lucija Trontelj.
- ⁴⁶ Lastnica Mira Lenko.

- ⁴⁷ Lastnica Zorka Jankovič.
- ⁴⁸ Vzdevek lastnika Borisa Požega.
- ⁴⁹ Lastnika Robert Blaha in Iztok Ivanovič.
- ⁵⁰ Lastnik Imer Brizani.
- ⁵¹ Glasbena skupina Amadeus je prenehala delovati pred štirimi leti.
- ⁵² Ni izvirnih izpeljank, izvirnih zložen, izloženskih osamosvojenk, izvirnih sklopov, izvirnih sestavljenk; v poglavju o večdelnih imenih je navedeno le nekaj t. i. potencialnih zložen.
- ⁵³ Lastnik Zoran Pahor.
- ⁵⁴ Lastnik Franc Žalik.
- ⁵⁵ Lastnik Esad Melkić.
- ⁵⁶ Lastnik Peter Romovh.
- ⁵⁷ Lastnik Peter Pock.
- ⁵⁸ Lastnik Jože Jagrič.
- ⁵⁹ Lastnik Tone Hočevar.
- ⁶⁰ Lastnik Robert Trobec.
- ⁶¹ Lastnica Barbara Miklič.
- ⁶² Ime se piše tudi kratično (BLIK) – prim. novofužinski poslovni informativni list Ponudnik, št. 1, febr. 1991.
- ⁶³ Formalno večbesedni imeni Sa & Ba in B.L.i.K. sta kot potencialni kratični imeni obravnavani že v poglavju o kratičnih imenih.
- ⁶⁴ Strukturno tovrstne zveze se navadno proglasijo za zloženke in se zato pišejo skupaj. SSKJ pri tem tipu ostaja pri tradicionalnem stališču in take zveze navadno prikaže s pisavo narazen; samostalniški prilastek na levi v taki zvezi označi s kvalifikatorjem *neskl.*(onljivi) *pril.*(astek).
- ⁶⁵ Lastnik Petrina ga je poimenoval po svojem sinu.
- ⁶⁶ Ime je omenjeno že pri imenih, nastalih s prekategorizacijo zemljepisnega imena.
- ⁶⁷ Lastnica Gabrijela Podboršček. – Ime je pisano citatno angleško za domačo besedo *melodija*.
- ⁶⁸ Lastnik Marko Svete. – Ime je t. i. potencialni sklop, saj bi se po dolgotrajni rabi lahko začelo pisati skupaj.

Abstract

ONE-WORD NAMES OF PRIVATE ENTREPRISES
IN THE SUBURB OF LJUBLJANA, NOVE FUŽINE

One-word names of private trade and craft enterprises founded in the last three years in the suburb of Ljubljana, Nove Fužine, remain within the already established categories. However, entrepreneurial tendencies reveal themselves in the use of proper names, while the use of deminutives points to the feeling of homeliness, and the use of foreign names to illusionism and the attraction of distant places.

(O)PEHARITI
 ‘(O)GOLJUFATI, (PRE)VARATI (S POMOČJO PEHARJA)’
 IN SINONIMI

V članku obravnava avtor izvor glagola (o)pchariti in navaja 83 slovenskih sinonimov za (o)goljufati, (pre)varati.

The article treats the etymology of the verb (o)pchariti and quotes 83 Slovene synonyms for (o)goljufati, (pre)varati (deceive).

V zadnjih desetih letih, ko se ob vsakodnevnem leksikografskem delu intenzivno ukvarjam z leksikološkimi, imenoslovnimi ter frazeološkimi raziskavami, sem se pogosto srečeval z izrazi in frazeologemi s področja človeških medsebojnih odnosov. Nekatero izmed njih sem že obdelal in objavil, še več pa jih pripravljam za tisk¹. Med njimi sta tudi glagola pehariti ‘goljufati, varati’ in opehariti ‘ogoljufati, prevarati’². Spadata pa v precej številno skupino glagolov, ki označujejo negativno, temno stran medčloveških odnosov. V svojem prispevku bom na osnovi razpoložljivih podatkov razložil izvor glagolov pehariti in opehariti. Obenem bom predstavil vrsto sinonimnih izrazov, ki jih razlagamo z glagoli (o)goljufati, (pre)varati, ukaniti, (na)lagati, zmotiti se.³

Slovenska glagola opeháriti ‘ogoljufati, prevarati’ in peháriti ‘goljufati, varati’ spadata torej v precej številno skupino glagolov, ki označujejo negativno stran medčloveških odnosov. Že navedene pomene glagolov opehariti in pehariti ponazarjam še z nekaj zgledi: In ko sem izračunal, kako jih je pri zaslužku opeharil Hertaler, potem pa še Ozim, ni bilo nikogar več, ki bi položil roko name (A. Ingolič, Pradedje, 1975, str. 135). Čeprav so vremenarji napovedovali poslabšanje vremena, jih je svetlo sonce opeharilo, tako da je gorenjska smučišča obiskalo na tisoče smučarjev in uživalo v smuki, kakršne letos še ni bilo (Delo, 15. 2. 1971, str. 4). Mimo tega je vse naše pravičnike predsednik prej ali slej tako ali drugače opeharil, toda ko bi jim bil dal najmanjšo priložnost, bi bili oni prav tako opeharili njega (M. Mihelič, April, 1959, str. 144). Tako me je opeharil za eno jare, ker nisem hotel sitnosti delati, ko smo v Loki pismo delali (I. Tavčar, Cvetje v jeseni,

LZ 1917, str. 419). Stari Mlakar prigovarja sinu: 'Saj se opehari mož, ki vzame žensko, o kateri nihče ne ve nič slabega, kaj šele, če je toliko znano ...' (Malograjski, Pisana mati, Slov. večernice, 1909, str. 36). Najrajši bi hodil peš, zakaj hitrica me je tokrat opeharjala za doživetja, najrajši bi se ustavil ob slednjem človeku in ga ovohaval, kot plemenita žival ovohava plemenito žival (J. Brejc /Javoršek/, Okus sveta, 1961, str. 14). Zakaj mogočen slepar je videz, in prav kadar misliš, da je reč, ki se z njo baviš, vredna največje pažnje, te najhuje pehari (Sovre, Dnevnik cesarja Marka Aurelija, 1934, str. 48). ... ko bi mislil, da so sami goljufi, tatovi, lažnjivci, da drug družega pehari, kar je ljudi na svetu: na te bom imel zmerom vero (J. Jurčič, Deseti brat, 1866, str. 127).

Glagol opeháríti potrjujeta tvorjenki opeharjenec 'kdor je opeharjen', npr. Duh je vedno opeharjenec srca (B. Rudolf, Dialogi 1969, str. 603) in opeharjenost, npr. Res - spet je bil ogoljufan. S sleherno mislijo, ki se je vnetopirila skozi njegovo samotnost, je bila grenkoba zaradi opeharjenosti globlja in temnejša (I. Ribič, Sin, 1958, str. 77).

Pri iskanju izvora glagolov peháríti oziroma opeháríti nam samó poznavanje zdajšnjega stanja ne zadostuje. Potemtakem ju moramo iskati v starejših slovarjih. M. Pleteršnik⁴ je pri obeh glagolih zelo skop s podatki. Tako pri peháríti omenja Janežiča in Jurčiča, pri opeháríti pa nikogar⁵. M. Cigale⁶ pa pod geslom Einschustern navaja zadegati, zgubiti, škodo imeti, er hat eingeschustert, nach V. (tj. po Vodniku) er schiel iz, prišel je na zadnjo zarezo; ... Očitno torej Pleteršnik ni imel vseh, zlasti pa ne dovoljših podatkov o obravnavanih glagolih.

Prav podatek iz Hipolitovega rokopisnega slovarja⁷ je npr. zelo važen pri iskanju izvora glagolov pehariti in opehariti: Vxoro, weib nemmen shéno vsfėti, se ofheniti, se opehariti, shéno porozhiti, Jarozhiti. Po Hipolitu torej se opehariti pomeni 'oženiti, poročiti se'. Glede na današnji pomen glagola opehariti je razlika vsekakor velika, na videz nepojasnljiva. Vemo pa, da videz pogosto vara!

Dejstvo, da je pri ženitvi marsikdo ogoljufan, dokazuje Anton Debeljak v Loškopotoškem slovarju (rkp.): ožénit = opehariti (Gorenjka je moža dobila na pehar: na trebuh si je pehar pripasovala, da je hlinila nosečnost), ociganiti. To goljufanje s peharjem potrjujejo tudi še danes ustna pričevanja⁸.

To, lahko bi rekli kar nekoliko specializirano goljufanje pri stopanju v zakon, ki je imelo ali še ima v vseh civilizacijah prav do danes značaj posebne kupčije⁹, pri kateri vsaka od strank poskuša doseči svoje, pa ima tudi svojo bolj splošno, po izvoru verjetno prvotno različico. V Slovarju slovenskega jezika (str. 272 in 259) jo takole nakaže J. Glonar: pehariti: goljufati (pri kockanju, ker so se kocke mešale v peharju) in opehariti: ogoljufati (prvotno pri kockah, ki so se mešale v posebnem peharju); opehariti koga s čim, za kaj, pri čem. Goljufanje pri kockanju ali kartah pa je vsem znan pojav.

Izvor glagolov peháriti 'goljufati, varati' in opeháriti 'ogoljufati, prevarati' je s tem pojasnjen: (o)goljufati s peharjem, s pomočjo peharja, v peharju. Torej glagolski izraz s pomenskim jedrom v besedi pehar, ki označuje način, sredstvo glagolskega dejanja. V nadaljnjem razvoju glagolskega izraza pomensko jedro pehar prevzame pomen tega izraza in se pri tem spremeni v glagol pehariti, ki ima tudi dovršni par opehariti. S tem sta se izgubila prvotna način ali sredstvo goljufanja, varanja, vendar pa ju signalizira podstava izsamostalniškega glagola. Takih in podobnih transformacij je v slovenskem jeziku še več, a jih ni vedno lahko odkriti.¹⁰

Da je opisano 'goljufanje s peharjem' pri nas že dolgo znano, dokazuje Hipolitov glagol se opehariti v pomenu 'poročiti se'. Očitno je tudi, da je bilo v določenih predelih slovenskega ozemlja pri ženitvi to goljufanje precej v veljavi in da še celo danes ni neznan. Dokaz za to je tudi narečni pomenski razvoj glagola oženiti = opehariti, ociganiti.¹¹ Pri opisovanem goljufanju je zanimivo tudi to, da so kljub neenakopravnosti skozi dolga stoletja ali pa ravno zato prav ženske pobudnice, izvajalke tega goljufanja, varanja, moški pa njihove žrtve.

Penar je sploh že kar usodna posoda za »močnejši« spol. O tem nas dodatno prepričuje rek: Ako se fant ne oženi, pravijo, da pehar nosi¹².

Po vsem povedanem bi bilo treba razložiti tudi izraz pehar. Po SSKJ je pehar 'navadno okrogla posoda, pletena iz slame', npr. pletti peharje; dati testo v pehar / nabrati pehar hrušk. Bolj izčrpen je J. Glonar¹³: pehar, nem. (tj. nemško) valjasta, možnarju podobna posoda, navadno iz lesa, v kateri se hrani semenje, suho sadje in enake v gospodinjstvu potrebne reči; - nizek, iz slame pleten košek. M. Pleteršnik¹⁴ pa razlaga pehar takole: 1. der Becher (tj. kozarec, čaša); 2. die stroherne Backschüssel für den Brotteig (tj. slamnata krušna skleda za testo), der Backkorb (tj. krušna košara); 3. der Bienenstrohkorb (tj. slamnata košara za čebele). Po F. Miklošiču navaja M. Pleteršnik tudi etimologijo: starovisokonemško behhar, pehhari, latinsko bicarium.¹⁵

Z izrazom pehar poimenujemo torej dve precej različni posodi - kozarec ali podobno valjasto posodo ter iz slame narejeno nizko okroglo posodo, podobno košarici ali košku. Izraz pehar v prvem pomenu potrjuje tudi tvorjenka pehárník, ki pomeni v prekmurščini in kajkavščini 'točaj'.¹⁶ V takih posodah so nekoč brez dvoma mešali kocke in pri tem goljufali. Drugačen pa je bil pehar, ki so si ga nekatere ženske pripasovale na trebuh. Ta je bil verjetno podoben nizki okrogli slamnati košarici.

Na zadnjo posodo se verjetno nanaša tudi pehar, ki ga nosi fant, kar pomeni, da 'je ostal sam, se ni oženil'. Lahko domnevamo, da si je prizadeval pridobiti kako dekle, a je bil zavrjen. Podobno zavrnitev izražata tudi slovenska pogovorna frazeologema dobiti košarico v pomenu 'biti zavrjen ob ponudbi za ples; biti zavrjen sploh' ter dati komu košarico v pomenu 'zavriniti njegovo ponudbo za

ples; zavriniti ponudbo'. Glede na zadnja frazeologema tudi košarica ne prinaša vedno sreče.¹⁷ Peharju in košarici bi lahko dodali še kakšno posodo, npr. koš in kozarec.¹⁸

S tem končujem pojasnjevanje izvora glagolov pehariti in opehariti ter preham na prikaz vrste njunih sinonimov.¹⁹ Ti sinonimni glagoli in izrazi so:

cehtáríti prellen, M(urko).

cehtati prellen, *betrügen*, M(urko) = ciganiti: me cehta in naganja, da mu dam, Cig.

océhtati betrügen, *prellen*, Cig., M. (Vse po Pleteršniku.)

cigáníti ekspr. *goljufati*, *varati*: pri kruhu in vinu je ciganil ljudi.²⁰

ocigáníti ekspr. *ogoljufati*, *prevarati*: prekupčevalci so ga ociganili.

precigáníti ekspr. *ogoljufati*, *prevarati*: grdo so ga preciganili pri kupčiji; ne daj se preciganiti.

fárbati nižje pog. *goljufati*, *lagati*: njo lahko farbaš, mene pa ne boš.²¹

nařárbati nižje pog. *nalagati*, *prevarati*: nikar ne misli, da me boš nafarbal.

goljufičíti ekspr. *goljufati*: *goljufiči*, kjer more.

léd ekspr. *speljati* koga na led 'prevarati, ukaniti ga'.

límanica ekspr. *dobíti*, *ujeti*, *zvbati* koga na limanice 'prevarati, ukaniti ga'; ekspr. *iti* (komu), *sesti* na limanice 'dati se prevarati, ukaniti'.

motíti nav. ekspr. *varati*, *zavajati*: naslov človeka moti, da pričakuje bogve kaj novega / če me vse ne moti, prizadevanja niso bila brez uspeha.

naapríliti ekspr. *prevarati*, *ukaniti* za prvi april: pošteno si me naaprílil; dati, pustiti se naapríliti.

nabrisati pog., ekspr. *prevarati*, *ukaniti*: ta lopov nas je vse nabrisal.

nalímati pog., ekspr. pa te je spet nalimal 'prevaral, ukanil'.²²

namázati ekspr. *prevarati*, *ukaniti*: še njega je namazal s ponarejenimi mumi-jami; z delnicami te misli namazati.

napáratí nar. *prevarati*, *ukaniti*: Ne boš me, Nace, več naparal za domačijo (I. Zorec).

napetnájstíti ekspr. *prevarati*, *ogoljufati*: pri kupčiji so ga zelo napetnajstili; napetnajstili so ga za precejšnjo vsoto.²³

opetnájstíti ekspr. *ogoljufati*, *prevarati*: pri kupčiji so ga opetnajstili / opetnajstili so jo za delež.

prepetnájstíti ekspr. *ogoljufati*, *prevarati*: poskušali so ga prepetnajstiti; prepetnajstili so ga pri kupčiji; *prepetnájstíti se* nar. *zmotiti se*.²⁴

naplávšati nižje pog. *nalagati*, *prevarati*: naplavšati prijatelja; pošteno jih je naplavšal.²⁵

naplěsti ekspr. znova jih je hotel naplesti 'prevarati, ukaniti'.

nasamáriti nižje pog. prevarati, ukaniti: pazi, da te ne bodo nasamarili.²⁶

nasánkati pog., ekspr. prevarati, ukaniti: pošteno si me nasankal; nasankali so se, ker so mu verjeli.²⁷

nasmóliti se ekspr. prevarati se, zmotiti se: šele nato je spoznal, da se je nasmolil.²⁸

osmolíti se ekspr. prevarati se, zmotiti se: s to kupčijo smo se pošteno osmolili / s tem vajencem se je osmolil.

nasmúkati ekspr. nalagati, prevarati: hotel ga je nasmukati; pošteno jih je nasmukal.

posmúkniti ekspr. vzeti, ukrasti: ... / pri kupčiji so ga grdo posmuknili 'ogoljufali, prevarali'.

nasúkati ekspr. ogoljufati, prevarati: pošteno so te nasukali; nasukali so ga za dediščino.

nategnúti žarg. nalagati, prevarati: že spet ga je nategnil; nikar ne dovoli, da bi te nategnil.

potegnúti žarg. nalagati, prevarati: spet ga je potegnili; ekspr. potegniti koga za nos 'prevarati, ukaniti'.

navíhati zastar. prevarati, ukaniti: spoznal je, da ga je spet navihala.

navíjati ekspr. zvito navijajo svoje gospodarje 'jih goljufajo, varajo'.

navíti ekspr. le pazi, da te spet ne navije 'ogoljufa, prevara'.

navléči ekspr. pošteno so ga navlekli 'prevarali, ukanili'.

nós ekspr. vleči, voditi koga za nos 'varati ga'²⁹; ekspr. povleči koga za nos 'prevarati, ukaniti'.

obrnážití nižje pog. ogoljufati, prevarati: pri kupčiji so ga obrnažili; grdo so ga obrnažili.

obrníti ekspr. hči ga je obrnila za sto dinarjev 'ogoljufala'.

ofrnážití nižje pog. ogoljufati, prevarati: prodajalec ga je hotel ofrnažiti.³⁰

okániti star. prevarati, ukaniti: pri igri si me okanil; hotel ga je okaniti za posestvo.

prekániti knjiž. prevarati, ukaniti: prekanil je stražarja in ušel; spretno prekaniti.

ukaníti se knjiž. prevarati se, zmotiti se: ukanil si se, ni ga tukaj.

okrájati ekspr. goljufati, varati: pri kartanju je okrajal tovariše.

okrásti ekspr. ogoljufati, prevarati: okradel ga je za najemnino / takratno generacijo so okradli za mnoge sanje.

orepkáti nar. ogoljufati, prevarati: pri kupčiji ga je orepkal za nekaj tisočakov.

oslepáríti ekspr. ogoljufati, prevarati: pazi, da te ne bo osleparil / oslepariti koga za dobiček, pri kupčiji / ta fant te bo osleparil, kakor je že marsikatero deklet.

preslepáríti ekspr. ogoljufati, prevarati: prepozno so spoznali, da jih je presleparil.

preslepíti ekspr. prevarati, ukaniti: dal se je preslepiti; preslepiti sovražnika; preslepiti koga s prijaznimi besedami / to govorjenje je tudi njega preslepilo.³¹

slepáríti ekspr. goljufati, varati: pri prodajanju je sleparil ljudi; lagati in slepariti / dolgo je sleparila moža.

osmodíti ekspr. pri kupčiji ga je osmodil za precejšnjo vsoto 'ogoljufal, prevaral'.³²

posmodíti se ekspr. zelo se je posmodila o njem 'prevarala, zmotila'.

pást ekspr. dobiti, ujeti, zvbíti koga v past 'prevarati, ukaniti ga'; ekspr. iti, pasti (komu) v past 'dati se prevarati, ukaniti'.

plahtáti pog. goljufati, varati: plahtati lahkoverne ljudi / plahtala je sosede, da še vedno žaluje za možem.

naplahtáti pog. nalagati, prevarati: naplahtati koga; ekspr. včeraj so ga grdo naplahtali.

preplahtáti pog. ogoljufati, prevarati: njega je lahko preplahtati / preplahtali so ga, da jim je poceni prodal hišo.

počesáti nar. prav po mešetarsko ga je počesal 'ogoljufal, prevaral'.

pregoljufáti ekspr. ogoljufati, prevarati: premišlja samo, kje bo koga pregoljufal.

prehudíčiti ekspr. prevarati, ukaniti: prehudíčil je zvitega tekmeča / prehudíčil bi samega sebe.

prelísíčiti ekspr. nalagati, prevarati: ni se mu posrečilo, da bi me prelísíčil; prelísíčiti carinike, sovražnika; pren. prelísíčiti usodo.³³

prelísjáčiti ekspr. nalagati, prevarati: hotel me je prelísjáčiti; prelísjáčiti soseda.

prelopútniti zastar. prevarati, ukaniti: tokrat me ne bo prelopútnil; prelopútniti koga s svojo modrostjo.

premámiti knjiž. prevarati, ukaniti: da bi zasledovalce premamili, se je preoblekel.

prešestnájstíti ekspr. ogoljufati, prevarati: hotel nas je prešestnájstíti pri kupčiji.³⁴

pretentáti ekspr. prevarati, ukaniti: pretental je policijske agente, nasprotnika; še samega hudíča bi pretental. // ogoljufati: pretental ga je za veliko vsoto denarja; pretentati koga pri kupčiji.

tentáti ekspr. goljufati: tentati lahkoverne kupce.³⁵

preváriti zastar. prevarati: veliko ljudi je prevaril.

prezvijáčiti ekspr. prevarati, ukaniti: ni se mu posrečilo, da bi ga prezvijačil.³⁶

prinášati nižje pog. davkarijo okrog prinašati 'goljufati, varati'.

prinéstí nižje pog. okrog te je prinesel 'ogoljufal, prevaral'.³⁷

spáriti nar. prevarati, ukaniti: hotel jih je spariti; lepo, pošteno jih je sparil.³⁸

speljáti ekspr. speljati koga na led, v past 'prevarati, ukaniti ga'.

správiti ekspr. spraviti koga na led 'prevarati, ukaniti ga'.

upíhati star. upihati komu kašo 'ukaniti koga; povzročiti, da kdo pride v neprijeten, zapleten položaj'.

upílití ekspr. ogoljufati (pri plačilu): upiliti koga pri kupčiji; upilil ga je za tisočak. *upílití se* žarg. zmotiti se: pri nalogi, računanju se upiliti.

zafřkniti se pog. prevarati se, zmotiti se: prepozno je spoznal, da se je zafrknil.

zajébatí se vulg. prevarati se, zmotiti se: zajebal si se, nikogar ni več tu.

zánka ekspr. ujeti koga v zanko 'prevarati, ukaniti ga'.

zaríbatí se pog. prevarati se, zmotiti se: pri prodaji smo se zaribali.

zvabíti ekspr. zvabiti koga v past 'prevarati, ukaniti ga'.

zvíti ekspr. prevarati, ukaniti: hotel je zviti tega lisjaka; premišljevala je, kako bi ga zvila / še vsakega, ki se ga je lotil, je zvil 'ukanil, premagal'.

zvodíti prevarati, ukaniti: tako me še nihče ni zvodil; knjiž. zvoditi koga za nos 'prevarati ga'.

žéjen ekspr. prepeljati koga žejnega čez vodo '(na lep način) prevarati, ukaniti koga'.³⁹

Iz navedenih izrazov in njihovega števila je mogoče sklepati, da je v slovenščini izražanje negativnih strani medsebojnih človeških odnosov zelo bogato in raznovrstno. To so praviloma stilno označeni izrazi, pogosto tudi sprejeti iz drugih jezikov, kar je nakazano v opombah. V teh sem poskušal v zanimivejših primerih tudi ugotoviti motiv nastanka posameznega izraza. Takšno obdelavo, kot je bila podana za glagola pehariti in opehariti, bi zaslužili tudi nekateri drugi izrazi, vendar pa to ni bil namen tega prispevka. Vsekakor pa nam kombinirana sodobna in zgodovinska analiza posameznih izrazov odkrije včasih kar preseñetljiva dejstva iz zdajšnjosti in preteklosti medčloveških odnosov. Moj prispevek je le majhen korak v tem raziskovanju.

OPOMBE

- ¹ Med že objavljenimi bi tu omenil članke: *Dati komu košarico, dobiti košarico* (Mohorjev koledar 1990, str. 80–83, *Iti rakom žvižgat* (Mohorjev koledar 1991, str. 103–104, *Živeti na koruzi* 'živeti skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze' (Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu 1991, str. 61–64); *April in Štorklja* – ali res prinaša otroke ali samo štorkljá (Glasnik slovenskega etnološkega društva 1990, 30/1–4, str. 80–82 in 74–79) in ter za tisk pripravljena knjiga z naslovom *Živali v prispodobah*.
- ² Glej SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika) III, str. 399: *opchariti* ekspr. 'ogoljufati, prevarati': ta slepar bi me rad opcharil / opchariti za dediščino / čutil je, da so ga opcharili za upanje *opchariti se* redko 'imeti škodo, izgubo': kadar je prodajal, se je vselej opcharil / opcharil se je, ko se je poročil z njo. Str. 557: *pchariti* ekspr. 'goljufati, varati': pri prodajanju je pcharil ljudi / mene ne boš pcharil.
- ³ Ti izrazi so večinoma glagoli, ki imajo lahko poleg navedenih še druge podobne ali drugačne pomene. Zbral sem jih s pomočjo sinonimne kartotke pri SSKJ, v narečjih pa bi jih gotovo odkril še nekaj. Razlage, pomeni in zgledi so vzeti iz SSKJ. Na tem mestu bi bilo seveda umestno navesti pomene razlagalnih glagolov – (o)goljufati, (pre)varati, ukaniti, (na)lagati, zmotiti se, a se bom temu zaradi varčevanja s prostorom odpovedal.
- ⁴ Slovensko-nemški slovar II, str. 19: *pchariti*, arim, vb. impf. betrügen, Jan.; drug družega *pchari*, Jurč.
- ⁵ Slovensko-nemški slovar I, str. 832: *opchariti*, arim, vb. pf. prellen, betrügen; *opchariti* koga za kaj.
- ⁶ Deutsch-slovenisches Wörterbuch I, str. 407.
- ⁷ Dictionarium trilingue I, str. 731.
- ⁸ Etnologinja Marija Stanonik mi je npr. povedala, da je njen oče osebno poznal moža, ki se je poročil »opcharjen«. Da bi bila nesreča še večja, potem žena, ki je »opcharila« tega moža, sploh ni imela otrok. Ko je bila nekoč zelo bolna, je opcharjeni mož že mislil, da se je bo znebil. Vendar je ozdravela in je potem on umrl prej kot žena. Za tako goljufanje s pcharjem je slišala tudi njena sestra Milka Bokal, slavistka, prav tako pa dialektologinja Francka Benedik za škofjeloško področje.
- ⁹ Poroka je bila skoraj prav do dandanes, ponekod pa je še vedno, neke vrste pogodba, dogovor. Ženska je morala prinesiti v zakon poleg zaželeno lepote in pridnih rok tudi doto, moški pa je moral imeti posestvo, premoženje ali zanesljive dohodke. Oboje je bilo poroštvo, da bo zakon uspešen. Poroštvo oziroma predstavo o uspešnem skupnem življenju vsebuje tudi izraz *poroka*.

- ¹⁰ Na enak način so nastali npr. glagoli napetnájstiti, opetnájstiti, prepetnájstiti, prešestnájstiti v pomenu 'ogoljufati, prevarati', tj. prvotno 'ogoljufati, prevarati s pomočjo 15 oziroma 16 prič'. Nedolžnost obdolženega je pri nekdanjem ljudskem sodišču moralo potrditi 15 oziroma 16 prič, ki so bile pogosto podkupljene. Število prič je bilo pri tej goljufiji bistvenega pomena in to dejstvo je bilo motiv za tvorbo omejenih glagolov v pomenu 'ogoljufati, prevarati'. Do skrcenja večbesednih izrazov v enobesedne pa je lahko prišlo tudi z izpadom posameznih sestavin. Tak primer je npr. zašiti koga v pomenu 'aretirati, zapreti', npr. zašili so ga, ker je prodajal prepovedane stvari / zašili so ga za šest mesecev, ter v pogovornem pomenu 'namerno povzročiti neprijetnosti, težave', npr. v svoji užaljenosti je poskusil vse, da ga zašije; ekspr. nekaj tovarišev je sodišče že zašilo 'obsodilo'. Glagol zašiti je v tem primeru nastal iz zveze zašiti koga v vrečo, kar je bila po nekdanji sodni praksi oblika kaznovanja s potapljanjem v vodo. Hujša oblika tega kaznovanja pa je bila kazen z utopitvijo. V zvezi s slednjo je nastal frazeologem iti rakom žvižgat (podrobneje o tem glej v članku, ki je naveden v opombi 1!), ki ima tudi daljšo različico – iti rakom žvižgat in ribam (žabam) gost. Težnjo po skrajševanju kaže npr. frazeologem umiti si roke (kot Pilat) 'ne sprejeti odgovornosti za negativno dejanje, ki ga je kdo storil ne popolnoma prostovoljno'.
- ¹¹ Tak pomen glagola ožcniti je znan še na Dolenjskem in na Bizeljskem. K. Štrekelj (Iz besednega zaklada narodovega, LMS 1892, str. 25–26) tudi navaja glagol ožcniti, npr. kravo, sadje, v pomenu 'dobro, drago prodati ju' (Temljine). Tudi tu gre za ugodno kupčijo, ki je lahko dosežena z goljufijo, prevaro.
- ¹² Zelo podobno usodo zavrnenega fanta ali tudi dekleta izraža pogovorni frazeologem dobiti košarico v pomenu 'biti zavrtnjen ob ponudbi za ples; biti zavrtnjen sploh' ter v obratni smeri pogovorni frazeologem dati komu košarico v pomenu 'zavrniti njegovo ponudbo za ples; zavrniti ponudbo'. Nižje pogovorna različica tega frazeologema je dati komu korbico. Sinonimni frazeologemi pa so še: z loparjem dobiti, dobiti pelin, pelina dati komu ter pri Cigaletu (Deutsch-slovenisches Wörterbuch II, str. 885–886) korpíč dobiti. Enakopomenski frazeologemi so še v srbohrvaščini – dati korpu, dobiti korpu, v češčini – dát košem, dostat košem, v slovaščini – dat' nickomu košom, košík dostat'. Slovenskima frazeologemoma dati komu košarico, dobiti košarico ustrezata nemška jemandem einen Korb geben ter einen Korb bekommen. Nemška izraza razlagajo iz srednjeveških snubitvenih oziroma vasovalskih običajev. (podrobneje o tem glej v opombi 1 navedeni članek!). Glede na povedano so imeli torej poleg peharja v medsebojnih odnosih pomembno vlogo tudi košarica, košček ali celo koš. V španskem jeziku se npr. v ustreznih frazeologemih pojavi buča, ki jo vrže špansko dekle z balkona na nezaželenega vasovalca, snubca, igrajočega na kitaro: dar calabaza(s) 'dati komu košarico', tudi 'vreči pri izpitu' in

llevar(se) calabazas 'dobiti košarico', tudi 'pasti pri izpitu'. Nasprotno pa sta večsah polna košarica in koš pomenila naklonjenost. V zvezi s teritivjo in običaji ob njej omenja npr. N. Kuret (Praznično leto Slovencev III, str. 73) korpič, ki ga domače dekcle z darili pošlje svojemu izbrancu. Ta pa se ji mora oddolžiti s tem, da organizira večerno zabavo po končani teritvi.

- ¹³ Slovar slovenskega jezika, str. 272. Na slamo se nanaša tudi koroški narečni izraz slámnica 'pehar'. Prav tako še slovaško slamičnica, slamenica z enakim pomenom.
- ¹⁴ Slovensko-nemški slovar II, str. 19.
- ¹⁵ Slovensko-nemški slovar, prav tam. Po P. Skoku (Etimologijski rječnik I, str. 133) sta izraza peharъ in paharъ že v starocerkvenoslovanščini.
- ¹⁶ Glej npr. M. Küzmič, Szlovenski silabikár 1780: Poculum Péhár (pehár - kozarec) A8; Pe hár nik (pehárnik - točaj) A3.
- ¹⁷ Glej še opombo 12!
- ¹⁸ Glej frazeologema dati koga v koš 'premagati koga; biti boljši od koga' ter globoko pogledati v kozarec 'opiti se' itd.
- ¹⁹ Prikaz je narejen po sinonimni kartoteki za SSKJ, po SSKJ in gradivu zanj.
- ²⁰ Glagol cigániti z dovršnima različicama ocigániti in precigániti izhaja iz izraza cigàn, ki pomeni 'pripadnik iz Indije priseljenega ljudstva, navadno brez stalnega bivališča' in 'slabš. zvit, lahkomišeln ali malopriden človek'. Prav ta drugi pomen je verjetno pogojeval nastanek omenjenih glagolov. Podobno je iz besede goljuf (sprejete iz italijanskega gaglioffo) nastal glagol goljufati.
- ²¹ Tu bi dodal še nižje pogovorni ekspresivni izraz pojdi se farbat v pomenih 'ne verjamem ti; ne strinjam se s teboj; nočem imeti opravka s teboj'. Glagola fárbati in nafárbati izhajata iz nemškega farben, enako tudi bárvati ter bárva iz nemškega Farbe. Pomeni glagolov fárbati in nafárbati '(o)goljufati, (pre)varati' ter omenjenega frazeologema izhajajo verjetno iz žargona kvartopircev, kjer je barva kart zelo pomembna stvar. V zvezi s tem primerjaj še ekspresivna izraza priti s pravo barvo na plan in pokazati svojo pravo barvo, tj. 'prepričanje, mišljenje, nazor'. Oba izraza lahko seveda tudi zanikamo in se s tem približamo področju negativnih medčloveških odnosov. Ustrezne izraze z enakimi ali podobnimi pomeni najdemo npr. tudi v nemščini in srbohrvaščini.
- ²² Glagolu nalímati v tem pomenu ustreza že omenjeni frazeologem dobiti, ujeti, zva-bití koga na limanice ter izraz iti (komu), sestí na limanice 'dati se prevarati, ukaniti'. Sicer pa so to prvotno lovski izrazi, ki se uporabljajo v prenesenih pomenih.
- ²³ Glagoli napetnájstíti, opetnájstíti, prepctnájstíti očitno izhajajo iz števniká petnájst, natančneje iz zveze ogoljufati, prevarati s pomočjo 15 prič. Tako pri geslu petnájst razlaga glagola napctnájstíti in prepctnájstíti J. Glonar (Slovar slovenskega

- jezika, str. 274): goljufati, krivico storiti komu (v starih ljudskih sodiščih je bilo petajst mož: župan in 14 sodinov). Podobno glagol *prešestnajstiti* v enakem pomenu razlaga dr. Žontar (Mladika 1940, str. 136): *prešestnajstiti koga*: standardni sodni postopek, ko je obtoženec privedel 16 prič pred sodišče, ki so prisegli, da je on nedolžen. Glej še opombo 10!
- ²⁴ J. Kenda navaja *prepetnajstiti se* = *zmotiti se* za Sv. Lucijo na Tolminskem, v tem pomenu pa tudi J. Glonar (Slovar slovenskega jezika, str. 311).
- ²⁵ Glagol *naplávšati* je dovršnik glagola *plávšati* nižje pog. 'dvoriti, osvajati, ljubimkati' ki izhaja iz nemškega *plauschen* 'kramljati; klepetati'.
- ²⁶ Glagol *nasamáríti* izhaja verjetno iz srbohrvaščine, kjer *samariti* ter *na(o-, pre-, ra/z/-)samariti* pomenijo: 1. sedlati, osedlati in 2. (pejorativna metafora – tako P. Skok, Etimologijski rječnik III, str. 199) '(u)kaniti, (pre)varati'. Po P. Skoku je izraz *samar* balkanska beseda grškega izvora. V Gribljah v Beli krajini je poleg glagola *nasamariti* v enakem pomenu še različica *nasamanjérati* (LMS 1893, str. 22). Enako tudi glagol *namagáriti* 'opchariti' (prav tam, str. 21). V osnovi zadnjega glagola je srbohrvaška beseda *magarac* 'osel', torej 'imeti za osla' – 'opchariti'.
- ²⁷ Navedeni pomen glagola *nasánkati* izhaja iz pomena 'postati deležen česa neprijetnega, neugodnega'. Tak pomen ima tudi glagol *nadfsati*. Oba pomena glagola pa temeljita na predstavi 'biti, znajti se na spolzkih, zdrsljivih tleh'. Glede tega primerjaj še frazeologem *speljati koga na led*.
- ²⁸ Glagola *nasmolíti se* in *osmolíti se* sta besedotvorno in pomensko povezana z izrazom *smola* ter frazeologem *smola se drži koga* in ima *smolo* v pomenih 'vse se mu ponesreči', 'večkrat doživi kaj neugodnega' ter pregovorom *Kdor za smolo prime, se osmoli*.
- ²⁹ Frazeologem *voditi, vleči za nos koga* izhaja iz dejstva, da so nekoč v Evropi zaradi lažjega krotjenja medvede, bike ali konje, osle vodili na vrvi z obročem v nosnicah le-teh. Na enak način so svoje ujetnike vodili stari Asirci (glej N. M. Šanskij, V. I. Zimin, A. V. Filippov, *Opyt etimologičeskogo slovarja ruskoj frazeologii*, str. 29!).
- ³⁰ Izvor glagolov *obrnáziti* in *ofrnáziti* ni jasen. Morda sta nastala po medsebojnem vplivanju glagolov *obrníti* (glej seznam!) in *obnáziti* v pomenu 'do nagega sleči, razgaliti' ter 'povzročiti, da kdo obuboža, sprazniti komu mošnjo' (glej Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar I, str. 737!). Dejstvo, da glagolov *obrnáziti* in *ofrnáziti* M. Pleteršnik ne omenja, bi lahko pomenilo, da sta to mlajši tvorbi.
- ³¹ Glagol *preslepíti* je verjetno nastal po predstavi 'narediti, da je kdo slep za kaj, da ne vidi goljufije, prevare'. Podobno še *slepáriti*, *oslepáriti*, *preslepáriti*, pri katerih je možna ali celo bolj verjetna izpeljava iz izraza *slepar*, ki pa prav tako *slepí*, *goljufa*, *vara*.

- ³² Frazeologema z glagoloma osmodíti in posmodíti lahko primerjamo z glagolom opěči se v pomenu pog., ekspr. 'postati deležen česa neprijetnega, neugodnega' ter s frazeologemom opeči si prste pri čem 'doživeti neuspeh'.
- ³³ Glagol prelisčítiti in prelisjáčiti se brez dvoma nanašata na zvito in premeteno lisico ki pomeni tudi ekspr. 'zvit, prebrisan človek, zlasti ženska', ter na prav takšnega lisjaka, ki pomeni ekspr. 'zvit, prebrisan moški'.
- ³⁴ Glej opombo 23!
- ³⁵ Glagol pretentáti izhaja iz glagola tentáti, ki je sprejet iz italijanskega tentare 'potipati, poskusiti, preizkusiti; skušati'. P. Skok (Etimologijski rječnik III, str. 458) pri srbohrvaškem tentati in izpeljankah navaja tudi slovensko (pre)tantati, tantati (Goriško) 'prellen', poljsko tentować. M. Pleteršnik je v svojem izvodu slovarja pripisal: zatentati 'zamotiti' ter zatentati se 'zamotiti se, zamuditi se (Sromlje, Št., ČZN 1914, 169). P. Skok, prav tam, izvaja italijansko tentare iz latinskega temptare, navaja abstraktum tentatio in posamostaljeni mednarodni deležnik atentat, atentator.
- ³⁶ Ta glagol se nanaša na izraz zvijáča, torej prvotno 'prevarati, ukaniti z zvijačo'. Primerjaj še zvijáčiti.
- ³⁷ Izraza prinašati, prinešti okrog koga veljata za kalk po nemškem betrügen, narečno (npr. dolensko) (o)petrígati koga. Zanimivo slovensko sinonimno vrsto pri geslu betrügen navaja M. Cigale (Deutsch-slovenisches Wörterbuch I, str. 242): ogoljufati, goljufati, ukaniti, okaniti, prekaniti, kaniti, ukanjati koga, auch prevariti, speljati, speljevati, ganiti, oslepariti, slepariti, ociganiti, ciganiti, oplesti, opchariti, premotiti, motiti, ...; er betrog mich um zehn Dukaten, ganil, krenil me je za deset cekinov; ... einen um etwas betrügen, po goljufii koga pripraviti ob kaj, ocjaziti, nach Jan. podlesti; ... Zadnji glagol po Cigaletu navaja tudi M. Pleteršnik (Slovensko-nemški slovar II, str. 85) v pomenu 'betrügen, übervorthelen'. Glagol gániti 'ogoljufati' razlaga M. Pleteršnik iz italijanskega ingannare 'betrügen', medtem ko F. Bezljaj (Etimološki slovar I, str. 138) meni, da je treba izhajati iz slovanskega *gabnoti, iz katerega naj bi prek *gabtichen izhajal slovenski narečni izraz gájtichen 'pridobiten'.
- ³⁸ Narečni izraz spáriti se nanaša na pár 'skupina dveh oseb' - torej 'spraviti dva v par, narediti, da sta kot par'. Razvoj v pomen 'prevarati, ukaniti' je torej podoben kot pri narečnem oženiti v enakem pomenu.
- ³⁹ Izraz je znan tudi v srbohrvaščini: prevesti koga žedna preko vode 'spretno ogoljufati, prevarati koga (da to ne občuti), preslepiti, ukaniti'.

Zusammenfassung

SLOWENISCH (O)PEHARITI 'BETRÜGEN, TÄUSCHEN (MIT DEM KORB)'
UND SYNONYME

Der Ursprung des Verbs (o)pehariti (betrügen) wird so erklärt: '(o)goljufati, (pre)varati s peharjem' (betrügen, täuschen mit dem Korb), und zwar bei Heirat und /oder beim Würfelspiel. Die Erklärung stützt sich auf das handschriftliche Wörterbuch des Hippolit (Anfang des 18. Jahrhunderts), auf Glonar (1936), das handschriftliche Mundartenwörterbuch von Debeljak und auf Angaben slowenischer Dialekte.

STARINSKE BESEDE V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Razčlenjene so besede, označene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika kot starinske, in sicer glede na pojavljanje v starejših slovarjih, glede na gradivo in glede na tipološke, besedotvorne ter pomenske značilnosti.

The article treats the words, which are in the Dictionary of the Slovene Language marked as archaic, according to entries in old dictionaries, the sources and their typological, wordformational and semantic characteristics.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) prikazuje eno izmed gibljivosti leksikalnega sistema s časovno-frekvenčnimi kvalifikatorji: starinsko, zastarelo, redko, raba peša, raba narašča. Kvalifikator starinsko sodi s kvalifikatorjem raba peša med tiste časovno-frekvenčne kvalifikatorje, ki označujejo besede, ki so se že umaknile ali se umikajo iz jedrnega dela besedišča slovenskega jezika. Zastarelo tudi sodi v ta tip časovno-frekvenčnih kvalifikatorjev, vendar tako kvalificirane besede po frekventnosti zaostajajo za besedami, označenimi s prej omenjenima kvalifikatorjema. Imele so tudi zelo opazno stilno vrednost.

V Uvodu v SSKJ se kvalifikator starinsko opredeljuje tako: Beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč (v kaki funkciji) splošno rabljena; danes ima arhaično patino (ajd, akoravno).

Zgleda za starinske besede imata v SSKJ tako redakcijo:

ajd m, star. 1. *pogan*: naj bo ajd ali kristjan 2. redko *velikan*: bil je ajd po rasti in moči * etn. ajdje po ljudskem verovanju velikani, ki so živeli pred človeškim rodom

akoravno vez. star. *čprav*: nekaj zna, akoravno dosti ne

Zgornja definicija ima dva kriterija:

- kronološki kriterij,
- kriterij rabe oziroma funkcije.

Drugi del, namreč da ima beseda arhaično patino, dopolnjuje prvega: te besede se danes še rabijo, v glavnem za časovno barvanje besedila ali v čustveno razgibanih jezikovnih situacijah, torej imajo stilno funkcijo.

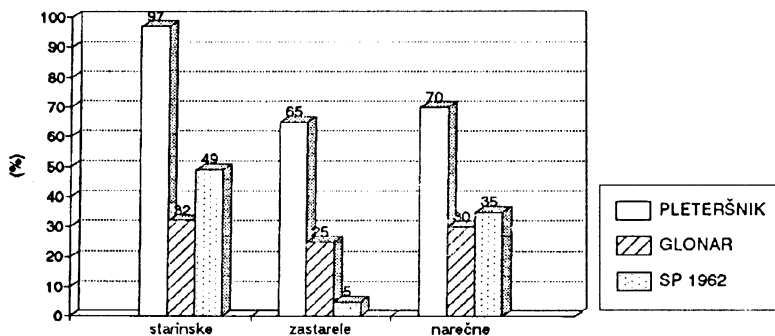
Pred podrobnejšo razčlenbo zgoraj navedenih kriterijev naše opredelitve še nekaj statističnih podatkov: iz SSKJ je bilo izpisanih 300 starinsko kvalificiranih enot. (Pod enoto se šteje beseda, pomen ali zveza.) Iz prve knjige 65, iz druge 73, iz tretje 97, iz četrte 65. Od 300 enot je bilo 192 besed, 67 pomenov in 41 zvez. Število izpisov sledi kvalifikatorju starinsko, kot se pojavlja v knjigah: v prvi je tako kvalificiranih 709 enot, v drugi 861, v tretji 1090, v četrti 983 (za četrto knjigo je podatek po imprimatur izdaji nepreverjen), skupaj 3643 enot. Iz teh podatkov se vidi, da število tako kvalificiranih enot s knjigami narašča.

Frekvenčni odnos med starinskimi besedami v SSKJ, v Pleteršnikovem slovarju, v Glonarjevem slovarju in v Slovenskem pravopisu 1962

Za kronološko opredeljevanje je smiselno ugotavljanje zastopanosti teh besed v Pleteršnikovem slovarju, ki je izšel 1894/95. Nepisano pravilo, da se tako kvalificirajo besede, ki so v Pleteršnikovem slovarju, se statistično potrjuje. Pleteršnikov slovar zajema 291 ali 97% izpisanih enot. V Glonarjevem slovarju (izšel leta 1936) je odstotek manjši: 97 enot ali 32%, v Slovenskem pravopisu (SP) 1962 pa 146 ali 49%.

Če zanemarimo različne koncepte omenjenih slovarjev, lahko vsaj s pridržkom z manjšo zastopanostjo teh besed v slovarjih dokazujemo njihov postopni umik iz jedrnega dela besedišča sodobnega jezika.

Za primerjavo še majhen statistični poskus s kvalifikatorjema zastarelo in narečno. Dvajset (iz prve in iz četrte knjige po 10) zastarelo (na primer cvetoder, domačica, domovinjoljubje, glasovir, pridrug, proročba, prvoboritelj itd.) in dvajset narečno kvalificiranih besed (na primer amažnik, arnica, cmendra, presukanec, prisekljiv, pritlešen) je bilo prav tako primerjanih s Pleteršnikovim in Glonarjevim slovarjem. Rezultati za zastarelo kvalificirane besede: v Pleteršnikovem slovarju je bilo 13 ali 65% zastarelih besed, v Glonarjevem 5 ali 25%, v SP 1962 1 ali 5%. Rezultati za narečno kvalificirane besede: V Pleteršnikovem slovarju jih je bilo 14 ali 70%, v Glonarjevem 6 ali 30%, v SP 1962 7 ali 35%. Primerjaj spodnjo sliko.

Vzorec za omenjena kvalifikatorja je majhen, vendar je mogoče sklepati: Glede na Pleteršnikov slovar je 97% možnost, da se beseda, ki je bila oziroma naj bi bila v SSKJ kvalificirana starinsko, pojavi v njem; verjetnost narečnih in zastarelo kvalificiranih besed je manjša, a še vedno precejšna (narečno 70%, zastarelo 65%). Glonarjev slovar pri sprejemanju teh besed ni pretiraval. Možnost za starinski kvalifikator je 32%, za narečno 30%, za zastarelo 25%. Primerjava s SP 1962 je pokazala, da v njem skoraj ni besed, ki bi bile v SSKJ kvalificirane zastarelo. To bi pomenilo, da je njihova raba po izidu Pleteršnikovega slovarja upadla; bolj verjetno pa je, ker rabo potrjuje naše gradivo, da je SP 1962 zavzel do njih puristično stališče. Več je v SP narečnih besed. Skoraj polovična pa je možnost, da besedo, ki je v SSKJ kvalificirana starinsko oziroma naj bi bila, najdemo tudi v SP 1962.

Glonar se je časovne označenosti kot posebne lastnosti besed zavedal in jih označeval s + ali (+). Križec ima pripis zastarelo, križec v oklepaju pa napačno in nepotrebno. V SP 1962 so te besede večkrat označene z *, ° ali imajo →.

Starinske besede glede na gradivo

Pregled gradiva v splošni kartoteki besed v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša je od omenjenih 300 enot zajel 120 besed (iz prve knjige 50, iz druge knjige 32, iz tretje 30, iz četrte 8). Gradivo, ki kaže veliko heterogenost, v glavnem potrjuje v opredelitvi tega kvalifikatorja nekdanjo splošno rabo teh besed, hkrati pa izkazuje več tipov, od katerih nekateri zajemajo tudi besede, ki niso bile splošno rabljene. Splošna raba vključuje sociolingvistični kriterij. To pomeni v določenem času zelo frekventno, uveljavljeno besedo ne glede na njeno stilno vrednost, ki je pri starinskih besedah različna. Opozorjanje na določeno funkcijo v Uvodu SSKJ pri opredeljevanju tega kvalifikatorja gre najbrž na račun besed, ki so v nadaljnjem zajete pod ustreznimi posameznimi točkami, ne pa na pojavljanje določene besede na vseh področjih. Tako se pokaže ta pojasnjevalna pripomba v nasprotju s splošno rabo.

Starinske besede najdemo:

1. pri literarnozgodovinsko uveljavljenih pisateljih:

a) t. i. klasikih: Janez Trdina, Fran Levstik, Valentin Zarnik, Josip Jurčič, Josip Stritar, Fran Erjavec, Janez Mencinger, Matija Valjavec, Janko Kersnik, Ivan Tavčar;

b) pri poznejših pisateljih: Ivan Cankar, Fran Govekar, Fran S. Finžgar, Fran Detela, Izidor Cankar, Janez Jalen, Janko Mlakar, Ivan Pregelj, France Bevk. V primerjavi z zgornjimi pisatelji ti avtorji za rabo starinskih besed niso reprezentativni. Pri njih pogosto nastopajo starinske besede v stilni funkciji;

2. pri manj znanih avtorjih: Anton Novačan, Ivan Zorec, Ivo Šorli, Ignac Koprivec, Ciril Debevec;
3. življenje tem besedam podaljšujejo prevajalci: Oton Župančič, Vladimir Levstik, Anton Sovre, Anton Debeljak, Stanko Leben, Mira Miheličeva, Janko Moder;
4. poleg leposlovja se te besede pojavljajo tudi v nekdanji publicistiki: Ljubljanski zvon (1881–1941), Dom in svet (1888–1944), Slovan (1902–1917), Vrtec (1871–1945), Mladika (1920–1941), Ženski svet (1923–1941), Koledar Mohorjeve družbe (1860–), Dolenjske novice (1885–1919), Kmetovalec (1884–1944);
5. nekaj jih je najti tudi v nekdanjih strokovnih tekstih Aleša Ušeničnika, Karla Oswalda, Zborniku znanstvenih razprav (1921–1950);
6. zanesljiv vir zanje so tudi Slovenske narodne pesmi Karla Štreklja (1895–1923).

Kratka primerjava gradiva pri že omenjenih 20 zastarelo in 20 narečno kvalificiranih besedah ne kaže bistvenih razlik. Na splošno je gradiva manj (najmanj ga je pri narečno kvalificiranih besedah) in je manj heterogeno. Raba zastarelih besed je pri klasikih manj opazna. Pogosto jih zapišeta Josip Jurčič in Janez Trdina, najdemo jih pri Janku Kersniku, Franu Deteli, Franu Govekarju, Ivanu Preglju, Ivanu Zorcu, Cirilu Debevcu, Janezu Gregorinu. Veliko gradiva je iz publicistike, več kot pri kvalifikatorju starinsko (naslovi so isti). Vidnejša je tudi raba prevajalcev (imena so ista).

Bistvena poteza gradiva narečno kvalificiranih besed je pokrajinska omejenost izpisov. Hkrati pa se pojavlja tudi gradivo iz časopisov in prevodov.

Ob vsem tem velja pripomniti, da tukajšnje ugotavljanje kvalifikacije besed temelji le na gradivu, medtem ko pri redigiranju obstajajo še kriteriji vključevanja besed v ožji pomenski sistem, v besedno družino, kriterij izvora, ankete, jezikovni občutek. Izvor besede je še posebno pomemben pri zastarelo kvalificiranih besedah.

Tipi starinskih besed

1. Najobsežnejša je skupina nekdanj splošno rabljenih starinskih besed. Izpričujejo vseh šest virov za gradivo, zlasti pomemben pa je delež gradiva pod točko 1. Danes je taka beseda še živa v prevodih, v narečjih ali pa je rabljena za stilno barvanje leposlovnega besedila. Besede iz te skupine se pojavljajo v Pleteršnikovem in Glonarjevem slovarju in SP 1962. Primeri: begun, bojda, bukve, časen, časih, dekelce, delopust, dobrovoljec, dol (samostalnik), duhoven, duri, jerob, mrtvoud, mrtvoudnost, nemara, neuk, neukost, perilnica v pomenu pralnica, perje v pomenu listje na drevju, pomaganje.

2. Drugo skupino tvorijo knjižne besede; to pomeni, da so se v glavnem pojavljale v pisanih besedilih. Sestavljajo jo tri podskupine:

a) Domače knjižne besede: dasitudi, dosihdob, društvovati, francozovati, ljuba, milosrčje, navje, nesramnica v pomenu vlačuga, oddušek.

b) Iz srbohrvaščine prevzete knjižne besede; v slovenščino so prišle z Janezom Trdino, Josipom Jurčičem, Josipom Stritarjem, časopisjem, prevodi. V Pleteršnikovem slovarju so zajete, v poznejših slovarjih pa le izjemoma. Primeri: čitatelj, dob, igrališče, izdajnik, izdajski, izvinek, izvojevati, nego, obečati, obzor.

c) Tujke: v slovenščini se pojavljajo po izidu Pleteršnikovega slovarja, v glavnem v časopisju; te besede večinoma najdemo v SP 1962. Primeri: agitatoričen, alfabetičen, anatomičen, demoralizovati, eksamen, eksaminirati, fotografičen. Značilno za veliko teh besed je, da je postalo kako obrazilo pri določenem tipu besed neproduktivno in ga je nadomestilo drugo. Zakaj je do tega prišlo, je podobno sociolingvistično vprašanje kakor umik določene besede in pojav nove za isti denotat. Z zamenjavo obrazila te besede učinkujejo nestarinsko: agitatorski, anatomski; abecedni je sicer pogostejši kot alfabetski, ki pa je vseeno sodobnejši kot alfabetičen. Demoralizovati je bil narejen v želji po podomačenju obrazila, vendar je -irati vseeno prevladalo in se utrdilo. Tako samo obrazila delajo te besede starinske.

3. Tretja skupina obsega t. i. ljudske besede; danes bi jim ustrezala skupina pogovornih ali nižje pogovornih besed; to pomeni, da jih je opredeljevala predvsem govornica. Teh besed v glavnem ne najdemo v Pleteršnikovem slovarju. Gradivo zanje se je nabralo iz publicistike in slovenskih narodnih pesmi. Primeri: brihtati, cagovati, cehmošter, čížem, gavtroža, lišp, rajža z besedno družino; devče, drevče, nograd.

Precej besed, ki niso tipično starinske in sodijo v drugi tip, je na meji kvalifikatorja knjižno. Pregled gradiva za prvo knjigo kaže manjše število takih redakcij. Mogoče je tu vzrok za porast tega kvalifikatorja v zadnjih knjigah. Seveda bi za natančnejše ugotavljanje, če s knjigami kvalifikator starinsko postaja »mlajši«, bilo potrebno analizirati še kvalifikatorja knjižno in zastarelo ter izpisati več gradiva za zadnje knjige.

Pri razmejevanju kvalifikatorjev starinsko in knjižno je potrebno poudariti, da se v okviru starinskih besed zadnji ne zapisuje. Knjižno se v SSKJ uporablja le kot kvalifikator sodobnega besedišča.

Za starinske besede je tudi značilno, da se kot rabljene, uveljavljene besede najdlje ohranijo v narečjih. Narečja so namreč tista samostojna funkcionalna zvrst jezika, kjer se zaradi govorne oblike živost jezika zlahka prenaša iz roda v rod. Zato tudi kvalifikator narečno v SSKJ skriva kako starinsko besedo ali pa obratno, tudi starinsko označene besede še lahko žive v narečjih.

Tu se pojavi tudi vprašanje, koliko mora biti beseda odmaknjena od sodobnosti, da jo lahko označujemo za starinsko. Zdi se, da se tipična starinskost izgublja že z rabo v času moderne, vprašljiva pa postane po prvi svetovni vojni.

Nekaj besedotvornih značilnosti starinskih besed

Poseben notranjejezikovni določevalec starinskih besed je sinonimnost. Novejši sinonimi ob starinskih besedah so odraz časovne nevezanosti pojma. Jezik za aktualne pojave poimenovanje rabi, zato poišče novo glasovno podobo. To se zgodi po nezavednih jezikovnih pravilih, ki jim včasih botrujejo tudi družbene spremembe. Sinonimnosti je več vrst. Sinonima lahko veže isti koren, v opoziciji pa sta si z obraziloma, od katerih ima eno starinski prizvok. Primeri: alfabetičen : alfabetiski; anatomičen : anatomski; demoralizovati : demoralizirati; častihlepnik : častihlepnež; človečji : človeški; domotožnost : domotožje; izdelovatelj : izdelovalec.

Sem bi šli tudi primeri: oblastvo : oblast, obrtnija : obrt; obrtnost : obrt; primerljaj : primer in obratno begun : begunec; obzor : obzorje pa tudi bramba : obramba.

Drugo skupino tvorijo sinonimni pari, ki jih ne družijo isti koren, ampak ima beseda s starinsko pripono sinonim iz druge besedne družine: bogotajec : brezbožnik; čitatelj : bralec; kontrapeza : vzvod; prežun : izvidnik; prosjak : berač.

Starinski so tudi pari glagolov, ki so si v opoziciji s prostim morfemom se oziroma si: izmislil je nekaj novega : izmislil si je nekaj novega; svetilka se niha : svetilka niha.

Starinsko kvalificirane so tudi posamezne rekijske zveze s predlogi: preobleči se za moškega : preobleči se v moškega; norčevati se z njim : norčevati se iz njega; o dežju : ob dežju.

Starinske besede s pomenskega stališča

Kvalifikator starinsko se pojavlja pri vseh besednih vrstah: samostalniku, pridevniku, števniku, zaimku, glagolu, prislovu, medmetu, predlogu, vezniku.¹

Starinske besede označujejo:

- nekdanje duhovno-kulturno življenje: družbenik: *član, zlasti Mohorjeve družbe*; duhovo: *binško*; duhoven: *duhovnik*; češčenasimarija: *molitev z začetkom: Zdrava Marija*; jutrovo: *Bližnji vzhod, Srednji vzhod*; laški: *italijanski*; pripoved: *pripoved*;
- nekdanjo materialno kulturo: bukve: *knjiga*; burovž: *zvonec, ki ga nosi žival vodnica*; binokel: *dalnogled za dve očesi*; čavelj: *žebelj, navadno grobe oblike*; ječmenjak: *ječmenov kruh*; prtati: *nalagati na hrbet*; prtenina: *platno*;

- družbene odnose: barant: *kupčija, kupčevanje*; begun: *begunec*; blagovoliti: *spoštljivo, milostno, dobrohotno kaj storiti*; brambovec: *branitelj, branilec*; deležnik: *kdor ima delež*; dobrovoljec: *prostovoljec*; igrc: *godec, muzikant*; jerob: *varuh, skrbnik*; merjevec: *geometer, zemljemerec*; novičar: *posredovalec novic*; preživek: *sredstva za življenje, zlasti hrana*;

- obče pojme, ki so vezani na naravo: dob: *hrast*; dol: *dolina*; il: *ilovica*; jablan: *jablana*; jela: *jelka*; kuščarica: *kuščar*;

- druge splošne obče pojme: brašno: *hrana za na pot*; primerljaj: *dogodek, pripetljaj*; leža: *ležanje*; martra: *trpljenje, bolečina*.

Veliko je starinskih zvez: božja dekla: *smrt*; bridka martra: *križ s podobo Kristusa*; francoska bolezen: *sifilis*; govori, kakor bi iz bukev bral: *gladko, učeno*; jedel je kot mlatič: *z velikim tekom*; kar stori, mu prerečejo: *negativno ocenijo*; knjigo na svetlo dati: *izdati, objaviti*; laško olje: *dobro, rafinirano jedilno olje, zlasti olivno*; prositi za božji dar: *za miloščino*.

Gledano s pomenskega stališča je ena od značilnosti besed, ki so v osnovnem pomenu kvalificirane starinsko, njihova metaforična raba. Vsaj v omejenem obsegu se ta uporablja tudi v današnjih tekstih:

jerobstvo 1. star. *varuštvo, skrbništvo*: sprejeti jerobstvo 2. ekspr., navadno s prilaskom *samovoljno nadzorstvo*: znanost se upira državnemu jerobstvu; drama je protest proti vsakemu duševnemu jerobstvu

istorija 1. star. *zgodba, povest*: poslušati, pripovedovati istorije // nav. mn. *neresnična pripoved, izmišljotina*: o njem krožijo čudne istorije 2. ekspr. *neprijeten dogodek, afera*: pazi, da se še ti ne zapleteš v to istorijo / tam imajo spet neko umazano istorijo.

V prvotnem pomenu pa so se ohranile nekatere starinske besede v terminologiji. Med njimi je zlasti v etnografski in zgodovinski terminologiji veliko besed za pojme, ki so že stvar preteklosti. Jezik za pojav, ki ni več aktualen, ne išče novih izrazov. Tu pride do izraza kulturnozgodovinska vrednost teh terminologij. Če takih besed ne zajamejo le-te ali pa kak narečni ali zgodovinski slovar, dokončno izginejo iz človeške zavesti.

Primeri:

čelešnik ... * etn. stojalo za goreče trske

kolovrat ... * etn. lesena ali kovinska priprava za zategovanje vrvi pri povezovanju s senom naloženega voza

ajd m, ... * etn. ajdje po ljudskem verovanju velikani, ki so živeli pred človeškim rodом

čevelj ... * zgod. španski čevelj srednjeveška mučilna naprava za stiskanje noge

dobrovoljec ... * zgod. solunski dobrovoljci jugoslovanski prostovoljci, ki so se borili leta 1916 na solunski fronti

dob ... * bot. hrast s kratkopecjatimi listi in pecjatimi plodovi, *Quercus robur*

dol ... * fiz. valovni dol točka v valu, v kateri je odmik navzdol največji; geogr. dol manjša, navadno stranska dolina

OPOMBA

¹ Ker ima SSKJ tradicionalno delitev besednih vrst, jih enako obravnava tudi ta članek.

VIRI IN LITERATURA

Anton Breznik: Kako besede izgubljam, str. 75–81. V: Anton Breznik: Življenje besed, Maribor 1967.

Joža Glonar: Slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1936.

Ivana Kozlevčar: Zastar., star., raba peša. Povzetki referatov. Tipkopis v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša.

Maks Pleteršnik: Slovensko–nemški slovar, 1894–1895. Reproducirani ponatis. Ljubljana 1974.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. I–IV, Ljubljana 1970–1985.

Slovenski pravopis, Ljubljana 1962.

Zusammenfassung

VERALTETE WÖRTER

IM WÖRTERBUCH DER SLOWENISCHEN SCHRIFTSPRACHE

Der Artikel konkretisiert die in der Einleitung in die SSKJ zitierte Definition des Qualifikators *starinsko* (veraltet). Die chronologische Bestimmung erfolgt hinsichtlich der Anführung solcher Wörter in den Wörterbüchern von Pleteršnik und Glonar sowie SP 1962. Das Material ist in Gruppen eingeteilt, denen drei Typen veralteter Wörter entstammen. Obwohl die Anzahl der ausgeschriebenen Einheiten im Vergleich mit der Gesamtzahl dieses Qualifikators gering ist, zeigen sich zumindest in groben Zügen ähnliche Arteigenschaften veralteten Wortschatzes, wie sie für die moderne Sprache gelten. Als typisch veraltet erweist sich ein Wort, das in allen Arten der damaligen Sprache lebendig war. Veraltete Wörter bilden somit eine selbständige, der modernen Sprache zeitlich entrückte Kategorie.

ZASNOVA NOVEGA ODZADNJEGA SLOVARJA SLOVENSKEGA JEZIKA

Članek predstavlja zasnovo novega odzadnjega slovarja slovenskega jezika, ki bo temeljil na Slovarju slovenskega knjižnega jezika 1–5.

The article represents the conception of new reverse dictionary of Slovene, that will be based on the *Dictionary of Standard Slovene* 1–5.

1 Odzadnji slovar slovenskega jezika (OS), urejen po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* 1–5 (SSKJ), bo predvidoma četrto delo te vrste, ki bo obravnavalo slovenski jezik. Najprej je namreč nastal tipkopisni Odzadnji slovar slovenskega jezika, ki so ga leta 1971 izdelali v delavnici Československe akademie věd v Brnu po Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* in ki obsega v treh zvezkih na 1127 straneh nad 100.000 iztočnic; njegova odlika je, da so besede v stolpcu poravnane po desni. (En izvod tega slovarja se nahaja v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, drugi pa na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.) Drugo delo je prav tako tipkopisni *Odzadnji slovar po Slovenskem pravopisu 1962*, ki ga je pripravila Breda Pogorelec, nosi letnico 1976 in v petih zvezkih na 1451 straneh obsega prav tako nekaj nad 100.000 iztočnic; odlikuje ga oblikoslovna in glasoslovna informacija. (En izvod tega slovarja hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU v Ljubljani.) Tretje tovrstno delo (in prvo objavljeno) je *Rückläufiges Wörterbuch des Slowenischen* Elfriede Mader, ki je izšel leta 1981 v Celovcu (Mader 1981). Narejen je po *Slovensko-nemškem slovarju* Franceta Tomšiča (in sicer po izdaji, ki jo Državna založba Slovenije ponatiskuje od leta 1966 dalje) in na 244 straneh vsebuje 36.577 iztočnic. V tem odzadnjem slovarju so besede samo označene z naglasi, besede v stolpcu pa so poravnane po levi namesto po desni, kot je običajno pri odzadnjih slovarjih. Ob izpuščenih iztočnicah (iz Tomšičevega slovarja nista prepisani strani 60 in 61, torej besede od *čaj* do *čebela*) se ponša tudi z rahlo ponesrečenimi osnovnimi statističnimi preglednicami (o tem

Weiss 1989). – V tipkopisu je ostalo pet seznamov odzadnje razvrščenih besed k alfabetarijem za posamezne knjige SSKJ-ja, ki so (v letih 1966, 1970, 1975, 1977 in 1982) nastali v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU in so služili pri izdelavi SSKJ-ja.

Dobro izdelan OS bo pomembna in koristna pridobitev za slovenistiko (predvsem pri obravnavi besedotvorja, pa tudi drugih ravnin slovenskega jezika) in za slavistiko nasploh, za vzgojno-izobraževalno in učno rabo, za matematično ter za statistično in računalniško jezikoslovje itd.

2 Kaj iz SSKJ-ja bo prišlo v OS?

2.1 V OS bodo uvrščene iztočnice in podiztočnice (tudi tiste, ki so prikazane le z besednovrstno oznako) iz SSKJ-ja z vsemi pisnimi in naglasnimi dvojnicami, pri katerih pa bo navedeno, pri kateri iztočnici ali podiztočnici v SSKJ-ju jih je mogoče najti. Z jezikom samega SSKJ-ja iz uvoda k njemu: V OS bo sprejeta glava gesla (s podatkom o tonemskosti vred – ob tem prim. dvojno pojmovanje izraza *glava (gesla)* v paragrafih 26 in 34 uvoda k SSKJ-ju v SSKJ 1), na oblikospreminjevalne in oblikotvorne podatke v zaglavju pa bo le opozorjeno. (Iztočnica iz SSKJ-ja z (vsaj eno) dvojnico bo označena z znamenjem, pri dvojnici k iztočnici pa bo navedeno, h kateri iztočnici spada; tudi podiztočnica iz SSKJ-ja z (vsaj eno) dvojnico bo označena z znamenjem, pri dvojnici k podiztočnici pa bo zapisano, h kateri podiztočnici in h kateri iztočnici (ali dvojnici k iztočnici) sodi. Toliko OS mora biti zaključen sam v sebi, za ostale podatke pa bo treba poseči po SSKJ-ju.) S posebnim znamenjem bodo označene iztočnice in podiztočnice (z dvojnicami vred) iz dodatkov v peti knjigi SSKJ-ja.

Poleg (1.) podatka o naglasu bo OS nudil tudi (2.) besednovrstno oznako, (3.) pri pregibnih besednih vrstah pregibnostni podatek ter opozorilo na morebitne oblikospreminjevalne in oblikotvorne posebnosti, ki jih ni mogoče dobiti iz shem za jakostni naglas in oblikoslovje (SSKJ 1: XXV–L), (4.) morebitni podatek o posebnem izgovoru (ter opozorilo na komentar ob njem) in (5.) pri naglašanih besedah tonemski naglas osnovne oblike (pri pregibnostnem podatku je, če je enak, lahko kar izpuščen). Če bi se pri izdelavi OS-ja pokazalo, da je kateri od podatkov iz SSKJ-ja napačen, bo prepisan nepopravljen.

V OS-ju ne bi bilo pametno posegati po prikazovanju besednovrstnih in oblikoslovnih podatkov s številkami, kar je sicer gospodarno, vendar pa tudi zelo malo povedno. (Tak način je doživel razmah v nemški slovnični delavnici Langenscheidt in je bil uporabljen v nekaterih slovanskih odzadnjih slovarjih; ker bo OS temeljil na SSKJ-ju, bi bilo tlačenje besednovrstnih oznak in oblikoslovnih podatkov v številke pravo prokrustovsko početje, marsičesa pa se na ta način sploh ne bi dalo prikazati.)

2.2 Podiztočnice iz SSKJ-ja bodo povzročile kar nekaj na videz odvečnega podvajanja, saj bo v OS-ju prišlo do vzporednosti npr. med pridevniki na ...*ski* in ustreznimi prislovi na ...*sko*.

Posebno težavo predstavlja besednovrstna določitev nekaterih vrst podiztočnic iz SSKJ-ja, saj je treba upoštevati določbe, za katere so se sestavljavci odločili pred približno četrto stoletja, čeprav je v (slovenističnem) jezikoslovju medtem prišlo do novih spoznanj. Ker je OS posebni dodatek k petim knjigam SSKJ-ja, novosti ne more upoštevati, če hoče z njim tvoriti ustrezno celoto.

Besednovrstno bi bilo treba pravzaprav dati dvojno besednovrstno oznako npr. pri podiztočnici *odbijajoč -a -e* (v geslu *odbijati* iz SSKJ-ja). Iz ponazarjalnega gradiva vidimo, da gre najprej za deležje in potem za deležnik, kar bi v OS-ju dalo dve iztočnici, namreč *odbijajoč prišl.* in *odbijajoč prišl. -a -e*. – Tu se ponuja rešitev, da dobijo vse iztočnice v OS-ju (kot podiztočnice v SSKJ-ju) na ...č *-a -e* pač oznako *prišl.*, povsod pa bi bila tej oznaki za pregibnostnim podatkom dodana še znamenje in oznaka, da je iztočnico v OS-ju mogoče brati tudi kot prislov.

V OS bo uvrščena npr. podiztočnica iz SSKJ-ja *beli -a -o sam.* (v SSKJ-ju pri iztočnici *bel prišl.*); z doslednim nadaljnjim besednovrstnim označevanjem podiztočnica razpade na troje – *beli -ega m*, *bela -e ž* in *belo -ega s*. Rešitev v SSKJ-ju pri samostalnikih, ki so konvertirali iz pridevnikov, je bila večkrat grajana, vendar bi pri nadaljnji delitvi iz tovrstnih podiztočnic v SSKJ-ju iztiskali nekaj, kar v njih eksplicitno ne nastopa. Ob tem se postavlja vrsta težko rešljivih vprašanj: Ali naj bi se spol določal glede na primere v ponazarjalnem gradivu? In kaj storiti, če iz ponazarjalnega gradiva ni jasno razvidno, ali gre za moški ali srednji spol? Obstajajo tudi primeri, v katerih iz pridevnika konvertirani samostalniki nastopajo v množinski obliki. Kako ravnati potem? Itd. – Zato se tu zdi najustreznejša rešitev enostaven prepis podiztočnice z oznako *sam. vred.*

Nekatere podiztočnice iz SSKJ-ja besednovrstno niso označene ustrezno današnjemu stanju v jezikoslovju (npr. *brate* pri iztočnici *brat* ali *hudiča* pri iztočnici *hudič*, kjer besednovrstnega podatka sploh ni). V OS-ju pri teh primerih torej besednovrstne oznake pač ne bo, vsi taki primeri pa bodo zbrani še v posebnem seznamu.

Podiztočnica, ki ima v SSKJ-ju le besednovrstno oznako (žargonsko se ji reče malo podgeslo za razliko od t. i. velikega, ki je izpisano), bo prikazana z besednovrstno oznako, in sicer za besednovrstno oznako (in pregibnostnim podatkom) iztočnice, pri kateri se pojavlja.

3 V OS ne bodo uvrščene orientacijske iztočnice iz SSKJ-ja, torej iztočnice s samimi prvimi deli prirednih ali podrednih zloženek (npr. *avstro-*, *avstro...*) in iztočnice s samimi predponami v sestavljenkah (npr. *eks...*); te iztočnice iz

SSKJ-ja bodo odzadnje razvrščene predvidoma ločeno v posebnih seznamih. Zanemarjene bodo tudi vse kazalke (npr. *baklja*), ki pa bodo v OS seveda uvrščene, če se pojavijo kot dvojnice k iztočnici iz SSKJ-ja.

4 Večbesedna iztočnica iz SSKJ-ja bo v OS-ju v celoti obdelana na mestu, kjer bi bila uvrščena kot ena beseda brez razmikov, brana od zadaj proti levi, medtem ko bodo njene nezadnje sestavine kazale na večbesedno iztočnico.

Glagoli s prostim morfemom *se* (ali *si*) bodo kot iztočnice v OS-ju zapisani s prostim morfemom pred nedoločniško obliko (npr. *se bati*), in sicer zato, da bodo glagoli nastopali skupaj z ostalimi (torej s tistimi brez prostega morfema). Ob pregibnostnem podatku bo prosti morphem stal na desni, kot je običajno.

Prosta morfema *se* in *si* bosta v OS-ju kazalki, le da bodo oblike, na katere bo z njima pokazano, zaradi gospodarnejšega zapisa predvidoma razvrščene v stolpcu tekoče, ne vsaka v svoji vrsti.

5 Kako bo sestavljeno geslo v OS-ju?

5.1 V levi polovici stolpca, poravnani po desni, so podatki nanizani od desne proti levi takole:

(1.) polkrepko natisnjena iztočnica ali kazalka (ta kot nezadnja sestavina večbesedne iztočnice v OS-ju – prim. točko 5.1.9);

(2.) (vsaj ena) nezadnja sestavina večbesedne iztočnice oz. prosti morphem pri glagolu;

(3.) desnistično nadpisana številka, prepisana iz SSKJ-ja, pri enakopisnih iztočnicah z enako besednovrstno oznako;

(4.) pri iztočnici iz SSKJ-ja, ki ima (vsaj eno) dvojnico, nadpisano znamenje ^m;

(5.) (a) pri iztočnici iz SSKJ-ja, ki ima (vsaj eno) podiztočnico, nadpisano znamenje ^m; (b) pri (pod)iztočnici iz SSKJ-ja, ki ima vsaj eno dvojnico, nadpisano znamenje ^m; kadar sta znamenji ^m in ^m pisani skupaj, se združujeta v ^m (sicer pa smiselno še v ^m, ^m in ^m);

(6.) (a) pri dvojnici k (pod)iztočnici iz SSKJ-ja nadpisano znamenje ^D; osnovna, tj. nedvojnična (pod)iztočnica je izpisana levo od tega znamenja (med njima, tik ob znamenju, stoji v levo obrnjena puščica, tj. znamenje ←); (b) druga oblika pri parnih glagolih z naglasom v nedoločniku na dveh mestih in v sedanjiku na enem samem (tipa *služiti* – *slúžiti slúžim*), ki je označena z znamenjem ^{D*} ali ^D (glede teh dveh znamenj gl. točko 5.2.2c), levo od nje pa je navedena prva oblika iz tega para; pri glagolih so torej mišljeni kot prave dvojnice tudi tovrstni glagolski naglasni pari v celoti (v SSKJ-ju so od drugih parov ali posameznih oblik ločeni z vejico), ne pa posamezni deli teh parov (glagol *céniti* -*im* ima torej dvojnico *ceníti* in *céniti* -*im*, ki vsebuje par naglasnih oblik, vsak del tega para je

ustrezno, tj. z drugo obliko vred, prikazan na ustreznem mestu, glagol *cvèsti* tudi *cvèsti cvètèm* pa ima dvojnico *cvèsti cvêtem*); kadar je prvi del tega para iztočnica v OS-ju in dvojnica k osnovni iztočnici iz SSKJ-ja, stoji ob njem še opozorilo na osnovno iztočnico iz SSKJ-ja;

(7.) pri podiztočnici iz SSKJ-ja nadpisano znamenje ^P; osnovna iztočnica k podiztočnici iz SSKJ-ja, če je le-ta iztočnica v OS-ju, je izpisana na levi strani tega znamenja v navadnem tisku (med njima je znamenje ←), pri dvojnici k podiztočnici v SSKJ-ju, če je ta dvojnica iztočnica v OS-ju, pa je med iztočnico v OS-ju in osnovno iztočnico v SSKJ-ju navedena še osnovna podiztočnica, natisnjena ležeče (z znamenjem ← na desni);

(8.) prva naglasna oblika glagola, ki ima v nedoločniku naglas na dveh mestih (če je druga oblika iztočnica v OS-ju), in to levo od znamenja ^{D*} ali ^{D'} (gl. točko 5.2.2c); na levi strani tega znamenja stoji še znamenje ←, prva oblika glagola izmed dveh v naglasnem paru pa je, če je dvojnica k iztočnici v SSKJ-ju (kot je razloženo v točki 5.1.6b), natisnjena ležeče; eno od teh dveh znamenj stoji tudi pri prvi obliki od dveh v naglasnem paru, na katero je pokazano od dvojnice k taki iztočnici v SSKJ-ju;

(9.) golo znamenje ←, ki pri nezadnjih sestavinah večbesednih iztočnic kot kazalkah kaže na celotno iztočnico, brano od konca proti levi; ta je na levi natisnjena navadno (z morebitnim podatkom o tem, ali je v SSKJ-ju dvojnica, podiztočnica ali pa prvi del naglasnega para nedoločnikov).

Podiztočnične oblike iz SSKJ-ja, ki jih je naglasno mogoče pripisati več oblikam iztočnice, so pripisane le osnovni iztočnici. (V OS-ju bo npr. pri *béljen* pril. -a -o pokazano na *'belíti*, ne pa tudi na *'bélíti*, seveda pa bo pri naglasni obliki *'belíti* povedano, katero naglasno dvojnico ima kot prva v paru dveh naglasnih oblik. Prav tako bo pri obliki *cvetoč -a -e* pokazano na *cvèsti*, z naglasno dvojnico v nedoločniku, ne pa na *cvèsti* kot naglasno dvojnico k prejšnji obliki; v tem primeru bo (zaradi mogočega izgovora [cve-]) pokazano še na *cvêsti* kot dvojnico k prejšnjemu naglasnemu paru.) Ustrezno dodane so seveda tudi oblike, ki jih je nedvomno mogoče pripisati tudi dvojnici k iztočnici (prim. v SSKJ-ju rešitve pri podiztočnici *bedeč* in njeni dvojnici *bdeč* pri iztočnici *bedeti* in njeni dvojnici *bdeti*).

Zaradi sestave gesel v SSKJ-ju, ki jo OS pač mora upoštevati, je npr. pri deležnikih na -č kot podiztočnicah v SSKJ-ju zanemarjeno kazanje na glagolske oblike *s se*, ki so podiztočnice v SSKJ-ju. Že v SSKJ-ju bi namreč morale biti navedene tudi oblike *belèč se* itd. Tako pri podiztočnici iz SSKJ-ja *belèč -éča -e* ne bo pokazano na *se belíti* (čeprav je v ponazarjalnem gradivu navedena edinole zveza *ravnina z belečimi se vasmí*), temveč samo na *belíti*. Obliki *belíti* in *se*

belítt bosta kot iztočnici v OS-ju navedeni skupaj.

Če bi pri enako pisanih oblikah na levi strani puščice kot oblikah, na katere je pokazano, lahko prišlo do dvoumja, se nadalje določajo z besednovrstno oznako, če to ne bi zadoščalo, pa še s pregibnostnim podatkom. (Dosledno bo navedeno tudi znamenje o morebitnem podgeslu in dvojnici.)

Iz vrste, ki bi se v prvi polovici stolpca morala deliti, se v naslednjo, nekoliko v levo umaknjeno vrsto prenesejo oblike, na katere je pokazano.

5.2 V desni polovici stolpca, poravnani po levi strani, si proti desni sledijo:

(1.) v stisnjem tisku besednovrstni podatek, prepisan iz SSKJ-ja, pri čemer sta oznaki za glagol krajši kot v SSKJ-ju – *d.* pomeni 'dovršni glagol', *nd.* pa 'nedovršni glagol' –, in sicer zato, ker kar nekajkrat nastopata skupaj, v takem primeru pa bi nespremenjeno prepisani zavzeli preveč prostora; če je besednovrstnih podatkov več, so razmerja med njimi prikazana z znamenji za slovnične oznake (+ 'in', / 'tudi', * 'stilno'); besednovrstni podatek je prepisan iz SSKJ-ja, kakršen koli že je, z nujnim (smiselnim) okoljem (pri iztočnici *jo* iz SSKJ-ja npr. *lož. od ora*);

(2.) (a) pregibnostni podatek (pri glagolu z morebitnim prostim morfemom vred) ali (b) v stisnjem tisku podatek o nesklonljivosti; tudi tu so razmerja med več pregibnostnimi podatki (ali med tem in podatkom o nesklonljivosti) prikazana z znamenji za slovnične oznake (gl. točko 5.2.1); (c) pri glagolu, ki ima v nedoločniku naglas na različnih mestih, stoji pred pregibnostnim podatkom druga naglasna oblika (za znamenjem ^{D*} ali ^{D'}, ki v drugem delu vsebuje slovnično oznako 'in' ali 'tudi', nastopajočo med dvojnica);

(3.) polni krožec, nadpisan levostično za pregibnostnim podatkom (*); opozarja na oblikospreminjevalne in oblikotvorne posebnosti, zapisane v zaglavju gesla v SSKJ-ju, in s tem na odstopanja od shem iz uvoda k SSKJ-ju;

(4.) (a) besednovrstna oznaka neizpisane podiztočnice iz SSKJ-ja, tj. take, ki je v SSKJ-ju izkazana samo z besednovrstno oznako, in sicer za znamenjem &; pri pridevniški iztočnici bo oznaki *sam.* za tem znamenjem kar nasploh treba pripisati pregibnostni podatek *-i -a -o/-e*, ki pa ne bo naveden; (b) če se oblika v SSKJ-ju neizpisane podiztočnice razlikuje od ustrezne izpisane podiztočnice, je za znakom & v lomljenih oklepajih navedena drugačna oblika v SSKJ-ju neizpisane podiztočnice; v SSKJ-ju je ob podiztočnici *prepričan -a -o* (k iztočnici *prepričati*) z besednovrstno oznako nakazan, ne pa eksplicitno izpisan prislov, ki nastopa le v ponazarjalnem gradivu (v obliki *prepričano*), zato bo v OS-ju naveden v obliki & (prepričano) *prisl.*; izdeležniški prislov *proséče* bo, ker je kot podiztočnica v SSKJ-ju nakazan samo z besednovrstno oznako *prisl.*, naveden za

znamenjem &, ker pa bo zaradi posebne oblike izpisan, kakršen je v ponazarjalnem gradivu, bo stal v lomljenih oklepajih (ob *prosèč* prid. *-éča -e* bo torej podatek & ⟨*proséče*⟩ prid.); (c) tako bodo rešeni tudi primeri tipa *na skrivnem* sam. pri podiztočnici *skrivno* prid. (k iztočnici iz SSKJ-ja *skriven*); pri deležnikih na *-č* (tj. v OS-ju pri iztočnicah na *...č* prid. *-a -e*, ki so v SSKJ-ju podiztočnice) ne bo opozorjeno na deležje na *-č*, ki se morebiti pojavlja v ponazarjalnem gradivu, saj v njem le redko nastopa enoumno, vedno pa ga je mogoče narediti iz nedoločne oblike pridevnika moškega spola v imenovalniku ednine (ki je v tem primeru prislov);

(5.) posebni izgovor iztočnice, zapisan v oglatih oklepajih; razmerja med izgovornimi dvojnicami so prikazana z znamenji za slovnične oznake (gl. točko 5.2.1); na komentar, ki je v SSKJ-ju zapisan v oglatih oklepajih pred posebnim izgovorom, opozarja krožec, nadpisan v OS-ju za posebnim izgovorom v oglatih oklepajih (gl. točko 5.2.3); pri podiztočnicah iz SSKJ-ja se posebni izgovor prepíše od iztočnice, v nekaterih primerih pa ga bo treba smiselno zapisati posebej (npr. pri podiztočnici iz SSKJ-ja *obolel* [eɔ]);

(6.) tonemski naglas iztočnice in pregibnostnega podatka (če je tonemski naglas zanj v SSKJ-ju zapisan), smiselno prenesen iz SSKJ-ja; tonemski naglas bo – tako kot v SSKJ-ju – naveden v okroglih oklepajih; pri podiztočnicah iz SSKJ-ja bo rekonstruiran iz shem za tonemski naglas v uvodu k SSKJ-ju; tudi tu je s krožcem le nakazano na morebitni komentar, tj. na omejitve glede na različne pomene.

Četudi bi se tonemska naglasa za iztočnico in za samó z besednovrstno oznako nakazano podiztočnico iz SSKJ-ja (in v OS-ju torej za znamenjem & prikazano obliko) razlikovala, bo naveden le tisti, ki se nanaša na iztočnico v OS-ju. Izkazane tudi ne bodo jakostnonaglasne dvojnice, ki so razvidne samo iz uvoda k SSKJ-ju in so navedene le tam (glagolska oblika na *...éč* je npr. v prislovni rabi dvojnica k *...èč*, kot je navedeno v SSKJ 1 v paragrafu 194 uvoda k SSKJ-ju).

Če bi se vrsta v desni polovici stolpca morala deliti, bo naslednja umaknjena nekoliko v desno.

6 V OS-ju morajo biti vsaj tele statistične preglednice: (1.) število iztočnic v OS-ju, in to eno- in večbesednih ter razvrščenih po besednih vrstah, s preštetimi iztočnicami in podiztočnicami iz SSKJ-ja, (2.) dolžine iztočnic (eno- in večbesednih ter po besednih vrstah), (3.) končna sočrkja v iztočnicah, razporejena po pogostnosti, do recimo 10 črk in (4.) morda zaporedje posameznih dvočrkij, in to od konca proti začetku iztočnice.

Že v samem slovarskem delu so lahko sproti navedeni seštevki enakih končnih sočrkij (seveda z ločeno preštetimi naglasnimi variantami) v iztočnicah, tako kot so recimo v odzadnjem slovarju slovaškega jezika (Mistrík 1976). Uporabnik mora

potem sam sešteti pripone ali izločiti sočrkja, ki to niso. Kljub temu pa bodo posebno natančno in še posebej pozorno v levo, tj. proti začetku besede, opazovana in prešteta sočrkja, ki se ujemajo s priponami. (Same pripone so lahko statistično obdelane v besedotvornem slovarju ali slovarju morfemov, kjer bi lahko bil natančno prikazan tudi delež posameznih pripon v besedišču. V statističnem delu OS-ja pa bodo npr. enostavno seštete besede, ki se končujejo na ...ost ali ki jih sestavlja samo to zaporedje črk, npr. *óst, kóst, móst, stárost* in *noróst*.)

V statističnih preglednicah bodo posebej prikazane iztočnice, ki imajo v OS-ju sestavljene besednovrstne oznake (tipa *m & prisl. ali m -a & neskl. pril. & prisl. ali prosèč prisl. -éča -e & (proséče) prisl.*).

Izdelani bodo še nekateri sezname, npr., kot je bilo že povedano, orientacijskih iztočnic iz SSKJ-ja in tudi vseh podiztočnic iz SSKJ-ja brez ustreznih besednovrstnih oznak (npr. *brate, hudiča*), kar bo prikazano tudi statistično.

Statistični podatki v OS-ju morajo biti kar se da izčrpní, pa čeprav bodo primerjalno uporabni šele čez čas, ko bodo objavljena še druga tovrstna dela iz statističnega jezikoslovja in tudi odzadnji slovarji, ki bodo recimo upoštevali lastnoimensko gradivo.

7 OS seveda ne bo v sebi zaključena celota; zasnovan je tako, da se bo treba uporabniku kar najmanj posvetovati s SSKJ-jem, vendar pa tudi tako, da bo to kar se da mogoče pri vseh iztočnicah iz OS-ja.

8 Glavnino dela pri OS-ju do vključno predzadnjih korektur bo mogoče opraviti v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, in to na računalniku atari s programom Steve mag. Primoža Jakopina. V tiskarni bodo iz računalniškega vnosa naredili fotostavek, v inštitutu pa potem še zadnje korekture (v stolpcih in v straneh).

Slovarski del besedila bo stavljen dvostolpčno v knjigi takega formata, kot je SSKJ.

9 S to zasnovo se oddaljujem od tiste, ki je bila objavljena v oceni odzadnjega slovarja Elfriede Mader (Weiss 1989: 193–195), in nekoliko tudi od tiste, ki sem jo 8. novembra 1989 predstavil v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša; ta je tu dopolnjena, kot so v pogovoru po predstavitvi priporočili moji inštitutski sodelavci.

10 Ker se je o vseh neustreznih rešitvah iz tele zasnove mogoče še pogovoriti in dogovoriti, se zahvaljujem za vse pripombe, ki bodo poskušale izboljšati načrtovano delo.

11 Poskusno so bile iz SSKJ (1: 109–127) vnesene besede na *be...*, tule pa so objavljeni odlomki, ki naj nakažejo približno uresničitev navedene zamisli. (Zanemarjene so ustrezne besede, ki se pojavljajo na drugih mestih, npr. *bene* v dvojnici *nota bene* ob osnovni iztočnici *notabene* v SSKJ 3: 159.)

Na kratko naj bodo – za lažje branje – še enkrat pojasnjena nekatera znamenja in oznake s primeri. Podatki v levi polovici stolpca se berejo v levo, v desni polovici pa v desno. Kombinacija **xxx** pomeni iztočnico, xxx (ali xxx) pa obliko, na katero je pokazano.

^[P] – **xxx** ima kot iztočnica (ali dvojnica k njej) iz SSKJ-ja vsaj eno, v OS-ju na tem mestu nenavedeno podiztočnico (v tem primeru *begajóč*):

^[P] **bégati** nd. -am (ê)

^[D] – **xxx** ima kot (pod)iztočnica iz SSKJ-ja vsaj eno, v OS-ju na tem mestu nenavedeno dvojnico (v tem primeru *béba*):

^[D] **bêba** ž -e (é)

←^P – **xxx** je v SSKJ-ju podiztočnica k xxx:

bégati ←^P **begajóč** prid. -a -e (ō ó)

←^D – **xxx** je dvojnica k xxx (tj. k iztočnici ali podiztočnici iz SSKJ-ja):

bêba ←^D **béba** ž -e (é)

^[PD] – **xxx** ima vsaj eno dvojnico (tule nenavedeno *bébast*) in vsaj eno podiztočnico (tule *bêbasto* in *bébasto*) (kar vse se najde v SSKJ-ju):

^[PD] **bébast** prid. -a -o (é)

^[PD] – **xxx** je dvojnica k xxx (tule k navedenemu *bedéti*, ki ima podiztočnico) in ima vsaj eno, v OS-ju na tem mestu nenavedeno podiztočnico (tule konkretno *bdèč*):

^[P] bedéti ←^{[P]D} **bdéti** nd. -ím* (é í)

^[PD] – **xxx** ima (vsaj eno) dvojnico (tule *bdèč*, ki v OS-ju na tem mestu ni navedena – najdemo jo v SSKJ-ju) in je podiztočnica k xxx (tule k *bedéti*, ki ima dvojnico):

^[D] bedéti ←^[D] **bdèč** prid. -éča -e [bəd] (ë é)

^[PD] – **xxx** je dvojnica k xxx (tule k *bdèč*, kar je prva naslednja oblika na levi v ležečem tisku) in podiztočnica k xxx (tule k *bdéti*, ki je druga naslednja oblika na levi – ta dvojnica v OS-ju na tem mestu ni navedena, podatek o tem, k čemu spada, pa je mogoče najti v OS-ju pri iztočnici *bdéti*):

^D bdéti ← *bedèč* ←^[PD] **bdèč** prid. -éča -e (ë é)

^{D*} ali ^{D'} stoji pri glagolu med dvema oblikama, ločenima s slovnično oznako 'in' ali 'tudi' v naglasnem paru (ta pa je v SSKJ-ju od drugih takih parov ali posameznih oblik ločen z vejico); oznaki lahko nastopata tudi v desni polovici stolpca; prva oblika v paru je vsakokrat leva od obeh:

^[P] ¹ belíti	← ^{D*}	¹ béliti	nd. -im (é)
² belíti	← ^{D*}	² béliti	nd. -im (é)
	^[P]	¹ belíti	nd. ^{D*} béliti -im (ī é)
		² belíti	nd. ^{D*} béliti -im (ī é)

^{D*} ali ^{D'} prav tako lahko stoji skrajno levo tudi pred drugo obliko glagola v paru, kadar se le-ta naglašja kot dvojnica k podiztočnici iz SSKJ-ja (med obema je ležeče natisnjena osnovna podiztočnica iz SSKJ-ja), ta dvojnica pa je v OS-ju iztočnica:

	← ^{PD*}	se béliti	nd. -im se (é)
^{D*} ¹ béliti	←	<i>se belíti</i>	

Ti dve vrstici se npr. bereta: *béliti se* je druga od dveh naglasnih glagolskih oblik v paru, in to ob prvi obliki *belíti se*, obe pa sta povezani s slovnično oznako 'in'; poleg tega je podiztočnica k *'béliti*, ki je druga od dveh oblik (povezani sta s slovnično oznako 'in') v naglasnem paru (prvi del para, namreč *'belíti*, je v OS-ju mogoče najti pri iztočnici *'béliti*).

^{PD*} ali ^{PD'} lahko stoji skrajno levo pred prvo od dveh naglasnih oblik glagola v paru, kadar le-ta nastopa kot oblika, na katero kaže iztočnica v OS-ju kot podiztočnica v SSKJ-ju:

^[PD*] ¹ belíti	← ^P	se belíti	nd. ^{D*} béliti se -im se (ī é)
--------------------------------------	----------------	------------------	--

To vrstico je treba razumeti takole: *belíti se* je prva od dveh oblik v paru z naglasno dvojnico *béliti se* (ti sta povezani s slovnično oznako 'in') in podiztočnica k obliki *'belíti*, ki ima kot prva od dveh glagolskih oblik v paru (za slovnično oznako 'in') naglasno dvojnico; ta tule ni navedena, najdemo pa jo v OS-ju pri iztočnici *'belíti* (za znamenjem ^{PD*}).

Istorečja tipa '**xxx** je dvojnica k xxx, ki ima dvojnico' ali '**xxx** je podiztočnica k xxx, ki ima podiztočnico' ne bodo navedena; v teh primerih se na skrajni levi opušča znamenje v oglatih oklepajih (drugi del pojasnila, torej dodatek 'ki ima ...'). Seveda pa je opozorilo na naglasno dvojnico vendarle zapisano, ko je od glagolske dvojnice pokazano na prvega od glagolov z naglasno dvojnico v nedoločniku:

^[PD*] cvèsti	← ^{[P]D}	cvèsti	nd. cvêtem* (é)
-------------------------	-------------------	---------------	-----------------

Glagol *cvěsti* je torej dvojnica (pravzaprav nedoločniški naglasni par) k *cvěsti* (ki ima poleg tega še podiztočnico, namreč *cvetóč -a -e* z izgovorom [cvə-]). Pri tej obliki je mogoče najti drugo obliko iz tega para. Glagol *cvěsti* ima še podiztočnico (namreč *cvetóč -a -e* z izgovorom [cve-]).

Mogoče bo zanimiv še primer malo bolj zapletenega opisa, kjer znamenje ^[DD/] opozarja, da je nedoločnik *cvěsti* v paru z naglasno dvojnico (namreč *cvěsti*), ta par pa ima še dvojnico (namreč *cvěsti*). Obliko *cvetóč* prid. -a -e bi bilo mogoče prikazati dvakrat, pač zaradi tvorjenosti iz dveh različnih glagolskih oblik (in zaradi iz tega izvirajočih različnih izgovorov), bolj ustrezno pa bosta glede na prikaz v SSKJ-ju ti dve obliki prikazani združeni, le da z dvojnimi izgovoroma in z opozorilom na osnovni glagolski obliki, iz katerih sta tvorjeni in na kateri bo pokazano in pri katerih se pojavlja podiztočnica *cvetóč -a -e* enkrat z enim, drugič z drugim izgovorom; če v izgovoru ne bi prihajalo do razlik, bi bilo pokazano le na prvo od več oblik, torej na tisto, ki ima (vsaj eno) dvojnico:

^[DD/] *cvěsti* ←^P **cvetóč** prid. -a -e [cvə--+cve-] (ō ō)
^D *cvěsti* ←,
^[DD/] *cvěsti* ←^P **cvetóč** prid. -a -e [cvə--+cve-] (ō ō)
^D *cvěsti* ←,

Še dva daljša odlomka:

	[...]		
	béc	m	-a (ê)
bêbec	← ^D bébec	m	-bca (ê)
	^[D] bêbec	m	-bca (é)
	bélgijec	m	-jca (é)
	besedoválec	m	-lca [yç] (â)
	bélec	m	-lca [yç*] (ê)
	bedánec	m	-nca (á)
	^[D] bedénc	m	-nca (ê)
bedénc	← ^D bedénc	m	-nca (é)
	bedrénc	m	-nca (ê)
	bernardínc	m	-nca (î)
	benediktínc	m	-nca (î)
	begúnc	m	-nca (û)
	belorépec	m	-pca (ê)
	berbérec	m	-rca (ê)
	belolásec	m	-sca (â)
	^[D] bêtec	m	-tca (ê)
bêtec	← ^D betèc	m	-tcà (ê ä)
	belorítec	m	-tca (î)

	bégavec	m -vca (ĕ)	
	bebljávec	m -vca [bĕb+beb] (â)	
	beljávec	m -vca (â)	
	beloglávec	m -vca (â)	
	béjevec	m -vca (ĕ)	
	belívec	m -vca (î)	
bezgóvec ← ^D	bèzgovec	m -vca [bĕz] (ə)	
^[D]	bezgóvec	m -vca [bĕz] (ō)	
	bêrnsteinovec	m -vca [-štajn-] (é)	
	béžec	m -žca (ĕ)	
	belokóžec	m -žca (ō)	
	belolíc	prid. -a -e (î î)	
	bevskáč	m -a (á)	
	beláč	m -a (á)	
	¹ beráč	m -a (á)	
	² beráč	m -a (á)	
	běč	m -à+-a [bĕč] (ĕ ä, ə)	
^D bděti ← <i>beděč</i> ← ^{PD}	bděč	prid. -ěča -e (ĕ ě)	
^[D]	beděti ← ^{P[D]}	beděč	prid. -ěča -e [bĕd] (ĕ ě)
^[D+]	¹ belíti ← ^P	belěč	prid. -ěča -e (ĕ ě)
	besněti ← ^P	besněč	prid. -ěča -e (ĕ ě)
	bežáti ← ^P	bežěč	prid. -ěča -e (ĕ ě)
	belič	m -íča (î í)	
	betič	m -íča [bĕt] (î í)	
	bedákovič	m -a (á)	
	bégati ← ^P	begajóč	prid. -a -e (ō ó)
^[D]	bévskati ← ^P	bevskajóč	prisl. (ō ó)
	^[D]	belobrád	prid. -a -o (â)
belobrád ← ^D	belobrád	prid. -áda -o (ä á)	
	bénzaldehyd	m -a (ĕ-î)	
	bencinovôd	m -óda (ō ó)	
	belogrúd	prid. -a -o (û ú)	
	bê	medm. (ĕ)	
^[D]	bétvece	s -a [vĕc] (ĕ)	
	berílce	s -a (î)	
	bêdrce	s -a (ĕ)	
	bedrésce	s -a (ĕ)	
bétvece ← ^D	bétevce	s -a [tĕv] (ĕ)	
	bélče	m -ta [vĕč] (ĕ)	
	besedišče	s -a (í)	
	belišče	ž -a (í)	

	bežišče	s -a (í)
^D bdéti ← <i>bedé</i> → ^{PD} bdé		prisl. (ê)
^[D] bedéti → ^{P[D]} bedé		prisl. [bəd] (ê)
	^[D] beige	prid. neskl. [béž] (ê)
	besédje	s -a (ê)
	béganje	s -a (ê)
	bebljánje	s -a [bəb+beb] (â)
	bezljánje	s -a [bəz+bez] (â)
	^[D] bévskanje	s -a (ê)
bévskanje → ^D bévskanje		s -a (ê)
	bévkanje	s -a (ê)
	betoníranje	s -a (î)
	besežíranje	s -a (î)
	beketánje	s -a (â)
	besedovánje	s -a (â)
	bezánje	s -a [bəz] (â)
	bežánje	s -a (â)
	beráčenje	s -a (â)
	besedičenje	s -a (î)
bedênje → ^D bdênje		s -a (é)
	^[D] bedênje	s -a [bəd] (é)
	¹ béljenje	s -a (ê)
	² béljenje	s -a (ê)
	bentênje	s -a (é)
	besedotvórze	s -a (ô)
	bezgóvje	s -a [bəz] (ô)
	békovje	s -a (ê)
	besedoslóvje	s -a (ô)
	Benétke	ž mn. -nétk (ê)
beatles → ^D beatle		m -a [bítl] (î)
	béne	m neskl. (ê)
	belvedère	m -a (ê)
	se	
se belíkati ←, se bérsati ←, se bírsati ←, ^P se beséditi ←		
	bel paése	m bel paésa [-ez-] (ê)
	besežé	m -ja (ê)
	¹ bég	m -a (ê)
	² bég	m -a (ê)
	bêteg	m -éga (ē é)
bezèg → ^D bèzeg		m -zga [bəz] (è)
	^[D] bezèg	m -zgà [bəz] (ë à)
bezèg → ^D bèzeg		m -zga [bəz] (è)

bezèg	← ^D	bèzeg	m	-zga	[bəz]	(è)
		^[D] bezèg	m	-zgà	[bəz]	(è ä)
		belonóg	prid.	-a -o	(ò õ)	
		bémberg	m	-a & neskl. pril.	(è)	
		belúh	m	-a	(û)	
		bedénji	prid.	-a -e	[bəd]	(è)
		belobrdski	prid.	-a -o	(ř)	
		^[D] beatelski	prid.	-a -o	[bítlski]	(î)
		bélgijski	prid.	-a -o	(è)	
		belokránjski	prid.	-a -o	(á)	
		bengálski	prid.	-a -o	(â)	
		bélski	prid.	-a -o	(è)	
		benečánski	prid.	-a -o	(â)	
		bêrgmanski	prid.	-a -o	(è)	
		benéškoslovénski	prid.	-a -o	(è-è)	
		bencínski	prid.	-a -o	(î)	
		bernardínski	prid.	-a -o	(î)	
		berlínski	prid.	-a -o	(î)	
		benediktínski	prid.	-a -o	(î)	
		beduínski	prid.	-a -o	(î)	
		beljakovínski	prid.	-a -o	(î)	
		bekónski	prid.	-a -o	(ò)	
		beuronski	prid.	-a -o	[bôjr-]	(ô)
		betónski	prid.	-a -o	(ò)	
		béntonski	prid.	-a -o	(è)	
		begúnski	prid.	-a -o	(û)	
		beseđnjákarski	prid.	-a -o	(â)	
		betónarski	prid.	-a -o	(ò)	
		bersaljérski	prid.	-a -o	(è)	
		bésemerski	prid.	-a -o	(è)	
		betonérski	prid.	-a -o	(è)	
bêbčevski	← ^D	bébčevski	prid.	-a -o	(è)	
		^[D] bébčevski	prid.	-a -o	(è)	
		belívski	prid.	-a -o	(î)	
		bégovski	prid.	-a -o	(è)	
		belogardístovski	prid.	-a -o	(î)	
		bedáški	prid.	-a -o	(á)	
		beráški	prid.	-a -o	(á)	
beatelski	← ^D	beatleški	prid.	-a -o	[bítlski]	(î)
		benéški	prid.	-a -o	(è)	
		^[D] beatniški	prid.	-a -o	[bít-]	(î)
beatniški	← ^D	bítniški	prid.	-a -o	(î)	

beatniški ← ^D	bítniški	prid. -a -o (î)
	bezníški	prid. -a -o (î)
prid. bél ← ^P	béli	sam. -a -o (ê)
	beribéri	m -ja (ê)
	becáti	nd. -ám [bɛc] (á â)
	bečáti	nd. -ím* (á í)
[^P]	bégati	nd. -am (ê)
	bézgati	nd. -am (ê)
	bezgáti	nd. -ám [bɛz] (á â)
	bebljáti	nd. -ám [bɛb+beb] (á â)
	bezljáti	nd. -ám [bɛz+bez] (á â)
	bernjáti	nd. -ám (á â)
	beckáti	nd. -ám [bɛc] (á â)
	békati	nd. -am (ê ê)
	se belíkati	nd. -am se (î)
	[^{PD}] bévskati	nd. -am (ê)
[^P] bévskati ← ^D	bévskati	nd. -am (ê)
	bévkati	nd. -am/bévčem (ê)
[^P]	beneficirati	d.+nd. -am (î)
	betonirati	nd.+d. -am (î)
	besežirati	nd.+d. -am (î)
[^D]	se bérsati	nd. -am se (ê)
se bérsati ← ^D	se bírsati	nd. -am se (î)
	beketáti	nd. -ám+-éčem (á â, ê)
besedováti ← ^D	besédovati	nd. -ujem (ê)
[^D]	besedováti	nd. -újem (á û)
	bezáti	nd. -ám [bɛz] (á â)
	[^P] bežáti	nd. -ím* (á í)
[^P] bedéti ← ^[PD]	bdéti	nd. -ím* (ê í)
	[^{PD}] bedéti	nd. -ím* [bɛd] (ê í)
	beléti	nd. -ím* (ê í)
	bedáčiti	nd. -im (á â)
	beráčiti	nd. -im (á â)
	besedíčiti	nd. -im (í î)
[^P]	beséditi	nd. -im (ê ê)
beséditi ← ^P	se beséditi	nd. -im (ê ê)
[^P] ¹ belíti ← ^{D*}	¹belíti	nd. -im (ê)
² belíti ← ^{D*}	²belíti	nd. -im (ê)
	[^P] ¹belíti	nd. ^{D*} belíti -im (î ê)
	²belíti	nd. ^{D*} belíti -im (î ê)
	← ^{PD*} se belíti	nd. -im se (ê)
^{D*} ¹ belíti ←	<i>se belíti</i>	

^[D*] ¹ belíti ← ^P se belíti	nd. ^{D*} béliti se -im se (ī ē)
bégniti	d. -em (ê ê)
^[D] bévskniti	d. -em (ê ê)
bévskniti ← ^D bévskniti	d. -em (é ê)
besníti	nd. -ím* (ī í)
^[D] bévsniti	d. -em (ê ê)
bévsniti ← ^D bévsniti	d. -em (é ê)
bentíti	nd. -ím (ī í)
beléžiti	nd. -im (ē ê)
béži	medm. -te (ē)
[...]	
bentál ← ^D béntal	m -a (ê)
^[D] bentál	m -a (â)
bél	m -a (ê)
bél	ž -í [beu] (ê)
^[P] bél	prid. -a -o*-ó [beu] (ê)
bel paése ← bel	
bešamél	m -a (ê)
bétel	m -a & neskl. pril. (ê)
beríl	m -a (ī)
belokríl	prid. -a -o (ī ī)
^[D] bencól	m -a (ô)
bencól ← ^D benzól	m -a (ô)
[...]	

12 V posebnih seznamih bodo odzadnje razvrščene tudi orientacijske iztočnice iz SSKJ-ja; v izpisanem gradivu se pojavljajo tele:

bénzen...	prvi del zloženk (ê)
¹ belo...	prvi del zloženk
² belo...	prvi del zloženk
bénzo...	prvi del zloženk (ê)
bénz...	prvi del zloženk (ê)

Ker so tovrstne iztočnice v SSKJ-ju urejene malce drugače kot ostale, se bo tudi prikaz razmerij med njimi razlikoval od prikaza drugih iztočnic v OS-ju. Orientacijska iztočnica *sedem...* ali *sédem...* in *sedem...* bo torej videti takole:

sedem... ali ^[D] sédem...	prvi del zloženk [dɛm] (ê)
^[D] sedem...	prvi del zloženk [dɛm]
<i>ali</i> <i>sédem...</i> <i>in</i> sedem...	prvi del zloženk [dɛm]

Prva vrsta se bere takole: *sédem* ima (tu nenavedeno) dvojnico in je dvojnica k *sedem...*, povezuje pa ju ali (o njegovi vlogi gl. paragraf 116 uvoda v SSKJ 1).

13 Za poskus še res uboren (in na prvi pogled zaradi premalo primerov pač zelo razkošen) vzorec zamišljene sprotne statistične obdelave iztočnic v OS-ju na *be...* in *...k*. Končna sočrkja, ki lahko nosijo naglas, so za dvopičjem razbita na (v desno umaknjene) nenaglašene in (različno) naglašene variante, vsakič pa so prešteta. Znamenje X v končnih sočrkjih pomeni eno od črk, ki se pojavljajo v iztočnicah do določnejše navedbe naslednjega končnega sočrkja. V sprotni statistiki so upoštevani le podatki, ki izhajajo iz zapisa iztočnice (npr. brez upoštevanja morebitnega posebnega izgovora). (Tako nekako ima tudi Mistrík 1976.)

-k 42

-ak 8:

-ák 7

-âk 1

-Xak 1:

-Xák 1

bedák m -a (á)

-jak 4:

-ják 4

belják m -a (á)

besednják m -a (á)

besnják m -a (á)

bezják m -a (á)

-lak 3:

-lák 2

-lâk 1

^[D] **belodlák** prid. -a -o (â)
 belodlák ←^D **belodlâk** prid. -áka -o (â á)
belák m -a (á)

-ek 15:

-ek 12

-ék 1

-èk 2

-Xek 1

bék m -a (ê)

-ček 11

-aček 2:

-áček 2

bedáček m -čka (á)

beráček m -čka (á)

- eček 2
 -eček 1
 -eček 1
 ^[D] bēček m -čka [bēč] (ē)
 bēček ←^D beček m -čkà [bēč] (ë ä)
- iček 1:
 -iček 1
 betíček m -čka [bet] (î)
- Xček 6:
 -Xček 6
 bélček m -čka [/uč] (ê)
 belínček m -čka (î)
 benjamínček m -čka (î)
 begúnček m -čka (û)
 bégavček m -čka (ë)
 bezgávček m -čka [bəz] (â)
- Xek 1:
 -Xek 1
 bērek m -a (ë)
- tek 2:
 -tek 1
 -tèk 1
 betèk ←^D bētek m -tka [bet] (ë)
 ^[D] betèk m -tkà [bet] (ë ä)
- ik 11:
 -ik 11
 -nik 11:
 -nik 11
 belohláčnik m -a (â)
 belíčnik m -a (î)
 bédnik m -a (ê)
 besédnik m -a (ê)
 bezgálnik m -a [bəzgaɯnik] (â)
 belílnik m -a (î)
 ^[D] beatnik m -a [bít-] (î)
 beatnik ←^D bítnik m -a (î)
 beléžnik m -a (ê)
 betéžnik m -a (ê)
 belokóžnik m -a (ô)
- ok 2:
 -ók 2
 beloók prid. -a -o (ô ô)
 belorók prid. -a -o (ô ô)

-rk 1:

-řk 1

belobřk prid. -a -o (ř̂ ř̂)

-sk 3

-vsk 3

^[D] **bévsk** m -a (ê)**bèvsk** medn. (è)bévsk ←^D **bèvsk** m bèvška (ë ē)

-vk 2

-evk 2:

-évk 1

-èvk 1

^[D] **bévk** m -a (ê)bévk ←^D **bèvk** m bévka (è é)

NAVEDENKE

MADER, Elfriede, 1981, *Rückläufiges Wörterbuch des Slowenischen*, Klagenfurt: Klagenfurter Sprachwissenschaftliche Gesellschaft, 1981 (Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft, Slawistische Reihe 5), (IV) + 244 str.

MISTRÍK, Jozef, 1976, *Retrográdný slovník slovenčiny*, Bratislava: Univerzita Komenského, 1976, 736 str.

WEISS, Peter, 1989, Odzadnji slovar slovenščine Elfriede Mader, *Slava: Debatni list* (Ljubljana) 3 (1988/89), št. 2, str. 186-197.

Zusammenfassung

DIE KONZEPTION DES NEUEN RÜCKLÄUFIGEN WÖRTERBUCHS
DER SLOWENISCHEN SPRACHE

Der Artikel stellt die Konzeption des neuen rückläufigen Wörterbuchs der slowenischen Sprache vor, das sich auf das »Slovar slovenskega knjižnega jezika« 1-5 stützt. Ins rückläufige Wörterbuch werden einige grammatische Bezeichnungen und Kategorien aus den Wörterbuchartikeln im SSKJ übernommen werden, das Material wird aber auch statistisch bearbeitet werden.

REDUKCIJA V ŠKOFJELOŠKEM NAREČJU

Članek obravnava različne tipe samoglasniških redukcij v škofjeloškem narečju.

The article presents different types of vowel reduction in the dialect of Škofja Loka.

Redukcija je v škofjeloščini dosegla eno najmočnejših stopenj med slovenskimi govori. Je močnejša kot v sosednjem gorenjskem narečju. Kjer je le bilo mogoče, je prišlo do popolne onemitve glasu. Kot drugod je najpogostejša v soseščini zvočnikov, v nekaterih priponah in končnicah, podvrženi pa so ji bili nenaglašeni *ě, i, u* in *ə*, ki so se reducirali do \emptyset . Zaradi tega se je močno povečalo število nekaterih soglasniških skupin, ki so se znašle tudi v končnem položaju: *-jc, -kc, -lc, -mc, -nc, -pc, -rc, -cs, -šc, -yc, -ck, -čk, -xk, -jk, -lk, -nk, -pk, -rk, -sk, -šk, -tk, -rtk, -štk, -jčk, -pčk, -rčk, -ščk, -učk, -šč, -px, -šx, -ns, -us*.

Novonastale skupine so lahko ostale nespremenjene, lahko pa je prišlo do različnih asimilacij. Včasih, posebno pogosto pri spregatvi, nastanejo podvojeni (dolgi) soglasniki ali novi zlitniki (*'vi:t, š'šit; ž'ba:la, užiγ'nila, ž'bula*). Nastale so tudi skupine z zlogotvornimi *l, m, n*, ki se realizirajo z zelo kratkim, bolj ali manj izrazitim samoglasniškim elementom pred zvočnikom. To se je največkrat zgodilo v naslednjih tipih glasovnih kombinacij.¹

'V Z I Z \emptyset	→	'V Z ζ	(petelin → pi'te:lŋ)
'V Z I Z I	→	'V Z ζ	(zginili → z'γinl)
'V Z Z I	→	'V Z ζ	(umrli → u'merl)
'V Z Z I N \emptyset	→	'V Z ζ N	(mrlič → 'merč)
'V Z Z I N I	→	'V Z ζ N	(šmarnici, mrvici → š'ma:rŋc, 'meruc)
'V Z Z I N V	→	'V Z ζ N V	(šmarnica, mrvica → š'ma:rŋca, 'meruca)
'V Z I Z N I N \emptyset	→	'V Z ζ N N	(čeveljček → 'či:uļčk)
'V Z Z I N I N \emptyset	→	'V Z ζ N N	(travniček → t'ra:uŋčk)

'V Z I Z N N V	→	'V Z Ț N N V	(čeveljčka → 'či:uļčka)
'V Z Z I N N V	→	'V Z Ț N N V	(travnička → t'ra:uņčka)
'V Z I N I Z ∅	→	'V Z N Ț	(velikim → 'vi:lkṃ)
'V Z I N I Z I	→	'V Z N Ț	(velikimi → 'vi:lkṃ)
'V Z N I Z ∅	→	'V Z N Ț	(majhen → 'mejxṃ)
'V Z N Z I	→	'V Z N Ț	(majhni → 'mejxṃ)
'V Z N I Z N ∅	→	'V Z N Ț N	(garkelc → 'ȝa:rkļc)
'V Z N I Z N V	→	'V Z N Ț N V	(garkelca → 'ȝa:rkļca)
'V Z N Z I N V	→	'V Z N Ț N V	(sončnica → 'su:nčṃca)
'V Z N I Z N I N	→	'V Z N Ț N N	(parkeljček → 'pa:rkļčck)
'V Z N I Z Z V	→	'V Z N Ț Z V	(parkeljna → 'pa:rkļna)
'V N I Z ∅	→	'V N Ț	(mlečen → m'li:čṃ)
'V N Z I	→	'V N Ț	(pismo → 'pismṃ)
'V N Z I N ∅	→	'V N Ț N	(lešnik → 'li:šṃk)
'V N Z I N I	→	'V N Ț N	(kovačnici → ku'va:čṃca)
'V N Z I N V	→	'V N Ț N V	(kislica → 'kisļca)
'V N I Z N I N ∅	→	'V N Ț N N	(pisemček → 'pismčck)
'V N I Z N N V	→	'V N Ț N N V	(pisemčka → 'pismčcka)
'V N N I Z ∅	→	'V N N Ț	(masten → 'mestṃ)
'V N N Z I	→	'V N N Ț	(mastni → 'mestṃ)
'V N N Z I N ∅	→	'V N N Ț N	(cestnik → 'ci:stṃk)
'V N N Z I N V	→	'V N N Ț N V	(mastnega → 'mestṃga)
Z I N 'V	→	Ț N 'V	(lesen → l'si:n)
Z I N Z 'V	→	Ț N Z 'V	(lisjak → l's'ja:k)

Zaradi onemitve samoglasnikov se je beseda lahko skrajšala za določeno število zlogov (npr. 'ma:lca, 'ma:lč) ali pa je zaradi zlogotvornega zvočnika ostalo število zlogov nespremenjeno (npr. 'su:nčṃca). Izenačila sta se dva tipa besed: tisti, ki se je končeval na -NZV, in tisti, ki se je končeval na -NVZ. Oba sta dala tip s končajem -NȚ (pismo → 'pismṃ, hodim → 'xu:dmṃ). V primerih, ko bi moral biti zlogotvoren r, je pred njim razvit normalni e ('du:ber, 'vi:ter).² Kadar pride ta v zlogotvorni položaj za soglasnik ali r in pred pavzo ali nezvočnik u ali i, se realizirata kot u ali i (k'la:du, 'beru, 'peručk, s'ku:ri). V primerih, ko se pojavi

zlogotvorni zvočnik na začetku besede, je ta zlogotvornost pozicijska. Če pride v zvezo za besedo, ki se končuje na samoglasnik, samoglasniški element izgine: 'bi:la l'pina : s'ter l's'ja:k.

Pregled najpogostejših onemitev posameznih samoglasnikov

i

v korenih

x'ti:t, l'sica, l's'ja:k, p'xa:uŋk, p'ja:ča, p'sa:ɣa, s'nica, s'ru:ta, ž'vina, ž'vi:t, ž'vot.

v priponah -in, -ina, -inja, -inga

'lunŋ, 'ma:mŋ, ma'rijŋ, 'te:tŋ; 'ma:lŋ, 'pe:lŋ, pi'te:lŋ, 'šu:lŋ, 'ži:nŋ, d'rušna, 'fa:ntušna, x'ra:stuna, 'i:ušuna, 'južna, 'kertna, 'li:tna, 'pa:jčuna, 'ri:ušna, st'ri:šna; 'kuxna, s'to:pna; 'kō:štŋga, 'ra:jtŋga

v priponi -nik

'di:lŋk, x'la:čŋk, 'ja:pčŋk, 'kurŋk, 'li:šŋk, 'ma:sŋk, 'mu:čŋk, p'ra:zŋk, 'ri:pŋk, sk'li:dŋk, s'la:mŋk, t'ra:uŋk, 'zi:uŋk, ž'ličŋk

v priponi -ica

'ba:pca, 'dušca, f'ju:lca, ɣ'la:uca, 'xišca, 'iluca, 'ja:mca, 'ko:sca, k'ra:uca, ku'bilca, 'lipca, 'ma:lca, 'no:xca, 'pa:lca, pud'la:sca, 'ri:pca, 'ro:kca, s'la:mca, t'ra:uca, 'turšca, 'ulce, 'vejca, 'vilce, 'župca; ap'ni:nca, 'cu:perŋca, er'bidŋca, ɣu'si:nca, x'li:bŋca, k'la:uŋca, ku'va:čŋca, 'li:tŋca, 'mišŋca, 'mizŋca, p'li:uŋca, p'rižŋca, 'rouŋca, 'su:nčŋca, s'vi:šŋca, š'ma:rŋca, u'čitlca, 'vi:trŋca, 'zi:uŋca, ži'li:zŋca

glagolska pripona -i-

- v nedoločniku glagolov II. in IV. vrste:

'zint, u'ziŋt; 'no:st, 'vo:st

- v deležniku na -l glagolov II. in IV. vrste:

z'ɣinu, z'ɣinla, z'ɣinl, z'ɣinl, z'ɣinle, z'ɣinla
'mi:ru, 'mi:rla, 'mi:rļ, 'mi:rļ, 'mi:rlē, 'mi:rla³

Za končnice pridevniških oblik velja isto kot za pridevnik.

- v osebnih oblikah glagolov III. in IV. vrste:

š'lišŋ	š'lišma	š'lišma	'nu:sŋ	'nu:sma	'nu:sma
š'liš:	š'lišta	š'lište	'nu:š:	'nu:sta	'nu:ste
š'liš	š'lišta	š'lišja	'nu:s	'nu:sta	'nu:sja

- Onemi tudi obrazilo -i, -i- v velelniku vseh glagolov, razen V. in fakultativno VI. vrste, kjer je nastalo iz -aj.

v končnicah samostalnika, osebnega zaimka in pridevnika

R	ed.	ž. sp.	II. skl.	(tip 'meš)	:	'miš
D, M	ed.	ž. sp.			:	'miš, 'pe:č, 'xiš
I	mn.	ž. sp.	II. skl.	(tip 'meš), m. sp. včasih	:	'miš, ut'ro:c
R	mn.	"	"	"	:	'miš
D	mn.	"	"	"	:	'miš
T	mn:	"	"	"	:	'miš
M	mn.	"	"	" včasih	:	per 'mišx
O	mn.	ž. sp.	(-a in II. tip 'meš), m. sp.		:	'mišŋ, 'xišam 'ku:nŋ

D, M ed. os. zaimka za 1. in 2. osebo in povratnoosebnega zaimka:
'men, 'te:b, 'se:b

I ed. m. sp. dol. obl. prid.: ta 've:lk, ta 'li:p

O. ed. m. sp.: z 'li:pŋ

D, M ed. ž. sp.: 'li:p

I mn. m. sp.: 'vi:lk, 'ɣun, 'di:lal, z' merznin

D, O mn.: 'vi:lkŋ, 'li:pŋ

Isto velja za pridevniške zaimke.

v prislovih

'ɣo:r, 'do:l, pu'ča:s, pu'no:č, spum'la:d, pu'li:t, pu'zim, u ji'si:n

ə

v priponi -əc

ap'ni:nc, ba'ro:ɥc, 'ci:pc, 'či:šnuc, 'di:luc, ɣ'ra:pc, x'la:pc, x'ribuc, 'junc, 'ko:nc, 'kosc, 'lipuc, 'mi:sc, mer'ja:sc, 'no:rc, 'pa:ɥc, 'riɥc, 'sa:mc, s'vinc, š'ko:rc, u'šiuɥc, 've:nc, 'za:jc, 'žiɥc

v priponi -ək (-...ək)

'bi:ɥčk, 'bučk, 'curk, či'tertk, čuu'ničk, 'da:ɥk, du'bičk, f'rušt̩k, ɣu'lu:pčk, x'ripčk, i'zičk, 'jejčk, 'jurčk, k'loučk, k'ra:xk, 'kupčk, 'ku:ščk, 'kušk, kuz'ličk, 'liščk, 'ma:čk, 'mexk, m'li:čk, 'muck, 'nisk, 'nəšk, 'pa:j̩k, 'pi:tk, 'pu:pk, 'repk, 'ri:xk, 'siɥčk, s'lexk, s'vitk, 'šipk, 'tičk, 'u:sk, uc'vi:rk, uɣ'ra:pk, u'ma:j̩k, u'viŋk, ver'šičk, za'či:tk, zas'lušk, ž'mitk

v priponi -ən, -ən'

'bu:bŋ, 'če:sŋ, 'murŋ, 'o:ɣŋ, p'la:mŋ, š'ma:rŋ;
'či:dŋ, d'robŋ, 'e:dŋ, 'fa:jxtŋ, x'ledŋ, xva'li:žŋ, 'la:čŋ, li'vičŋ, 'mestŋ, mix'kužŋ, m'li:čŋ, nauz'deržŋ, 'po:zŋ, p'ra:zŋ, pu'ča:sŋ, pu'li:tŋ, put'ra:tŋ, 'ri:ɥŋ, 'terdŋ, ub'la:čŋ, u'ɣa:bŋ, uši'ničŋ, u'zimŋ, vit'rovŋ, za'pa:dŋ, zdra'vilŋ, zɣu'vərŋ

v priponi -əlj

'a:ngl̩, b'ri:nc̩l̩, 'či:v̩l̩, d'rik̩l̩, 'ka:mp̩l̩, 'ka:š̩l̩, 'mo:nt̩l̩, 'na:γ̩l̩, 'pa:rk̩l̩, 'ša:rk̩l̩, 'to:š̩l̩,
'ža:k̩l̩

v posameznih primerih

'do:ns, 'u̯o:u̯s; 'xerpt, 'næft; s'nu:č; t'xu:r, ž'bi:la, žbil'na:k

ě

v osnovah

c'lina, č'pi:t, č'pina, l̩'pu:, l̩'si:n, er'še:t, s'ja:t, s'nica, s'nu:, 'o:rx; č'lauk; 'vi:t:
pri pridevniku v končnicah za R, D, T, M, O ed. m. sp.:
s'ta:r̩ya, s'ta:r̩mu

u

v osnovah

ermi'na:k, x'du:, k'pila, k'povat, l̩'cija, l̩'di:, l̩'pina, l̩'šina, ps'tit, ps'to:ta, s'xu:,
š'šil̩ca

v priponi -ux

'ko:šx, t'ri:px, ('va:rx)

glagolska pripona -u- pri glagolih VI. vrste z naglasom na osnovi in s premečnim naglasom: 'pi:st̩jim, s'vi:t̩jim, š'ku:d̩jim, 'va:r̩jim, 'vi:r̩jim

v končnicah samostalnika in zaimka

včasih v M ed. m.sp.: u 'li:s, na 'pu:l, per pu'tu:k, na sti'de:nc, na t'ra:u̯ŋk, per
š'pa:n, per Pu'li:nc, per 'Tu:nit

v R, T os. zaimka za 1. in 2. os. dv.: 'na:j, 'va:j

o

glagolska pripona pri glagolih VI. vrste v nedoločniških oblikah:

'pi:stvat, 'va:rvat, 'vi:rvat, s'vi:tvat, š'ku:dvat;
'pi:stvu, 'va:rvu, 'vi:rvu, s'vi:tvu, š'ku:dvu

v I, T ed. pri samostalnikih zaradi maskulinizacije

'če:l, 'de:bl̩, 'di:l, d'li:t, er'še:t, γ'nejzd, 'i:zer, 'ja:pk, 'juter, ku'li:n, ku'pit,
ku'rit, 'li:t, 'mi:st, m'li:k, 'na:k̩l̩, 'o:k̩ŋ, 'pism̩ŋ, p'la:t̩ŋ, pri'vi:s̩l̩, 're:ber, 'se:d̩l̩,
s'teb̩l̩, s'te:γ̩ŋ, stu'pa:l, 'šil, 'vin, u'me:l, uri'te:n, 'zel, ži'li:z, 'žit

OPOMBE

- ¹ 'V pomeni naglašeni samoglasnik, Z katerikoli zvočnik, I samoglasnik, ki je onemel (ě, i, ə, u; o v zvezi z maskulinizacijo), in Ź zlogotvorni zvočnik (ǰ, Ǳ, ǰ).
- ² Oziroma ajevski polglasnik v nekaterih vaseh.
- ³ Oblike si sledijo: m., ž., s. sp. ed., m., ž. sp. mn., m. sp. dv.

Zusammenfassung

DIE REDUKTION IM DIALEKT VON ŠKOFJA LOKA

Der Artikel zeigt verschiedene Beispiele der Vokalreduktion im Dialekt von Škofja Loka, wo sie im Vergleich mit anderen slowenischen Mundarten eine der stärksten Grade erreicht hat. Häufig kam es zur vollkommenen Lautverstumung (zum Reflex für ě, i, u, ə). Dafür hat sich die Häufigkeit der Konsonantengruppen vergrößert, es entstanden jedoch auch einige lange Konsonanten und neue Verschmelzungen. Durch Reduktion entstanden auch silbenbildende ǰ, Ǳ, ǰ. Durch die Verstumung wurden die Wörter um eine bestimmte Silbenanzahl verkürzt, oder die Anzahl der Silben blieb wegen silbenbildender Laute unverändert. Im Aufsatz sind die häufigsten Typen der Lautkombinationen mit den silbenbildenden Lauten und die Übersicht der häufigsten Verstumungen von einzelnen Vokalen dargelegt.

MIKROTOPONIMI NA VRHEH IN V DOLINI RAŠE

V prispevku predstavljam približno polovico (A-O) mikrotoponimov sedemnajstih (17) zaselkov (Veliko Polje, Vrabče, Jakovice, Tabor, Sela, Razguri, Griže, Bogo, Poljane, Gradišče, Štjak, Selo, Ravnje, Krtinovica, Dolenje, Hribi, Pristava) z Vrhov, tj. hribov med Krasom in zgornjo Vipavsko dolino, in iz dveh zaselkov iz dolinice Raše (Nova vas in Mahniči) na južnem vznožju omenjenih Vrhov.

Iz dialektološkega zapisa (v transkripciji Slovanskega lingvističnega atlasa, razen naglasa, ki ga pišem pred naglašanim samoglasnikom) je razvidno, da govorijo v teh krajih notranjsko narečje. V glasoslovnem pogledu so ti govori nadaljevanje postojnskih notranjskih govorov, vendar že z določenimi razlikami, ki pridejo do izraza predvsem v mlajših razvojih, npr. v redukciji (u: > y > ə) in asimilacijah (Dol > D'ou̯ > D'u̯ > D'u:). Glede dolžine samoglasnikov se je v govorih uveljavilo načelo, da je monoftong, razen če ni rezultat mlade asimilacije (D'u:), krajši od diftongov.

Mikrotoponimi so le ena od možnosti za vpogled v glasoslovje in oblikoslovje danega govora, precej bolj zanimivo pa je lahko tako gradivo pri etimoloških razlagah.

Krajšave: g. - gozd, gm. - gmajna, k. - košenina, m. - močvirnat svet, n. - njiva, ne. - neobdelano, p. - pašnik, s. - senožet, sad. - sadovnjak, t. - travnik, v. - vinograd; znaki ə, ɔ, ʉ, ɪ in ʏ se uporabljajo kot male in kot velike črke, krožec pod samoglasnikom pa pomeni redukcijo.

Abraht - 'Abrax̩t (Poljane, n.)

Anžlovec - 'Anžlɔɯc ~ V'anžlɔɯc (Ravne, v.)

Barešnik - Bar'ejšnik (Gradišče, g.) ~ B̩ar'ejšnik (Bogo, g.)

Baštije - Bəšt'ije, mn. (Ravne, t.)

Bela brajda - B'ela br'ajda (Poljane, n.)

- Benivec - Ben'iəʋc (Griže, t.)
 Blažkov dol - Bl'əškou d'uʋ (Jakovice, n., t.)
 Bončešče - B'uəncəšče (Vrabče, gm.)
 Boršt - B'ʋoršt ~ B'uəršt (Jakovice, delno zarasel t.; Poljane, t.), B'uəršt (Dolenje, g. in t.), B'ʋaršt (Griže, t.)
 Brajda - Br'ajda (Griže, n.; Krtinovica, t.)
 Brajde - Br'ajde (Sela, n.; Razguri, n.; Bogo, n.)
 Brajdice - Br'ajtce (Jakovice, n.)
 Bratnja - Br'atnja »avstro-ogrška zemljiško-knjižna enota, ki je obsegala Mahniče, Pristavo, Hribe, Bogo in Sv. Katarino« (Mahniči)
 Bratnje - Br'atnje (Sela, n.; Štjak, v., n., t., p.)
 Brček - B'ərčk (Vrabče, gm.)
 Brda - B'ərda (Jakovice, g.; Razguri, g. in t.; Poljane, t. in g.; Krtinovica, v.)
 Brdo - B'ərdu (Vrabče, gm.)
 Brezovica - Br'ezouca (Gradišče, gm.)
 Brsje - Bərs'i ~ U bərs'ex (Poljane, g.)
 Bukovice - B'ukuʋce (Vrabče, bukova gm.)
 Bukovje - B'ukouje (Jakovice, g.)
- Cerje - C'irje (Poljane, g. in t.)
 Cerkvna meja - Cərkv'iəna m'jeja (Jakovice, g.)
 Cerkvna mlaka - Ciərkv'iəna ml'aka (Štjak, s.)
 Cerovo brdo - Cər'ovu b'ərdu (Gradišče, g.)
 Crnbrdo - C'ərənb'ərdu (Štjak, g.)
- Čelce - Č'jelcje (Vrabče, gm.)
 Čeledinica - Č'eləd'inca (Jakovice, g.)
 Čevel - Č'ouəl (Stomaž, n.)
 Črnilo - Čərn'ilu (Vrabče, hrib)
 Čukovice - Č'ukouce (Vrabče, v.)
- Debela griža - Deb'iəla ɣr'iža (Štjak, p.)
 Delce - D'eʋce (Štjak, n. in t.)
 Dobje - D'uəbje (Sela, gm.; Griže, t.)
 Dobrava - Dəbr'ava (Štjak, p.)
 Dobrvice - Dəbr'auce (Sela, t.; Griže, t.)
 Dodre - D'uədre (Sela, gm.)

- Dol - D'uḡ (Jakovice, n.), D'ḡol (Vrabče, n., gm.), D'ou (Stomaž, t., Razguri, n.; Ravnje, n., t., v.; Pristava, t. in g.), D'u: (Griže, n.)
- Dolca - D'ouca (Veliko Polje, gm.), D'uca (Jakovice, k.), D'uca (Griže, g.)
- Dolci - D'ḡolci (Jakovice, t. in g.)
- Dolčki - D'oučki (Sela, n.)
- Dolec - D'ḡolc (Veliko Polje, t.)
- Dolenja dolina - D'ulenja dḡl'ina (Poljane, t.)
- Dolenja Kraševčeva njiva - Dḡ'eña Kr'ašoučeva n'iva (Krtinovica, n.)
- Dolenje njive - D'uḡe n'ive (Bogo, n.)
- Dolenje Plančešče - D'ulḡnje Pl'ančešče (Sela, gm.)
- Dolenji boršt - D'ulḡi b'uəršt (Hrib, g.)
- Dolenjščica - Dḡ'ejnca (Dolenje, g.)
- Dolgi boršt - D'ouḡi b'ḡoršt (Poljane, g.)
- Doli ~ Dolovje - D'ḡolj ~ Dḡ'ouje (Sela, g.)
- Dolina - Dal'ina (Jakovice, t.), Dḡ'ina (Razguri, n.; Poljane, n.)
- Doline - Dḡ'ine (Poljane, n.)
- Dolinice - Dḡ'ince (Griže, n. in t.)
- Dolinka - Dḡ'inka (Mahniči, t.)
- Dolinke - Dḡ'inke (Sela, t.)
- Dolžica - D'oušca (Veliko Polje, n.; Jakovice, n.; Griže, n.)
- Dupel dol - D'upel d'uḡ ~ T'upel d'uḡ (Sela, t.)
- Erzeljsko brdo - ərz'iaḡsku ~ Rež'iaḡsku b'ərdu (Štjak, g.)
- Fakovica - F'akouca (Griže, g.)
- Fakovice - F'akouce (Jakovice, t. in gm.)
- Farjevec - F'arjouc (Gradišče, t. in v.)
- Filetov vrt - F'iletoḡ v'ərt (Tabor, vrt)
- Frnač - F'ərnač ~ F'ərnač (Griže, n.)
- Futa - F'uta (Mahniči, t.)
- Globočak - ḡḡoč'ak (Ravnje, potok pri Dolenjah)
- Globoka kovačica - ḡḡb'ḡoka kovač'ica (Sela, gm.)
- Gmajnica - ḡm'ajnc (Gradišče, p.)
- Goba - ḡ'uəba (Dolenje, g. in t.), ḡ'uba (Selo, g. in t.)
- Godnovec - ḡ'ḡadnoḡc (Gradišče, p.)
- Gorenje Plančešče - ḡ'urḡnje Pl'ančešče (Sela, gm.)

- Gorjanšek (Brda) – γɔrj'anšk (Krtinovica, v.)
 Gornje njive – γ'urné n'ive (Hrib, n.)
 Gornji boršt – γ'urní b'uəršt (Hrib, g.)
 Goročica – γɔrɔč'ica (Nova vas, n. in t.)
 Gosta meja – γ'uəsta m'jeja (Gradišče, g.)
 Gožovec – γ'uəžɔvc (Štjak, g. in v., kjer se je zadrževalo dosti gožev)
 Gradišek – γrəd'išk (Veliko Polje, g. in s.)
 Gradiški studenec – γrəd'iški stęd'jenc (Bogo, studenec)
 Grajsko – γr'ajsku (Tabor, zazidalna parcela)
 Grapa – γr'apa (Stomaž, v.)
 Grintovec – γr'intovc (Selo, g.)
 Griža – γr'iža (Dolenje, g. z mnogo kamenja; Bogo, gm.)
 Grmovje – γərm'ɔuje ~ γərm'uje (Sela, g.)
 Grobljice – γr'uəbəlce (Veliko Polje, s.)
 Grofovka – γr'ɔcfɔuka (Štjak, t., ki je bil nekoč grofova last in 1878 razdeljen kmetom)
- Hlača – Xl'ača (Poljane, t.)
 Hlačevci – Xl'ačɔuci (Stomaž, t.)
 Hrastičje – Xrəst'ičje (Stomaž, t.; Bogo, g.)
 Hrastov hrbec – Xr'astɔu x'ərɔc (Štjak, g.)
 Hrib – Xr'ip (Jakovice, n. in t.; Sela, t.; Razguri, t.; Ravne, n., t., sad.; Pristava, n., v., t., g.; Selo, g., v.)
 Hribova njiva – Xr'ibəva n'iva (Poljane, n.)
 Hribovec – Xr'ibovc (Poljane, g. in t.)
 Hribovka – Xr'ibouka (Mahniči, t.)
 Hrovatovec – Xrov'atɔvc (Štjak, v., t., sad. in studenec; Gradišče, s.)
- Ilovica – 'lɔuca, (Jakovice, g.)
- Jakominka – Jəkum'inka (Hrib, n.)
 Jamškov hrib – J'amškɔu xr'ip (Štjak, gm.)
 Jančarija – Jənčar'ija (Jakovice, gm.; Sela, g.)
 Jazbine – J'azbine (Štjak, p.; Bogo, t.)
 Jelenica – Jj'l'ienca (Veliko polje, s.)
 Jelševina – J'oušɔuna (Krtinovica, g.)
 Jermanica – J'ermanca (Stomaž, n. in v.)

- Jetranca - J'ətrəncə (Bogo, gm.)
 Jez - J'es (Gr'ize, potok)
 Jokavec - J'uəkoʋc (Gradišče, s.)
- Kamnica - K'aməncə (Razguri, n.)
 Kamnice - K'amənce (Sela, n.; Stomaž, n.)
 Kamničje - Kəmn'ičje (Sela, p.)
 Kaznenek - Kəzn'iənk (Krtinovica, gm.)
 Klanec - Kl'anc (Poljane, n.; Selo, t.; Krtinovica, n.)
 Kobentovka - Kəb'iantouka (Razguri, n. in g.)
 Koča - K'uəčə (Krtinovica, v.)
 Komačevac - Kəmač'iaʋc (Ravnje, potok)
 Komarče - Kəm'arče (Štjak, t. in g.)
 Konec - K'ʋənc (Stomaž, t.)
 Konoplišče - Kənp'l'išče (Selo, g.)
 Kopanja - Kəp'ańa (Stomaž, t.)
 Kopanjski rob - Kəp'ański r'uəp (Stomaž, gm.)
 Kopišče - Kap'išče (Jakovice, n.)
 Kosarjevec - Kəs'arjeʋc (Selo, g.)
 Kosmati breg - Kəsm'ati br'ejx (Veliko Polje, gm.)
 Kostanji - Kəst'ańi (Dolenje, v., t., n.)
 Košutniki - Kəš'utniki (Poljane, g.)
 Kot - K'uət (Jakovice, n.; Štjak, t. in g.; Mahniči, t.; Pristava, t. in n.)
 Kovačevac - Kəv'ačoʋc (Dolenje, v., t., g.), Kov'ačoʋc ~ Kəv'ačuc (Ravnje, t., g.)
 Kovačica - Kəvəč'ica (Poljane, n.)
 Kovačice - Kəvəč'ice (Sela, t.)
 Kozjak - K'əzjak (Selo, t.)
 Kozji pržon - K'uəzji pəž'uəń (Selo, gm. v strmini, zelo kamnita)
 Krače - Kr'ače (Hrib, v., t.)
 Krajna senožet - Kr'ajna sn'ʋəžət (Selo, s.)
 Krajnšek - Kr'ajnšk (Sela, t., p.)
 Kraljevec - Kr'aləʋc (Štjak, t., g., v.), Kr'aləʋc (Dolenje, v.)
 Kranče njive - Kr'anče n'ive (Sela, n.)
 Kranjča njiva - Kr'ańča n'iva (Selo, n.)
 Krasice - Kr'asce (Veliko Polje, n.)
 Krašica - Kr'ašca (Mahniči, gm.)
 Kraška šija - Kr'aška š'ija (Jakovice, gm.)
 Kraški hrib - Kr'aški xr'ip (Krtinovica, p.)

Krtinski hrib ~ Večkotovski hrib - Kərt'inski xr'ip ~ Vęčk'uətoʊski x. (Krtinovi-
ca, g.)

Kržada - Kərž'ada (Sela, n.)

Kurečka ~ Kuratova meja - K'urečka ~ Kur'atova m'jeja (Štjak, g.)

Lahovec - l'axoʊc (Stomaž, v.)

Lahovka - l'axoʊka ~ l'axuka (Griže, t.)

Laket - L'ęxt (Sela, n.)

Lanišče - lan'išče: ɣ'ʊɔrni in Sp'ʊɔdni k'ʊɔnc (Stomaž, t.)

Lanišče - lan'išče (Griže, t.)

Laz - l'əs (Mahniči, n., t.)

Laza - l'aza (Gradišče, s.)

Laze - l'aze (Poljane, g.; Bogo, g.)

Lazek - l'əsk (Bogo, t.)

Lazi - L'azi (Jakovice, gm. in t.; Štjak, n., t., v.)

Lazne - L'azne (Jakovice, n. in t.)

Ledina - Lęd'ina (Sela, t.; Nova vas, v. in t.)

Ledine - Lęd'ine (Štjak, t., v., g.)

Lehtiče - Lęxt'iče (Stomaž, t.)

Lenkove njive - L'enkəve N'ive (Jakovice, n.)

Lesa - L'esa (Poljane, n. in t.)

Lipanje - L'ipańe (Poljane, n.)

Loke - L'uəke (Vrabče, n.)

Loza - l'ʊza (Štjak, g.)

Lukovka - L'ykoʊka (Mahniči, n.)

Mala Afrika - M'ala 'Afrika (Štjak, v.)

Mala njiva Lipanjeva - M'ala n'iva Lip'anjeva (Poljane, n.)

Mala njiva Renerjeva - M'ala n'iva R'enerjeva (Poljane, n.)

Mala senožetca - M'ala snəž'iatca (Dolenje, t.)

Mali vrt - M'ali v'ərt (Nova vas, n.)

Malikovo - Məl'ikəu (Štjak, g.; po vzdevku Malik)

Malnica - M'aləncə (Tabor, k., Vrabče, gm.)

Mandrga - M'andəɣə (Hrib, t.), M'andərja (Krtinoviča, t. in g.)

Med ogradami - Męɣ ɔɣr'admi (Poljane, g.)

Meje - M'eje (Mahniči, t.)

Mentanovec - Męnt'anəʊc (Razguri, g.)

Mešanovka - Meš'anoŭka (Gradišče, g.)
 Miklovka - M'ikloŭka (Mahničiči, t.; Hrib, t.)
 Milovec - M'ilouc (Poljane, v.)
 Mlac - Ml'ac (Poljane, g.; Selo, n. in t.)
 Mlace - Ml'ace (Veliko Polje, s.; Sela, t.)
 Mlaka - Ml'aka (Dolenje, t., g.; Ravne, t.)
 Mlake - Ml'ake (Veliko Polje, m.)
 Močila - Moč'ila (Štjak, t. in n., studenec)
 Mršanovka - Mərš'anovka (Štjak, g.)
 Mrzlik - M'ərzlik (Bogo, g.)
 Mrzlike - M'ərzəlke, (Štjak, g.)

Na gradu - Na ɣr'adi (Mahničiči, gm.)
 Na hribu - Na xr'ibi (Dolenje, n. in t.; Krtinovica, g.; Štjak, t. in n.)
 Na kamenicah - Na k'aməncəx (Štjak, gm.)
 Na kopišču - Na kɔp'iščiči (Krtinovica, n.)
 Na kračah - N'a kr'ačəx (Sela, n.)
 Na križišču - Na kərž'iščiči (Krtinovica, v.)
 Na laktu - Nə l'əxti (Krtinovica, n., t., v.)
 Na mali rebri - Nə m'ali r'jebri (Dolenje, n., v., t.)
 Na mlaki - Nə ml'aki (Nova vas, t., n.)
 Na njivah - Na n'ivəx (Gradišče, n. in t.)
 Na njivi - Na n'ivj (Bogo, n.)
 Na osredku - Na ɔsr'etki (Štjak, t.)
 Na puščah - Na p'yščəx (Krtinovica, g.)
 Na ravnica - Na r'avəncəx (Ravnje, sad.)
 Na rji - Nə r'ijj (Krtinovica, n.-t.-v.)
 Na Rožmanovec - Na R'uəžmanoŭc (Štjak, v. in g.)
 Na senožetih - Na snɔž'iətix (Krtinovica, g.)
 Na Štefinovem - Na štef'inəvəm (Krtinovica, v.)
 Na šušilu - Na šš'ili (Pristava, n., t., v.)
 Na vrhkih - Na v'ərəkəx (Jakovice, p.)
 Na vrtu - Na v'ərti (Nova vas, t.)
 Nad cerkvijo - Nət c'iərkvijo (Mahničiči, gm.)
 Nad zelniki - Nad z'iaŭniki (Razguri, n.)
 Nad zelnikom - Nad z'iaŭnikəŋ (Razguri, n.)
 Nadboršt - Nədb'uršt (Bogo, g.)
 Naddol - Nadd'u: (Razguri, n.)

Naddolec - Nədd'ɯɔlc (Vrabče, gm.)

Nadpotok - Nədp'ɯɔtək, (Griže, n.)

Nadravnje - Nadr'avn̄e (Vrabče, gm.)

Nadvrta - Nədv'ərta (Pristava, ne.)

Naobršje - Na'ubəršje (Selo, g.)

Obzidanka - ɔbz'idanka (Sela, t.)

Obzidje - Obz'idje (Jakovice, g. in gm.)

Obzidje - ɯəz'idje (Krtinovica, gm.)

Očake - ɯəč'ake (Krtinovica, g.)

Ogljenica - ɯ'əɣəncə (Gradišče, g.)

Ograda - ɯəɣr'ada (Sela, t.; Stomaž, t., v.; Štjak, n.; Poljane: ɔ. Čexov'inova, ɔ.

L'ip'ańjeva, n.; Griže, n.; Pristava, t.; Bogο, t.) ɔɣr'ada (Dolenje, t., g.; Mahniči, t.)

Ograde - ɔɣr'ade ~ vəɣr'ade (Razguri, n. in t.); ɯəɣ'rade R'ener (Poljane I, n.)

Ograde - Oɣr'ade ~ Vəɣr'ade (Jakovice, t.)

Ogradica - ɔɣr'atca (Mahniči, t.)

Orešje - Or'ešje (Veliko Polje, n.)

Osenica - ɯəsən'ica (Sela, n.)

Osredek - ɯəsɾ'ejtk (Ravnje, g., t., v.)

Osredek - ɯəsɾ'ejtk (Vrabče, t.)

Ostri vrh - ɯ'əstər v'ərɣ (Selo, g.)

Oštirjev dol - ɯəšt'iarjəɯ d'uɯ (Jakovice, g. in t.)

Oštirjev vrt - ɯəšt'iarjəɯ v'ərt (Jakovice, g. in t.)

Ovščica - V'oušca (Štjak, g.)

Ozke njive - ɯ'əske n'ive (Jakovice, n.)

Ožbička - 'ɔžbička (Mahniči, n. in t.)

Informatorji (starost med 55 in 80 leti):

Bogo 4, Marta Mislej

Dolenje 6, Jože Turk

Gradišče 1, Jože Mohorčič

Griže 4, Stane Orel

Hrib 1, Jože Hrib

Jakovice 7 (in Tabor nad Jakovicami),

Milka Pangerc

Krtinovica 4, Ludvik Rener

Mahniči 4, Emilija Mislej

Nova vas 1, Grofovi

Poljane 5, Jože Rener

Pristava 3, Marjo Škapin

Ravnje 9, Ivan Funa

Razguri 6, Franc Sanabor

Sela 2, Jože Vitez

Selo 1, Leopold Funa

Stomaž 11, Franc Hlača

Štjak 8, Ivan Štemberger

Veliko Polje 10, Ivanka Može

Vrabče 1, Ivan Vitez

TERMINOLOŠKA PRIZADEVANJA NA SLOVENSKEM*

Članek popisuje dela slovenskega strokovnega izrazja od Trubarjeve Cerkovne ordninge (1584) do Erjavčevega Živalstva in Tuškovega Rastlinstva (1864) ter slovarje od Pohlinovega Ta malega besediša treh jezikov (1781) do najnovejših slovenskih terminoloških slovarjev.

The article treats the works on Slovene technical terminology, from Trubar's Cerkovna ordninga (Church Ordinance, 1584) to Erjavec's Živalstvo (Fauna) and Tušek's Rastlinstvo (Flora, 1864), and dictionaries from Pohlin's Tu malu besediše treh jezikov (A Small Vocabulary of Three Languages, 1781) to the latest Slovene terminological dictionaries.

Uzaveščanje skrbi za strokovni jezik je v slovenskem jezikovnem prostoru navzoča že dolgo. Vzpodbude, ki so sprožile zdaj večje, nato manjše ukvarjanje s strokovnim jezikom, so bile včasih spontane, včasih odraz samodokazovanja, nato zopet potrebe in končno tudi spoznanja, da je dognana in urejena ter kodificirana in inventarizirana terminologija strok sestavni del znanstvene misli in posredno odraz njenega razvoja. Prispevek je namenjen osvetlitvi teh dogajanj.

Ko se je jezik oblikoval kot družbeno komunikacijsko sredstvo, je nastala potreba po strokovnem izrazju, zato njegovi začetki nedvomno segajo v ta čas. To velja tudi za Slovence. Svoje prve strokovne izraze smo prinesli v naše kraje iz prvotne domovine. Gre za osnovno poljedelsko, lovsko, ribiško, primitivno stanovanjsko izrazje in izrazje začetkov obrti, ki je nastalo v praslovanski dobi, kar kažejo skupni izrazi za te dejavnosti v vseh slovanskih jezikih.¹

Naslednjo stopnjo ustvarjanja strokovnega izrazja predstavljajo novosti, ki so jih terjale družbene razmere v novi domovini. Povzročil jih je stik z romaniziranimi staroselci na novem ozemlju in pokristjanjevanje Slovencev, ki je prihajalo sprva iz germanskih središč (Salzburg, Innichen), nato pa iz Ogleja, ki je gradil svojo terminologijo na romanski osnovi, kar je vzrok za nastanek nekaterih razlik v krščanski terminologiji. Slovenci smo torej prevzemali strokovno izrazje po več

poteh, pri čemer je zagotovo prevladoval germanski vpliv. Glede na vse te okoliščine velja, da je bila že v prvih stoletjih ustvarjena slovenska cerkvena religijsko-liturgična terminologija, kar potrjujejo redki ohranjeni (zapisani) prevodi obrazcev.

Dokaj pomembno za to obdobje je t. i. običajno pravo. Pravne norme, sprva v glavnem nenapisane, na podlagi katerih so določali pravice in dolžnosti posameznikov in po katerih so razsojali spore (prvi zapisi so ohranjeni v urbarjih), so pripeljale do izoblikovanja slovenske pravne terminologije. Nastajanje te terminologije je bilo odvisno od vira. Ta pa je bil od srednjega veka sem, v državi, ki smo ji pripadali, izoblikovan v nemščini. Tedaj nastali izrazi kažejo očitno ustno tradicijo komunikacije med Slovenci, način sprejemanja pa je bil citat ali prevzem v slovenski jezikovni sestav, dobeseden prevod ali svobodno prevzemanje.²

Za Slovence se s protestantizmom, ki je dal nam in vsem narodom, kjer se je širil, knjižni jezik, začenja v zgodovini slovenske terminologije novo obdobje.

Trubar, začetnik slovenskega knjižnega jezika, je s svojim delom zarezal v zgodovino slovenske terminologije novo resno brazdo, saj je njegov prevodni opus in ves repertorij protestantskih del, ki v takem obsegu v slovenščini ni bil še nikoli pripravljen, zahteval poleg zapisovanja obstoječega izrazja tudi ustvarjanje novega ali dajanje starim izrazom nov pomen. In čeprav so obstajala pravna sporočila mestne in deželne uprave, pisana v latinščini in nemščini, ki so jih nato posredovali v slovenščini, lahko štejemo za prvo delno pravno besedilo Trubarjevo Cerkovno ordningo iz leta 1564, ker sega v cerkveno upravo.

Proces pisnega sporočanja v slovenščini se je v protireformacijski dobi seveda nadaljeval, čeprav v občutno zmanjšanem obsegu. Omembe vredno je zato šele dogajanje, ki ga je sprožil prosvetljeni absolutizem s svojimi idejami in cilji. Ker je, povedano s Kardeljevimi besedami, »kapitalistični način proizvodnje zahteval dvig splošne kulture, da bi mogel maksimalno izkoristiti tehnični napredek«³, je razumljivo nastala potreba po intenzivnejšem izobraževanju prebivalstva. Ta stremljenja so bila očitna tudi v habsburški monarhiji; nemščina je zamenjala latinščino in postala sporazumevalni oz. prvi jezik v državi. Prav to je pripomoglo, da je s šolsko reformo uvedena slovenščina na osnovni stopnji kot pomožni učni jezik. Zaradi intenziviranja izobraževanja prebivalstva se potreba po prevajanju ali prirejanju poljudnostrokovnih del večja. Slovenski prosvetljeni izobraženci, ki so bili povečini seznanjeni s sodobno filozofijo in znanostjo tedanje Evrope, so seveda zavzeto izrabili dani trenutek, čeprav so tudi oni vse svoje delo namenili dviganju splošne kulturne ravni slovenskega človeka, kar potrjuje repertorij njihovih slovensko pisanih del, kot so: Pohlinove *Bukve za rajtengo* (1781) in *Kmetam sa potrebo ino pomozh* (1789), Goličnikov prevod Janševega *Popolnoma podvučerja za vse čebelarje* (1789). Vmes je najti tudi prvo veterinarsko stro-

kovno knjigo *Bukvze od Shivinskih bolesni sa kmeteshke ludy* (1784), ki je prevod Wolsteinove nemške knjige iz 1783, prevedel pa jo je ranocelnik Ignac Fanton de Brunn. Omeniti je treba »ratvudnosti, ranocelnosti ino všegarstvo magistra in ranocelca« Antona Makovca, ki je prvi predavatelj medicinske stroke v slovenščini in je 1781. leta izdal nemško-slovenska *Prašanja inu odgovore čez všegarstva po naukeh Rap. I. Steidela od všegarstva* ter 1788. leta *Podvučenje za babice*. Ne kaže iti tudi mimo sestavka »cesarskega učenika ranocelstva« v Ljubljani Vincenca Kerna, ki je napisal *Navuk od kose stavljenja* (1779), ki ga je jezikovno močno predelal Valentin Vodnik ter Vodnikovega prevoda *Kuharskih bukev*, ki so izšle istega leta. Enako vnemo kažejo tudi *Beduzin Dohtorske Bukve*, ki so delo več avtorjev iz okolice Škofje Loke, nastale ok. 1720. leta in so krožile v rokopisu, enako kot devetdeset let kasneje *Bukve za potrebe tega gmain Folka*, ki jih je napisal Lovro Humovec, verjetno iz okolice Logatca.

Vsa ta dela so posredno oblikovala in razvijala izrazje stroke, oba natisnjena splošna slovarja, tj. *Tu malu besediše treh jezikov* (1781) Marka Pohlina in *Deutsch-windisches Wörterbuch* (1789) Ožbolta Gutsmana, ga včasih celo registrirata, posebno pa *rokopisni slovar Valentina Vodnika* (ki je dejansko nadaljevanje dela Blaža Kumerdeja in Jurija Japlja, začetega 1779 v okviru Akademije operosorum), za katerega je zbiral besedišče dobrih dvajset let (1794–1817).

V to obdobje sega tudi slovenska slovniška terminologija: Pohlina v svoji *Krarjski pismenosti* (1783) po Rossovem zgledu dodaja nemškim terminom slovenska poimenovanja, Vodnik v svoji *Pismenosti ali Gramatiki* (1811) pa prvič opiše slovenski jezik s slovenskim besediščem.

Lahko torej rečemo, da so slovenski prosvetljenci opravili veliko delo in da so pripomogli k oblikovanju slovenske strokovne besede. Posebej pa je treba poudariti, da so bili posebno pozorni do izrazja, ki ga je uporabljalo ljudstvo; to potrjujejo izjave zelo pomembne osebnosti tistega časa Žige Zoisa, ki so zelo nedvoumno formulirane v uvodu v *Slovar slovenskih rastlinskih imen*, ki je ostal nenatisnjen in katerega je v veliki meri pripravljajl Zois sam. Vse to omogoča trditev, da strokovno izrazje v slovenščini dejansko izhaja iz ljudskega izraznega fonda oz. da je to spontano prevzemalo funkcijo termina.

Razvoj vsakega jezika je odvisen od razvoja družbe, v kateri ima funkcijo sporazumevalnega jezika; pri narodih, ki niso imeli državne uprave v lastnem jeziku, je boj za pravice jezika del boja za lastne nacionalne in tudi državne pravice. Prav slednje je pri Slovencih rdeča nit, ki karakterizira vsa prizadevanja slovenskih izobražencev vse 19. in začetek 20. stoletja. Prosvetiteljsko skrb tako zamenja spoznanje, da je za uveljavitev jezika – ki je zrcalo splošne kulture zavesti, hkrati pa vidno znamenje kulture posameznika in celotne družbene skupnosti

- treba usposablјati slovenščino za opravljanje vseh funkcij in jo uveljaviti kot enakovredni jezik z uradno nemščino. Strokovni jezik je pri tem pomemben preizkusni kamen, zato je tudi precej v ospredju pozornosti. Diametralno nasprotno tem tendencam je stališče vladajoče absolutistične Avstrije oz. njen strah pred osveščanjem njenih nenemških narodov; odtod vsa zaviranja, pri čemer so bile metode odvisne od trenutne politične moči in političnih dogajanj.

Po Napoleonovem porazu so bile v habsburški monarhiji takoj obnovljene stare administrativne enote (Kranjska, Štajerska, Koroška, Gorica, Trst in slovenska pokrajina na zahodnem Ogrskem), s čimer naj bi pokrajinsko ločili narodna prizadevanja. Pokrajinski knjižni jezik se je resnično kultiviral; vendar so postajali stiki med deželnimi središči (pomembna sta bila zlasti Celovec in Ljubljana) vse bolj živi. Ko prično 1843. leta v Ljubljani izhajati *Kmetijske in rokodelske novice*, katerih urednik je bil Janez Bleiweis, so sodelavci od vsega začetka tudi iz drugih pokrajin, ne pa samo iz Kranjske. Tako se je vsemu navkljub poudarjana potreba po enotnem knjižnem jeziku, ki se je pojavila ob zahtevi Slovencev po Zedinjeni Sloveniji v revolucionarnem 1848. letu, realizirala z dogovorom mladih izobražencev po letu 1851. To je bil pomemben dosežek.

Marčni dogodki niso realizirali želja narodov znotraj monarhije, vendar so imeli za posledico ukrepe, ki so ne samo sprejeli, ampak tudi omogočili vse aktivnejše angažiranje izobražencev iz vrst slovenskih narodov v avstrijski monarhiji. Eden teh je bila odločitev avstrijske vlade, da razglasi načelo o enakopravnosti vseh jezikov v šolah in uradih, in sicer s *cesarskim patentom 4. marca 1849* (prva objava je bila 1811. leta, vendar je bilo na razglas treba čakati vse do marčne revolucije). Le-ta je določil, da naj izhaja državni zakonik (tj. uradni list) hkrati v nemškem in nenemških jezikih (teh je bilo devet in med njimi tudi slovenščina) in da naj ima vsako teh besedil veljavo avtentičnosti. Enako je bilo predpisano, da naj se izdajajo v posameznih deželah deželni zakoniki, vendar vzporedno z nemškim besedilom.

Že 1852. leta je bilo to določilo preklicano in državni zakonik v nemškem jeziku je dobil status besedila, ki je veljalo poslej kot edino avtentično.

Ne glede na dogajanja v zvezi s pravno usodo prevodov slovenskih zakonskih besedil je rezultat njihovega prevajanja izoblikovanje slovenske pravne terminologije do tiste stopnje, da je bilo mogoče postaviti slovenske termine ob bok nemškim terminom v slovarju *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprache Österreichs*, ki je izšel 1853. leta na Dunaju. Kot pravi v uvodu urednik za slovensko izrazje M. Cigale, je bil namen slovarja, »da so bile tri

južno-slavjanske narečja v en zvezek natisnjene, nekaj za to, da bi se s tim bližnja njih srodnost očitno kazala, nekaj pa za to, da bi se tu nasvetovani pravoslavni izrazi in izreki vzajemno podpirali, opravičevali in dopolnovali⁴. Naslednje urednikovo opozorilo, da je treba »navzoči pravdoznanski slovník z umnim prevdarkom in v duhu slovenskega jezika rabiti, in ne sužno deržati se ga«⁵, opozarja, da je bila skrb za upoštevanje individualnosti posameznega jezika, posebej pa uveljavljeni dogovor o skupnem slovenskem knjižnem jeziku iz 1851. leta (z Majarjem oz. Luko Svetcem na čelu, pri katerem so sodelovali Levstik, Miklošič, Cegnar, Navratil in sam Cigale), osrednji in aktualni problem, ki ga je bilo treba poudariti.

Še dalekosežnejše posledice so imele po dogodkih 1848 spremembe v šolstvu. Študijsko dvorno komisijo, ki je do tega časa vodila šolstvo, je zamenjalo ministrstvo za pouk. Le-to je že junija 1848 objavilo Načrt osnov za javno šolstvo v Avstriji, s katerim navaja načelo enakopravnosti narodov, njegov 16. člen pa določa, da naj bi bil učni jezik v šolah materni jezik učencev. Že septembra istega leta je objavljen tudi Načrt o organizaciji gimnazij in realk, katerega 17. člen opredeljuje vsak deželni jezik kot učni jezik v gimnaziji, 2. točka tega člena pa obsega celo določilo, da naj se izbira jezika ravna po potrebah prebivalstva, in da je v krajih, kjer je prebivalstvo mešano, dovoljeno na enem zavodu uporabljati dva učna jezika v ločenih oddelkih za različne učne predmete ter da v spornih primerih odloča šolska uprava.

Med navedenimi določili in njihovo realizacijo pa je bil velik razkorak; časovno sega tja do razpada avstro-ogrske monarhije, zapolnjujejo pa ga pritožbe, zahteve, prošnje in utemeljitve, sprva za doseganje napisanega, nato pa za večje upoštevanje slovenščine pri pouku.

Uradni krogi, za katere je bila že dovolj velika koncesija slovenščina kot učni predmet v nekaterih srednjih šolah in kot učni jezik v nižjih razredih osnovnih šol, so neizpolnjevanje 17. člena utemeljevali z ugotovitvijo, da ni na razpolago primernih slovenskih učbenikov za posamezne učne predmete. To naj bi bil tudi glavni razlog, zaradi katerega ne morejo dovoliti uvedbe slovenskih vzporednic na obstoječih šolah. V resnici je vlada želela ohraniti srednje šole nemške. Žal si tudi šolske oblasti niso prizadevale poskrbeti za ustrezen pouk v slovenščini v ljudski šoli. Vse je bilo prepuščeno narodni zavednosti učitelja in njegovemu znanju slovenščine.

Zaradi svojih stališč Dunaj ni imel namena pomagati in ni pomagal izvajati zakonske določbe šolske reforme, čeprav bi bilo to mogoče, saj so delali na dunajski univerzi ugledni profesorji in znanstveniki slovenskega rodu – jezikoslovec Miklošič, fizik Jožef Stefan, botanik Friderik Velbič, geolog Marko Lipold, geograf

Blaž Kocen in France Močnik, pisec zelo razširjenih matematičnih učbenikov za vse vrste nižjih in srednjih šol.

Tedanji slovenski mladi izobraženci so kmalu dojeli, da bo treba omenjena stališča ovreči oz. da bo treba dokazati, da je v slovenščini mogoče znanstveno izražanje in da se bo treba, opiraje se na lastne moči, spoprijeti s tem delom. Delati so začeli postopoma in preudarno. Krajšim strokovnim sestavkom, ki so izhajali v glasilih kot so *Novice*, *Zora*, *Kres*, *Slovenski glasnik* ipd., so se pridružili obsežnejši prispevki, ki so nato izšli že kot samostojne publikacije.

Velike zasluge pri vzpodbujanju, načrtovanju in izdajanju slovenskih strokovnih besedil je gotovo imela Slovenska matica. Le-ta ob svoji ustanovitvi 1864. leta ni imela visokih ambicij, vendar je v svojo publicistično dejavnost sprejela vse pango kulturnega udejstvovanja. Matica tudi ni imela izdelanega programa, a tudi če bi ga imela, bi ga morala zastaviti tako, da bi zaorala ledino na vsakem od področij, ki bi ga zaobsegla. Pomembno pa je bilo spoznanje Matice, da izvirnih znanstvenih in poljudnoznanstvenih del v slovenščini ne bo mogla izdajati, ne samo zaradi omejenih materialnih možnosti, ampak tudi zato, ker se je zavedala, da je treba slovenskega bralca najprej vzgojiti, da bo kazal interes za spremljanje dogajanja v znanosti in nato še za tista, ki so pisana v slovenščini. Zaradi teh dejstev se je v prvi vrsti opredelila za financiranje prevajanja tistih nemško pisanih učbenikov, ki so bili odobreni za srednje šole, ker je le tako bilo mogoče pričakovati, da bodo dobili potrebno odobritev za rabo v šoli. Pri financiranju ostalih del so bila merila precej podobna. Udejanjanje postavljenih nalog za slovensko pišoče strokovnjake ni bilo lahko. Pri iskanju poimenovanj so se lahko opirali na svoje vedenje, po letu 1860 pa tudi na Nemško-slovenski slovar, ki ga je pripravil Matevž Cigale. Čeprav se je sestavljalec pri izboru nemških gesel oprl na slovar Teodorja Heinsiusa, je pomembno, da je slovenske ustreznike pogosto črpal iz Vodnikovega rokopisnega slovarja. To Cigaletovo ravnanje je za slovenski strokovni jezik toliko bolj pomembno, ker je nehote pripomogel, da je intenzivno nastajajoče strokovno izrazje dobilo sugestije v slovarju, s čimer se je ustvarila določena kontinuiteta, ki je ne le jeziku, ampak tudi terminologiji v prid.

Vse strokovno prevajalsko delo je dobilo ne samo sugestije, ampak tudi zgled pri hrvaških razumnikih tistega časa. Delo odbora 24 hrvaških profesorjev, ki so začeli pripravljati učbenike za hrvaške gimnazije, je bilo povod, da sta se enakega dela za Slovence lotila tedaj v Zagrebu živeča naravoslovca Fran Erjavec in Ivan Tušek. Že leta 1864 izideta njuna prevoda, in sicer: Frana Erjavca *Živalstvo* in Ivana Tuška *Rastlinstvo*, s podnaslovom *Prirodopis za nižje gimnazije in realke*. (Avtor obeh del je A. Pokorny, seveda v nemščini.) Led je bil prebit, in posledaj so se vrstile objave del ne le teh dveh, ampak so se jima pridružili tudi drugi.

Še ena sugestija je prišla iz Zagreba. Tu so namreč, zavedajoč se pomembnosti enotnega strokovnega izrazja, izdali 1874. leta *Hrvatsko-njemačko-talijanski Rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišta* ali *Hrvatsko-njemačko-talijanska Terminologija*, ki obsega s popravki vred 1372 strani, njegov avtor pa je dr. Bogoslav Šulek. Delo je bilo v slovenskem prostoru odmevno in sprva je bila celo domneva, glede na sodelovanje Trdine, Tuška, Erjavca, Jelovška, da bo slovar uporaben tudi za slovenske strokovnjake. Izkazalo se je, kot pravi Cigale, da »razlika v jeziku je vendar kjekod tolika, da bi mu (Slovcu) brez navodila ne mogla donesti mnogo koristi«. ⁶ To spoznanje je pripeljalo do odločitve, kot jo pojasnjuje prav tako Cigale: »Ni torej kazalo drugače, nego sestaviti s porabo hrvatske enakšno slovensko terminologijo.« ⁷

Tla so bila ugodna in Cigale se je v tretje lotil leksikografskega dela; 1880. leta izide pri Slovenski matici njegov slovar pod naslovom *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Delo je glede na Šulekov slovar veliko skromnejše, saj obsega nemško-slovenski slovar 148 strani, drugi, slovensko-nemški slovar pa le 17 strani, tj. strani od 152 do 171. Nedvomno pod vplivom Levstikove kritike Nemško-slovenskega slovarja 1860. leta (v prilogi časopisa *Laibacher Zeitung* »Blätter aus Krain«) se je Cigale pri Znanstveni terminologiji oprl na terminologijo, ki so mu jo nudile dotedanje publikacije, zlasti Matice. Sam pravi: »Res je dalje tudi Matica slovenska izdala več prirodoslovnih, prirodopisnih in zemljepisnih knjig s pridodanimi terminologijskimi slovarčki, niti bode knjigam tem kdo z razlogom mogel odrekati veliko važnost in najprvo potrebnost za slovenski jezik, katerega oskodnost in nedoločnost bi sicer nekako opravičavala zloglasno v državnem zboru izrečeno besedo človeka res da neznanca o njem, da je podobnejši detoustnemu blebetanju nego pravemu govorenju. / Ali je silno mučno pišočemu iskati besed zdaj iz te, zdaj iz one knjige, vsled nepopolnosti pridodanega slovarja iskati mnogokatere tudi zastonj, in poleg vsega tega vendar izrazi iz drugih znanstev, sosebnost iz filozofije še nikakor niso bili trdno ustanovljeni.« ⁸ Odločitev je pojasnil dalje takole: »Sklenem torej ... po gori omenjeni češki in hrvatski terminologiji - z razborno porabo znanstvenih knjig, ki jih je Matica naša izdala, gradiva, kar sem ga sam nabral, kakor tudi slovarjev ruskih in staro-slovenskega Miklošičevega lotiti se spisovanja enakšne naučne terminologije za Slovence.« ⁹ O slovarju samo tole: Cigale zajema ista strokovna področja, kot jih ima hrvaški slovar, in prav tako ugotavlja, pri čemer ima v mislih zlasti kemijsko izrazje, da bi bilo koristno, če bi se »vseh narodov učenjaki mogli zediniti v enotnem imenstvu.« ¹⁰

Pri obravnavi terminoloških prizadevanj v drugi polovici prejšnjega stoletja je treba omeniti Janka Babnika *Nemško-slovensko pravno terminologijo*, ki je

izšla 1894. leta, zaradi utemeljevanja njenega izida. Avtor pravi: »Dandanes nam ne more več zadostovati /Juridisch-politische Terminologie/. Nekaj zaradi tega ne, ker je stvarno pomanjkljiva, kajti preobilo novih terminov uveli so nam zakoni od leta 1853. sem, nekaj pa tudi jezikovno zastarela in prekošana od sedanje slovenske pisave. Slovenske izdaje deželnih zakonikov, prestave državnih zakonikov, katere so za čas od početka 1854. do konca 1869. leta nadomeščale slovensko izdajo Državnega zakonika, posebno pa Državni zakonik sam, kateri od leta 1870. zopet za-se izhaja tudi v slovenskem jeziku, popustili so v marsičem izraze, določene v terminologiji iz leta 1853.; v slovenski pravni praksi in literaturi si je tudi koval marsikedo svoje izraze in tako je - kakor pri drugih slovanskih narodih - nastala tudi pri nas nujna potreba, da se piše knjiga 'de verborum significacione'.«¹¹ Spoznanje za odnos do strokovnega izrazja v tem času ni presenetljivo, ampak pomembno in značilno, vendar se delo v tej smeri ni nadaljevalo.

Kot zanimivost o duhu časa je tudi *Nemško-slovenska sodno-zdravniška terminologija*, ki jo je 1904. izdal A. Homan, ki priča, da so pravniki z veliko zavzetostjo skrbeli za oblikovanje in popularizacijo svojega strokovnega jezika v slovenščini.

Ko zaključujemo pregled dogajanj v obdobju, v katerem smo Slovenci živeli v okviru habsburške monarhije, zlasti 19. stol. in čas do 1918. leta, moramo vnovič ugotoviti, da tudi v tem obdobju vse delo odseva značilnosti časa, vendar s samozvojem pridihom. Kljub temu, da gre za obdobje, v katerem začenjajo svoj pohod naravoslovne vede in to tako intenzivno, da se v šolskih programih širijo na račun humanističnih, ko je vse bolj navzoča težnja po eksaktnosti in empiričnosti in prek filozofije teorija pozitivizma, in ko se vse preusmerja v realnost, tudi duhovno, znanstvena usmerjenost pa teži po popularizaciji, tj. vse večjem seznanjanju občestva z naravoslovnimi dognanji, za kar uporablja različne načine, ostaja slovenska znanstvena misel doma, žal, na stopnji opisnosti, pragmatično vključena v prebujevalne in prevodne tendence, brez možnosti za osebno znanstveno zagnanost in višji konceptualni zamah. Tudi pri nas nastajajo poljudnoznanstvena sporočila, v nekaterih primerih pa prevzame to vlogo leposlovje; ni naključje torej, da Erjavec v *Domačih in tujih živalih* po letu 1868 poseže po poljudnoznanstvenem pisanju in da izoblikuje, lahko bi rekli, klasično obliko živalskih podob v leposlovni zvrsti s svojimi *Žabami, Mravljami, Rakom* itd.; nekaj tega je najti v J. Ogrinca *Obrazih iz narave* leta 1868, pozneje pa v delu H. Dolenca *Spomini o Cerknškem jezeru* (1881), *O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh* (1903), *Črtice o burji* (1906) itd.

Veliko in pomembno delo, ki so ga opravili slovenski izobraženci, je času in razmeram primerno. Kljub temu z letom 1918, ki pomeni začetek povsem slovenskega obdobja javnega življenja, nastopijo nemajhne težave. Hipoteka preteklosti je bila le velika. Področja od obrti do posameznih znanstvenih panog, ko začno poslovati samo v slovenščini, so v velikih zagatah. Sprotnemu premoščanju težav so posvečali veliko skrb, seveda na različne načine. Zanimiv je bil na železnici. Priloge Uradnega lista (gre za številke 6, 8-11 in 22) so objavile pod naslovom *Slovenska terminologija* v vsaki številki posebej po abecedi urejene slovarčke z nemškim izhodiščnim terminom. Pri tem je zlasti zanimiv podnaslov, ki se glasi takole: »V smislu 'Okrožnice' št. 994/1 - 1919 hočemo na tem mestu priobčiti železniško-tehniške izraze, katerih se mora osebje točno naučiti in odslej edino uporabljati.« Sestavljalci niso navedeni, kar priča, da je bil namen slovarja pomembnejši kot avtorstvo.¹²

Odpravljanju težav so skušali pripomoči zopet tudi posamezniki; začeli so izdajati nemško-slovenske slovarje posameznih strok. Ti so bili v pretežni meri namenjeni učencem in vsem, ki so pri delu uporabljali nemško strokovno literaturo. V teh slovarjih je evidentirano izrazje različnih strok, pogosto v zelo skromnem obsegu. Sem sodijo: *Zbirka rudarskih in fužinarskih izrazov* Jakoba Bezlaja iz 1918, Josipa Potrča *Kratko nemško-slovensko poštno izrazoslovje* iz 1919. leta, Srečka Ferjančiča *Začasna nemško-slovenska kemijska terminologija* in inž. Gvidona Guliča slovensko-nemški slovar *Parni kotli* iz leta 1921. Sledijo nekoliko obsežnejši slovarji. Leta 1925 izda Ivan Bajželj *Slovarček sokolskih nazivov*, ki obsega slovenske, hrvaške, srbske in češke izraze, nato izda leta 1926 Henrik Podkrajšek *Obrtno, trgousko, tovarniško in železniško terminologijo* (v obsegu 261 str.); isto leto izidejo *Ribe v slovenskih vodah* Avgusta Munde. Že leta 1927 objavi inž. Gvidon Gulič *Parni stroj in parna turbina* s slovensko-nemškim slovarčkom. Leta 1928. izda inž. Viktor Skaberne 1. zvezek tehnične terminologije *Automobil*, medtem ko je že leta 1925 isti avtor izdal 3. zvezek pod naslovom *Okno in vrata*; oba zvezka imata nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar. Leta 1932 objavi Rudolf Badjura *Smuško terminologijo*, leta 1933 Dušan Sancin *Glasbeni besednjak*, 1934 pa Leo Novak *Nemško-slovensko fotografsko terminologijo*. Obsežnejše delo je dr. Nemov (inž. Hugo Uhlíř) *Trgousko-gospodarski leksikon*, katerega 1. del (634 str.) izide 1935. leta, 2. del (664 str.) pa 1938. leta. V tem času, tj. 1937. leta, izide prof. Friderika Degana *Menični slovarček*. Leta 1939 izide Janka Lokarja *Lovsko-ribiški slovar*, tik pred vojno, tj. 1941., pa Mirka Černiča *Klinični besednjak* in konec istega leta Aleša Ušeničnika *Filozofski slovar*.

Vsi omenjeni in neomenjeni slovarji so bolj ali manj popisi besedišča stroke brez sistematičnejše obdelave. Sestavljalec se je podrejal direktni praktični rabi in marsikdaj je bil tako pripravljen tudi izbor. Kakorkoli že, teh prizadevanj in del ni mogoče prezreti, posebej če vemo, da pri tem ni bil nihče deležen nikakršne družbene podpore, zakaj tudi režim stare Jugoslavije slovenskim jezikovnim prizadevanjem ni bil preveč naklonjen.

Po koncu druge svetovne vojne, ko postane slovenski narod suveren ne le politično, ampak tudi duhovno, in ko ima tudi svojo univerzo, akademijo znanosti in vrsto inštitutov, dobi slovenščina naloge in funkcijo kot katerikoli od razvitih jezikov. Slednje povzroči, da se mora jezik spoprijemati, za razliko od prejšnjih težav, s problemi, ki se pojavljajo v vseh modernih jezikih. Ta popolna osvoboditev od kulturno in politično nadrejenega jezika vnese v vse jezikovno dogajanje novo dinamiko. Skrb za jezikovno kulturo se institucionalizira. S tem sicer ni odvzeta pobuda posamezniku, vendar se teža obravnave preusmeri h kompleksni problematiki slovenskega knjižnega jezika, katerega pomembni del je terminologija. Na to opozori že Poročilo, podano na svečani seji Glavne skupščine Slovenske akademije znanosti in umetnosti 8. februarja 1946, na kateri je oživiljena zamisel o izdelavi slovarja slovenskega knjižnega jezika in ki naj bi ga izdelal za to formiran leksikografski oddelek Akademije. V istem Letopisu SAZU beremo tudi pri programu oddelka pod 3. točko še naslednje: »Gradivo leksikografskega oddelka bo omogočilo tudi delovanje terminološke komisije, ki bo poslovala v raznih vzporednih sekcijah za posamezne stroke; v prvi vrsti pride v poštev osnovna terminologija, v kolikor se uporablja za učne knjige srednje šole in za poljudne spise; nato delo sekcij za posamezne stroke in končno bo plod vsega tega razbora podan v velikem terminološkem slovarju za vse stroke ...«¹³

Čeprav je med citiranim načrtom in njegovo realizacijo razkorak, lahko po petinštiridesetih letih ugotovimo, da so stvari potekale sicer precej drugače in analogno tudi dobljeni rezultati, da pa je zavest o nujnosti institucionaliziranja terminološkega dela sprejeta in da je postala celo značilnost pretežnega dela terminoloških prizadevanj.

Ustvarjena družbena klima je v celotnem slovenskem prostoru še bolj vzpodbudila prizadevanja posameznikov pri zbiranju terminov stroke in njihovi slovarski obdelavi, vendar je glede na prejšnja obdobja opazna velika razlika. Ti slovarji več ne pojasnjujejo strokovnega izrazja samo z nemškimi ustrezniki, ampak se pojavljajo že drugi jeziki, kot so francoščina, angleščina, ruščina ipd., predstavljajo pa ga tudi že samo v slovenščini. Pri slednjih gre za t. im. razlagalne slovarje, kot je to npr. Mirka Černiča *Slovenski zdravstveni besednjak* (1957, 2., predelana izdaja 1987), Lucijana-Marije Škerjanca *Glasbeni slovarček* (1962), Vladimirja Sruka *Filozofsko izrazje in repetitorij* (1980), ki ga predelanega izda pod na-

slovom *Mali filozofski leksikon* (1985), Vekoslava Grmiča *Mali teološki slovar* (1973), ali pa za slovarje, ki termine registrirajo, gesla oblikoslovno opredelijo, navedejo terminološke zveze in dvo- ali večbesedne termine, katerih en člen je geselska beseda, kot npr. *Kmetijski tehniški slovar* (1961 do 1979) s svojimi 5 zvezki, ali Alojza Vadnala *Matematična terminologija* (1953 in 1974). Na drugi strani je vse kompleksnejša problematika v zvezi s strokovno terminologijo ter vse potrebnejše in s tem tudi vse zahtevnejše komuniciranje v posameznih strokah pripeljala strokovnjake do novega spoznanja, namreč, da je terminološka vprašanja stroke mogoče - zaradi zelo specializiranega razvoja znanosti - reševati samo s sodelovanjem strokovnjakov, zlasti strokovnjakov specialistov. Pod tem vplivom so se formirale in se še vedno formirajo tudi terminološke komisije; najti jih je v okviru strokovnih društev, posameznih fakultet ipd., seveda poleg sekcij v okviru Terminološke komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti oz. zdaj njenega Znanstvenoraziskovalnega centra. Zaradi specifične organizacije dela rezultati skupin niso veliki, vendar je treba omeniti nekatere dosežke: *Medicinski terminološki slovar*, poskusni snopič črke A (1975), *Glasbeni terminološki slovar, glasbila in izvajalci* (1983) in *Terminološki slovar likovne umetnosti*, črka K (1983), ki sta izšla kot poskusna snopiča, 2 zvezka *Veterinarskega terminološkega slovarja*, črki A-B (1982), črke C-G (1987), *Slovar psihiatričnih izrazov*, ki ga je uredil L. Milčinski (1984), ter v letu 1990 *Meteorološki terminološki slovar* in poskusni snopič *Gozdarskega slovarja*.

Seveda ni nezanemarljivo tudi dejstvo, da je vključevanje v mednarodne terminološke komisije delo komisij doma ne samo usmerjalo, ampak tudi ustaljevalo, saj je potreba po registriranju in usklajevanju znanstvenih poimenovanj zaradi njihovega vključevanja v mednarodne večjezične slovarje potrdilo, da je omogočanje hitrega pretoka informacij vse večja potreba vseh strok in značilnost časa. Rezultat tega so pomembni večjezični slovarji, kot npr.: šestjezični *Slovenski elektrotehniški slovar* (1957 do 1970, 15 zv.), *Večjezični varilno-tehnični slovar* (1955 do 1982, 9 zv.) pa tudi *Višjejezični geodetski rečnik* (1980), v katerem je slovenščina eden izmed upoštevanih jezikov.

Enako spoznanje je vodilo sestavljalce pri slovarjih, kot so: sedemjezični *Mednarodni slovarček tehničnih gledaliških izrazov* (1967), sedemjezični *Metallurški rečnik* (1971), večjezični slovar z decimalno klasifikacijo Franca Šinka *Pravni izrazi* (1974), *Večjezični slovar s področja pridobivanja gozdnih proizvodov in gozdnih komunikacij* (1980), *Tekstilni tehniški slovar*, I. del nemško-angleško-slovenski, II. del slovenski izrazi (1983), *Računalniški slovarček*, angleško-slovenski in slovensko-angleški (1985), Andreja Paulina *Metallurški /slovensko-angleški/ slovar* (izhajal v snopičih od 1976 do 1985), štirijezični *Slovar tehniških izrazov s področja telekomunikacij in računalništva* (1986),

trijezični *Slovarček za planince* (1986), *Terminološki glosar s področja varstva okolja* (1987), štirijezični *Tehniški slovar za ceste* (1988), *Angleško-slovenski slovarček izrazov iz jedrske tehnike* (1988), *Mednarodni slovar osnovnih in splošnih izrazov s področja metrologije* (1989), pri katerem je slovensko izdajo pripravil France Mlakar, in *Splošni izrazi in definicije s področja standardizacije in sorodnih izrazov za šest jezikov* (1989).

Tu je treba omeniti skupino večjezičnih slikovnih slovarjev, v katerih slika nadomešča opisno pojasnilo pri navedbi ustreznikov v različnih jezikih; ker obsegajo veliko strokovnih področij, jih velja omeniti; to so: *Angleško-slovenski slikovni slovar* (1988) in *Nemško-slovenski slikovni slovar* (1988) v izdajateljski navezi Oxford-Duden-Cankarjeva založba in *Angleški in francoski slikovni slovar* (1988) v založbi Mladinske knjige ter *Slikovni priručnik za anatomijo domačih živali* dr. Lea Riglerja (1983).

Poseben premik pri obravnavanju terminologij posameznih strok pomeni nedvomno delo, ki ga je v slovenski prostor vneslo delo za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, zlasti njegova dognana pomenska predstavitev besedišča knjižnega jezika in vključenih terminologij. Vključitev terminov, čeprav v obsegu srednje strokovne izobrazbe, je zahtevala angažiranje številnih terminoloških svetovalcev, ki so se, pripravljajoč opisna pojasnila v *Slovar sprejetih terminov*, dejansko ob tem delu zavedli vse jezikovne in poimenovalne problematike svoje stroke in so postajali pomembni iniciatorji sistematične obdelave jezika svoje stroke. Celo več. Posamezniki prično za *Slovar zbrane in razložene termine* ne le sistematičneje dopolnjevati, ampak tudi strokovno natančneje razlagati. Tak primer sta slovarja Mirana Brinarja *Splošni gozdarski in lesarski terminološki slovar* (1970) in Otona Sajovica *Terminološki slovar opisne geometrije* (1975). Določen vpliv je prav tako čutiti pri konceptu *Splošnega tehniškega slovarja* (I. knjiga 1962, II. knjiga 1964), posebno pa pri njegovi drugi izdaji (I. knjiga 1978, II. knjiga 1981), in delno pri *Pojmovniku poslovne informatike* (1987), ki ga je s sodelavci pripravil dr. Ivan Turk.

V pretežni meri velja to tudi za naslednje slovarje: *Mineraloško-petrološko izrazoslovje* avtorjev S. Grafenauerja, J. Duhovnika in A. Hinterlechner-Ravnik (1972), Ivana Gamsa *Slovenska kraška terminologija* (1973), *Urbanistični terminološki slovar* (1971, 1975), *Gledališki besednjak - slovensko strokovno izrazje v gledališču, filmu in televiziji* (1981) itd.

Seveda nastajajo tudi dvojezični slovarji, kot je npr. *Nemško-slovenski strokovni slovar za kovinarje in električarje*, ki ga je že leta 1948 izdal Mihajlo Presl, *Alija Koširja Nomina anatomica po naše* (1966), *Vojaški slovar* (1977),

Rudolfa del Cotta *Medicinski terminološki slovar* (1961, 1972, 1975, 1984, 1987), Lea Riglerja *Veterinarski anatomski slovar, slovensko-latinski in latinsko-slovenski* (1985), Borisa Černigoja *Nemško-slovenski strojniški slovar* (1990).

Ob vsem tem navajanju tudi ni mogoče prezreti zbirke Leksikoni Cankarjeve založbe v Ljubljani; v času od 1976. leta do danes je izšlo 16 zvezkov, v katerih so predstavljena naslednja dela: *Kemija, Biologija, Geografija, Literatura, Fizika, Likovna umetnost, Družboslovje, Matematika, Glasba, Okolje, Slovenska književnost, Medicina, Svetovna književnost, Spolnost, Slovenska krajevna imena, Morala in etika, Pravo, Mikrobiologija, Glasbeniki, Ples*. V to skupino sodijo tudi dr. Matjaža Kmecla *Mala literarna teorija* (1976), *Tekstilni leksikon* (1989), katerega izdajatelj je Inštitut za tekstilno tehnologijo, kakor tudi nekoliko mlajša zbirka Mladinske knjige *Atlasi znanja*, ki obsega deset področij; štiri (*Botanika, Kemija, Mineralogija in Zoologija*) so izšle 1971, ostale (*Anatomija človeka, Anatomija živali, Astronomija, Biologija, Fizika in Geologija*) pa leta 1972; ponatis zbirke se je začel v letu 1990.

Samosvoja je tudi izhajajoča zbirka Cankarjeve založbe *Narava v žepu* (od 1987. dalje), ki ob sliki nakratko in poljudno predstavlja naravoslovna poglavja: *Ujede in sove, Travnške cvetice, Kamnine, Gozdne živali, Oblaki in vreme, Zvezde, Kraški svet, Jadranske ribe, Dragi in okrasni kamni, Rastline od Krasa do morja, Iglavci, Hrošči, Jagodnice, Slovenski narodni park, Slovenske planinske kočje, Domače živali, Alpske rastline nad gozdno mejo, Začimbne rastline, Ptice pevke, Metulji, Življenje v morju, Nenavadni izleti*. Opozoriti je treba, da te izdaje temeljijo na strokovno obširnejših strokovnih publikacijah, ki jih zaradi načina predstavljene tematike ni mogoče šteti k slovarsko obravnavanemu strokovnemu izrazju.

Enako ni mogoče spregledati tudi zbirke *Literarni leksikon*, katere 1. zvezek je izšel 1978, 38. zvezek pa nosi letnico 1991. Čeprav gre za določen enciklopedični način obravnave posamičnih pojmov literarnozgodovinske teorije, so v njih predstavljeni posamezni za stroko pomembni terminološki izrazi, zato so publikacije upoštevanja vreden prispevek k slovenskemu strokovnemu oz. znanstvenemu jeziku.

Vsemu temu se pridruži še ena oblika dela v zvezi s terminologijami in termini oz. strokovnim ali znanstvenim jezikom sploh. Pojavljajo se posveti in simpoziji, posvečeni tej problematiki. Tu dobiva vse večji poudarek ne le opravljeno delo, ampak vsestransko analiziranje ugotovljenih problemov, sprejemanje stališč ali iskanje rešitev. Tako je npr. področje tehniških ved pred prvo izdajo *Splošnega*

tehniškega slovarja (1960) organiziralo simpozij tehniške besede. Ta oblika obravnave je bila za uporabnike in sestavljalce slovarja koristna, zato ne preseneča, da so bili že štirje, zadnji 1985. leta.¹⁴ Tu je treba tudi iskati zamisel *Slovenske kemijske nomenklature*, ki je izšla 1966. leta in ki sta ji sledili *Nomenklatura organskih spojin*, sekcije: A, B, C in D (1984), sekcije: D, E, F, H in S (1990) in *Nomenklatura anorganske kemije* (1986) in Slovenskega jezikovnega priločnika za tehnike, ki je izšel 1969. leta.

Ni mogoče tudi mimo simpozija, ki je pod naslovom Terminologija v znanosti obravnaval teoretske poglede na termin in iskal ustrezne odgovore; organiziral ga je Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani leta 1984 in o tem izdal zbornik.¹⁵ Enako je Znanstveni inštitut Filozofske fakultete iste Univerze pripravil posvet o jeziku znanosti, ki je zlasti s teoretičnih izhodišč razčlenjeval ta vprašanja.¹⁶ Visoko strokovno raven je dosegel tudi simpozij o slovenski medicinski besedi 1984. leta, ki so ga organizirali Inštitut za patologijo, Inštitut za anatomijo, Inštitut za histologijo in embriologijo in Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, gradivo pa je objavljeno v treh knjigah.¹⁷ Omeniti je treba tudi simpozij o leksikografiji v Beogradu, ki je bil leta 1979, na katerem je sodelovalo s prispevki večje število slavistov leksikografov (prispevki so objavljeni v zborniku¹⁷), ter znanstveni posvet v Zagrebu (1990), na katerem je prav tako bila ena izmed tem leksikografska problematika.¹⁹

Terminološko delo, lahko rečemo, ne pozna več premorov. V sestavku je opuščeno marsikatero delo; enako je opuščena informacija o trenutnem delu terminoloških komisij, v katerih se delo začinja, teče, zaključuje itn.

V temle trenutku pa vendarle moremo ugotoviti naslednje: ves razvoj znanosti in tehnike sili strokovnjake k vse intezivnejšemu razmišljanju o nujnem inventariziranju izrazja svoje stroke, njegovi kodifikaciji v slovarju ter k odpravljanju sinonimije in k spoznanju o nujnosti ustaljevanja ustreznih in rabljenih terminov, ker bo le tako mogoče na eni strani posvečati glavno skrb poimenovanju novih pojmov in predmetov znanosti in tehnike, na drugi strani pa izpeljati potrebno računalniško registriranje terminov doma in v mednarodni banki terminoloških podatkov, s čimer bi bili slovenskim strokovnjakom hitreje dostopni sodobni dosežki v svetu, tujim pa naša dognanja. Da bi to uresničili, bo treba še veliko narediti; odnehati ne smemo, saj tudi jezik znanosti ne sme ostati nepripravljen na zahteve, ki jih bo zahtevalo od nas in naših potomcev 21. stoletje.

OPOMBE

- * Delno popravljen referat, ki je bil pripravljen za Posvetovanje o terminologiji v Beogradu 14. 1. 1986.
- ¹ Z. Leder, Razvoj slovenskega strokovnega izrazja, v: XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj, 1976, str. 47.
- ² Ibidem, str. 48.
- ³ E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, 1970, str. 223.
- ⁴ Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs, Pristavek zastran slovenskega predelka, 1853, str. XIII.
- ⁵ Ibidem.
- ⁶ M. Cigale, Znanstvena terminologija, Predgovor, 1880, str. IV.
- ⁷ Ibidem.
- ⁸ Ibidem, str. V.
- ⁹ Ibidem.
- ¹⁰ Ibidem.
- ¹¹ Dr. Janko Babnik, Nemško-slovenska pravna terminologija, Predgovor, 1894, str. IV.
- ¹² Domnevno je avtor ali eden od avtorjev Ivan Zorec.
- ¹³ Letopis SAZU, št. 2, 1947, str. 138.
- ¹⁴ I. simpozij tehniške besede, Ljubljana 1960, Zbornik II. simpozija ni izšel, III. simpozij tehniške besede, Ljubljana 1973, 4. simpozij tehniške besede, Ljubljana 1985.
- ¹⁵ Terminologija v znanosti, Prispevki k teoriji, Zbornik, Ljubljana 1984.
- ¹⁶ Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1, Zbornik prispevkov, Ljubljana 1986, Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2, Zbornik prispevkov, Ljubljana 1989.
- ¹⁷ Slovenska medicinska beseda, XV. jubilejni memorialni sestanek profesorja Janeza Plečnika I-III, Ljubljana, 5.-7. 12. 1984.
- ¹⁸ Leksikografija i leksikologija, Zbornik referata, Beograd - Novi Sad 1982.
- ¹⁹ Prispevki bodo objavljeni v zborniku, ki je v pripravi.

POMEMBNEJŠI VIRI

- Srdjan Bavdek, Nastajanje našega veterinarskega pismenstva, Pogled v začetek, NRazgl, 26. 12. 1975.
- M. Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, 1935.
- Lj. Jonke, Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb 1965.
- E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, 1970.

- Z. Leder, Razvoj slovenskega strokovnega izrazja, v: XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj, 1976.
- F. Levstik, ZD X, Nemško-slovenski slovar (prevod), str. 142-152, DZS, 1978.
- J. Logar, Levstik v boju s prvaki, Slovar, v: Levstikov zbornik, 1933.
- B. Orožen, Slovenščina na srednji šoli po letu 1848, Jezik in slovstvo, letnik IV, 1958/59.
- M. Orožen, Jezik učnih knjig v 19. stoletju, v: XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj, 1979.
- B. Pogorelec, Nastajanje slovenskega knjižnega jezika, Jezikovni pogovori II, 1968. Slovenska matica 1864-1964, Zbornik predavanj, 1979.
- Terminološki slovarji (bibliografija v Sekciji za terminološke slovarje s Terminološko komisijo Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša).
- J. Toporišič, Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, Jezikovni pogovori II, 1967.
- F. Zwitter (s sodelovanjem J. Šidaka in V. Bogdanova), Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, 1962.

Résumé

LES RECHERCHES TERMINOLOGIQUES EN SLOVÉNIE

L'évolution et la formation des terminologies spéciales dans la langue slovène a connu des impulsions plus ou moins grandes dans les diverses périodes. D'ailleurs le protestantisme, une époque particulièrement importante pour l'évolution de la langue littéraire slovène, développe déjà une terminologie ecclésiastique et religieuse-liturgique de la langue slovène. L'épanouissement de plus en plus rapide des villes et des gouvernements régionaux cause un développement et l'établissement de la terminologie du droit coutumier. De même l'époque des lumières slovène a une contribution assez importante. Les traductions des ouvrages de vulgarisation de cette époque emploient des termes utilisés par le peuple ou bien forment des termes nouveaux contribuant de cette manière à la formation de certaines terminologies.

Le décret du gouvernement de Vienne sur la publication d'un code civil en langue allemande et dans les langues non-allemandes, permettant la réalisation du dictionnaire Juridisch-politische Terminologie en 1853 où les termes slovènes juridiques sont représentés pour la première fois, est d'une très grande importance. Le principe de l'égalité des nations dans la monarchie, obtenu à l'aide des événements du mois de mars 1848 a pour conséquence la déclaration du droit à l'enseignement en langue maternelle des élèves. Mais la réalisation de ces principes n'était pas simple. Le

gouvernement de Vienne refusait l'introduction de l'enseignement en slovène sous le prétexte de ne pas avoir à disposition de manuels slovènes ce qui incitait l'intelligentsia slovène à se mettre à traduire et à adapter des manuels allemands. Ce travail rend possible une formation plus systématique des termes spéciaux des branches singulières. De même Matevž Cigale a été favorisé dans la rédaction du dictionnaire la Terminologie scientifique en 1880, évidemment à l'exemple du dictionnaire avec le titre le Dictionnaire des termes scientifiques surtout pour les écoles secondaires, publié à Zagreb par B. Šulek en 1874 où les savants slovènes en sciences naturelles ont aussi collaboré.

Par la suite le travail dans le domaine de la terminologie évolue d'une manière plus ou moins ininterrompue. Plusieurs dictionnaires allemand-slovènes des terminologies spéciales par les auteurs individuels paraissent jusqu'à la seconde guerre mondiale.

Après 1945 le travail terminologique obtient une qualité nouvelle: une Commission terminologique a été fondée auprès de l'Académie slovène des sciences et des arts rendant, par ses sections différentes, un caractère institutionnel au travail terminologique. Désormais le soin de la langue terminologique n'est plus livré au travail individuel. Les commissions terminologiques qui sont en train de se former auprès des associations professionnelles commencent à préparer et à publier des dictionnaires slovènes descriptifs. Le problème de la langue spéciale représente le thème de plusieurs symposiums où les représentants des branches spéciales et de la linguistique analysent des questions accumulées, essayant en même temps à former des points de départ et des points de vue pratiques et théoriques. La langue slovène spéciale et scientifique comme espèce de la langue littéraire a atteint, pendant les années de la formation, le niveau permettant de formuler chaque pensée scientifique se trouvant devant les mêmes problèmes que toutes les autres langues.

NEKAJ OPAZK K OSVETLITVI CERKLJANSKO-TOLMINSKEGA BESEDIŠČA V SSKJ

Sestavek opozarja na vprašanje dialektološkega uvrščanja govorov sloveniziranih Nemcev ob zgornji Bači in na spornost razlag nekaterih narečnih izrazov v SSKJ.

The paper treats the questions arising from dialectological classification of the speech of Slovenized Germans by the Upper Bača, and the disputability of certain dialectal expressions in the Dictionary of the Slovene Literary Language.

Akademik F. Bezljaj je nekoč zapisal: »To, kar imenujemo individualnost jezika, se je izoblikovalo v ljudskih narečjih. (Eseji o slovenskem jeziku, 22). In še: »Slovenski izrazni fond je s primerjalno slovanskega stališča tako arhaičen, kakor je na primer jezik severnoruskih bylin.« (cit. d., 27).

Slovensko narečno besedišče je bilo v drugi polovici 19. stol. deležno velike pozornosti jezikoslovcev in številnih drugih izobražencev, ki so z velikim navdušenjem in vnemo zbirali narečno gradivo in ga v nemajhni meri tudi objavljali v takšnih izdajah, kot so bile Letopis Matice slovenske (LMS, F. Erjavec 1875, 1879, 1880, 1882-83, K. Štrekelj 1892, 1894, L. Pintar 1895), Ljubljanski zvon (LZ, Štrekelj 1889), Časopis za zgodovino in narodopisje, Dom in svet. Velik del tega gradiva je zajel v svoj slovar M. Pleteršnik 1894-95. »Trditi smemo,« pravi F. Bezljaj (Eseji, 77-78), »da bomo za dopolnilo Pleteršnika našli neprimerno več gradiva v starejši leksikološki literaturi kakor v objavah iz 20. stol. Zato lahko sklepamo, da je slovenski besedni fond že sorazmerno popolno registriran ter ne bi še tako podrobno zbiralno delo na terenu od vasi do vasi prineslo več dosti bistveno novega.« Težko je spodbijati trditev tako avtoritetnega znanstvenika, kakršen je akademik F. Bezljaj, a vendar bi rad zapisal, da bo možno dajati resnično suverene izjave o stopnji poznavanja vsega slovenskega narečnega besedišča šele takrat, ko bomo razpolagali z razmeroma dovršenim slovarjem slovenskih narečij ali vsaj z ustrezno kartoteko. Za načrtnejše zbiranje bi bilo najbrž nujno sestaviti podobno vprašalnico, kakršno je še F. Ramovš pripravil za področje glasoslovja in morfologije.

V Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) so sprejete tiste narečne besede, ki so močnejše zastopane v pisanem knjižnem jeziku (SSKJ, 1. knj., XI). Od 2788 narečno kvalificiranih besed, kolikor jih vsebujejo prve štiri knjige slovarja (3,6% vseh gesel) sem iskal znanke med 10-imi iztočnicami, označenimi s kvalifikatorji »narečno tolminsko«, 74-imi - »narečno primorsko«, 209-imi - »narečno zahodno«, 105-imi - »narečno gorenjsko«, 1665-imi - »narečno« (med slednjimi je opremljenih s citati iz F. Bevka 24, iz C. Kosmača 14, iz I. Preglja 8, iz S. Vuge 1, iz I. Šorlija 1 in iz I. Tavčarja 6 iztočnic). Poleg naštetih seznamov slovarskih iztočnic sem pregledal še spiske besed z oznakami »redko«, »starinsko«, »knjižno«, »knjižno redko«, »etnografsko«. (Vse številčne podatke povzemam po M. Hajnšek-Holz, Narečne prvine v SSKJ, v: Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, SAZU 1989, 79.)

V pričujočem sestavku skušam namreč podati nekaj pripomb k zajetju meni znanega dela tolminsko-cerkljanskega besedišča v SSKJ. Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, katerega koncepcija je pač drugačna, je v tem pogledu izčrpnější in praviloma tudi zanesljivejši. Med rovtarskimi narečji je monografsko-slovarsko obdelavo doživel samo črnovrški dialekt (1964). Dragocen vir že predhodno registrirane, a ne vedno lahko dostopne narečne leksike je Etimološki slovar slovenskega jezika (ESSJ). Pomemben prispevek k osvetlitvi tolminsko-cerkljanskega besedišča je dal K. Štrekelj, ki je predvsem na podlagi zapisov učitelja J. Kende priobčil svoja etimologiziranja v LMS in LZ.

Moje poznavanje cerkljansko-tolminskega besedišča je določeno s pripadnostjo govoru, ki ima značaj prehoda med skupino govorov sloveniziranih Tirolcev (rutarsko-podbrški govori) ter cerkljanskim (vasi Zakojca in Bukovo) in tolminskim narečjem (vasi Koritnica in Grahovo). T. Logar v knjigi »Slovenska narečja« (1975) uporablja termin »podbrški govor«, ki da »se govori ob zgornji Bači in po hribovskih vaseh v okolici Podbrda in (Nemškega) Ruta«, medtem ko v razpravi »Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev« (SR 1968, 160) navaja, da je gradivo zanjo zbral in zapisal v Rutu, da pa se »v bistvu enako govori tudi v Podbrdu in Poreznu in gotovo tudi drugih nekoč nemških vaseh in zaselkih (Trtnik, Stržišče, Grant, Obloke idr.)«, pri čemer obravnavani govor imenuje »rutarski govor«. V tej razpravi tudi pravi, da je rutarska govorica »najbolj podobna tolminski, šele v drugi vrsti pa tudi cerkljanski«. Pač pa v Slovenskih narečjih (str. 100) prihaja do sklepa, da se v podbrškem govoru mešajo starejše gorenjske narečne prvine z mlajšimi cerkljanskimi in tipično podbrškimi. F. Ramovš je vasi Rut, Stržišče in Podbrdo prišteval k tolminskemu dialektu (Dialekti, 36).

V tem sestavku ni moj namen ugotavljati, ali so rutarsko-podbrški govori bližje cerkljanskemu ali tolminskemu narečju, opozorim naj le na njihovo notranjo

diferenciacijo, povezano že s samim časovnim potekom kolonizacije in z lego posameznih vasi. S. Ilešič je v Geografskem vestniku 1948/49 (str. 224) zapisal: »Kako in kdaj je bila naseljena sama zgornja Grapa nad Koritnico, ni jasno.« Dobro je znano, da je območje zgornje Bače poselil oglejski patriarh Bertold V. (vladal 1218–1251) z nemškimi kmeti iz Pustertala na južnem Tirolskem. O tem so veliko pisali v 19. stol., največ Simon Rutar, pozneje pa Milko Kos (objava tolminskega urbarja 1377 v Carnioli 1917 in pri SAZU 1948). Skoraj povsem neraziskano pa ostaja obdobje od 15. do 17. stoletja, čas, ko so potomci nemških naseljencev, delno pomešani z okoliškimi Slovenci, ustvarili nove naselbine v strmih pobočjih Črne prsti, Slatnika in Porezna, slednjic pa se spustili tudi na dno same doline. In prav na to se nanaša Ilešičeva ugotovitev izpred 42 let, ki pa, vsaj kar se tiče objav, še danes drži.

Od 17. stol. do danes je bilo tod 13 vasi, med njimi so nekatere skoraj povsem ugasnile. Najstarejše so Rut, Stržišče, Trtnik in Obloke, medtem ko tolminski urbar iz 1377 poleg teh omenja še Grant in dve vasici z imenoma Binchinuel in Signech Vinchiberch. O njiju bi se po poznejših, doslej neobjavljenih zapisih, dalo soditi, da gre za Bačo in Znojile, medtem ko se je Kal izločil iz Stržišč najpozneje okrog 1520. Šele v 16. in v začetku 17. stol. se pojavijo Kuk, Podbrdo, Porezen, Petrovo brdo in Hudajužna (gl. popis podložnikov tolminskega gospostva iz 1515 in tolminske urbarje za okr. 1523, 1591, 1598, 1624 in 1654 v Arhivu Slovenije ter v graškem in goriškem arhivu). Novaki, rovtarji in kajžarji, ki so predstavljali večino življa teh novih vasi, so bili že deloma ali v celoti slovenizirani. V govoru prebivalcev pozno nastale kajžarske Hudajužne in precej starejših sosednjih Oblok, dveh najjužneje ležečih vasic nekdanje obširne rutarske rihtarije, tako sploh ne najdemo več slekanja, ki je sicer ena temeljnih značilnosti rutarsko-podbrških govorov. Tudi vrsta drugih glasoslovnih posebnosti omenjenih govorov pri Obločanih in Hudajužnarjih ni izpričana. Ostala pa je npr. dosledna feminizacija nevter, npr. kládwa, karíta, másła, medtem ko se samostalniki z akcentom na obrazilu (enako kot v rutarskih govorih) občutijo kot ženski le v prvem in četrtem sklonu, npr. stara senø, jasna nebo, v ostalih se pregibajo po moški sklanjatvi. To je tudi odgovor na vprašanje, ki ga omenja T. Logar v gornji razpravi, opozarjajoč na pomanjkanje gradiva (gl. SR 1968, 167).

Naj po tem malo daljšem uvodu preidem k snovi, napovedani v naslovu sestavka.

Med narečnimi besedami, katerih razlaga v SSKJ me je najprej zbudla v oči, je orníca v pomenu *trava prve košnje*, saj je na tem mestu ni, zato pa jo najdemo v prvem zvezku pod árnica (z nepravilnim naglasom) in s kvalifikatorjem n a r e č n o, napačno razloženo kot: *planinska trava ali planinsko seno*. Pri

geslu otavnica (*trava četrte košnje*) je namreč naveden citat iz Kosmača: »Senožet je treba samo malo prekopati ... pa bo arnice, otave in otavnika pa še otavnice, kolikor bo kdo hotel.« Kaže, da Kosmač uporablja besedo senožet kot sinonim za travnik, kajti v senožetih se kosi le enkrat letno, tamkajšnja trava pa se ne imenuje ornica, temveč »ta trda«. V drugi knjigi SSKJ najdemo še jarníco (n a r. t o l m i n s k o) kot *travo prve košnje*, v peti knjigi pa vrníco (n a r.) kot (*posušeno*) *travo prve košnje*; *seno*, podprto s citatom iz F. Bevka. Pleteršnik ima vrníco razloženo kot *prvo seno po travnikih* (Cerkno) in kot *neko vrsto trave* (Vodnik, Izbrani spisi), za jarníco pa navaja, da je bila v pomenu *seno prve košnje* zapisana v Idriji (rok. gradivo L. Svetca) in na Tolminskem (Erjavec, Iz potne torbe, LMS). Zapis vrnica je bliže cerkljanski izgovarjavi (gl. Ramovš, cit. d., 90: Pred začetnim o- se je izobrazil protetični w, u: wän < on, wačí, watrãc, wãče, wãkna), zapis *arnica* pa tolminski, izgovarja se kot ærnica (npr. v vasi Temljine, od koder imamo zapis J. Kende v objavi K. Štreklja). ESSJ tej besedi sicer posveča geselski članek, le razlaga pomena je ena sama (*vrsta trave*), ne navaja pa tudi oblike jarnica. Pleteršnik po LMS 1882–83 povzema Erjavčev zapis vratnina – *trava prve košnje* (Gorenja Soška dolina). Erjavčev poskus razlage: »morebiti zato, ker se nje rast zopet vrača in daje otavo«. Drugi pomen te besede Pleteršnik zopet povzema po Erjavcu: *trava, rastoča po vratih ali vzarah* (Podkrnci). Bevk se je odločil za obliko vrnica in jo v svojih delih pridno uporabljal.

Geslo lémpa: tu ima SSKJ nadrejen sinonim *kangla*, za podpomen pa še razlago *lesen ročni sodček, zlasti za vodo*. Pleteršnik pozna to besedo le v tem podpomenu, zapisanem na Goriškem. Tudi v Zgornji Baški dolini poznamo lempo le kot lesen sodček ali pa v prenesenem pomenu kot *velik trebuš*, kar beleži tudi SSKJ in citira pri tem Kosmača. Navajanje sinonima *kangla* in razmeroma širokega kvalifikatorja n a r. z a h o d n o se mi zdi sporno. Kot n a r e č n o sta označeni iztočnici putrh in putrih, ki pomenita isto kot lempa, a ju v Baški dolini ne poznamo.

Geslo lónica: SSKJ s kvalifikatorjem n a r. z a h o d n o razlaga to besedo takole: *v obliki polkrogle naloženo seno, slama; kopica*. Pleteršnik vendarle navaja tudi Štrekljev (Kendov) zapis s Temljin: *kup sena, naložen na vejevje, da se lahko potegne s planine nizdolu*. To drugo tudi je tisto, kar pri nas in v bližnjem cerkljanskem svetu pomeni lónica (izg. lonca).

Beseda nagníco: SSKJ in Besedišče (!) je sicer ne poznata. Evidentiral jo je Erjavec v Žabčah pri Tolminu in nato Štrekelj (Kenda) na Temljinah (LZ 1889). Uvrščena je tudi v ESSJ. Štrekelj, za njim pa Pleteršnik in Bezlaj, jo razlagajo takole:

jeklo, s katerim koso *nagibajo*. Štrekelj dodaja: »Narod sam to besedo izvaja iz nagniti, nabrusiti.« Bezljaj je v tej razlagi glagol *nagibajo* zamenjal kar z *brusijo*. Toda nagnilo v resnici ni brus, z njim kose ne brusijo, pač pa le popravljajo t. i. zobove, ki se napravijo, če kosa zadene na kamen ali podobno trdo oviro. Je torej močna jeklena paličica, ki se nosi zataknjena za obroček na oselniku, za brušenje kose pa se seveda uporablja osla. Štrekelj (podobno tudi Bezljaj) povezuje nagnilo s srh. ognjilo, tako se t. i. jeklena osla imenuje tudi v Laščah. V cerkljanskih hribih menda govorijo tudi *wɔɣnɪla*, torej ognilo oz. ognjilo. To, da se je v nekaterih govorih začelo govoriti nagnilo, pravi Štrekelj, je lep primer ljudske etimologije. Glagol nagniti je ljudi menda zapeljal, da so začeli govoriti nagnilo. Bezljaj pa trdi, da nagniti koso *brusiti* kaže na kontaminacijo z nado *jeklo*, prim. gnar < denar, čeprav tega izraza za jeklo v zahodnih slovenskih narečjih nima mo izpričanega.

Geslo gubánica je v SSKJ označeno s kvalif. g a s t r. p r i m o r s k o: *pe-civo iz maslenega nevzhajanege testa*. V resnici je gubanica (tolm. in cerklj. izg. - hbanca) po vsej Goriški poznano poimenovanje za potico. ESSJ jo omenja pri geslih *gibanica* in *begánica vrsta potice* (Bovec). Pleteršnik ima pravilno razlago. Beseda gubana je prešla celo v furlanščino, o čemer se lahko v Čedadu ali Gorici prepriča vsak obiskovalec že ob pogledu na velike reklamne plakate za ta slaščičarski izdelek.

Pri geslu *gréncati* pogrešam poleg pomena *gristi* tudi *glodati*, saj govorimo, da nekdo grenca kosti, jih ogrenca, zajec grenca korenje itd.

V peto knjigo SSKJ ni uvrščeno geslo *vínkla* ali *víntla* ali *víntola*, kar pomeni *miza s koritom za mesenje*, v SSKJ uvrščeno kot *kadúnja*, *méntrga* in *métrga* s kvalif. e t n., *mévtrga* pa s kvalif. n a r. Bevk v svojih delih redno uporablja obliko *vintola*, vendar mu je to bržkone vsilil kakšen lektor iz Gorice (A. Budal?), kajti v Benečiji govorijo *vintula* (iz furl. *vintule*), po Goriškem pa *vintla*, *vindla*, *bindla*, na Tolminskem *vínkla*, na Cerkljanskem in Idrijskem pa *bínkla*, enako tudi v Zgornji Baški dolini. Vprašanje vključevanja narečne leksike v SSKJ je seveda predmet posebne razprave, verjetno pa so prav takšni primeri, kot sta *mentrga* in *vinkla*, pomembni za razmišljanje o tem, kako najti pravo pot pri dodeljevanju kvalifikatorjev (narečno ali etnografsko?), kako ohraniti besede ne le kot informacijo za vse uporabnike slovarja, temveč tudi kot termin, ki ga še ali so ga še pred kratkim uporabljali na dobršnem delu slovenskega ozemlja.

Med izrazi, ki jih je za SSKJ »prispeval« Tavčar, sta tudi *blèz menda* in *kriváč klestilnik*, ki sta znana tudi v številnih govorih tolminskega in cerkljanskega narečja.

V SSKJ najdemo iztočnico obrásnik *brazgotina*, označeno kot *n a r. t o l m i n s k o*, ki jo je evidentiral že J. Kenda na Temljinah in objavil K. Štrekelj v LMS 1892. Pleteršnik je pritegnil tudi obliko obráslek (zabeležil Erjavec na Vrsnem). Pripono *-nik* srečamo tudi pri besedi škrátnik *škrátek*, ki pa je ne omenjata ne SSKJ ne Pleteršnik. V obeh primerih se pripona *-nik* v rutarsko-podbrških govorih glasi *-lenk*: obráslenk, škrátlenk. (N. Kuret v Prazničnem letu Slovencev, druga izdaja, 2. del, str. 237, zaradi napake informatorke pripisuje Hudažužni tolminsko obliko škrátnik.)

SSKJ ima besedo *kôček* označeno s kvalif. *n a r. g o r e n j s k o*, čeprav jo tako Pleteršnik kot Bezljaj izpričujeta le na Krasu in v Solkanu v obliki *kôcek*, poznana pa je tudi po vsej Baški dolini kot *kăčk* ali *kôčk*. Prašiče vabijo: *koc*, *koc*.

S kvalifikatorjem *r e d k o* so v SSKJ med drugimi označeni naslednji pretežno rovtarskonarečni izrazi: *brljúzga* (izg. *brluzga*) za ljubljansko *plundro*, *podólgîč* (izg. *padougač*) za *podolgem*, *pepelnják* (izg. *pepeunak*) za *pepelnik*. SSKJ trdi, da so *s t a r i n s k e* naslednje v tolminsko-cerkljanskem narečju močno žive besede: *črvojéden črviv*, *oprésen nekvašen*, *prégniti prepogniti*, *péstrna pestunja*, *obéčati* (izg. *abejčat*) *obljubiti*. K n j i ž., *r e d k o* je označen glagol *melíniti se usipati se zaradi krušenja* (npr. *pesek se melini z brega*), ki ga v našem strmem svetu dobro poznamo iz vsakdanjega sporazumevanja in ne iz knjig.

Škoda, ker v SSKJ ni prišla v večini rovtarskih in v nekaterih gorenjskih narečjih razširjena beseda *sklâd* v pomenu *reža*, *špranja*. Pleteršnik citira že J. Goličnika delo »A. Janšaja podvučenje za vse čebelarje« iz l. 1792 (»zamašiti vse sklade in špranje«) in pa Zalokarjev slovensko-nemški rokopisni slovar (»duri so v skladih regnile«).

SSKJ pri zvezi *ščurkov skedenj* (gl. geslo *ščurkov*) nima nikakršnega zglada iz dejanske rabe. Gre za majhno pastirsko igračo, hišico iz leskovih palčic. V govoru se uporablja za ponazarjanje majhnosti prave hiše (npr. »ima hišico kot ščurkov skedenj«).

Naposled naj opozorim še na pravnozgodovinski termin *pojézda*, ki ima v SSKJ kdove zakaj moško obliko *pojézd*, čeprav ga vsi najpristojnejši strokovnjaki pišejo v ženskem spolu (M. Dolenc in S. Vilfan v svojih pravnih zgodovinah Slovencev 1935 in 1961, kolektiv zgodovinarjev v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev 1970, 1980). Slovar razlaga ta pojem kot *javni zbor v župi, na katerem je oskrbnik gospodstva s spremstvom razsojal prepire, kaznoval prestopke, pobiral davke*, medtem ko je Pravni terminološki slovar (v rokopisu)

natančnejši, ko pravi, da je pojezda: 1. *objezdenje ozemlja zaradi pregleda in pobiranja dajatev* 2. *zbor ob tej priložnosti* 3. *vrsta dajatev*.

To, da noben slovar ne more biti popoln, ve najbolje prav tisti, ki ga ustvarja. V leposlovju uporabljeni narečni izrazi so zaradi različnih vzrokov (pomanjkanje slovenskih dialektoloških slovarjev ali dobrih informatorjev, neustrezno izpeljana poknjžjenja) marsikdaj celo teže razložljivi kot strokovni termini. Celovitejša kritična obravnava postopkov uvrščanja narečnega izrazja v SSKJ in metodološke presoje o potrebi po razmejevanju narečnih besed in besed knjižnega jezika s stilnim odtenkom narečnosti že obstajajo (F. Benedik, v tisku). Teh nekaj opazk pa – poleg opozoril na spornost posameznih razlag v SSKJ – posredno kaže zlasti na potrebo po načrtnem zbiranju in razlaganju naglo izginjajoče narečne leksike.

Резюме

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕТОК К ОСВЕЩЕНИЮ СЛОВАРЕМ СЛОВЕНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА (ССЛЯ) ЦЕРКЛЯНСКО-ТОЛМИНСКОЙ ЛЕКСИКИ

В ССЛЯ были приняты те диалектные слова, которые достаточно широко представлены в письменном литературном языке. В первые четыре тома словаря вошло 2788 диалектизмов. Автор данных заметок, исходя из своей принадлежности к группе говоров ословенившихся немцев в верховьях Бачи, занимающей весьма специфическое место на грани церклянского и толминского диалектов, указывает на вопрос диалектологической классификации этих говоров и подвергает критическому разбору несколько словарных статей, толкующих значения диалектных выражений, преимущественно из крестьянского быта. Основной причиной смысловых погрешностей в толковании их значений он считает нехватку у составителей словаря качественных информаторов и почти полное отсутствие диалектных словарей. Одновременно он указывает на необходимость, приступить к плановой работе по сбору и описанию быстро исчезающей диалектной лексики.

TERMINOLOŠKI PRIROČNIK (Helmut Felber, Terminology Manual, Pariz 1984)

O Terminološkem priročniku poročamo nekoliko pozno, vendar je delo zaradi vsestranskega prikaza terminološkega dela še vedno zelo aktualno. Napisal ga je Helmut Felber, takratni direktor Mednarodnega informacijskega centra za terminologijo (INFOTERM) na Dunaju, ki je tudi izdajatelj publikacije. Infoterm je bil ustanovljen leta 1971 pod pokroviteljstvom Unesca, ki si je že od konca 2. svetovne vojne vztrajno prizadeval ustanoviti mednarodno telo, ki bi koordiniralo terminološke dejavnosti po svetu. Med naloge Infoterma sodi tudi pomoč organizacijam ter posameznikom, ki se ukvarjajo s terminološkim delom. Avtor v uvodu pojasni, da je pri izbiri gradiva izhajal iz izkušenj in spoznanj, ki jih je pridobil kot sodelavec terminoloških komisij in terminoloških projektov ter kot predavatelj predmeta teorija o terminologiji na dunajski univerzi. V Priročnik je vključil predvsem tista poglavja, ki lahko služijo kot napotek za praktično delo področnim strokovnjakom in terminologom. Priročnik obsega sedem poglavij:

1. Terminološko delo in znanost
2. Osnove splošne teorije o terminologiji
3. Terminološka načela
4. Terminografske metode
5. Načrtovanje in izvajanje terminoloških projektov
6. Terminološka dokumentacija
7. Bibliografija o terminologiji

V prvem poglavju je najprej razložen izraz TERMINOLOGIJA. Z njim so poimenovali trije pojmi, in sicer:

1. terminološka znanost, tj. interdisciplinarno in transdisciplinarno področje vedenja, ki obravnava pojme in njihovo predstavitev s termini, simboli idr.,
2. skupek terminov, ki tvorijo sistem pojmov določenega znanstvenega ali strokovnega področja,

3. publikacije, v katerih so zbrani termini, ki prikazujejo pojmovni sistem znanstvenega ali strokovnega področja.

Po Eugenu Wüstru, utemeljitelju dunajske terminološke šole, je narava terminološkega dela štiridimenzionalna. Prvi dve dimenziji predstavljata strokovno področje in jezik. Tretjo dimenzijo predstavlja pristop k terminološkemu delu, četrta dimenzija so raziskovalne metode, na osnovi katerih so izpeljana načela za praktično terminološko delo. Terminološko delo poteka na okrog 300 strokovnih področjih in v 60 jezikih (v Unescovi bibliografiji večjezičnih slovarjev se pojavlja 59 jezikov), kar da približno 3540 dvojezičnih slovarjev. Pristop oz. poglobljenost obravnavanja izrazja je troravninsko. Na najnižji ravnini, na področju informatike, se ukvarjajo s terminologijo terminološki dokumentalisti, ki zapisujejo, urejajo in usklajujejo terminološke podatke oz. terminološko delo drugih. Na drugi ravnini se pojavljajo uporabniki terminov, prevajalci in tehnični pisci. Pravo, sistemsko delo poteka šele na tretji ravnini, opravljajo ga terminologi, razdeljeno pa je na tri stopnje. Prva stopnja obsega raziskovanje in ugotavljanje obstoječega izrazja, druga stopnja obsega popravljanje, dopolnjevanje in oblikovanje novega terminološkega sistema in tretja predstavitev novega sistema. Aplikativno terminološko delo vodi k izdelavi slovarjev, bazično terminološko delo vodi k izdelavi standardov in smernic za obravnavanje pojmov, terminov in sestavljanje strokovnih slovarjev. Eno najvažnejših načel pri izdelavi slovarjev je, da mora temeljni slovar stroke sistematično odslikavati vsoto pojmov, ki predstavljajo vedenje neke stroke oz. znanstvenega področja. Sistemsko terminološko delo vključuje naslednje dejavnosti:

1. zbiranje in zapisovanje terminov - pojmov strokovnega oz. znanstvenega področja,
2. ugotavljanje, ustvarjanje ali standardiziranje sistema pojmov določenega področja,
3. poimenovanje ali standardiziranje terminov za pojme in obratno,
4. opisovanje pojmov z razlagami in definicijami ali standardiziranje definicij,
5. zapisovanje terminografskih podatkov,
6. večjezično terminološko delo vključuje še iskanje pojmov v različnih jezikih ter ugotavljanje njihove ustreznosti.

Za poimenovanje terminov sta uveljavljeni dve normi. Prva se izraža v deskriptivni (opisovalni) terminologiji, ki zapisuje terminološke podatke izoliranih pojmov v enem ali več jezikih ne glede na sistem, ki ga pojmi tvorijo, nastaja pa v večini obstoječih terminoloških organizacij in terminoloških bank podatkov.

V pravem pomenu besede je to terminografska dokumentacija. Izdelki deskriptivne terminologije se imenujejo slovarji (dictionaries). Kadar so termini obravnavani in urejeni s pomočjo računalnika, tvorijo računalniške zbirke terminov, tako imenovane terminološke banke podatkov slovarskega tipa (terminological data banks of the dictionary type). Višje razvita deskriptivna terminologija se pri obravnavanju terminov opira na raziskovalne metode in predpostavlja temeljito poznavanje obravnavanega področja ter sodelovanje področnih strokovnjakov. Izdelki te, znanstvene terminologije prikazujejo pojmovne sisteme strok, zgrajene na osnovi določenih lastnosti pojmov ali pa vsaj tematsko urejene skupine terminov, ki se približujejo sistemu pojmov. Imenujejo se pojmovniki (vocabularies). Kadar so zapisani v računalnikih, se imenujejo terminološke banke podatkov pojmovniškega tipa (terminological data banks of the vocabulary type). Nedvomno komuniciranje pa zahteva, da za vsak pojem kot element mišljenja obstaja samo en termin in obratno. To zahtevo lahko izpolni standardizacija terminologije, katere naloge so poenotiti pojme in pojmovne sisteme na podlagi definicije pojmov, reducirati homonimiko in sinonimiko ter ustvarjati nove, terminološkim načelom skladne termine. Glede na te naloge obstajata dve vrsti standardizacije terminologije, in sicer:

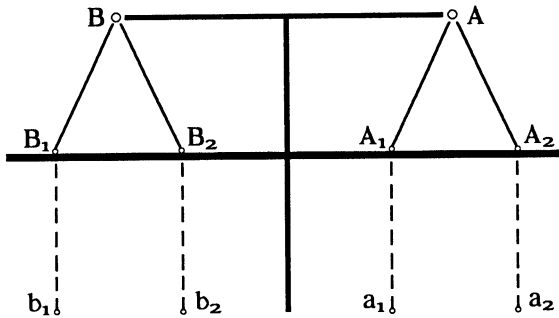
1. standardizacija terminoloških principov in terminografskih metod,
2. standardizacija slovarjev, ki so ponavadi terminološki standardi.

Standardizacija je cilj preskriptivne (predpisovalne) terminologije.

Na nujnost standardizacije je prvi opozoril Eugen Wüster, ki je leta 1936 spodbudil ustanovitev Komiteja 37 »Terminologija« v okviru Mednarodne federacije nacionalnih organizacij za standardizacijo, ki se je po vojni preimenovala v Mednarodno organizacijo za standardizacijo (International organisation for standardisation - ISO). Po 36 letih temeljnih raziskav ter praktičnih izkušenj ob nastajanju slovarja E. Wüstra »Obdelovalni stroji« je ta Sekretariat izdelal šest ISO priporočil in en ISO standard, ki vsebujejo terminološka načela in metode, ki omogočajo izdelavo mednarodno poenotenih klasifikacijskih slovarjev.

Drugo poglavje z naslovom OSNOVE SPLOŠNE TEORIJE O TERMINOLOGIJI podaja osnovne značilnosti splošne teorije o terminologiji kot znanosti, ki jo je razvil Eugen Wüster in je znanstvena osnova za oblikovanje terminoloških načel ter terminografskih metod, po katerih poteka praktično terminološko delo. Splošna teorija o terminologiji opredeljuje terminologijo kot interdisciplinarno znanost, ki je tesno povezana z drugimi znanstvenimi disciplinami: z logiko, konceptuologijo, epistemologijo (povezuje jo pojem kot duhovna predstava stvarnih pojavov), z lingvistiko in leksikografijo (povezuje jo termin, ki je ponavadi lingvistični simbol), s komunikacijsko teorijo in informatiko (njene postopke uporablja zlasti pri gradnji terminoloških baz podatkov).

Značilnost splošne teorije o terminologiji je njen poudarek na pojmu. Wüster je odnos med pojmom ter besednim znakom (glasovnim in pisnim) prikazal v svojem štiripoljnem modelu termina, ki ga je razvil iz Saussurovega trikotniškega modela.

$a_1, a_2 \dots$ posamični predmeti
 $A_1, A_2 \dots$ posamični pojmi
 $A \dots$ skupni pojem, skupek lastnosti, ki so skupne A_1, A_2
 $B \dots$ pojem za lingvistični simbol
 $B_1, B_2 \dots$ posamični pojmi za pisne ali glasovne znake
 $b_1, b_2 \dots$ glasovni ali pisni znaki

V tem modelu zgornja polovica sheme predstavlja jezikovni sistem, ki je svet pojmov, spodnja polovica sheme pa realni svet posamičnih predmetov a_1, a_2 ter konkretnih pisnih in zvočnih znakov b_1, b_2 kot uresničitev lingvističnega simbola B , ki je dodeljen pojmu A kot abstraktu skupnih lastnosti posamičnih objektov a_1, a_2 . Lingvistični simbol B ter pojem A sta v trajnem, relativno nespremenljivem odnosu, ki omogoča obstoj jezikovnega sistema. V tej shemi je poudarjena razlika med fonemom ali grafemom B ter alofonom oz. alografom b . Fonem je pojem, alofon pa je ena od mnogih uresničitev tega pojma. Isto velja za grafem oz. alograf.

Glavne razlike med splošno teorijo o terminologiji in teorijami, ki raziskujejo splošni jezik, so:

1. Področje pojmov je neodvisno od terminov. Medtem ko lingvist govori o pomenih, terminolog govori o pojmih. Poimenovalni znak za pojem je termin, ki je za razliko od besede v splošnem jeziku dogovorno pripisan pojmu. Termin je neodvisen od sobesedila.
2. Za terminologa je besedni znak pomemben samo kot poimenovanje pojma, potrebna slovnična pravila si sposodi iz splošnega jezika.
3. V terminologiji je pomemben samo sinhroni vidik jezika.
4. Terminologija je dogovorno ustvarjanje. V splošnem jeziku raba izoblikuje standard, ki bi ga lahko imenovali deskriptivni standard. Terminologi se pri izbiranju ali ustvarjanju terminov dogovorijo o dodelitvi nekega besednega ali drugega znaka pojmu. Tak dogovor dvignejo v normo, tako imenovani preskriptivni standard. Izbor terminov ali ustvaritev le-teh pa seveda terja skrbno predhodno ocenitev terminov in terminoloških elementov, da se lahko doseže optimalno prekrivanje pojma in termina.

5. Standardizacija posamičnega termina narekuje upoštevanje enotnih nadjezikovnih načel, ki so terminološka in terminografska načela.

6. Terminologija daje prednost pisni obliki pred zvočno.

Na teh teoretičnih izhodiščih so izdelana TERMINOLOŠKA NAČELA, podana v obširnem tretjem poglavju, ki so osnova za standardizacijo terminološkega dela. Omogočajo analizo pojmov, določanje njihove vsebine, ugotavljanje njihovih medsebojnih odnosov ter njihovo umeščenost v pojmovni sistem, dajejo navodila za opis oz. definicijo pojma, omogočajo dodelitev poimenovanja kakemu pojmu (termin, simbol) ali obratno. Med vodilnimi načeli sta načeli o ekonomičnosti ter ustaljenosti izraza.

POJEM je miselna enota, ki predstavlja posamični predmet ali razred posamičnih predmetov zunanjega ali notranjega sveta, ki jim z abstrahiranjem določimo bistvene lastnosti. Določljiv je po svoji vsebini (intenziji) in obsegu (ekstenziji). Vsebina pojma je celota vseh njegovih lastnosti (karakteristik). Obseg pojma je celota posamičnih podrejenih pojmov, ki so vsi na isti ravni abstrakcije (vrst, species). Primer za vsebino pojma letalo: zrakoplov, težji od zraka, z lastnim pogonom ter nepremičnimi nosilnimi površinami pri danih pogojih letenja. Obseg pojma 'zrakoplov, težji od zraka': letalo, jadralno letalo, zmaj, letalo z rotorjem, ornitopter.

ODNOSI MED POJMI. V terminologiji so pojmi vedno povezani med seboj, kot so medsebojno povezani tudi predmeti, katerih miselne enote so pojmi. Poznamo dve vrsti odnosov med pojmi, generične in partitivne. Generični ali abstraktni ali logični so odnosi med pojmi, ki imajo podobne lastnosti v vsebini. Delijo se na odnose logične subordinacije, odnose logičnega prekrivanja, odnose logične koordinacije in logični diagonalni odnos. Za praktično terminološko delo sta pomembna zlasti odnosa logične subordinacije in koordinacije. Odnosi logične subordinacije so odnosi nadrejenosti in podrejenosti pojmov. Nadrejeni pojmi so širši pojmi, podrejeni so ožji pojmi. Vsi pojmi, ki pripadajo kategoriji ožjih pojmov (vrst, species), so sestavni del obsega širšega pojma (genus). Ožji pojem ima vse lastnosti širšega pojma in vsaj eno dodatno razlikovalno lastnost, ki ga razlikuje od vseh drugih ožjih pojmov na isti stopnji abstrakcije.

Npr.: stroj (širši pojem)

obdelovalni stroj (ožji pojem 1. stopnje)

brusilni stroj vrtalni stroj frezalni stroj (ožji pojmi 2. stopnje)

To je zaporedje navpičnih hierarhičnih odnosov. Pojmi, ki so na isti ravnini abstrakcije in so vsi podrejeni istemu nadrejenemu pojmu, so koordinirani in tvorijo vzporedne hierarhične odnose. Priredni pojmi so npr. brusilni stroj, vrtalni stroj in rezkalni stroj.

Drugi tip hierarhičnih odnosov so partitivni, indirektni ali ontološki. To so odnosi med predmeti (ne lastnostmi), ki obstajajo drug poleg drugega. Najpomembnejši partitivni odnos je odnos med celoto in njenim delom. Pojem motorno vozilo je celota, pojem motor je del. Tudi ti tvorijo navpično in vzporedno zaporedje. Primer za navpično zaporedje:

motorno vozilo

motor

bat ojnica ročična gred

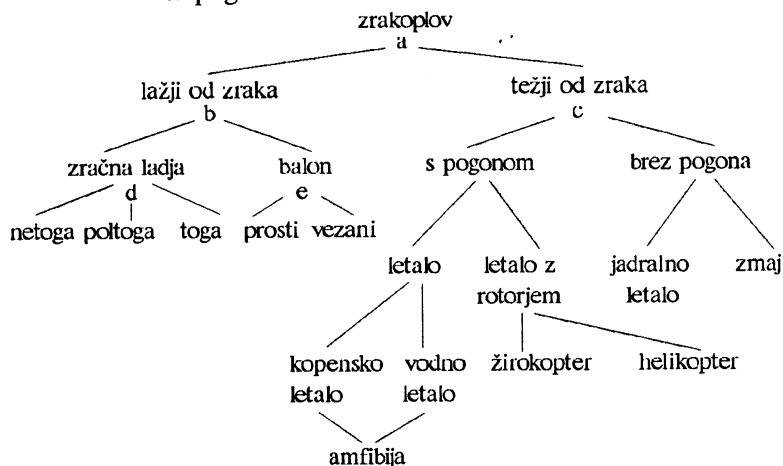
Bat, ojnica in ročična gred so vodoravno prirejeni pojmi.

Nehierarhični pa so odnosi med pojmi v prostoru (zgoraj - spodaj), v času (prej - potem), kavzalni odnosi (vzrok - posledica), odnosi proizvodnje (material - proizvod), instrumentalni odnos (orodje - uporaba orodja) in nasledstveni odnos (oče - sin).

SISTEM POJMOV. Vsi pojmi nekega področja so povezani v soodvisni pojmovni sistem, v katerem ima vsak pojem točno določeno mesto. V pojmovnem sistemu obstajajo odnosi med vsebinami pojmov, tj. njihovimi lastnostmi ali odnosi med posamičnimi predmeti, ki so realizirani s pojmi. Navpične in vodoravne povezave pojmov so tako razvejene, da pokrivajo celoto pojmov nekega področja vede nja ali področja neke stroke. Pojmovni sistemi so predstavljeni grafično v obliki drevesnih ali verižnih diagramov, pravokotniških, krožnih, mrežnih tabel itd. Pojmovni sistem je zgrajen po določenih izbranih lastnostih pojmov, ki se združujejo v tipe lastnosti.

Primer drevesnega diagrama pojma zrakoplov:

Tipi lastnosti: a) vzgon d) togost
b) krmilnost e) mobilnost
c) pogon

Pojem je lahko opisan z DEFINICIJO ali RAZLAGO. Definicija je opis pojma na dani ravni abstrakcije s pomočjo že znanih pojmov, večinoma izraženih z besednimi znaki. Definicija določa mesto pojma v sistemu. Je najpomembnejše in prvo opravilo pri analiziranju in izbiranju terminov. Poznamo definicije po vsebini ter definicije po obsegu. Definicija po vsebini je opis najvažnejših lastnosti nekega pojma, npr. balon je zrakoplov, lažji od zraka (genus), brez lastnega pogona (razlikovalna lastnost). Definicija po obsegu je naštevke vseh vrst (species) oz. posamičnih predmetov nekega širšega pojma, npr. zrakoplovi so: letala, jadralna letala, zmaji, zračne ladje, baloni, letala z rotorjem, ...

Zadnji del tega poglavja je posvečen TERMINOM, dogovornim lingvističnim simbolom. Postopek izbiranja terminov za pojme je zaupan izvedencem ali komisijam izvedencev. Glede na ogromno število pojmov nekega področja v primerjavi s številom obstoječih besed so termini lahko izposojeni z drugih področij, ponavadi pa so posebej tvorjeni za ta namen. Priročnik se zavzema za internacionalizme, zlasti za tiste, ki so tvorjeni iz latinskih in grških morfemov, ki so z vidika mednarodne standardizacije posebej koristni, saj so razumljivi širši mednarodni skupnosti. Ideal vsake terminologije je enoumno izražanje, zato naj si terminologi prizadevajo izključevati sinonimijo, polisemijo in homonimijo ter uveljavljajo monosemijo, po kateri je enemu pojmu pripisan samo en termin in obratno. Izbrani termini naj bodo natančni, kratki in jedrnati, jezikovno pravilni ter sposobni tvoriti besedno družino. V informatiki se za iskanje dokumentov in informacij uporabljajo dokumentacijski tezavri, sestavljeni iz tezavrskih besed, ki so DESKRIPTORJI in nedeskriptorji. Deskriptorji so predpisane tezavrške besede, ki označujejo predmetno snov dokumenta nekega področja. Nedeskriptorji so njihove sopomenke, vendar njihova raba v tezavru ni dovoljena, z deskriptorji pa so povezani z vodilko 'glej' oz. 'rabi'. Raba deskriptorja je dogovorna in je vezana na informacijski sistem, zato se razlikuje od pomena te besede v splošnem jeziku.

Sledi poglavje o TERMINOGRAFSKIH METODAH, katerih uporaba omogoča enotno obravnavanje in predstavitev terminoloških podatkov, kar je tudi predpogoj za njihovo uspešno izmenjavo. Terminografija, ki je novejši izraz za terminološko leksikografijo, je dejavnost, ki zapisuje termine-pojme, vključno z njihovo umeščenostjo v sistem pojmov področja. Prva uspela terminografska dela, ki so prispevala k oblikovanju modernih metod, so šestjezični *Ilustrirani tehniški slovar* Alfreda Schlomanna, ki je zajel izrazje sedemnajstih tehniških področij in je izhajal v letih 1900–1931, šestjezični *Mednarodni elektrotehniški slovar*, ki je izšel leta 1939, predvsem pa slovar Eugena Wüstra *Obdelovalni stroji - več-*

jezični slovar osnovnih pojmov, ki je izšel leta 1968 v francoskem in angleškem jeziku, leta 1969 pa mu je bil dodan še nemški del. Ta sistemski slovar, izdelan po vseh navedenih načelih, je dokaz znanstvene narave terminološkega dela in lahko služi za vzorec terminologom in področnim strokovnjakom.

Podatki o terminu oz. terminografski podatki se delijo na terminološke podatke in pridane podatke (associated data). Terminološki podatki so:

- lingvistični simbol (termin s sopomenkami, grafični ali črkovni simbol),
 - lingvistični opis pojma (definicija ali razlaga, formula, ilustracija, zgled ali sobesedilo),
 - simboli, ki označujejo odnos pojma do drugih pojmov v pojmovnem področju (označujejo širši pojem, ožji pojem ter logično ali partitivno priredje pojmov).
- Pridani podatki, ki dopolnjujejo terminološke podatke, so lahko slovnični ali drugi vrednotenjski kvalifikatorji ali znaki, ki kakorkoli osvetljujejo posamične terminološke podatke (npr. simbol predpisovalnega organa, države, področje, izvor) ali podatki o celotnem geslu (oznaka gesla, šifra zapisovalca, datum zapisa, zaporedne številke itd.). Vsi terminografski podatki tvorijo geselski članek, obravnavan kot osnovna enota terminografske zbirke podatkov, ki je lahko urejen kot pojmovnik, slovar ali dokumentacijski tezaver.

Skladno z obstojem deskriptivne in preskriptivne terminologije obstajata dve vrsti terminografije: deskriptivna, ki zapisuje obstoječe izrazje, in preskriptivna terminografija, ki zapisuje terminologijo, nastalo po standardiziranih terminoloških načelih, čeprav v nekaterih znanstvenih okoljih velja tudi prepričanje, da je mogoče znanstveno terminologijo samo priporočati. Priročnik precej podrobno predstavlja praktične primere geselskih člankov za enojezične standardizirane terminološke slovarje, ki so terminološki standardi, nestandardizirane slovarje ter tezavre kot tudi primere večjezičnih geselskih člankov za vse tri vrste slovarjev. Za označevanje podatkov je Tehniški komite 37 »Terminologija« pripravil univerzalno uporabne leksikografske simbole in jih zbral v obliki ISO standarda.

Pojmovniki so večinoma sestavljeni iz treh delov. Prvi del obsega a) seznam pojmovnih skupin, b) seznam pojmov, navedenih v pojmovnih skupinah ter opremljenih s klasifikacijskimi in zaporednimi številkami, priporoča se c) grafični prikaz tega sistema. Drugi, glavni del pojmovnika so geselski članki, urejeni v pojmovnih skupinah in označeni s klasifikacijskimi in zaporednimi številkami gesel. Zadnji del je abecedni indeks gesel.

V šestdesetih letih so mnoge evropske organizacije začele računalniško zapisovati in urejevati terminografske podatke. Računalniška terminografija je najboljša oblika terminografskega dela, saj je zapisovanje podatkov hitro in sprotno, pred-

vsem pa omogoča uporabnikom takojšen dostop do podatkov in njihovo izmenjavo. V mnogih državah so nastale terminološke banke podatkov, ki služijo uporabnikom kot veliki slovarji. Glede na ureditev terminološke zbirke se delijo na terminološke banke slovarskega tipa oz. prevajalske banke ter terminološke banke pojmovniškega tipa.

Kratko 5. poglavje Priročnika vsebuje konkretna navodila za PLANIRANJE IN URESNIČEVANJE TERMINOLOŠKIH PROJEKTOV. Vsak terminološki projekt je sestavljen iz več delovnih faz, ki morajo biti skrbno in podrobno načrtovane in pripravljene. Vnaprej mora biti znano število sodelavcev, strokovnjakov in terminologov, ki imajo na razpolago standard ISO/R 919 Smernice za pripravo klasifikacijskih slovarjev. Predvsem je treba definirati strokovno oz. znanstveno področje, določiti obseg področja, predvideti podpodročja in manjše razdelke. Zato naj se izkoristijo razpoložljive obstoječe klasifikacijske sheme (UDK), preglednice in vsebinska kazala učbenikov. Predvideti je treba število pojmov, ki naj ne presega števila 1000.

Šesto poglavje je namenjeno TERMINOLOŠKI DOKUMENTACIJI. Opredeljuje jo kot znanstveno disciplino, ki se deli na:

- Dokumentacijo o literaturi, ki zbira dokumente, jih zapisuje v kartotečni ali računalniški obliki, jih indeksira, pripravlja bibliografske opise, izvlečke, kataloge ter obvešča o zbranih dokumentih ali njihovih bibliografskih podatkih. Infoterm je v okviru programa Termnet pripravil serijo mednarodnih bibliografij o terminologiji z oznako BT 1 do BT 15.
- Dokumentacijo o terminografskih podatkih, ki zbira, obdeluje, hrani terminografske podatke (terminološke in pridane). Ta dejavnost dokumentacije se danes splošno uresničuje v terminoloških bankah podatkov. Nadvse pomembno je, da so podatki zanesljivi in kompatibilni, zato naj jih zbirajo terminološke komisije pri znanstvenih, tehniških in strokovnih organizacijah. Primernejše so manjše decentralizirane enote terminoloških bank, ker je pregled nad omejenim številom področij uspešnejši. Infoterm ima izdelan seznam vseh najpomembnejših bank, delujočih in tistih v razvoju. Za izmenjavo terminoloških podatkov je bil izdelan ISO standard št. 352.
- Dokumentacijo faktografskih podatkov, ki zbira in daje podatke o organizacijah, bankah podatkov, terminoloških ekspertih in tekočih terminoloških projektih. Infoterm je leta 1977 izdal vodnik po terminoloških aktivnostih (World guide to terminological activities). Pripravil je tudi poseben katalog z natančnimi podatki o vseh organizacijah, komitejih, komisijah, terminoloških bankah podatkov in o projektih, ki v njih potekajo.

Sedmo poglavje daje izčrpen PREGLED BIBLIOGRAFIJE o terminološki literaturi. Zaradi slednje kot tudi bogatega navajanja virov ob vsakem poglavju ter aneksov s preglednicami in vzorci raznih terminoloških dokumentov je Priručnik pravi kažipot po terminološki dejavnosti.

NOVO SLOVENSKO PRAVOPISJE
(Slovenski pravopis: 1. Pravila 1990)

Sredi aprila 1990. leta je SAZU izdala nova pravopisna pravila slovenskega knjižnega jezika (dalje SP 90). Uredniški odbor so sestavljali: Jože Toporišič, Franc Jakopin, Janez Menart, Janko Moder, Stane Suhadolnik, Janez Dular, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar in Martin Ahlin. Vloge navedenih in še drugih sodelujočih v nastajanju SP 90 so navedene na str. 5-6. Slovarski del pravopisa izide pozneje.

SP 90 obsega 241 strani oziroma 1135 oštevilčenih enot, ki so v opombi na str. 215 imenovane paragrafi. Eno desetino paragrafov sestavljajo goli naslovi ali podnaslovi kot npr.:

Obraunava besednih vrst 488

Samostalniki 489

Zloženke 490

Podredne zloženke 491

Skupaj pišemo 492

Pravilo je zapisano šele pri 493. paragrafu. Vsebinsko je poved 488 jasnejša v povezavi s paragrafom 485, ki nosi naslov *Pisanje skupaj ali narazen*. Poleg prerazdrobljenega paragrafiranja je SP 90 na nekaterih drugih mestih spet preveč nerazčlenjen. Tako obsega *Glasovna vrednost črk* 101 pravilo, označena pa je s paragrafom 1069. Vsebinsko široki so tudi paragrafi zvrstnosti: 1060. ima npr. 12 vsebinskih enot, 1063. pa 13. Številsko oznako imajo tudi pomožni deli SP 90: *Spremna beseda 1, Vsebina 2, Nekaj krajšav 3, Slovarček manj znanih jezikoslovnih izrazov 1132, Razčlenjeno kazalo 1135*.

Zaradi tako različne vsebinske vrednosti paragrafov številka 1135, s katero se knjiga končuje, ne izraža števila pravopisnih pravil; teh bo precej več.

SP 90 je začel nastajati 1972. leta; 1976. leta je bil predlog pravil predložen Akademiji. Recenzent akad. dr. J. Jurančič je s politično odklonilno oceno¹ postopek pripravljanja pravopisa ustavil. Zato sta J. Toporišič in J. Rigler v naslednjih treh letih v Slavistični reviji objavljala dele pripravljenih pravopisnih pravil s komentarji in strokovno literaturo k posameznim vprašanjem. Leta 1981 je izšel

Načrt pravil za slovenski pravopis, ki je bil po javni razpravi osnova za SP 90.

V kritikah in polemikah v času nastajanja SP 90 so se, kot kaže, nasprotovalne in ugovarjalne strasti v veliki meri izčrpale, vendar je po izidu izšlo sedem kritičnih člankov: dva je napisala Jolka Milič², po enega pa Bernard Nežmah³, Martin Jevnikar⁴, Nada Pertot⁵, R. Petaros⁶ in Mitja Skubic⁷. Miličeva očita SP 90 nasploh premajhno preglednost, prekompliciranost in raztresenost istovrstne problematike ter ugovarja nekaterim zvrstnostnim, glasoslovnim in oblikoslovnim posameznostim, povezanim zlasti z besedami iz italijanščine⁸. Na Toporišičeve ugovore⁹ je v drugem članku dodala še očitke prestrokovnega pravopisnega izrazja¹⁰.

B. Nežmah v svoji kratki oceni zavrača spreminjanje pravopisa, pisavi *PTT-služba* očita samovoljnost, sploh pa mu je SP 90 preobširen.¹¹

Po obeh kritikah se je v slovenskem časopisju¹² oglasila Martina Orožen, predsednica Slavističnega društva Slovenije, s pozivom, naj pišočci in Slovenci sploh nova pravila pravopisa sprejmejo, izda pa se naj tudi vsem dostopna cenejša, žepna izdaja *Pravil*. Po Orožnovi se je oglasil M. Jevnikar, ki meni, da je v SP 90 J. Toporišič uveljavil svoja jezikovna načela, odklanja pisanje praznikov z malo začetnico, nesklanjanje poklicev, naslovov tipa z *doktor Veselkom*, češ da ni slovensko, ter obžaluje prestrokovnost *Pravopisa*.

Pertotova ugovarja rodilniškim poimenovanjem, nekaterim pravopisnim in oblikoslovnim pravilom ter izrazu *triestinščina*.¹³ Osnova njenih ugovorov in očitkov je (že) ustaljena raba ter položaj slovenščine v italijanskem okolju.¹⁴

Petaros ponavlja nekatere pravopisne ugovore drugih tržaških oziroma zahodnoslovenskih kritikov¹⁵ ter izraža pomisleke glede delitve zemljepisnih lastnih imen na naselbinska in nenaselbinska in glede določila o pisanju vejice za nedoločniškimi polstavkom. Splošen Petarosov očitek SP 90 je, da za praktično rabo ni primeren.¹⁶

M. Skubic poroča o SP 90 s stališča zanimivosti za tuje jezikoslovce: predstavljen je fonološki sistem, samostalniških in glagolskih paradigem ni; opozarja na razlike pri sprejemanju tujih izrazov ter na listo poklicnih imen ženskega spola.

Glede kritiškega očitka prezapletenosti oziroma premajhne preglednosti pri razvrščanju tvarine je mogoče reči, da je razporeditev poglavij v SP 90 sicer sistematična in logična, ker pa temelji na slovničnosti, je potrebno pri iskanju odgovora na pravopisno vprašanje najprej določiti, na katero slovnično področje spada: v pravopis, glasoslovje, oblikoslovje ali besedotvorje. Pri zadnjih dveh je potem treba določiti še slovnične kategorije problematične besede, kar spet zahteva dolo-

čeno jezikovno predznanje. Seveda pa so določitve lahko kdaj tudi težavne. Tako je npr. problem *absorbciija/absorpcija* mogoče pričakovati v poglavju o besedotvorju (*absorbirati : absorb/pcija*) ali v poglavju o pravopisu, dejansko pa ga dobimo v poglavju o glasoslovju (§ 686). Pred takimi in podobnimi težavami skuša SP 90 uporabniku pomagati z razčlenjenim kazalom, vendar se tudi tu pojavljajo isti problemi. Za povprečnega uporabnika bi bil verjetno najkrajša pot v vsebino pravopisa register uporabljenih zgledov ali pa abecedni seznam posameznih pravil.

SP 90 ima 6 osrednjih poglavij, ki jih začinja *Nauk o pisnih znamenjih*, zaključuje pa *Zvrstnost*, tri dopolnilna poglavja (*Preglednice*, *Slovarček* in *Dodatek*) ter tri pomožne oddelke. Naj začnem s slednjimi.

Spremno besedo sestavlja kratek popis zgodovine slovenskega slovaropisja, zgodovina nastajanja SP 90 ter opozorilo na njegove pogloblitve spremembe. Med pravopisci bi bilo vredno omeniti tudi P. Trubarja in S. Krelja.

V oddelku *Nekaj krajšav* se navaja tudi živost oziroma neživost, pogrešam pa kategorijo (ne)števnosti, na katero tudi SSKJ komaj kje izrecno opozarja.

Nauk o pisnih znamenjih daje osnovni pregled črk, števk, ločil in drugih pisnih znamenj, zlasti jezikoslovnih. Posebnosti črkopisov okrog 50 tujih jezikov so navedene v *Pisavah* (§ 1071-1131). Načelo, da se uvrščajo črke s posebnimi ločevalnimi znamenji na mesto slovenske abecede, kot da teh znamenj nimajo, je popolnoma sprejemljivo, vendar ne dovolj natančno. V SP 90 je pri tujih pisavah navedenih 11 a-jevskih znamenj, ki jih v različnih seznamih pač moramo urediti po določenem redu, npr. po višinskem in enostavnostnem načelu: *a, ā, á, ǎ, ǎ, â, ã, ȁ, ǣ, ȳ, ȳ, 'ȳ*. Tudi v različnih besednih seznamih pridejo kdaj besede, ki se ločujejo samo v razločevalnih znamenjih. Tako si v *Leksikonu Cankarjeve založbe* (dalje LCZ 1988) sledita besedi *Varèse* (amer. skladatelj) in *Varese* (it. mesto). Po enostavnostnem načelu bi morala biti druga oblika pred prvo, sedanji vrstni red pa je upošteval izgovor: /Vãres/ : /Vãreze/. Tudi poljski pisatelj *Żeromski* bi moral po zahtevi SP 90 biti uvrščen med z-je, ne ž-je. Toda po pravilih domačenja (§ 1078) se *ż* nadomešča z *ž*! Znamenji *ć* in *đ* se naj uvrščata za *č* in *d*, pravi § 6, kar npr. LCZ 1988 upošteva pri začetnicah, ne pa tudi v notranjosti besede: *Mader* stoji med *mademoiselle* in *Maderno*. Ob upoštevanju pravila o zapostavljenosti *d*-ja *d*-ju bi se *Mader* uvrstil šele za *madžarski*.

V *Kazalu geografskih izrazov v Velikem atlasu sveta* (1971) si nekajkrat sledijo besede, ki se razlikujejo samo po posebnih razlikovalnih znamenjih: *hög* (šved.) visok, *grīč* in *høg* (norv.) visok; *ō* (jap.) velik, *ö* (šved.) otok, *ø* (dan., norv.) otok; *to* (korej.) otok, pokrajina, *tó* (madž.) jezero in *tō* (jap.) otok; *bēt*

(maratsko) otok in *bēt* (hebr.) hiša; podobno še: *rās, rās, rās, ra's*, (vse arabsko) rt, ali: *wāḥat, wāḥat, wāḥāt, wāḥāt* in *wāḥāt*, (vse arabsko) oaza. Zaradi takih in podobnih urejevalnih problemov bi pravopisna načela razvrščanja ne bila odveč.

V poglavju o znamenjih so navedena tudi najpogostejša popravna znamenja. Glede na SP 62 sta dve spremembi: ravna črta pomeni *ležeče*, dve ravni črti pa *polkrepko*. Vrstni red oštevilčenega besednega reda na robu ni več izpisan v pravem zaporedju, kar je manj praktično. V popravljenem zglednem besedilu je uporabljeno znamenje s pomenom *vrstica se nadaljuje do roba*, kar v seznamu znamenj manjka. Razlike so tudi v treh drugih znamenjih: v seznamu beremo za *manjka* \perp , v vzorcu pa ∇ . Zadnji znak se je v SP 62 uporabljal za *manjkajoče večje besedilo*. Za *izpusti* stoji v seznamu † , v besedilu pa vseskozi ‡ . Znamenja za *piši narazen* so v seznamu dvo-, v besedilu pa trirogeljna; isto velja za znamenji *razmakni vrstici*.

Pravopis (§ 25). Novost SP 90 je velika začetnica povedi znotraj druge povedi: *Pregovori Kdor laže, ta krade; Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi; Kdor ne dela, naj ne je se vsi začernjajo z oziralnimi zaimki* (§ 33). Začetek citirane povedi je označen z veliko začetnico, njen konec pa ni z ničimer ločen od nadaljevanja osnovne povedi, s čimer sta prizadeti načelo logičnosti in načelo glasovnosti. Pika sredi druge povedi ne pride v poštev, možna bi bila vejica ali pa - še bolje - pomišljaj.

Lastna imena (§ 34) so določena kot poimenovanja posameznih bitij, zemljepisnih in stvarnih danosti. Določilo je presplošno, saj npr. *Slovenec* označuje vsakega posameznika slovenske narodne skupnosti in *Ljubljančan* ne pomeni zgolj posameznika, temveč vsakega prebivalca Ljubljane. Lastna imena glede na veliko začetnico pomenjajo torej tudi narode kot skupnostne posameznike in pripadnike teh skupnosti oziroma prebivalce zemljepisnih »posameznosti«. Na področje besedilnih posameznosti vnaša SP 90 pomemben red: z veliko se pišejo *Brižinski spomeniki, Stiški rokopis* (§ 83). *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1970-1985 (dalje SSKJ) ima to vprašanje kar precej neurejeno: *Brižinske spomenike* piše pri obeh iztočnicah z malo, *Stiški rokopis* pa pri *rokopis* z malo, pri *stiški* pa z malo in z veliko začetnico. Pri *Osimskih sporazumih, Majniški deklaraciji* ipd. je SSKJ vsaj dosleden, čeprav pri mali začetnici.

Podobno nesistemsko pravilo velja v slovenskem pravopisju že vsaj od M. Cigaleta (*Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1860) dalje glede pisanja *Biblije* oziroma *Svetege pisma* z malo začetnico, čeprav gre za naslov zbirke določenih besedil. Breznik-Ramovšev SP 35 *sveto pismo* našteva med strokovnimi (občimi) pojmi

skupaj z *evangelijem*, ki pa je res vrstno ime. SP 50 je napako predhodnikov še zapletel z določilom, da *sveto pismo* iz občnega postane lastno ime in se piše z veliko začetnico, če postane naslov določene knjige: *Japljevo Sveto pismo* (str. 17). Navedeni nesmisel ohranja tudi SSKJ: *biblija obsega staro in novo zavezo*, vendar *Dalmatinova Biblija*. Z malo je v SSKJ in drugod pisan *Koran*, *Talmud*, *Nova in Stara zaveza*. Pač pa se je pravopisnemu nesmislu uprl *Biblični leksikon* (1984), kjer se na str. 12 sklicuje tudi na Komisijo za načrt pravil slovenskega pravopisa. In prevod *Svetega pisma nove zaveze* (1984) se te odločitve drži. Vendar SP 90 pisanja *Svetega pisma* nikjer izrecno ne navaja, res pa je, da se navaja *Koran* pri zgledih za arabščino (§ 1018). V zadnjem času sta bili napisani in obranjeni dve disertaciji s temo iz Biblije, vendar nobeden od ocenjevalcev na pisanje z malo začetnico ni opozoril. Sicer pa J. Toporišič – kot je razvidno iz njegovega pisanja v 7D – zagovarja pisavo *sveto pismo* in *biblija*.¹⁷

Med veroslovnimi in bajeslovnimi imeni (§ 47) navaja SP 90 tudi *Svetega duha* in *Erinije*. Tretja božja oseba se je po SP 62 in SSKJ pisala *sv./sveti Duh*. Da se *sveti Duh* lahko uporablja tudi brez vzdevka, je razvidno iz *Bibličnega leksikona* (1984): *Poslanje Duha za binkošti* – ali iz *Svetega pisma* (1984): *Sam Duh pričuje z našim duhom, da smo božji otroci* (Rim 8,16). V prevodu *Svetega pisma nove zaveze* (1984) pa se uporablja *Sveti Duh*, kar more biti izraz čaščenja, nikakor pa ni v skladu z enodelnostjo tega imena. Po istem svetostnem načelu spoštovanja se piše v *Svetem pismu* in *Bibličnem leksikonu* (oboje 1984) tudi *Božji Sin* ali *Sin Božji* kot sopomenka za Kristusa, kar je v nasprotju z enodelnostjo poimenovanja.

Glede pisave *kralj Matjaž*, *lepa Vida* je v dosedanjem pravopisju vladala zmeda oziroma pogosta menjava pravila. SP 35 in 50 pišeta obe sestavini z veliko začetnico, SP 62 obe z malo, česar se drži tudi SSKJ, pač pa LCZ 1988 ločuje *kraljeviča Marka* in *Kralja Matjaža* (pri iztočnici *Korvin*). SP 90 neustaljenost priznava z dvojnicami, ki pa za *liscico Zvitorepko* (§ 130) spet ne velja.

Erinije so nam do zdaj pomenile vrstno ime za boginje maščevanja, prav tako seveda tudi *furije*, *evmenide*, pa tudi *gracije*, *harite*, *muze* ali *rojence* ipd. Doklerjev *Grško-slovenski slovar* (1915) navaja *Erinijo* v ednini kot lastno ime. Verbinčev *Slovar tujk* (1968) piše *erinijo* oziroma *erinije* z malo, toda LCZ 1988 jih piše z veliko začetnico. SP 62 in SSKJ navajata samo *erinije*, *furije* itd., zato SP 90 zmede ne odpravlja, ampak jo še utrjuje.

Ker naselja *Raščica* v Sloveniji ni – čeprav ga *Slovenska krajevna imena* (1985) navajajo z opombo: *zdaj Rašica* – je tudi *Raščičan* (§ 53) samo zaželeno, vendar neresnično ime. Obliko *Raščica* so resda pisali nekateri jezikoslovci (F. Ramovš, M. Rupel, F. Tomšič, J. Rigler, J. Toporišič) pa tudi V. Melik, vendar je

proti njej protestiral že F. Levstik v Ljubljanskem zvonu I (1881, 381). Etimologiziranje, ki se tako malo sklada s strukturnostjo pravopisa, se naslanja na Trubarja, a ta je v svojih zapisih precej nezanesljiv etimolog, saj piše *Raſtzhizha*¹⁸, *Raſtzhiza*¹⁹, *Raſtzhica*²⁰, *Raſtfizha*²¹ in *Raſhica*²². Zanimiva je predvsem oblika s *sh*, ker jo navaja tudi Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske*²³, in sicer z opozorilom, da jo je nemško treba brati *Raſchiza*. Od leta 1230 do 1500 je bila *Raſica* zapisana 16-krat, vendar le dvakrat s skupino ſč, 14-krat pa z znamenjem za ſ.²⁴

Zemljepisna imena deli SP 90 na naselbinska in nenaselbinska, prva so imena mest, vasi, trgov in zaselkov (§ 69). Določilo, da za imena delov naselbin velja isto pravilo kakor za nenaselbinska imena, zato ni povsem enoumno, saj so zaselki v upravnem pogledu deli določenega naselja.

Uvrstitev imen prirediteljev, festivalov (npr. *Zlata lisica*) med lastna imena ustreza načelu poimenovanja posameznih (dogodkovnih) stvarnosti, za poimenovanja posameznih in enkratnih zgodovinskih dogodkov pa je predpisana mala začetnica (§ 149): *marčna revolucija, kočevski zbor*. Te in podobne besedne zveze so stalne, morejo pa imeti tudi splošen, nefrazeologemski pomen, zato se za razlikovanje obeh pomenskih možnosti kdaj v pisni praksi pojavljajo tudi zapisi z veliko začetnico: *kočevski zbor : Kočevski zbor leta 1943*. SP 90 ostaja dosledno zvest utrjeni rabi, saj se v pisavi ne razlikuje *narodnoosvobodilna vojna* (občni pojem) od *narodnoosvobodilne vojne* (zgodovinsko določen pomen). Omahovanja v pisanju se pojavljajo v praksi tudi pri pisanju imen praznikov: *Novo leto/novo leto, Božič/božič, Jurjevo/jurjevo*. V *predhodnih pravopisih so bili razlogi za predpisovanje ali dopuščanje velike začetnice pomenskorazlikovalni, pomembnostni in besedotvorni (izlastnoimenski izpridevniški samostalniki)*. SP 90 odpravlja še tretji (oblikovni) kriterij in predpisuje tudi za *izpridevniške praznike malo začetnico, v čemer se sklada s SSKJ*. Imena praznikov so poimenovanja določenih časovnih točk, ki se - za razliko od zgodovinskih dogodkov - v času ponavljajo podobno kot dnevi ali meseci, zato je pisanje z malo začetnico najustreznejše.

Med stvarnimi imeni, ki se pišejo z veliko začetnico, navaja SP 90 kot 9. skupino (§ 108) tudi latinska imena rastlinskih in živalskih vrst. Da ne gre za lastna imena, temveč za mednarodno pravopisno normo zapisovanja vrstnih imen, je razvidno iz SP 90, na dejstvo pa je nekje opozoril tudi J. Toporišič sam. Sicer pa priporoča novi pravopis malo začetnico tudi za pridevnike na *-ov/-ev* iz lastnih imen, kadar imajo vrstni pomen (§ 158): *zoisova zvončnica, evstahijeva cev*. Po SSKJ so zapisi zelo različni: samo veliko začetnico imajo npr. *Blagajev volčin*,

Papinov lonec, Parkinsonova bolezen; samo malo začetnico imajo npr. *salomonov pečat, marijini laski, dizlov/dieslov motor*; spet drugi pa imajo obe pravopisni možnosti npr. *Adamovo/adamovo jabolko, Peltonova/peltonova turbina* itd. SP 90 se je v taki pravopisni neurejenosti odločil za upoštevanje pomenskega (vrstnega) načela - razen pri poimenovanju odlikovanj in plaket kot *Borštnikov prstan, Bloudkova plaketa*. Z drugo možnostjo, ki bi upoštevala oblikoslovno načelo oziroma samo veliko začetnico, bi se verjetno strinjalo več pišočin.

V zvezi s poglavjem o pisanju prevzetih besed naj omenim nepotrebno dvojnico *butika*, kar sicer ustreza izvornemu ženskemu spolu pa tudi spolu slovenske *trgovine*, vendar se v slovenskem knjižnem jeziku oblika s končnim *a*-jem ni uveljavila. SSKJ ima v prvem zvezku samo obliko *boutique*, v dodatku k peti knjigi pa bosta navedeni obe poslovenjeni obliki, vendar *butika* kot starinska. Nepotrebno je tudi vztrajanje pri pisanju bosanske *Banjaluke* skupaj. LCZ 1988 ima obe obliki: *Banjaluko* in *Banja Luko*, drugo obliko zapisuje v članku samem. V slovenski *Enciklopediji Jugoslavije* 1 (1983) je iztočnica *Banjaluca*, toda na spremni zemljevidni karti beremo *Banja Luka*. Mislim, da se ne bi veljalo zgledovati po pisanju slovenske *Banjaloce*, ki se sicer v nekaterih priročnikih, npr. v *Telefonskem imeniku Slovenije 1991/92*, tudi piše narazen, kar je seveda narobe. *Lozana* za švicarsko *Lausanne* tudi ne sodi več med splošno uporabljane poslovenjene oblike.

Sicer pa je pisanje skupaj in narazen ne le eno najmanj urejenih področij slovenskega jezika, temveč tudi najbolj spornih pravil SP 90, in sicer v zvezi s pisanjem samostalniških podrednih zloženek. Problematiko z navedbo literature obravnava J. Dular²⁵ in A. Vidovič-Muha²⁶. Osnovno načelo, ki ga SP 90 postavlja za pisanje besede skupaj, je nerazdružljivost in nezamenljivost zaporedja njenih delov (§ 486). V § 493 oziroma 495 določa, da se pišejo skupaj zloženke z medponami *-o-*, *-e-* in *-i-*, npr. *autocesta*, in zloženke s kako drugo medpono, npr. *pešpot*. Prvo pravilo temelji na formalni lastnosti in je povsem sprejemljivo, drugačna zavest oziroma drugačna praksa pa se kaže glede drugega pravila. Po njem bi se namreč pisalo *vikendhišica, dansingkavarna, polzelanogavice, cherryvino, bermudahlače* itd., kar vzbuja ne le vtis tujosti, temveč tudi globoke motnje slovenskega knjižnojezikovnega sistema - in to ne glede na dejstvo, da je teoretično dokazano, da gre za zloženke. Ali bi se zato moralo spremeniti načelo, da se pišejo vse zloženke skupaj? Ali ob priporočanem pisanju skupaj moti pomensko načelo, ki je npr. pri *pikapolonici* iz iste (b) skupine oslabeledo?

Na koncu obravnavanja zlasti pisnih vprašanj v SP 90 naj omenim še preglednice pisav okoli 50 jezikov, ki so zelo koristne, še bolj pa bi bile uporabne, ko bi bili jeziki razvrščeni abecedno, ne pa sistemsko-prostorsko.

OPOMBE

- ¹ Slavistična revija 27, 1979, 1, 109, zadnji odstavek.
- ² Delo, št. 119, 24. maja 1990, str. 14–15; Delo, št. 137, 14. junija 1990, str. 18–19.
- ³ Mladina, 8. junija 1990, št. 22, str. 41.
- ⁴ Mladika 34, 1990, 7, 106.
- ⁵ Primorski dnevnik, št. 180, 12. avgusta 1990, str. 12.
- ⁶ Novi list, št. 1752, 20. septembra 1990, str. 5 in 7.
- ⁷ Linguistica 30, 1990, 231–232.
- ⁸ *Baiazzo* je zastarelo, *cicerone* se naj bi izgovarjalo *ciceron*, ne *čičerone*; *ciao* se izgovarja in poslovenjuje kot *čav*; *trieštinsščina* za *tržaščino* se ji zdi neustrezna. Moti jo tudi *-em* za pisnim *-z-*jem nekaterih tujih lastnih imen.
- ⁹ Delo, št. 131, 7. junija 1990, str. 14.
- ¹⁰ Npr. *odprtostna stopnja*, *nestični vezaj*, *podspol*, *povedkovnik*, *zlitnik*.
- ¹¹ J. Toporišič Nežmahovo kritiko zavrača v 7D št. 6, 13. februarja 1991, str. 22.
- ¹² Večer, št. 142, 20. junija 1990, str. 16; Delo, št. 143, 21. junija 1990, str. 17; Naši razgledi 49, 27. julija 1990, št. 14, str. 408; Novi list, št. 1748, 2. avgusta 1990, str. 7–8.
- ¹³ Sprejemljiv se ji zdi samo tip *Licej France Prešeren*, ne pa *Licej Franceta Prešerna*; imena praznikov so ji lastna imena; ugovarja pisavi *Iah*; članek *koli* bi pisala skupaj z zaimki oziroma prislovi; ugovarja roditelju *Lucce* (namesto *Lucche*), *Perugii* (namesto *Perugi*).
- ¹⁴ J. Toporišič ji odgovarja v 7D št. 50, 19. decembra 1990, str. 22, in št. 51, 26. decembra 1990, str. 19.
- ¹⁵ Ugovarja izrazu *trieštinsščina*, sklanjanju *Via Giuseppe Verdi*, *Vie Giuseppe Verdi* oziroma z *doktor Veselkom*, roditeljskemu poimenovanju tipa *Osnovna šola Franceta Bevka*, pisanju praznikov z malo začetnico, deljenju *lj* in *nj*.
- ¹⁶ J. Toporišič ga ostro, na nekaterih mestih kar nevljudno zavrača v 7D: št. 2, 16. januarja 1991, str. 22; št. 3, 23. januarja 1991, str. 22; št. 4, 30. januarja 1991, str. 22; št. 5, 6. februarja 1991, str. 22.
- ¹⁷ 7D, št. 18, 8. maja 1991, str. 46: »To /sveto pismo/ je tako znana zbirka besedil, da nam ne more biti nič nerodno, če jo po izročilu pišemo kar z malo začetnico; in v tem smislu tudi biblijo /.../ Pisanje z malo začetnico je nekaj takega, kakor pišemo zemlja, ali sonce, ali mesec /luna, čeprav s prvim mislimo določen planet, z drugim določeno zvezdo /.../«
- ¹⁸ Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen 1558, R 3a.

-
- ¹⁹ Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Davidou*, Tübingen 1566, b VII b.
- ²⁰ Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen 1575, 517.
- ²¹ Isto, 525.
- ²² Isto, 267.
- ²³ Janez Vajkard Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, Ljubljana - Nürnberg 1689, II/216 in VIII/731.
- ²⁴ Milko Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije: za Kranjsko do leta 1500*, Ljubljana 1975.
- ²⁵ Janez Dular, *Dva pravopisna samospeva*, Slava 2, 1987/88, 1, 5-11.
- ²⁶ Ada Vidovič-Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana 1988, 157-158, 161.

Jezikoslovni zapiski 1 (1991)